

ULUSAL HAKEMLİ DERGİ

<http://dergipark.gov.tr/mikad>

NİÇDE/ TÜRKİYE

MIKAD

Cilt 4

Sayı 2

Aralık 2020

ISSN: 2587 - 1331

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi
(MİKAD) Cilt: 4- Sayı:2 Aralık 2020
ISSN: 2587-1331

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD), yılda iki defa yayımlanan ulusal (Türk Dünyasını kapsayan) hakemli bir dergidir.

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi, Türk Dünyasının dergisidir. Dergimize, Türkçe (tüm lehçelerinde) makale kabul edilmektedir.

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi'ne gönderilen ve/veya dergide yayımlanan yazılara ilişkin her türlü yasal sorumluluk, yazarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Editörden		
Kurullar		
Hakemler		
Makaleler		
Bülent KARA	Başlarken 2 / Tamamlayıcı Sosyoloji Nedir? Neyi Amaçlamaktadır?	1-18
Bülent KARA	Sosyolojinin Tamamlayıcılık Sorunu Ya Da Tamamlayıcı Sosyoloji	19-29
Begüm KURT	Malatya Yöresi Türkülerinde Geleneksel Göç Olgusunun Yansımaları: Yayla Türküleri	30-42
Meltem BALI	Mekânın Belleği İle Uyumlu Sürdürülebilir Kültür Stratejisi Üretmek: Eyüp Sultan Belediyesi Şehir Ve Medeniyet Okulu Örneği	43-58
Hasan YAVUZER Zeynep BOZDAĞ	Akademisyenlerin Barış Pınarı Harekâtına Yönelik Algıları: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Örneği	59-76
Davut ATMACA Hayri ÇAMURCU	Milli Bilinç Oluşturmada Coğrafya Dersinin Etkisine Yönelik Öğretmen Görüşleri (Çanakkale İli Örneği)	77-84
Gulmira ABDİRASILOVA Gaziza SHOYBEKOVA Hikmet KORAŞ	Түркі Тілдес Халықтарының Кірме Сөздерді, Терминдерді Игерудің Тәжірибелері	85-93
Aynur KOSHEKOVA Nedim BAKIRCI	Батырлар Жырындағы Ат Бейнесінің Ерекшеліктері	94-97
Saule ERJANOVA	Қазіргі Өлеңтанудағы Ұйқас Мәселесі	98-105

Aynur KOSHEKOVA	Қаһармандық Эпостағы Ат Бейнесінің Басты Сипаттары	106-109
Zhaina BEISENBAYEVA Osman SANGILBAYEV Mustafa TALAS	Қызығушылықпен Таңдалынған Мамандық - Табысты Өмірдің Кілті	110-114
Gauhar BAITAŞEVA A. MUSADILDAEVA	Қашықтықтан Оқыту Жағдайындағы Оқушылардың Психоэмоционалдық Өзгерістері	115-120
Maryam ESHMUMAMEDOVA	Сулаймон Бақирғаний	121-129
Kübra İNAN	Gümüşler Kasabası	130-168

Millî Kùltür Araştırmaları Dergisi
(MİKAD) Cilt: 4- Sayı:2
Aralık 2020 ISSN: 2587-1331

EDİTÖRDEN

Kıymetli araştırmacılar,

Millî Kùltür Araştırmaları Dergisi (MİKAD), yılda iki defa yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Dergimiz “**TÜBİTAK ULAKBİM Dergipark Sistemi**” bünyesinde hizmet vermekte olup dergimizde yayımlanan yazılara ilişkin her türlü sorumluluk yazarına aittir.

Dergimiz, hiçbir resmi ya da gayrı resmi kurum veya kuruluşun yayın organı değildir.

Millî Kùltür Araştırma Dergisi, Sosyal ve Beşeri alanlarda yapılan alışmaları Kabul etmektedir. Bu çerçevede dergimizde **Beşeri Bilimler** (Antropoloji, Arkeoloji, Dil Bilim, Edebiyat Araştırmaları, Psikoloji, Tarih, Sanat Tarihi, Sosyoloji, Dini Araştırmalar, Felsefe), **Eğitim Bilimleri**, **İktisadi ve İdari Bilimler** (Ekonomi ve İşletme, Kamu Yönetimi, Siyaset Bilimleri ve Uluslararası İlişkiler), **Sosyal Bilimler** (Coğrafya, Çok Disiplinli Bilimler, İletişim, Kütüphanecilik, Bilgi ve Belge Yönetimi, Turizm) ve **Sanat** sahalarında kaleme alınan makale, tanıtım yazıları ve çeviri yazılara yer verilmektedir.

Dergimiz dördüncü yılını doldurarak sekizinci sayısını yayımlamıştır. Dergimizin bu sayısında 14 adet makale olmak üzere toplam 168 sayfadan oluşmaktadır.

Dergimizin sonraki sayılarında siz değerli araştırmacıların yazar ve hakem olarak katkılarını bekliyor, saygılarımı sunuyorum.

Editör

Prof. Dr. Bülent KARA

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi
(MİKAD) Cilt: 4- Sayı: 2
Aralık 2020 ISSN: 2587-1331

Editör: Prof. Dr. Bülent KARA Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Alan Editörü: Doç. Dr. Yaşar KAYA İnönü Üniversitesi

Editör Yardımcısı: Gürkan BAYINDIR Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

DANIŐMA KURULU

Prof. Dr. Ziya AVŐAR Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Yüksel METİN Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Tarık SEVİNDİ Aksaray Üniversitesi

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Faruk ÇOLAK Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet KARTAL Osmangazi Üniversitesi

Prof. Dr. Bayram ÜNAL Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Veysel BOZKURT İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Yaşar KAYA İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Turgut KOÇOĞLU Erciyes Üniversitesi

Doç. Dr. Gökhan TUNÇ Anadolu Üniversitesi

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Hikmet KORAŞ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Bekir ÇINAR Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Metin ÖZKUL Süleyman Demirel Üniversitesi

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi

(MİKAD) Cilt: 4- Sayı: 2

Aralık 2020 ISSN: 2587-1331

Prof. Dr. Gencay ZAVOTÇU	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Musa ŞAŞMAZ	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice İÇEL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Bibigül İLİYASOVNA İMANBEKOVA	Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi
Doç. Dr. Yakup ALTAN Doç. Dr. Serdar	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Türkan BAYER ALTIN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Rıza SAM	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Nevzat TOPAL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet KAYA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Hamdi DOĞAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Musa ERKAYA	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZDEMİR	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ramis KARABULUT	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BÜYÜKAKKAŞ	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bayram POLAT	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜRBÜZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İncinur ATİK GÜRBÜZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Savaş MARAŞLI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hulusi YILMAZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Keziban PAKSOY	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZTÜRK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülin ÖZTÜRK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mina FURAT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Millî Kùltür Araştırmaları Dergisi

(MİKAD) Cilt: 4- Sayı: 2

Aralık 2020 ISSN: 2587-1331

Dr. Öğr. Üyesi Ercan BAĞÇECİ	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ercan GEÇGİN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sibel BULUT	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kamil Ali GIYNAŞ	Karamaolu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elçin YILMAZKAYA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Huriye ALTUNER	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi

(MİKAD) Cilt: 4- Sayı 2 -

Aralık 2020 ISSN: 2587-1331

HAKEM LİSTESİ

(Aralık, 2020, Cilt: 4- Sayı 2)

Prof. Dr. Mustafa TALAS	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz GÖKŞEN	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Prof. Dr. Alaattin KIZILÇAOĞLU	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Jaloliddin JO'RAYEV	Sarkiyet Araştırmaları Enstitüsü
Prof. Dr. Rüştü ILGAR	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Tınıştık YERMEKOVA	Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi
Prof. Dr. Balkıya KASIM	Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi
Prof. Dr. Mereke ATABAEVA	Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi
Prof. Dr. Svetlana SMAGULOVA	El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi
Prof. Dr. Saylan BOLAT	El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi
Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Burak KAHRAMAN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan YAVUZER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Nagima İLYASOVA	Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Mina FURAT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Çağdaş Ümit YAZGAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Rixsitilla ALİMUHAMEDOV	Taşkent Devlet Sarkiyet Çalışmaları Üniversitesi

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 4 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Bülent Kara / Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyoloji, Prof. Dr.
bkara@ohu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6021-085X

Atf: KARA, B.(2020). Tamamlayıcı Sosyoloji Nedir? Neyi Amaçlamaktadır? Millî Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt4, Sayı2, 1-18.

BAŞLARKEN 2 / TAMAMLAYICI SOSYOLOJİ NEDİR? NEYİ AMAÇLAMAKTADIR?

COVID CEHENNEMDE İNSANLIĞI ÜŞÜTÜYOR

Özet

Bir bilim olarak sosyoloji, bireylerin rastgele ya da bilinçli olarak bir araya gelip; topluluk ya da toplum oluşturmaları sonrası, ortaya çıkan ilişkilerin yapılarını çözümlenmeye çalışmaktadır. Sosyoloji, alışılmış olan bilim ve bilimsel pratiklerin farklı bir boyutudur. Sosyoloji kuruluş döneminde formüleştirmeler aramış olsa da, toplumların aslında bireylerin ilişkileri ile ortaya çıktığının çözümlenmesi; bireylerin değişmesi ile toplumun da değişeceği sonucunu ortaya koymuştur. Toplumbilim olarak sosyoloji ise, değişen toplumsallık ile kendisini değiştirmelidir. Sosyolojinin bilim pratiğinin esası, kendisini toplum ile orantılı olarak değiştirmesiyle alakalı olacaktır.

Günümüzde özellikle pandemi sonrası yaşanan yeni toplumsallık, beraberinde yeni tanımlamaları beraberinde getirmelidir. Savaşlar, siyasi gerilimler, salgın hastalıklar gibi toplumun genelini ilgilendiren sorunlar, sosyolojinin bilim pratiğinin değişimini gerekli kılmaktadır. Bu esnada ise tamamlayıcı sosyoloji, sosyoloji biliminin yeni toplumsallık ile açıklanmasını sağlayabilecek bir boyut kazanmaktadır. Tamamlayıcı sosyoloji, Türkiye'nin ve Dünya'nın içerisinde bulunduğu toplumsal krizleri açıklamayı kendisine gaye eden, bu toplumsal krizleri ise belirli kuramsal bir çerçeveye oturtan, sosyolojinin yeni bir koludur. Çalışmada kuramsal sunuş ile birlikte görüşmelere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tamamlayıcı Sosyoloji, Toplumsal Değişim, Pandemi, Covid

Abstract

As a science, sociology involves individuals coming together randomly or consciously; It tries to analyze the structures of the relationships that emerge after they form a community or society. Sociology is a different dimension of the usual science and scientific practices. Although sociology has sought formulation during the establishment period, the analysis of societies actually emerged with the relationships of individuals;

It has revealed that society will also change with the change of individuals. Sociology as a science of society must change itself with the changing sociality. The essence of sociology's practice of science will be related to its change in proportion to society.

Nowadays the new sociality experienced especially after the pandemic should bring along new definitions. Problems that concern society in general, such as wars, political tensions, and epidemics, necessitate the change of the scientific practice of sociology. Meanwhile, complementary sociology gains a dimension that can enable the science of sociology to be explained with a new sociality. Complementary sociology, social crises in Turkey and in the world where the description of the object itself, which, if this social crisis that sat on the specific theoretical framework, a new branch of sociology. Along with the theoretical presentation, interviews were also included in the study.

Key Words: Complementary Sociology, Social Change, Pandemic, Covid

Giriş

Sosyoloji; toplumsal grupları, örgütlenmeleri, kurumları, kurumlar arası ilişkileri, toplumsal yapıda meydana gelen değişim ve gelişim süreçlerini, toplumsal olay ve olguları sonuçlara ulaşılmasını sağlayan sosyal bir bilimdir. Sosyoloji, insan toplum yaşamının, insan grupları ile toplumlarının bilimsel incelenmesidir(Giddens,2013:38). Toplumun, özellikle Comte ile başlayan bir dinamik süreç tanımlaması olduğu bilinmektedir. Toplum, temelinde bireyleri yaşatan bir yapıdır ve bireyler, zamana ve mekâna bağlı olarak devamlı değişmektedir. Toplum ise bireylerin bir araya gelmesiyle oluşan yapılardır ve devamlı olarak evrim geçirmesi gereklidir. Dünya üzerinde yaşanan tüm değişimler karşılıklı şekilde toplumun da değişmesini gerekli kılmaktadır. Toplumun bu dinamik hali gittikçe karmaşıklaşan bir süreçten ibarettir. Toplumun çözümlemesi hâlihazırda zorken günümüz dünyasında; özellikle teknolojideki değişim ve yenilikler, toplumun karmaşıklaşmasına hız kazandıran unsurlardan belki de en önemlisidir. Teknolojinin güçlenmesi ve yaygınlaşması ile ortaya çıkan iletişim ve ulaşım araçları sayesinde dünya küreselliğin zirve yaptığı bir döneme geçiş yapmıştır. Eski ulus devletlerin, bireyleri yerini artık ulus aşırı bireylere teslim etmişlerdir. Bu tür bir küreselleşme, toplumların da eskiye kıyasla etkileşimlerinin artışına sebep olmuştur. Bu etkileşim artışı sonrası bazı teorisyenler ve kuramlar ortaya çıksa da yeterli açıklayıcılığa sahip olamamışlardır. Bu açıdan sosyoloji de toplum ile evrilen ve kuramlar ile açıklama gayretini değiştirmeden daima o kuramları değiştiren bir bilim haline gelmektedir; bu ise kuramsal karmaşayı beraberinde getirmektedir. Sosyolojinin yaşadığı kuramsal karmaşa, sosyoloji biliminin gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır. Zaten sosyoloji, sosyal varlıklar olarak bizim kendi davranışımızı ele aldığından, baş döndürücü ve zorlayıcı bir girişimdir. Sosyolojik incelemenin kapsamı son derece sokakta gerçekleşen

karşılaşmalardan, İslami köktendincilik gibi küresel toplumsal süreçlere yayılacak kadar geniştir (Giddens, 2013: 38). Sosyoloji insan ilişkileri ile kendini beslemektedir ve merkezinde insan ilişkileri vardır. Sosyoloji kavramı insan varlığı ile tamamlanır. İnsan varlığı ile tamamlanan sosyolojinin, yine insan topluluklarını çözümleyecek genel bir tanımını bulmak oldukça zordur. İnsan topluluklarının yer yer ve kültürel olarak farklılaşmaları ve daima değişim içinde olmaları sebebi ile sosyoloji ve sosyal bilimler, pozitif bilimler gibi formül bulma ihtimali ile çalışamazlar. Çünkü pozitif bilimlerde bulunan formül tüm konunun detaylarını açıklayabilirken bir sosyoloji kuramı tüm toplumlarda çözüm bulmaktan aciz kalacaktır.

Sosyolojiye dair bu açıklamalar yapıldıktan sonra, sosyoloji için önem arz edebilecek bir konu olan tamamlayıcı sosyoloji de açıklanmalıdır. Tamamlayıcı sosyoloji, bahsedilen kuramsal karmaşa yaşayan sosyoloji için adından da anlaşılacağı üzere tamamlayıcı bir deva halini almayı hedeflemektedir. Tamamlayıcı sosyolojinin iki elzem ilkesi söz konusudur: Ayrıntılandırmak ve Arındırmak;

1. Meseleyi Analitik ve Akademik Olarak Ayrıntılandırmak
2. Meseleyi Ötekileştiricilerden ve Ötekileştiricilikten Arındırmak

Tamamlayıcı sosyolojinin ilk ilkesi bilimsel literatüre kazanımı ile ilgiliyken, ikinci ilkesi toplumsallıkla ilişkilidir. Bu toplumsallık ise ilerleyen bölümde açıklanmaya çalışılacaktır. Tamamlayıcı sosyolojinin şimdilik temel iki amacı mevcuttur; sosyolojinin içerisinde bulunan kavramsal karmaşıklıkların çözümünü bulmak ve toplumun pandemi nedeniyle ani değişimini açıklayabilmek. İlk amaç, sosyolojinin içerisinde bir tür çatışmanın mevcut olduğunun anlaşılması sonrası çözümleme yöntemleri aramaktadır. Sosyolojinin içerisinde yaşadığı kavramsal karmaşıklık ise temelde iki düzeyde açıklanabilir. Bunlardan ilki dünya düzeyinde makro ve mikro sosyoloji arasındaki farklılıktır. Sosyoloji, bilimsel literatürde çokça yöntemsel çizgide ilerlemek için çabalamaktadır. Mikro ve makro sosyoloji olarak ikiye ayrılan temel sosyoloji, bir çeşit karmaşıklığa düşmektedir. Mikro sosyoloji birey odaklıyken, makro sosyoloji toplum/ideoloji odaklı çalışmaktadır. Bu açıdan tamamlayıcı sosyoloji karma bir yöntemin belirleyicisi olarak birey/toplum ve ideoloji arası dengeli bir araştırma nesnesi yaratabilecektir.

İkinci kavramsal çatışma ise kuramsal öğrenilmiş sosyolojinin, alansal deneyimine indirgenemeyişidir. Bu karmaşıklık, kuram-alan arası denklemsel çözümleme bekleyen öğrenciler için şok etkisi yaratmaktadır. Öğrenci sosyoloji kuramlarını eğitim süresince

ezberlerken, alan içi araştırmada bu kuramları kullanmaya çalışmakta ve derste görölen çözümlene yöntemleri sonucu görölen bulguların aynını görmeye çalışmaktadır. Öğrenci teörinin sadece yazılan kadarını alanda bulgu olarak ifade edebilmektedir. Tamamlayıcı sosyoloji ise bu durumda öğrenci/kuram arası denge yaratmayı amaçlamakta ve öğrencinin sosyolojideki yabancılığını bertaraf etmeyi amaçlamaktadır. Tamamlayıcı sosyolojinin ikinci amacı ise toplumsal evrim ile ilgilidir ve her değişim ile ikinci amaç ve amacın araştırma nesnesi değişim yaşayabilecektir. Bu amacın değişim yaşama potansiyelinin sebebi ise sosyoloji ve toplumun dinamikliğinden kaynaklanmaktadır. Tamamlayıcı sosyoloji, bir bilimin karmaşasını çözmeyi ve bunu yaparken yeni açıklamalar yapmayı görev edinen yeni bir konudur.

Toplumsal norm için tamamlayıcılık çok önemlidir. Aslında tamamlayıcılık, kuralsızlığın kural haline gelmesinin de önüne geçmeye çalışmaktadır. Kuralların toplumsallık açısından önemi elbette irdelenemez. Nitekim toplum sadece bireylerin duygularını ve etkinliğini eşitsiz bir yeğinlikle kendine çeken bir şey değildir. Toplum aynı zamanda onları düzene koyan bir güçtür (Durkheim, 2013:241). Eylemi akılla içselleştirip onu kabullenmenin de aslında yararı budur. Özgürlük denilen kısıtlı kavramı da böylelikle en güvenli şekilde içselleştirmek mümkündür. Özgürlük, başkasının özgürlüğünün kısıtlandığı yerde biter kuralı, aslında tamamlayıcılığı da desteklemektedir. İnsan, eylemlerinin meşruluğunu sağlayabilmek için yaşamı normlara ve değerlere uygun olarak kurgular. Bu onun kendisini de aslında topluma kabul ettirme şeklidir. Bu yönüyle birey de aslında kendisinde sonuna denk sosyalleşme açlığı hisseder. Sosyalleşme bir zorunluluktur ama yalnız kalış aslında bireyin yeniden varoluş sürecidir. Her olay kendi varoluşuyla diğerinin varoluşunun etkileşimiyle ölçülebilir. Hızlı ve belirsiz olan, aslında çağımızda incelenmesi zor olandır. Bu durum da aslında incelemeyi ve açıklamayı zor kılmaktadır. Tamamlayıcılık, bir durumu anlık olarak dondurarak veya hapsederek onu incelemekte ve ardından da onu yorumlamaktadır. Günümüz toplumlarını analiz ederken daha çok kesitsel olarak ilerlemekteyiz. Popüler (kullan-at) kültüründe o anın içinde yaşayarak bir çalışma yapmak pek mümkün olmayacaktır. Ancak o anı durdurarak o anı anlayabiliriz. Popüler kültürün yeni bir ivme kazanması sonrası, bireyler kendilerini yaratan esas dengelerin değiştiğini fark etmeden, yeni bir toplumsallığa imza attılar. Birey artık eskisi kadar esas-sosyal değil, daha çok sanal-sosyalhalini almaya başlamış, bunun sonucunda bir nevi özgürlüklerin yeniden tartişılmasına yol açmıştır. Bu durumda ise sosyoloji, popülerliğin nedenini ve topluma yansıma şeklini araştırırken anı kaçırmış ve anın sürüp giden hızında kendini yalpalarken

bulmuştur. Modern bireyin popüler kültür ve teknoloji ile değişimini açıklamak için, bireyin özgürlüğünün kısıtlanıp kısıtlanmadığı anlaşılmalıdır.

Sosyal medya araçları ve radyo/TV/gazete gibi merkezi iletişim araçları modern bireyin özgür birey olma şansını kısıtlamaktadır. Çünkü bize düşünmemizi değil olmamız gerekeni söyler. Merkezden dikte edilen bilgiler, bireyleri tek tip olmaya iter. Tamamlayıcı sosyoloji de bu demir kafesi kırarak hapsolmaktan kurtulmanın arayışıdır. Bu iletişim araçlarının ürettiği ve ardından da topluma ilettiği davranış modelleri, bireyler üzerinde uyulması gerekli olan bir görevi de mecbur kılmaktadır. Bu kalıplar da toplum tarafından bir kontrol mekanizmasıyla denetim altında tutulmaktadır. Şimdiki dünyada ise bu diktelerin iletiminde internet büyük rol oynamaktadır. Bilişim toplumu, eskiden geleneksel kültürde daha yerel olan iletişimi popüler kültürle daha küresel hale getirmektedir.

Bilişim toplumu da bu yönüyle giderek gözetim toplumuna dönüşmektedir. Daha küresel hale gelen dünya, denetimini de yine bilişim ile sağlamaktadır. İnsanlar kameralar, web geçmişi gibi bilgileriyle kayıt altına alınıp izlenmektedirler. Bu da bireylerin kendilerinde yakalanma korkusunu unutmamalarına sebep olmaktadır (Bayhan, 2014:165). Bireylerin sosyal olarak bu şekilde denetim halinde olması, onların farklı bir panoptikon halinde olmalarına sebep olmuştur. Birey artık mekânın denetlemesi sebebi ile kendisini denetlemekten uzaklaşmış; sosyal ortamın denetlemesinden kendisini denetler hale gelmiştir. Hegemonya ile doğru orantılı hareket eden sosyal medya ve onun içeriği, farklılaşmayı amaçlayan bireyi engellemektedir. Farklı düşünmek artık zararlı olarak tanımlanmış, farklı düşünen kişi -eksik düşünen olarak- damgalanmıştır. Hegemonya eskiden kendisini devlet ya da egemen güç olarak belirlerken, artık devlet üstü bir hal almaya başlamış ve küresel bir boyuta ulaşmıştır. Markalaşma, kültür alışverişi gibi etkenler, dünya genelinde küresel bir hegemonya oluşumunu tetiklemiştir.

İkinci dünya savaşı ile sürekli küreselleşen dünya, devlet üstü kurumlar kurarak bütün toplumları küresel değerler etrafında toplamayı ve birleştirmeyi hedeflemiştir. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için sermaye sahipleri ellerinden geleni yapmışlardır. Küreselleşmenin kavramları, kuramları, sosyolojisi, yararları ve zararları devamlı tartışılmıştır. Küreselleşme tamamlandıktan sonra yeni planlar ve stratejiler pratiğe geçirilmiştir. Bütün insanoğlu teknolojinin ışında robotlaştırılıp kendi istedikleri insanoğlu tipini yaratmak için düğmeye basılmış; bütün dünya bu küresel sermayenin yarattığı tüketim akımının etkisinde zevk ve sefa sarhoşluğuna düşürülmüştür. Bu sarhoşluğun tesiri ile yerel kültürümüzün ve kimliklerimizin yok edildiğinin farkına bile varamamış hatta birçok sosyolog ve diğer

alanlarda uzman kişiler dâhil bilimsel ölçütlerin sınırları içerisinde mesleklerini icra ederken bu gerçeği kaçırmıştır.

Pandemi Süreci Tamamlayıcı Sosyoloji ile Nasıl Açıklanabilir?

Gündemi çokça meşgul eden ve pozitif bilimlere ihtiyaç duyulduğu kadar sosyal bilimlere de ihtiyaç duyulan bu pandemi günleri, sosyolojik bakış açısından değişimlere neden olmaktadır. Toplumbilimcilerin çoğu, olayların hangi amaca yaradığını, ne iş gördüğünü gösterince onları açıklamış olduklarını sanıyorlar. Sanki o olaylar bu işi görmek için var olmuşlar, sanki yapmaları istenen hizmetlerin duygu dışında belirleyici başka nedeni yokmuş gibi düşünüyorlar. Bu yüzden de, bu hizmetlerin gerçekliğini saptadıktan, hangi toplumsal gereksinimi giderdiğini gösterdikten sonra, onların anlaşılmasını sağlamak için gerekli olan her şeyi söylediklerini sanıyorlar. Bir olgunun neye yaradığını göstermek, o olgunun nasıl ortaya çıktığını ve nasıl o özelliklerde olduğunu açıklamak değildir (Durkheim, 2019: 122). Sosyolojinin ve özellikle sosyolojiyi bilim olarak icra edenlerin, olguları açıklama biçimi, yöntemsel olarak yanlıştır. Esas yöntem, olgunun ne olduğunu açıklamak değildir; tamamlayıcı sosyoloji bu yanlışığın düzelmesi için çabalamaktadır.

Dünya çapında küresel bir kriz olarak tanımlanan bu pandemi günlerinde, bireylerin yaşamlarında oldukça fazla değişimler meydana gelmiştir. Bireyler, gerek devletin zorlaması ile gerekse bireysel olarak evlerinde hapsolmek zorunda kalmıştır. Bireylerin evde kalışı fiziksel bir sosyalleşmenin azalmasına sebep olmaktadır. Sosyalleşme ise yeniden tanımlanmış ve sosyal medyadan gerçekleşen sahte bir etkileşim yaşanmaya başlamıştır. Peki sosyalleşme bu denli azalmış ve insanlar arası etkileşim daha sanal/teknolojik bir hal almışken, sosyal yapıyı güçlü kılmak sadece geçmişten gelen birikimlerle mi mümkün olacaktır? Esasen bunun, güçlü birikimle birlikte tamamlayıcı anlayışı hakim kılmakla mümkün olacağını söylemek gerekmektedir. Şayet virüs tehlikesi uzun süre kaybolmayacaksa ve bununla bir süre yaşamak mecburiyetinde kalacaksa; ekonomik ve sosyal hayatın, bu yeni duruma adapte olmuş biçimde yeniden canlandırılması kaçınılmazdır. İşte bunu gerçekleştirebilmemiz ise evlerimizden yepyeni bir anlayışla çıkabilmemize bağlıdır. Fazlasıyla kırılğan özellikler arz eden böylesi hassas bir toplumsal yapıda, tamamlayıcı yaklaşımın hakim kılınması; evlerimizden daha temkinli, daha hassas, daha kırılğan ve daha endişeli şekilde çıkmamızı gerektirecek yeni dönemde; çelik gibi sınırlara sahip bir toplumsal yapının inşaa edilmesini de mümkün hale getirecektir.

Küresel tehditler sosyolojik bir göze ihtiyaç duymaktadır. Pandemi günlerinde değerlendirilmesi gereken sosyoloji konusu sosyal izolasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu durumun toplum üzerindeki etkisi ve bu süreçten sonra toplumsal yapıdaki dönüşümün nasıl olacağı merak unsurudur. Küresel tehdit ile birlikte süregelen sosyal izolasyon bir zorunluluk halidir. Keza eylemlerimiz de bir zorunluluk çerçevesindedir. Eylemlerimiz, mekânımız değişmiş ve ayrıca kısıtlanmıştır. Sosyal bir varlık olan insan için tekdüzeleşme, kendini izole etme alışılmış bir durum değildir. İnsan, hayatın hızlı ve karmaşık yapısına adapte olmuştur ve eylemleri bu ölçüde seyretmektedir. İçinde bulunulan olağanüstü durum gereği bireyler kendilerini sosyal izolasyon içerisinde bulmuştur. Bu durum bir nevi kuralsız bir yaşamın da önüne geçmektir. İnsanlar, kural dışına çıktıkları an gerek kendilerinin gerekse denetim mekanizmasının ağına takılmaktadırlar. Kendi kendini denetleyen bir toplum modeli ortaya çıkmaktadır. Hızla akıp giden yaşamın sosyal sorunları beraberinde getirdiği de görülmektedir. Öyle ki bireyler arasında sabır kalmamış ve bireycilik ön plana çıkmıştır. Modern yaşamda sabır ve biz bilincinin gittikçe azalması toplumsal duyarlılığın işlevini azaltmıştır (Yaşar, 2007: 253). Modern yaşamın hız ve sosyal hareketliliği insanları bireycileştirdiğinden ait olma duygusu yani 'biz' algısı hızla erimektedir. Yalnızlık, kendini var etme süreci olarak görülmektedir. İçinde bulunduğumuz durum bizi kendi hücremize kapatmamıza yol açmış, kendimizi dinlememize de olanak sağlamıştır. Aslında denilebilir ki sosyal izolasyon yalnızlıkla tek bırakılmanın bir karışımıdır (Yaşar, 2007: 239). Sosyal izolasyon süreci bir yalnızlık ve tek bırakılma süreci içermektedir. Dünya bireylerinin bir anda yaşamaya başladığı bu ani değişiklik, sosyolojinin de değişimine yol açacaktır. Toplumdaki insanlar birbirlerine bağımlı ve birbirleriyle ilişkilidir. Karşılıklı temas, iletişim ve etkileşim hem birey hem de grup için son derece önemlidir. Bunlarsız ne kişi, ne de grup varlığını sürdürebilir. İnsanlar ve gruplar birbirleriyle çok sayıda ilişki kurabilirler ve kurarlar. Toplum ise, sosyal ilişkilerin geniş ve karmaşık bir ağıdır. Etkileşim, bu ağ içinde gerçekleşir (Fichter, 2002:111). Eskiden karşılaşılan derin ve samimi etkileşimler artık yüz yüze olmaktan çıkmış ve medyatik hale gelmiştir. Medyatik etkileşim durumunda olan birey, belirli sosyal platformlardan çeşitli iletişim yolları (mesajlaşma-görüntülü konuşma) ile diğer bireylerle etkileşimlerini devam ettirirler. 'SocialDistancing'in çözümlerden birisi sayılan bu dönem, sosyolojinin etkileşim dediği ilişki biçiminin yeniden biçimlenmesini gerekli kılmaktadır. Sokağa çıkma yasağıyla da insan giderek eve kapatılmak istenmektedir. Sosyallik de bu durumda kendini yeniden tanımlayarak var olmaktadır. Sosyallik bir dönüşüm içine girmekte ve eylemsel olarak kendisini yeniden var etmektedir. Toplumsal normun oluşabilmesi için ise tamamlayıcılık çok önemlidir. Yeni normun isteklerinin, istikametinin ve

içeriğinin ne olduğu bu anlamda çok önemlidir. Eğer daha geleneksel bir zamanda yaşasaydık bireysellik bu kadar da önemsiz olmayıp, toplum sözleşmesi tarzında bir genel norm ortaya çıkabilirdi. Bu düşünce bile aslında bizim geçmişe bakıp geleceği yorumlamamız gerektiğini gösteriyor. Geçmişten gelen muhafazakâr düşünce, gelecekte gerçekleştireceğimiz eylemler için yalnızca bir fikir olmalı, tek rehber değil.

Yeniden yaratma ihtiyacı, özellikle de yenilik yapma ve esneklik gösterme konusundaki kısıtlamalar sonucunda ortaya çıkan yeni sosyal yapı arayışlarını meydana getirmiştir. Bu yapılar, tek bir tanımla kolayca ortaya konamayan, ihtiyaçlara göre çok farklı görünümde tasarlanabilen, çoğunlukla geçicilik gösteren örgütlenmeler olarak dikkat çekmektedirler (Özer,2013:50). Yeniden yaratım sürecinde kalıcı bir değer yaratılmaz çünkü zaten anlık bir ihtiyaca göre gerek duyulmuş bir değer kalıcı bir değer haline gelmesi pek mümkün değildir. Örneğin salgından korunmak için insanlarla iletişimini kesen insan, salgın sonrasında eski sosyal hayatına geri dönecektir. Bu örgütlerle ilgili yapılan analizlerde de zamanla, çalışanların kişisel özellikleri, duyguları, ilgileri ve güdeleri dikkate alınmaya başlanmıştır. Örgütsel bazda yeniden yapılandırma üzerinde durulurken, örgütsel yapının çok boyutlu olduğu da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu süreçte, kültür, strateji, eğitim, enformasyon sistemleri ve teknoloji gibi sistemlerin ayrı ayrı ve birlikte düşünülmesi oldukça önemlidir(Özer,2013:50). Bu da aslında sosyolojinin tamamlayıcılık sorununa cevap vermektedir. Eğer örgütsel sistemin parçaları uyum içinde ele alınmazsa, parçalar kaçınılmaz olarak birbirine çarpacaktır. Sürecin yeniden tasarımında hareketli yapının bütünü dengelemesi gerekmektedir.

Etkileşimde önemli sayılan sembolik etkileşimci, etnometodolojik ve fenomenolojik anlayışlar, bireylerin yan yana gelerek etkileşim başlattığını ifade etmişken; bugün yan yana iletişim çok mümkün olmamaktadır. Tamamlayıcı bir bakış açısı ise, sosyolojinin yeni dönemde yeniden inşa edilmesi için bir adımdır. Sosyolojik bakış açısı kendisini tamamlayıcılık üzerinden var etmez ise sosyal ilişkiyi ve sosyalizasyonu yeniden anlamlandırma da büyük sorunlar yaşanmaktadır. Var olan bir sorunu çözmemizin tek yolu ise sosyolojiye tamamlayıcı bir bakış açısıyla ele almaktır. Reçete sunmak yerine sorun ile ilişki arasındaki izolasyonun tamamlayıcılığının farkındalığını açığa çıkarmak önemlidir. Bir şeyi var eden onu anlamlı kılan o şeyin tamamlanmasıdır. Her bir parça, sosyolojik bir yapı kendi içinde anlamlı görülse de bu var olan toplumsal yapıyı açıklamakta yarım kalmaktadır. Bunun sonucunda ise tamamlanmamış bir parçadan sosyolojik bir analiz yapmak mümkün olmamaktadır.

Her durumu kendi içerisinde değerlendirmek, her olayı birbirini anlama niteliğinde tamamlamak gerekmektedir. Tamamlayıcı sosyoloji burada devreye girmekte ve soruna çözüm odaklı değil de anlama odaklı bakmaktadır. Göz ardı edilmemesi gereken bir mesele de durumu kendi içerisinde değerlendirmek ve tamamlamak için kıyas yapılmaktadır. Çünkü ancak bir olay diğer olaylarla kıyaslandığı zaman anlaşılabilir. Küresel salgının toplumsal yapımız üzerindeki etkisine bakıldığında hep diğer ülkelere atıfta bulunulduğu görülmektedir. Diğer ülkelerin salgına dair eylemleri, ne çeşit önlemler aldıkları gibi etkenler, kıyaslamamız anlamada önemini göstermektedir. Paradigma kavramıyla Covid-19 etkisine bakılacak olursa; bölgede hâkim felsefi görüşlerin, ekonomik koşul ve sosyolojik ortamın ve diğer belirleyici unsurların hepsinin bir arada olduğu çerçevenin Covid-19 ile birlikte ekonomik, sosyal ve kültürel birçok etkisi olmuştur.

Kuram olgulara dayalı olarak geliştirilebildiği gibi, yapılan deney ve gözlem verileriyle uyum sağlamadığı tespit edildiğinde de terk edilir, reddedilir. Kuramlar birer olgu modeli olarak, oluşturdukları gibi, düzeltilbilirler, geliştirilebilirler ya da tamamen terk edilebilirler (Khun, 1970:97-98).

Paradigma sosyolojik anlamda toplumsal değişim ve gelişmelere bağlı olarak sosyal yapının proseslerinde oluşan yeni durumuna göre geliştirilmelidir. Tamamlayıcı sosyoloji anlayışı işte bu geliştirilmesi istenen sosyolojik yapının değişim ve gelişimini anlamak istediğimiz, açıklamak zorunda kaldığımız/kalacağımız bilginin tezahürü için gerekli olduğu düşünülmektedir.

Tamamlayıcılık neden eğrilme, bozulma ya da olumsuz yapı olarak vardır sorusunu düşündüğümüzde, yapı kendini tamamlasaydı olumsuzluk olmayacaktı cevabına ulaşılmaktadır.

Evrin teorisi içinde de felsefi, bilimsel, ekonomik, politik ve sosyolojik ortamda paradigma pandemi sürecinde değişim göstermektedir. Bu süreçte ve önümüzdeki süreçte önemli bir değişim meydana getirmektedir.

Kuhn'un dediği gibi "insan teori kuran bir hayvandır." Covid-19 farklı kültürlerde, farklı ekonomik koşullarda, farklı siyasi yapılarda devrimsel değişimler yaşattığını liberal görüş açısından göstermektedir. Yani Covid-19 Amerika'da zenciye, Avrupa'da yaşlıyı, Afrika'da yoksulu etkilemektedir.

Lamarck'ın kuramının esası 'ortama uyma' organlarının kullanılıp kullanılmaması durumunu nesilden nesile geçmesi belirler. Büyük değişimlere sonuç doğuran Covid-19 Lamarck'ın teorisine göre meydana gelecek bu değişmelerin sonunda yeni türlerin ve kalıtsal karakter değişimlerinin ortaya çıkacağı kanaatini taşımaktadır. Lamarck'ın transformizm (dönüşümcülük) kuramıyla birlikte Covid-19 ile birlikte yenedünya düzeni ve ekonomik koşullar ortaya çıkacaktır. Covid-19 toplumda oluşan belli aksaklıkları düzenleme durumunda tamamlayıcılık gösterecektir.

Charles Darwin evrim kuramını öne sürerken evrimin sebebi olarak "hayat kavgası" dolayısıyla "doğal ayıklanma" diye özel bir faktördür. Darwin türlerin değişmesinde yalnız doğal ayıklanmanın değil çevre (fiziki, sosyal) iklim organlarının kullanılıp kullanılmaması gibi, daha önce Lamarck'ın da işaret ettiği faktörlerin de rolü bulunduğunu kabul etmiştir. (Darwin, 1952: 324).

Covid-19 da Darwin'in bileşimi olarak bir doğal seleksiyondur. Tüm türlerin gelecekte yaşamasını ve doğal ortam sağlamasını etkilemektedir. Bilim teknik ve sağlık gelişmeleri sadece kendi içinde kalmıyor, doğa ve toplumu bütünüyle etkiliyor. Aslında bu gelişmeler, dönüşümler olumsuz kötü yok edici bulaştırıcı etkilere sahiptir. Bu tesirler doğanın ve toplumun gelecek dönüşümünü belirsizliğe sürüklüyor. Bu belirsizlikle birlikte Covid-19 bir ayıklama yaparak doğanın ve toplumun dinamizmini, direncini yeniden inşa ederek doğa ve toplumun yaşamasını sağlayacaktır.

Doğal ayıklayıcılık bir nevi doğa ve toplumun ayıklayıcılığını yapmaktadır. Ontolojik süreçte ontolojinin başlangıcından günümüze kadar somut döngüleri belirtirken geleceğe ait bilinmezlikleri somut döngü tamamlayıcılığı çerçevesinde oluşmasını sağlamaktadır.

Covid-19 insanların fiziki mesafe kurallarına devlet tarafından belirlenen karantina kısıtlarına rağmen psikolojik davranış eğilimi olarak insanların sosyal davranışlara yönelebileme eğilimi gösterme durumu görülebilmektedir. Kötü sağlık koşulları, daha az verimli sağlık sistemleri, pandemi etkisiyle ekonomik koşulların yetersizliği, iklim ve genç nüfusun virüsün etkisini günlük hayatta artıran faktörler olmuştur. Sosyal davranışlarda oluşan değişimlerin, sosyal koşulların iyileşmesi gibi faktörlerin farklı kültürlerde, farklı ekonomik koşullarda, farklı siyasi yapılarda oluşan devrimsel değişim faktörlerini oluşturmuştur.

Covid-19 etkisini artıran faktörler olduğu gibi Kant'ın ödev ahlakına göre; aynı zamanda ahlaki bir problemi de teşkil eden Covid-19 etkisi tamamlayıcılık ilkesiyle bu

problemde evrensel bir tamamlama unsuru gösterecektir. Kendinden başkalarının insanlığına saygı duymayan bir davranış ödev ahlakına göre evrensel bir nitelik taşıyamaz. Gündelik yaşantımızda karşılaştığımız olaylardan birkaç örnekle açıklamak gerekirse, umreden dönenlerin karantinadan kaçması, birilerinin referans kullanarak özel muamele talep etmesi, bazılarının hiçbir şey olmamış gibi hayatına devam etmesi gibi durumlar bu konu hakkında örnek teşkil etmektedir.

Covid-19 insanları daha endişeli hale getirmiştir. Dünya ekonomisinin yavaşlaması, toplumsal sorunların artması ayrıca “yeni dünya ve yeni normalin” getirdiği yaşam tarzına toplumun adapte olması (maske, mesafe ve hijyen) da kritik bir mesele haline gelmiştir. Tamamlayıcılık unsuru da yenedünya düzeniyle birlikte toplumun yeni normale olan adapte sürecini belirlemiştir. Salgın toplumlara ve toplumsal ilişkileri derinden etkileyerek insanların alıştığı normların dışına çıkmasına sebep olmuştur.

Toplumda insan merkezli anlayış yerine çevre merkezli anlayış zorunlu hale gelmiştir. Covid-19 küresel kentlerde küreselleşmeyle birlikte doğal seleksiyon etkisiyle türler arasında eşitliği (boğazda görülen yunuslar, endemik türlerin ortaya çıkması) doğa ve toplumun birbirini tamamlamasına doğru gitmektedir.

Toplumda oluşan belirsizlik ve risk artmıştır. Bu riskle birlikte doğal ayıklanma ilkesi çerçevesinde insan türünün kendi içinde ayıklaması (güçsüzleri, yaşlıları, hastaları,) arasında bir ayıklama oluşmaktadır. İnsan türüyle diğer türler arasındaki ilkeleri çerçevesinde bilim, teknoloji, sağlık alanındaki gelişmelerden yararlanarak kendini korumuş kendini üstünleştirmiş fakat aynı zamanda diğerlerini güçsüz kılan yok eden bir duruma konumlanmıştır. Covid-19 aynı zamanda insan türü ve diğer türler arasında bir doğal ayıklanma oluşturmuştur. Kuhn, Lamarck, Darwin, Tulmin’e göre Covid-19 ve tamamlayıcılığı ilişkilendirirken kalıcı olanın “en kuvvetli en uyum sağlayan” olduğunu vurgulamış, çeşitli etkenlere bağlı değişmeyi ve ilerlemeyi olgusal bir tamamlayıcılık unsuru olarak değerlendirebiliriz.

Türkiye ve Tamamlayıcı Sosyoloji (Cehennemde ÜşümeK)

Türkiye’nin toplumsal yapısında hiç kuşkusuz yaklaşık yüz yıldır bizi en çok uğraştıran meselelerin başında ontolojik ve inanç temelli ayrışma gelmektedir. Ordu-millet özelliğimizden olsa gerek, yaşadığımız savaşlar ve terör hadiseleri bile bunun yanında ikincil derecede önem taşıyabilmektedir. Zira bir organizma misali birbirimizin eksiğini tamamlama anlayışı geliştirmek noktasında, sadece toplumsal dinamikler değil, akademik-sosyolojik

yaklaşımlar da yetersiz kalmaktadır. Toplumsal yapımız da medyatik pompalamalara kurban olmaksızın, sahici bir özgürlüğe kavuşabilse, sistemli bir yapı gibi, bir organizma gibi işlev gösterebilecek ve kendi eksikliklerini, yine kendi fitratında zaten mevcut olan “Tamamlayıcılık” ile yani yine kendi dinamikleriyle giderebilecektir. Bugün ülkemizdeki seküler çevreler ve muhafazakar çevreler arasındaki politik mücadele; zaman geçtikçe daha ötekileştirici, daha eksiltici, daha horlayıcı, ayrıştırıcı, aşağılayıcı ve kutuplaştırıcı yönleriyle ağır basmaktadır. Oysa iki kesim ve her iki kesimin de alt fraksiyonları, toplumsal bazda bakıldığında birbirini tamamlayabilme kabiliyetine sahiptirler. Lakin bu kabiliyetin açığa çıkabilmesi, işte yukarıda sözü edilen “Ayrıntılandırma” ve “Arındırma” ile imkan kazanacaktır.

Ülkemizi bütünleştirmek yerine, ideolojik ayrışmalara sevk eden çeşitli mahfillerin, bayraklaştırarak “sadece” kendilerine mâl etmeye çalıştığı millî değerlerimizi, tüm ayrıntılarıyla ele alabilmek; bizlere tamamlayıcılık noktasında ilk doneleri sunabilmektedir. İkincil en mühim doneler ise söz konusu ötekileştirici mahfillerin, ontolojik noktada, kendilerine doktriner kaynak olarak kabul ettikleri merkezleri “ayrıntılı” şekilde ele aldığımızda belirginleşecektir. Zira evvela, birbirinin sürekli açığını/eksikliğini bulan toplumsal yapıların, ortak müştereklerini ve farklı düştüğü noktaları derinlemesine tahlil edebilmek elzemdir. Ortak müşterekleri en minimal seviyede ele alıp, onlar üzerinden “Bütünleştirici” bir retorik geliştirmek, tamamlayıcılığa aykırı düşecektir. Çünkü o vakit, tüm farklılıklar ve bu farklılıkların yarattığı çatışma konuları/alanları, tabiri caiz ise halının altına süpürülecek, hasır altı edilecektir. “Biz bir bütünün parçalarıyız” diyebilmek için öncelikle buradaki “Biz”i oluşturan unsurların birbirlerini aslında hangi noktalarda tamamlayabilme kabiliyetine sahip oldukları incelenmelidir.

İnsanlığın temel güç olarak tanımladığı ‘devlet’ mekanizması ve dini olarak bağlı kalınan ‘cemaat’ mekanizması, Türkiye’de ayrışmaların başında gelmektedir. Görüşmecilere devlet ile cemaatin keskin bir şekilde ayrışmasının toplumsal olarak faydalı mı yoksa zararlı mı olduğu merak edilmiş ve görüşmeciler buna dair şu cevapları vermişlerdir:

‘ Tehlikeli tabi, devlet dini kuruluşlara el atacaksa vatandaş için büyük bir tepki anlamına gelecektir. Devlet vatana tehlike arz eden cemaatlere el atabilir ama devlete zarar vermeyen cemaatler kendi halindedir ve toplumu düzenlerler. Devletin cemaatleri iyi anlaması lazım.’ (74 yaşında, Erkek)

‘Devletin işi cemaatin ne yaptığını düşünmek değildir. Devlet kendi sistemini kurar, cemaat kendi sistemini. Cemaatin amacı din olmalıyken, devletin amacı vatandaşdır. Cemaat bu ayrımı anlamayıp koruyamazsa, sonuç toplum için zararlıdır. Devlet ile cemaat ayrışması değil de, cemaatin yaptıkları toplumun zararını belirler.’ (51 yaşında, erkek)

‘Devletin zaten en büyük hatası cemaatlere izin vermesi. Bir de onlardan ayrılmak, zarar veremez kimseye. İnsanlar cemaatler yüzünden hayatlarını kaybediyor, ayrışmasınlar mı? Devletin ayrılmak yerine direk yasak koyması lazım.’ (45 yaşında, kadın)

Devlet ve cemaat ayrışması ile birlikte, ülkemizde muhafazakârlar ve diğerleri arasında bir ayrışma belirginleşmiştir. Ancak devletin, muhafazakârları dışlayıp dışlamadığı katılımcılara sorulduğunda alınan cevaplar şu şekildedir:

‘Dışlıyor evet. Cemaatlerin dışlanması ayrılıkları getirir. Her cemaat aynı değildir. Muhafazakâr insanlar da insan, onların diğerleri gibi görülmeleri lazım. Camiye girerken ayıpladığımız dönemler oldu yine oluyor.’ (74 yaşında, erkek)

‘Devlet elinde bir ayrışma söz konusu değil. Evet, belirli cemaatler amacını teröriste bağlayarak suçlu bulundu. Ama bu muhafazakârların dışlanmasının gerekli olduğunu göstermez ve öyle olmadı da. İnsanlar birlikte yaşamak zorundalar. İnançlar insanların kendilerini ilgilendirir.’ (51 yaşında, erkek)

‘Devlet suçsuz insanı hor görmez. Devlet sadece kendisine zarar vereni bilir. Sen devlete zarar verenlerdensen zaten dışlanmayı bırak, içeri alınırsın. O yüzden devlet ne olursa olsun vatandaşına zorluk çıkarmaz. Vatandaş gibi görüneni zorlar.’ (45 yaşında, kadın)

Ülkemizde ayrışmalar sadece devlet elinden gerçekleşmemekte, bölgesel olarak da gerçekleşmektedir. Ülkenin bir ucunda yaşayan vatandaş, ülkenin diğer tarafında yaşayan vatandaş dışlayacak şekilde yaşıyor olabilir. Bireylerin buldukları yerler ve yaşam biçimleri aynı ülkede de olsa farklılaşabilmektedir. Bu yüzden katılımcılara, ülkemizde yaşayan seküler çevre ile muhafazakâr çevrenin, birbirini dışlamasının, toplumsal olarak sorun oluşturup oluşturmayacağı ve ülkenin gelişimini etkileyip etkilemeyeceği sorulmuş ve bu konuda şu cevaplar alınmıştır:

‘Etkiler. Niğde’de yaşayan adamla, İzmir’de yaşayan adam bir olmaz. O adam şehir bilir, ben bağ bahçe bilirim. Ülkemiz de bu yüzden gelişmiyor. Kimse kimsenin halini

anlamak istemiyor. Bunun sebebi de bizi Avrupalı yapmaya çalışmak. İnsanı Avrupalı yapana kadar gerektiği gibi yaparsak ülkemiz de gelişir.” (74 yaşında, Erkek)

‘İnsanlar inançlarını çok korurlar. Dini olsun ya da olmasın inanç inançtır. İnsanlar kendisi gibi inanmayanı dışlarlar. Bu da bizim ortak bir yerde buluşup, bir amaç için ülkemiz için çabalamamızı engeller. Bu böyle olmasa, ülkemiz çok daha iyi yerlerde olur.’ (51 yaşında, erkek)

‘Öyle düşmanca bir dışlama yok. Ben uzun yıllar İzmir’de yaşadım. Şimdi Niğde’de yaşıyorum. Ne orada ne de burada kimse beni dışlamadı, dışlanana da görmedim. Eskiden oluyormuş ailem anlatırdı. Ben çocuktum çok hatırlamam. Ama o dönemler de gelişmeyi durdurmuştur. O dönemler yaşanmasaydı daha iyi olabilirdi.’ (45 yaşında, kadın).

Namus, şeref, utanç, ırz, bekâret gibi kavramlaştırma ve gündelik dilde yeniden üretimi anlamlı tamamlayıcı olacak bir cinsin sorumlu diğerinin hami kullanıcı olmasını engelleyecektir. Namusa sahip olan kadın namus taşıyıcı olarak tanımlanırken erkekler ise kanaatimce en çok önemseyen “namus kullanıcı” olarak tanımlanmaktadır. Buradaki esas sosyolojik görünüm erkeğin hayatının en etkili ve nitelikli belirleyicisi olarak namusu önemserken eylemselliğin de bir aktör olarak karşı cinse karşı bu önemi yitirerek ya da önemimi kendinde belirttiği gibi davranışta bulunmamasıdır. Bu eksikliği göstermenin ya da algının cinsiyet üstünlüğüne dönüşmeden var olabilmesi iki farklı cinsin tanımlamasında namus kavramının üstünlük ya da rolle değil tamamlayıcı olarak kabul edilmesi ve uygulanmasıdır.

Bu ikilemin toplumdaki cinsiyet değerlerini oluşturan tüm kültürel yapıların eşitlenebilmesine katkısı olacaktır. Örneğin toplumdaki erkeğe yüklenen “namus bekçisi” rolü önemini yitirecek ya da sınırlı bir öneme sahip olabilecek böylece erkeği gereksiz yere özünden uzaklaşması ortadan kalkacak özgür bir aktör olarak mutlu olmanın anahtarını elde etmesi sağlanacaktır. Çünkü denetleme rolü erkeği baskılamakta, birincil ilişkilere yöneltmekte erilliğini sınırlandırmaktadır. Ekonomik, biyolojik, sosyal ve psikolojik rahatlaması böylece mümkün olacak kendini gerçekleştirecektir. Çünkü namus konusu özünde bir erkeği baskılayan kendine yabancı kılan bir roller bütünüdür.

Her canlı bütünü içerisinde tamamlayıcılık sürecini gerçekleştirir. Canlı türleri kendi türleri veya cinsleri içinde de ayırım işlemine tabi tutulur bu işlem ya kendi bireysel ifadesiyle ya da toplumsallığı durumunda ya da her ikisi birlikte tamamlayıcı olur. Örneğin toplumda kadın hem kendini hem de toplumun diğer üyelerini tamamlayıcı özelliğe sahiptir. Kadın,

anne olarak kendini tamamlar. Anne ise çocuk sahibi olarak bunu gerçekleştirir. Bu tamamlayıcılık hem bireysel hem toplumsal olarak kendini var eder. Kültürel yapı veya kodlar bazen bu evrensel gerçekleştirmeyi özelleştirerek de yeni bir toplumsal tamamlayıcılık modunu ihtiva eder. Örneğin Anadolu da erkek çocuk sahibi olmak annelik tamamlamacılığının özel halidir. Bu özel hali Kadim Anadolu kültürünün geleneksel kodlarını oluşturur.

Yukarıda izah edilen mahfillerin, doktriner kaynaklarına gelirsek burada öncelikli olarak Ahmed Yesevi pınarından çağlayıp gelen Bektaşiliği, hatta Bektaşilikten ziyade, Bektaşî anlayışın takipçisi olan veya olduğu iddiasında bulunan toplumsal yapıları incelemek sanırım yerinde olacaktır. Balım Sultan'ın tekkeyi sistematize edişinden sonra Bektaşilerin toplumsal yapıda en önde gelen temsilcileri kuşkusuz yeniçeriler olmuştur. Fakat yeniçerilerin ontolojik içsel yapılarına baktığımızda, bugün toplumun pek çok kesiminin ezberini bozan bir hususa rastlarız o da şudur: Yeniçeri Ocağı mensupları, meşrepte Alevî, fakat mezhepte Hanefîdirler. Örneğin Yavuz Sultan Selim'in niçin Yeniçeriler tarafından en sevilen padişahlardan biri olduğunun idrak edilebilmesi için hem bu Yeniçerilerin Hanefiliğini kavramak hem de Osmanlı padişahlarının esasen Alevi-Bektaşî-Hanefi-Maturidi anlayışların bir terkibi/karışımı olabilecek eğitim süreçlerinden geçtiğini bilmek, toplumumuzun da bilmesini sağlamak gibi bir yükümlülüğümüz var. Bu hususu bugün toplumsal katmanların zihinlerine hatta gönüllerine nakşedebilmek ancak tamamlayıcı bir anlayışı hakim kılmakla mümkün olabilir. Bu sebeple yeniden ve yeniden “Ayrıntılandırma” ilkesi ile tarihî ve toplumsal sondajımıza devam etmeliyiz.

SONUÇ

Tamamlayıcı sosyoloji, değişen toplum ile birlikte, yeniden inşa amacıyla; toplumu sistematik olarak anlamlandıracaktır. Toplumu yeniden çözümlene yapma aşaması ise, ayrıntılandırma ve arındırma ile mümkündür. Toplumsal yaşam, kendisini sürekli olarak evrimleştirmektedir. Bu evrimleşme ise yer yer dışlamayı ve ötekileştirmeyi beraberinde getirmektedir. Ötekileştirme yoluyla ayrışan insan, içine dönükleşmektedir. Pandemi günleri olarak kabul edilen bu dönem, insanların yalnız bırakılmasının ve evlere hapsedilmesinin, toplumsal olarak faydayı getireceği bir dönemdir. Dünya artık kolektif bir şekilde, bireyin sağlığının toplum sağlığını oluşturan bir kelebek etkisi olduğuna emindir. Toplum bu sayede bireyin görünmez temelini geliştirecek ve alışılmış toplum açıklamaları geçersiz olacaktır.

Bir diğerk konu olarak tamamlayıcı sosyoloji, sosyoloji disiplinin uygulama ve aktarma boyutunu yeniden inşa etmek gerektiğini belirtir. Sosyoloji bilimi, çeşitli bilimsel yöntemlerle desteklenmekte ve bu desteklenmeyle bilimsellik kazandığına inanmaktadır. Sosyoloji bilimi bu yüzden esas gerekliliğı olan “kendine has” olma özelliğinden mahrum kalmıştır. Dünyada alışılmış olan bilim, formül üreterek kesinliğe ulaşan bir gerçekliktir. Ancak sosyoloji kesinlikle formüllere bağılı kalamayacaktır. Çünkü formül bulmak, bulgunun değışmeyeceğini gösterir ve sosyoloji elbette değışecektir. Tamamlayıcı sosyoloji, bu açıklamayı yapan kuram görevi görmektedir.

Ülkemizde ve dünyanın çoğı yerinde görülen, dini ve toplumsal ayrışma, tamamlayıcı sosyoloji ile açıklığı kavuşması hedeflenmekte olan ayrışmadır. İnanç temelli ayrışma, ülkelerin gelişmesinden, toplumun çatışmasına kadar çoğı sebebi beraberinde getirmektedir. Bu sebeple tamamlayıcı sosyoloji, inanç temelli ayrışmanın nedenlerini ve ortaya çıkardığı sorunları çözümlmeli; bu sorunların çözümü için ise tavsiyelerde bulunmalıdır. Bütün bunlar bir araya geldiğinde ise, yeni toplumsalın yeni sosyolojisi; bilimsel camiada yol gösterici olacaktır.

Pandemi gerçekte var olanı ortaya çıkararak tamamlayıcılığının tamamlanması yönünde bir işaret oluşturdu. Örneğın aile yapısında eğer ailede eşitlikçi, özgürlükçü, güvene, sadakate, paylaşımaya yönelik güçlü boyların yaşandığı ilişkiler hakimse bunu pekiştirerek tamamlamaktadır.

Tüketim günümüzün en paradoks tamamlayıcısıdır. Kişiy kendini tüketerek tamamlar. Kimliğini, toplumsal kabulünü tüketimle inşa eder ki kendini var ederek tamamlar. Tamamlayıcılığını tüketimin nesneliliğı üzerinden oluşturuyor. Tüketim mutlak bir gösterge gerçekliğı olarak tamamlayıcı olmakla beraber yeniden bireyin inşasında aynı zamanda sorgulanan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Birey tüketerek kendini inşa etmenin olumsuzluklarını tartışarak ya da bundan uzaklaşarak kendini var etmeye yönelmiştir.

Tersi olgular üzerinden bir gerçekliğe sahip ise şiddet gibi yönelimler dahi eşitsizliğı ortaya çıkararak tamamlayıcılığını gerçekleştirdi. Böylece aile yapısı her iki yönde kendini var ederek tamamlamaktadır. Tamamlayıcılık örgütlenmenin ve üretmenin anahtarını oluşturmaktadır. Bu anahtarın maymuncuğunu bilim ve bilimsel bilgi oluşturmaktadır.

Covid-19 salgını aslında bir doğal tamamlayıcıdır. Sanayileşme ve bilimdeki gelişmeler tüm canlı türleri arasında insanoğlunu diğerk türlerden ayırmış üstün korunaklı hale getirmiştir. Bu durum doğal seleksiyonun tüm türler arasında eşitsizleşmesini sağlamış,

doğanın dengesi bozulmuştur. Bu gelişim tüm değişimleri adaletsiz bir döngüye götürmüş ya da sürekliliğini bugün de var etmektedir. İlkesel olarak bu toplum açısından biz süreklilik sağlamış ömrü uzatmış yaşam kalitesini artırmış ancak toplumsal düzenin gelişimi çözülmeye yol açmıştır. Toplumsal yapının istikrar ve düzenden yana doğal gelişimini negatif olay ve olgularla görüntülendirmiştir. Covid-19 tüm olumsuzluklara insanoğlunun oluşturduğu toplumun ve onun tüm unsurlarını kurumlarını alt kurumlarını yeniden bir organizasyona tabi tutmak bir tamamlama yüzeylelerini gerçekleştirmektedir. Toplumun vizelerinin karşı karşıya kaldığı ve toplumun amacını, ülküsünü gerçekleştirmede etkin rol oynamayan ve anahtar statüsü ve rolü buna uygun olmayan bireyleri tüm korumacılık duvarlarına rağmen bir seleksiyona tabi tutmaktadır. Kısmen ekonomik yapı ve onun tesiriyle diğer yapılarda bir gerileme oluştursa da bu somut süreç gelecek açısından toplumun etkin amacını gerçekleştirmesinin yolunu açacaktır.

Şu geniş panoramayı göremeyenler salgının sadece negatifliğinin yarattığı sızlanmalarla politik güncel argümanlarla ve dahi güncel pratiklerle kendi dar öğretisinin haklılığını ispat etmeye çalışmaktadır. Hâlbuki bu durum gerek uluslararası gerek ulus gerekse ulus altı yapılarda yeni dinamik örgütlenmeler etkinlikler ve etkileşimler gerçekleştirmektedir. Yeni toplum ilişkileri, değerleri ve tutumları oluşmaktadır.

Yeni sosyalleşme dediğimiz bu değişim prosesleri yeni değerlerin oluşmasını beraberinde getirecektir. Sadece toplumda bu yönde değişme ve anlayışlar ortaya çıkarmamaktadır. Covid-19 aynı zamanda paradigmalarda da yeni bakış açısı ve değerler oluşturmaktadır. Tamamlayıcılık insan türünün diğer türlerle birlikte var olacağını ve diğer türlerin tamamlayıcısı olduğunu farkındalık yaratmaktır.

Bir gecede kaç sabah vardır. Son sabah hangisidir. Seni gecede her bir defa sabaha uyandıran kaç horoz vardır. Her bir horozun derdi ve görevi nedir. Yaşamın kıyısının sabahı var mıdır?

KAYNAKÇA

Bayhan, V. (2014). “Küresel Gözetim Toplumu Kentlerinde Bireyin Ontolojik Mottosu: Gözetleniyorum, Öyleyse Varım”, (Ed. Neslihan Sam ve Rıza Sam), Sosyo-Kültürel Farklılık ve Alaşım Mekânları(Kent ve Kentler). Bursa: Ezgi.

Durkheim, E. (2013). İntihar. (Z. İlkelen, Çev.), İstanbul: Pozitif.

- Durkheim, E. (2019). Sosyolojinin Yöntem Kuralları. (Ö. Ozankaya, Çev.), İzmir: Cem.
- Fichter, J. (2002). Sosyoloji Nedir. (N.Çelebi, Çev.), Ankara: Anı.
- Giddens, A. (2013). Sosyoloji. (Yayıma Hazırlayan. Cemal Güzel). İstanbul: Kırmızı.
- Mardin, Ş. (2017). Türkiye’de Din ve Siyaset. 20. Baskı. İstanbul: İletişim.
- Özer, M. A. (2013). Weber’in Bürokrasisi Karşısında Yönetimde Yeniden Yapılandırma Arayışları. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 2(4), 43-57.
- Yaşar, M. R. (2007). Yalnızlık. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 17(1), 237-260.

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 4 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Bülent Kara / Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyoloji, Prof. Dr.
bkara@ohu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6021-085X

Atıf: KARA, B.(2020). Sosyolojinin Tamamlayıcılık Sorunu Ya Da Tamamlayıcı Sosyoloji, Millî Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt4, Sayı2, 19-29.

SOSYOLOJİNİN TAMAMLAYICILIK SORUNU YA DA TAMAMLAYICI SOSYOLOJİ

ÖZET

Sosyoloji, sosyal hayatımızda var olan sosyal gerçekleri (sosyal hadiseler ve olgular), insanların meydana getirdiği grupları, grupların davranışlarını ve sosyal kurumları olduğu gibi inceleyen pozitif bir sosyal bilim dalıdır. Bir başka ifadeyle, sosyoloji, birtakım varsayımlardan çok; var olan gerçekleri ortaya koymaya çalışan, sosyal gerçeğe eğilen bir ilimdir. Sosyoloji bireylere mikro ve makro ölçekte, yerel ve küresel düzeyde sosyal dünyayı bilimsel yöntemlerle çözümlene yeteneği kazandırır. Bireylere eleştirel aklı ve sosyal kişiliği geliştiren özgürleştirici bir düşünme biçimi sunar. Sosyolojinin konusu, amacı, sınırları yeni toplum düzeniyle birlikte yeniden oluşturulmalıdır ve buna ancak akıl yoluyla ve felsefe biliminde olduğu gibi sorgulamakla ulaşılabilir. Fakat sorulardan çok cevaplar önemli olduğu gibi tutarlı ve kümülatif bir şekilde ilerlemek gereklidir. Burada akla uyan normlar belirlemek ve o normları toplumdaki sorunsalları ötekileştirme yapmadan realist bir bakış açısıyla çözüme ulaştırılabilir.

Sosyolojik bakış açısıyla baktığımızda, sosyolojinin temel sorunlarından biri tamamlayıcılık sorunudur. Olayları yeni bir alan olarak, tamamlayıcı sosyoloji bakış açısıyla ele almamız gerekmektedir. Yani sosyolojinin konusu, amacı ve sınırları, yeni toplumsal ağın yapısına uygun olarak yeniden oluşturulmalıdır. Bu nedenle asıl sorunun sosyolojik olabilmesi için, “ne yapmalı?” sorusunu anlamlandırmak gibi bir yükümlülüğümüz vardır. “Ne yapmalı?” sorusu sosyolojinin alt dalları üzerinde kendini var etmektedir. Ancak her bir dal bunu dağıtarak anlamından uzaklaştırmaktadır. Tamamlayıcılık bütünleştirmek demek değildir. Tamamlayıcılık, farklı örüntülerin oluşturduğu sosyal rolün ne olduğu ve ne olması gerektiğini ayrıntılamak için bir mana etrafında anlaşılır, tanımlanır ve anlamlı olmasıdır. Tamamlayıcılık, sosyallığın kendini yeniden konumlandırarak tamamlanmasıdır. Toplumun bütününe açıklamak için ayrıntılandırmak, bir nesnenin bütün içindeki anlamını açıklamak ve buradan hareketle bütünü tamamlamak, genellemektedir. Yani toplumun bütününe açıklamak için önce toplumdaki bireyin tanımlanması gerekir. Çünkü birey toplumun en küçük birimi, yapı taşıdır. Birey toplumun tamamlayıcısı ve var edenidir. Bu açıdan tamamlayıcı sosyoloji ise sosyolojinin yeni bir kolu haline gelmektedir ve makale boyunca sosyolojik açıdan tamamlayıcılık tanımlanacaktır.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze insanlar avcı toplayıcılığın içerisinde yer alırlar. Bu avcı toplayıcı yaşam, yeni şeyler bulma ve eksik olanı tamamlama amacı taşıyan bir süreçtir. Toplumsal anlamda bu eksikliğin bireylerin ihtiyaçlarına karşılık gelecek şekilde yer aldığını söylemek mümkündür. Bireyler ihtiyaçları doğrultusunda karşılıklı etkileşime girerler. Bu etkileşim sosyallik kavramı ile ilişkilendirilebilir. Sosyallik bir gruba ait olma, grubun üyesi olma anlamına gelir. Birey grupla veya toplumla etkileşime girmeden önce kendisinde bulunan benzer özelliklerin arayışı içerisinde olur. Bu özellikler bireyleri birbirine bağlayarak eksikliği ortadan kaldırır ve tamamlayıcı bir neden olur. Tamamlayıcılık sorunu problemin kendisiyle değil problemi açığa çıkaran nedenlerle ilgilidir. Probleme neden olan eksikliğe vurgu yapar. Bu nedenle tamamlayıcılık sorununa anlam olarak da bakılabilir.

Sosyoloji bilimi, var oluş sürecinden bugüne, defalarca toplum ile eş zamanlı değişimler yaşamıştır. Birlikte yaşama ayak uydurmuş ve topluluk oluşturmuş olan her toplum, sosyolojinin konusu haline gelmiştir. Sosyolojinin kuruluş döneminde gerçekleşmiş olan tüm siyasal olaylar, bugünün sosyolojisinin temelini oluşturmuş, ortaya çıkan her türlü sosyal ve siyasal değişimler ise toplumun ve dolayısıyla sosyolojinin de değişmesini-gelişmesini sağlamıştır. Sosyoloji değişimlere sosyal yaşamdaki dönüşümlere karşı sabit kalmaz. Hem yeni olanı ya da dönüşümlerin sonuçlarını irdelemek hem de bunu yapabilmesine olanak tanıyan kendi teorik ve metodolojik dayanaklarını sorgulamak durumundadır; aksi halde sosyolojinin varlığı anlamsızlaşacaktır. Sosyolojide amaç daha iyi bir toplum idealine katkı sunmaktır. İnsanlık var olduğu andan itibaren insan ilişkileri de hep var olmuştur. Basitten karmaşığa doğru giden bu ilişkiler günümüzde küresel bir boyuta evrilmiştir. Sosyolojiyi var eden unsurlardan birisi bilimsel olmasıdır. Bilimsellik akla ve mantığa uygun olarak akılsal pratiklerin içerisinde yer alır.

Sosyoloji toplumsal yapıyla birlikte amacına ve konusuna göre değişkenlik gösterir. Sosyolojiyi bir bütünün parçalarına benzetmek mümkündür. Sosyoloji bir bütünün parçaları ile birleşerek toplumsal bir alanda yer almaya başlar. Bir bütünün parçaları kendini tamamlama ihtiyacına girerek tamamlayıcılığı ortaya çıkarmaktadır. Bu tamamlama ilişkisini yapbozun parçalarına benzetilebilir. Bir parça olmadan yapbozu tamamlamak mümkün olmaz. Bu nokta bize sosyolojinin tamamlayıcılık sorununu beraberinde getirdiğini gösterir.

Sosyolojinin konusu, amacı sınırları yeniden tasarlanmalı ve sorunsal sosyolojinin alt dalları üzerinde kendini var etmelidir. Buradaki asıl amaç kurallar koymak değildir. Sorunla hedef arasındaki ilişkiyi çözmektir. Birbiriyle ilişkilerinin bulunması oluşan olayın tutarlılık düzeyini belirler. İkisi arasındaki farkındalığı açığa çıkarmaktır. Toplumun bütünüünü açıklamak için ayrıntılandırmak bir nesnenin bütün içindeki anlamını açıklamak ve buradan hareketle bütünü tamamlamak genellemektir. Toplumsal normun oluşabilmesi için tamamlayıcılık en gerekli olandır. Kuralın düzenin gelişmenin hangi yönde olduğunun tespiti kadar yönün kendi için de ve çeşitli durumlarda hikayelendirilmesidir.

Tamamlayıcılığa Dair Detaylı Açıklamalar

Günümüzde insanların duygu ve düşünceleri, konulara bakış açıları, hangi durumda ne tepki verecekleri bile aslında kendi tahayyül yetenekleri sayesinde öngördükleri kendi eylemleri değildir. Her birey kendi yaşamı içerisinde; ebeveynler, eğitim kurumları ve kitle

iletişim araçları sayesinde nasıl düşünmesi gerektiğini ve nasıl davranması gerektiğini öğrenebilir. Bireye her zaman nasıl yaşaması gerektiğini ve ne yapması gerektiğini söyleyen insanlar olmuştur. Tanrı tarafından gönderildiğini söyleyen insanlar, din adamları, iktidar sahipleri insan ilişkileri bu kadar karmaşık olmadan önce bile insanları kendi düşüncelerine göre kodlamaya çalışmışlardır. Merkezden tekel olarak üretilen iletişim biçimi, bireyleri tek tip davranmaya zorlamaktadır. Çok az insan kendisi bir şeyler üretir, çoğu insan başka insanlara bakarak yaşar; onların yönlendirmesine ihtiyaç duyar. Sosyoloji ya da toplum bilim toplum ve insanın etkileşimi üzerinde çalışan bir bilim dalıdır. Sosyoloji, bütün bu bahsedilen sosyal ilişkileri anlamlandırmak için çabalamaktadır. Toplumsal araştırmalar sokakta karşılaşılan farklı bireyler arasındaki ilişkilerden küresel sosyal işleyişlere kadar geniş bir alana yayılmıştır. Sosyoloji; toplumdaki ilişkileri, gelişmeyi, değişmeyi, normları, rolleri ve oluşumları inceleyen bir bilimdir. İnsan, yaşamının her döneminde diğer insanlara ihtiyaç duyan bir canlı olduğu için toplum yaşamı, insanlık tarihi kadar geçmişe dayanmaktadır. Sosyoloji, toplumsal grupları, örgütlenmeleri, kurumları, kurumlar arası ilişkileri, toplumsal yapıda meydana gelen değişim ve gelişim süreçlerini, toplumsal olay ve olguları bilimsel yöntem ve araştırma teknikleri kullanarak inceleyen ve bilimsel sonuçlara ulaşan bir sosyal bilimdir.

Toplumunu oluşturan kurumlar sosyolojik anlamda, aile, eğitim, din, ekonomi, siyaset gibi kurumlar olarak sınıflandırılabilir. Bu kurumlar arasındaki işlevsellik tamamlayıcı ilişki sayesinde toplum olarak var olabilmeyi sağlar. Bu kurumların her biri toplumun farklı ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Tüm kurumlar görevlerini gerektiği şekilde yaptıklarında ihtiyaçlar da dengeli bir biçimde karşılanmış olmaktadır. Bu sebeple aynı amaca hizmet eden kurumlar arasında bir uyum ve tamamlayıcılık olması beklenir. Toplum bir bütün içinde dayanışma, yardımlaşma ve iş bölümü gibi unsurlarla var olabiliyorsa kurumlar arası ilişkisellik ve tamamlayıcılığında doğal olarak var olması gerekmektedir. Kurumlar arasındaki tamamlayıcılığın aslında özünde-doğasında olması gerekir; bir zorunluluk halinden doğmaktan değil de, onun bir özü haline dönüşmesi beklenir. Birey ile toplum, birey ile birey, toplum ile diğer toplumlar, kültürler ile diğer kültürler etkileşecek; tüm oluşumlar birbirini tamamlayamazsa her birinin eksik, yanlış, hatalı ya da konumundaki farklılıkları adeta mal bulmuş mağrip gibi yeniden bir bilimsel veri olarak öne sürüp açık arama ya da orayı giderme, orayı tanımlama, o sorunu giderme gibi yaklaşımları; hep toplumların sorununu kamuoyuna deşifre etme, dejenere etme ya da sorunu ele alış biçiminde tamamlayıcı var olma, diğerinin olumsuzluklarını öndeleme değil farklılıklarını bizim eksikliklerimiz olarak görerek tamamlama sorunu olarak yaklaşmak zorunda, sosyal ilişkiyi sosyalleşmeyi yeniden anlamlandırmada çok ciddi sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Her ne koşulda olursa olsun bu sorunu çözebilmenin temel unsuru sosyolojiyi tamamlayıcı bir bakış açısıyla ele almak ve bu sorunu tamamlayıcılık üzerinde tanımlamaktır. Tamamlayıcı sosyolojinin amacı burada reçete anlamına gelecek kurallar oluşturmak-hedefe odaklanmak yerine, sorun ile ilişki arasındaki (sosyal ilişki ile sosyal sorun) izolasyonu tamamlayıcılığın farkındalığı ile açığa çıkarmaktır.

Tamamlayıcılık her bir gündelik imgelemin ve eylemin okullara oransal ilginin belirleyerek onu kendi içinde tutarlı anlamlandırmaktadır. Bunun kendisini en çok toplumsal ağın sosyalleşme sürecini oluşturan etkileşimi sürecindeki inovasyonudur. İşte bu yeni durum sosyolojik inovasyonu gerektirmektedir ve bu inovasyonun temel dinamikleri tamamlayıcı anlayış üzerindedir; bütünlüleyici, bütünlüleştirici değildir. Tamamlayıcılık aslında gerçekleşen durumun olumsuz yönlerini göz önüne alarak kendi alanında onu iyileştirerek ortaya bir tamamlama işlevi çıkarmaktadır. Bizim dışımızda yalnız doğal gerçeklik yoktur. Varlığını

onun kadar, kimi zaman ondan daha çok duyuran bir başka gerçeklik de vardır. İnsanların toplu halde yaşamalarından doğan birtakım örgütler, kurumlar, kurallar ve değer yargıları vardır. Bunları sağlayan sosyal gerçekliktir. Sosyal gerçekliğin en büyük özelliği, bu gerçekliğin zamansal olarak değişken olduğu ama gerçekliğinin değişmediğidir. Daha çok toplumsal düzeni sağlamayı amaçlayan tamamlama ihtiyacıdır.

Tamamlayıcı sosyoloji, karışıklık ile sosyal ilişkiler arasında denge sağlamayı amaçlayan ve sürekli bir gelişim içinde olarak kendi sistemini tanımlama sürecidir. Tamamlayıcı sosyolojide bilgi önemli bir yer kaplamaktadır. Bilgiyi edinirken onun alt yapısının boş olması verimli değildir, gelişim sağlamaz; bunun yanı sıra eksik bilgi almaya olanak tanır. Bunun için edinilen her bilginin temelini oluşturmanın yanı sıra bilgiyi tamamlamak da önemlidir. Eylem ve söylemler de edinilen bilgiler kullanılır. Bu durum zaten davranışlara yansır. Bilginin tamamlanması ancak kıyasla sağlanabilir. Karşılaştırmanın önemli noktaları toplumsal düzene etki etmeden, adil olarak ve gereğinden fazla yapılmamasıdır.

Tamamlayıcılık sorunsalı bütünleştirmek değildir, tam tersine farklı örüntülerin oluşturduğu sosyal rolün ne olduğunu ve ne olması gerektiğini açıklamaktır. Sosyolojide bir tamamlamanın olabilmesi için öncelikle özne ile nesnenin birbirini tamamlaması gerekir. Bilgi ele alındığında, bilginin birbirinden ayrılmayan iki ögesi vardır; bunlardan birisi bilen (insan), diğeri ise bilinen, bilinebilen, araştırılan şeydir. O halde bu iki ögenin sosyolojik ve akademik olarak birbirini tamamlaması gerekir. Tamamlayıcılık dediğimiz şey her bir eylemin onun kendi içinde tutarlı olmasını sağlayacak şekilde açıklamaktır. Örneğin bir toplum kendi içindeki açığını başka toplumla etkileşim sağlayarak tamamlarsa amacına ulaşmış olur. Burada herhangi bir şeyi anlamlı hale getiren onun tamamıdır. Eğer tamamından eksik şekilde bir parça halinde devam ettirilirse bu durum toplumsal yapıyı açıklarken istenilen sonuç alınmaz ve dolayısıyla da sosyolojik açıdan istediğimizi elde edemeyiz. Tüm bunların önüne geçmek için yapılması gereken en önemli şey bir şeyleri kıyaslamaktır. Meydana gelen olayları analiz ederken bu kıyaslama yöntemi kullanılarak tamamlayıcılığı sağlamak mümkün hale gelebilir. O halde tamamlayıcılık denilen şey mevcut sorunu bütünleştirmek değildir. Tam tersine o sorun hakkında farklı toplumların oluşturmuş olduğu sosyal hayattaki rolün kıyaslanarak farklı şekillerde ele alınmasıdır.

Küreselleşme- Covid 19 ve Tamamlayıcılık

Küreselleşen dünya karşısında sosyolojik bakış açısı tamamlayıcılık sorunuyla karşı karşıya kalmış durumdadır. Tamamlayıcı sosyoloji bakış açısıyla küresel boyuttaki sorunlara yeni bir yaklaşım kazandırma söz konusudur. Klasik sosyolojik yaklaşımları dönüştürerek günümüz sorunlarına tamamlayıcı bir bakış akışı kazandırmak zaruri bir hal almıştır. İnsanlığın içinde bulunduğu kriz dönemlerinde sosyal bilimlerin etkisi sosyolojik bakış açısıyla anlaşılanacaktır. Sosyalleşme isteği belli dönemlerde sorun veya çözüm olarak gelişecektir. Bireyler arasındaki gelişen bu sosyal süreç bireyden gruba, gruptan topluma tamamlayıcı bir bakış açısıyla kendini var etmez ise kriz sosyal anlamda da devam edecektir. Bu anlamda değişen-gelişen toplumlar, farklı kültürel bakış açılarıyla yeniden tamamlanmazsa sosyalleşme süreci akıllarda bir soru işaretiyle büyüyerek büyük sorunların temelini oluşturabilecektir. Toplumsal ilişkilerde bir bütün olmak için, kimi zaman bir eksiği kapatarak kimi zamanda eksik olarak sosyalleşme sürecinde birey kendisini yeniden inşa etmezse, tamamlayıcılık bir süreç olarak gelişemeyecek ve sorun olarak kalacaktır.

Tamamlayıcı sosyoloji tam anlamıyla bütünleştirme değil de bütünleştirmeyi genellemektir. Yani birey bir sosyoloji konusuyla ilgilendiği zaman bunu ayrıntılarıyla açıklayarak kıyaslama üzerine karşılaştırmak eğilimindedir. Kültür ve kültürleşmeyi örnek vermek gerekirse kültürün maddi ve manevi ihtiyaçlar üzerinde durması yani reel bir unsurun ortada olduğu bellidir. Ama kültürleşme incelendiğinde, sosyolojinin tamamlayıcı unsuru ön plana çıkmaktadır.

Bugün günümüz dünyası yeni bir dönem yaşamakta, küresel bir salgına maruz kalan dünya ülkeleri çok farklı şekillerde bu süreçle baş etmeye çalışmaktadırlar. Sorun bir tıp, sağlık sorunu olarak bütün dünyada lanse edilse de bu sürecin toplumsal yapıdaki boyutu göz ardı edilemeyecek kadar önem taşımaktadır. Salgın, pandemi hali bir sağlık sorunu olduğu kadar toplumsal, psikolojik, ekonomik, uluslararası bir değişim dönüşümdür. Sağlık alanı en çok vurgulanan alan olarak öne çıksa bile pandemi içinde bulunduğumuz toplumu derinden ilgilendiren perde arkasında toplumsal yapının zedelendiği bir problemdir. Toplumsal yapının bu pandemik salgından nasıl etkileneceği bireyler arası ilişkilerin nasıl olacağı ve pandemi ortadan kalkınca nasıl ilişkilerin bizi beklediği önem taşıyan bir problem halinde sosyolojik olarak yorumlanabilir.

Toplumun en önemli fonksiyonlarından biri de üyelerini sosyalleştirmesidir. Sosyalleşme insanın doğumundan ölümüne kadar uzanan bir süreçtir. Sosyoloji; bireylerin ve toplumların etkileşimi, bundan kaynaklanan sorunlar üzerine yoğunlaşırken birçok teoriden yararlanır. Bunlardan biri de tamamlayıcılık sorunu olacaktır fakat; tamamlayıcılık da tek başına ele alınamaz. Özellikle son dönemde Covid-19 virüsünün sonuçlarına bakıldığında sosyal mesafe kavramı ortaya çıkmaktadır. Sosyal mesafe kavramı sosyolojinin kullandığı en önemli kavramlardan bir tanesidir. Sosyal mesafe, Pierre Bourdieu'da çok net bir şekilde görülür. Burjuva kesiminin ya da hakim egemen sınıfın sahip olduğu ekonomik ve kültürel sermayenin fazlalığından kaynaklı alt kesime ya da işçi sınıfına olan uzaklığını bu kavramla açıklanabilir. Sembolik sermayesi yüksek olan kesim tarafından uygulanan sembolik şiddet bireylerde içselleştirilmiş bir sosyal uzaklığa neden olabilir. Bourdieu, bütün yargı biçimlerinin toplumsal kökenleri ve örgütlenmesini ortaya çıkarmak için çabalamıştır. Bourdieu'nun tezlerinden bir tanesi birbirinden farklı iktisadi ve kültürel sermaye bileşimlerini temsil eden farklı sınıf ya da sınıfsal fraksiyonlardan bahseder. Bu sınıfsal ayrım üçlü bir kombinasyonda görülür. İşçi sınıfı, küçük burjuvazi ve orta ve üst sınıflar. Kültürel sermayeleri üzerinden mertebelenirilen her sınıf kendi içinde alt kesimlere ayrılır. Burjuvazi yüksek düzeyde iktisadi sermaye sahiptir, fakat bu sınıf kendi içerisinde farklı kültürel sermaye donanımlarıyla birbirlerinden ayrılırlar. Toplumsal sınıflar içindeki sermayenin hacmi ve kompozisyonundaki farklılıklar sınıfsal farklılıklar ve antagonizmaları açıklar. Ekonomik konum büyük ölçüde sınıfı belirlerken kısmen ekonomik sermaye tarafından belirlenen kültürel sermaye de sınıfsal kesimleri yaratır. Birey bu sınıflar içerisinde objektif ve sübjektif olarak kendini tanımlar. Ve yeniden üretir. Bireylerin burada girmiş oldukları ilişkisellik içerisinde farklı habitusları varsa bunların sosyal alandaki sermayeleri de birbirlerinden farklıdır. Toplumsal uzamdaki farklılıklar sermaye bileşenlerine göre dağılır ve bu farklılıkları belirleyen de bireyin sahip olduğu sermaye biçimidir. Toplumsal uzamdaki; toplumsal eylemlilik durumu farklı habitus dağılımını getirir. Burada ise kültürel, ekonomik ve sosyal sermaye birbirini belirlerken; sembolik sermaye bunlardan farklıdır. Kişinin sahip olduğu sermayesi ki; burada ekonomik sermayeden bahsediyoruz ilişkilerini de belirler. Burada habitus kavramını sadece bir mekan olarak değil bu mekanın içerisindeki bilişsel, duygusal, zihinsel, akılsal her türlü ilişki olduğunu anlamamız gerekir. Habitus kendi

içerisinde, ilişkileri yapılandıran ve belirleyen yapıdır. Burada anlamamız gereken habitusun iki boyutu olduğudur: güç ilişkileri ve anlam ilişkileri. Birey karşısındaki bireyin sahip olduğu habitus ve sermaye ile kendisini soyutlar ve bunun içerisinde kurduğu anlam yapıları buradaki soyutlamaya göre değişir. Habitusun hem öznel hem nesnel anlamı olduğuna düşünülürse bu anlamlar dolayısıyla bireyin davranışları değiştirir. Diğer bir anlamıyla habitus benzer konumdakilerin kolektif bilincini oluşturur. Benzer özelliklere sahip olanlar aynı habitus içerisinde yer alır. Bourdieu'nun alan kavramına bakıldığında, Bourdieu burada oyun metaforunu kullanır. Bu alan bir mücadele alanı olabilir. Habitusların ya da sermayelerin birbirleri ile olan mücadelesi...

Sosyal mesafe kavramına geri dönülecek olursa burada simgesel şiddet ya da sembolik şiddet kavramlarına tekrardan atıf yapmak gerekir. Devlet yeniden üretimi sağlamak için fiziksel şiddet içermeyen bir baskı unsuru kullanır. Simgesel şiddetin bir diğer özelliği ise; egemenlik ve boyun eğme ilişkilerinin sevgi ilişkilerine, iktidarın karizmaya ya da duygusallık yaratabilecek bir cazibeye dönüşmesidir. Erkeğin kadına, devletin topluma uyguladığı şiddet. Günümüzde ise, simgesel şiddetin en önemli dinamiklerinden birisi de televizyondur. Televizyon seçkinlerin, yönetenlerin veya hakim sınıfın kendi lehlerinde kamuoyu oluşturmaları açısından önemli bir şiddet aracıdır. Yöneten kesim elit olabilir burjuvazi olabilir ya da herhangi bir hakim sınıf olabilir kendisini alt kesimden ayırmak uzaklaşmak için sosyal mesafe kavramını kullanır yani toplumun farklı sınıfları arasındaki uzaklıktır. Sosyal mesafeyi hayatın birçok noktasında görmek mümkündür. Beğeni yargılarına bakıldığında bireylerin özellikle belirli bir sermaye sahibi olan bireylerin kendilerini diğerlerinden yani ötekilerden ayırmak için kullandıkları sosyal mesafe buna bir örnektir. Alt sınıf eğer hakim sınıfın beğeni yargısına geçiş yaparsa ki bu günümüzde 'özenmek' olarak tanımlanır. Üst sınıf o beğeniden vazgeçerek kendini her şekilde diğerlerinden ayırır.

Dünyadaki tüm bireyler olarak içinde bulunduğumuz sorun her ne kadar sağlık adı altında görünse de ele almamız gereken ve önem vermemiz gereken asıl sorunumuz bundan toplumumuzun nasıl etkileneceğidir. Sosyolojik bir olgu olarak duruma bakmamız gerekirse toplum bir bütünden oluşur ve insanlar sosyalleşerek kendilerini var ederler. Sosyalleşme yerlerinin en başında gelen mekanlarından biri de okuldur. Genç nesiller kendilerini okulla tamamlar ve öz benliklerini orada oluştururlar. Kişilik karakter analizlerini orada gerçekleştirirler. İçinde bulunduğumuz covid-19 salgını sebebiyle sosyalleşme kurumlarının birçoğu aktif durumda değildir. Sadece okullar değil toplu bulunan sinema, alışveriş merkezi gibi yerlerde kullanıma kapanmış durumdadır. Bu da gerek toplumda gerekse ekonomide zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Sosyolojinin temel olgularından birisi olan tamamlayıcılık kavramı da burada kendini göstermektedir. Birey kendini toplumla, bir oluşumla veya bir grupta tamamlamaktadır. Birey kendini tamamlamakla var eden bir canlıdır. Bireyin bir topluluğun içine girmediği, karşıt fikirler görmediği kendini geliştirmesi ve düşünceler üretmesi pek mümkün değildir. İçinde bulunduğumuz günümüz sorunsalı sosyolojiyle kendini bulmaktadır. Burada ortaya çıkan kriz sosyolojinin sorunsalını da ortaya çıkarmaktadır. Hayat devam etmekte ve insanlar etkileşimlerini gerçekleştirmekte; fakat mesafeli bir şekilde ve sosyal mesafeye uyarak sağlamaktadır. Bir şeyi bir durumu var eden ve anlamlı kılan tamamlamadır ve bireyler bir bütünlükler var olur. Günümüzdeki sorunun çözülmesinin temelinde sorunu tamamlayıcılıkla tamamlamak yatar. Sorun- ilişki arasındaki izolasyonu doğru ve net bir şekilde sağlamak gerekir. Sosyolojinin ve Weber'in de ön planda tuttuğu diğer kavram ise öznenin eylemselliğidir, öznenin konumudur. Tamamlayıcılık sorunsalı bütünleştirmek değildir. Sorunsalın ne olduğu ile ne olmaması

gerektiğini ayrıntılamamaktır. Yani diğer bir deyişle anlamlı anlaşılır olmasıdır. Öznenin eylemselliği kurallara bağlı olarak devam etmektedir. İçinde bulunduğumuz durumda da kurallar hakimdir. Bu kurallar etkileşimin ilerleyen durumlarda daha sağlıklı bir şekilde sağlanabilmesi için gereklidir ve uyulmalıdır. Bu içinde bulunduğumuz duruma öznenin eylemselliğine örnek verecek olursak “Evde Kal” çağrısından bahsedilebilir. Weber’in eylemselliği şu şekildedir: Weber’e göre sosyolojinin somut gözlem konusu insan eylemleridir. Eylem, eyleyen veya eyleyenlerin bu eyleme öznel bir anlama ile bağlı oldukları sürece insani bir durumu ifade eder (Dışa vurulmuş bir tepki veya içte oluşmuş bir hal olarak, örneğin; bir şey karşısında suskun kalma ya da olup bitenlere göz yumma gibi). Eylemin belirleyicisi, yönlendiricisi olan şey, eylemde bulunan insanın eylemi sırasında bu eylemini etkilemiş olan ve yine bu eylemi sırasında kendisine bağlanan sübjektif anlamdır. Sosyoloji, akışı ve etkilerinin rastgele bir açıklamasına varmak için toplumsal eylemin yorumlayıcı bir biçimde anlaşılmasına çalışan bir bilimdir. Ampirik süreçlerin, tür kavramların genelleştirilmiş tek şekillerini oluşturmaya çalışır. Sosyolojik açıdan her eylem toplumsal değildir. Toplumsal karakter ancak eylemin başkalarına yönelmiş öznel bir edinin anlamı oluşturmasıyla ortaya çıkar. Yalnızca kişinin kendisinin bildiği bir durum diğerlerince anlaşılabilir ise bu eylem toplumsal değil, bireysel eylem olur. Sosyalleşmeden uzaklaşma ve izole etme eylemine doğru ilerliyoruz. Bunun beraberinde sosyal kontrolde geliyor. Bir toplumun düzeninin sağlanabilmesi için orada sosyal kontrolün muhakkak sağlanması gerekir. Sosyal kontrol beraberinde düzeni ve huzuru getirir. Tamamlayıcılık sorununun esasında aslında düzenin hamiyeti vardır. Bir toplumda ne kadar düzen sağlanırsa o toplum o kadar bütün olur sosyal tamamlanma gerçekleşir. Birey saklanarak kendini doğayla ve sosyal çevresiyle var ederek tamamlar. Sosyal çevresiyle ve doğayla kendi arasındaki uyumu yakalar ve bir bütün oluşturarak kendi benliğini var eder. Toplumsal eylem bir zorunluluk halindedir. Birey kendini toplumun içinde var ettiğini anlamaya başladığı an bir zorunluluk durumu içinde kendini bulur.

Weber’e göre; Modern toplum bir kafes olmakla kalmaz, içindeki insanlar da o kafesin parmaklıklarınca biçimlendirilir. Bizler ruhu, kalbi, cinsel ya da kişisel kimliği olmayan varlıklarız. Kapitalist üretimden örgütlenen ve büyüyen teknolojik ve ekonomik ilişkilerin, toplumdaki temel güçlere dönüştüğünü Weber öne sürer. Böylelikle, bu şekilde örgütlenmiş bir toplumda doğulmuşsa onunla birlikte gelen emek ve hiyerarşik toplumsal yapı ayrımı ile bu sistemde yardım edemezsiniz. Kitle iletişim araçları, bireye uyulması zorunlu kılınan davranışları dayatır. Ortaya çıkarılmak istenen davranış modeline karşı birey adeta bir robot haline getirilmek istenir. Bu noktada tamamlayıcı sosyoloji karşımıza çıkar. Tamamlayıcı sosyoloji anlayışı, yapının tamamını göz önünde bulundurarak onu anlaşılır hale getirdikten sonra yapı araçlarını yeniden üretip tanımlayarak anlamlandırma sürecidir. Tamamlayıcı sosyoloji, modelin dışına çıkma arayışıdır. Birey, toplumun sıkı denetiminden kurtulmak için postmodern çıkış yolu olarak görür. Ortaya çıkan bu durum, sosyal denetim mekanizmalarının değişim ve dönüşümünü zorunlu kılar. Toplumsal yapının yozlaşmasını beraberinde getirir.

İletişim araçlarının birey üzerinde olumsuz etkileri olduğu görülmektedir. İletişim araçları kişinin özgür düşünmesini, özgür birey olabilmesini ve sosyalleşmesini etkilemektedir. Baudrillard, post modernliğe dair derin düşüncesinin merkezine kitle iletişim araçlarını yerleştirmektedir. “Oysa görüntü, gerçeğin kendisi haline geldiğinden, artık gerçeği imgeleyemez. Görüntü, gerçeğin sanal gerçekliği olduğu için artık onu düşleyemez. Sanki şeyler aynalarını yutmuş ve kendilerine karşı saydamlaşmış, tam bir aydınlık içinde, gerçek zamanda,

acımasız bir kopya içinde tümüyle kendi kendilerine mevcut gibidir. Yanılısma içinde kendiliklerinden yok olacakları yerde, ufuklarından yalnızca gerçeğin değil görüntünün de yok olduğu binlerce ekranda yer almaya zorlanırlar. Gerçeklik, gerçeklikten kovulmuştur. Gerçeğin dağınık parçalarını, belki yalnızca teknoloji birbirine bağlamayı sürdürür. Peki, anlamın pırıltısına ne olmuştur? (Baudrillard, 2012, s:14)” Bu iletişim araçları bireyleri daha çok tek tip haline getirmeye ya da aynı kalıp halinde davranış sergileyemeye itmektedir. Fakat buna inanmak tamamen bir yanılgıdır. Modern toplum bireyi özgür oluşuna ikna etmekte fakat tamamlayıcı sosyoloji bu durumda kendi sistemini ortaya koyarak sürece engel olmaktadır. Popüler kültürün simgesi olan iletişim araçları, insanları tek tip düşünmeye zorlar. Özgürlük ve özerklik kavramı ortadan kaybolur. Herkesi aynı, standart ve klasik düşünce kalıbına sokar ve bireyleri aynı algıyı düşünmeleri için yönlendirir. Böylece ortadan yaratıcılık kavramı kaybolur ve tek biçimlilik durumu ortaya çıkar. Gelişmişlik düzeyi beraberinde modern sistemi getirir ve modern sistem insanı yanıltır, kalıplaştırılmış düşünce sistemleri içine sokar. Tamamlayıcı sosyoloji bizi bu tek kalıp düşünce yargısından koparır ve özgür düşüncemizin gelişmesine katkıda bulunur. Bütün bunlarda en önemli, durum bilgiyi tamamlamaktır. Tamamlamak içinse en önemli gerekçe kıyastır. İnsanlar bir durumla diğer durumu kıyaslayarak karşılaştırmalı bir sentezde bulunurlar ve yorum yeteneklerini geliştirirler. Tamamlayıcı ve kıyas temellendiricidir. Kıyas yapılırken en önemli argüman eşit, doğru ve adaletli yapılmasıdır. İzolasyon, damgalama, etiketleme gibi düşünülmeden incelenmeden ortaya çıkarılan basmakalıp kelimeler gidip yerlerini özdeşleşme, birleşme, var olma ve gerçekleştirilmeye bırakmıştır.

Kurallar üzerine yönelik tamamlayıcı sosyoloji atıflarda bulunmuştur. Toplumsal kuralların oluşabilmesi için tamamlayıcılık en önemli olandır. Kurallar belli bir düzeni gelişmesine yönelik olarak hangi yöne doğru ilerleyebilmesini, tutarlı bir biçimde tamamlamasına yardımcı olmasını sağlamıştır. Toplumsal normların günümüze kadar varlığını koruması yine sosyolojinin tamamlayıcı unsuruna borçludur. Tamamlayıcılık unsuru akıl irade ile de ilişkilendirilmiştir. Yapılan eylem ile birbirini bütünleştirerek kıyaslama imkânına sahip olmuştur. Birey kendisine akılla amaç edinmesini, devamlı bir şeyler üretmesine, yeniden mücadeleler vermesini sağlar. Sorun ile ilişki arasında tamamlayıcılık farkındalığını açığa çıkarmak durumunda olmak gerekir. Sosyal ilişki ile sosyal sorun arasındaki izolasyonu tamamlayıcılığının farkındalığını ortaya çıkarmak doğru olacaktır. Bir şeyi anlamlı kılan parçadan ziyade tamamıdır. Olaylara yaklaşırken kıyasla birlikte tamamlayıcılığa ulaşılmalıdır. Sosyal ilişkilerde de önemli olan çözüm değildir. Sosyal üzerinde tamamlayıcı bir boyutla yapıcı olmak gereklidir. Bu durum var olan üzerinde tarafsız bir şekilde anlamlandırmaktan geçecektir. Bütün bunlarla sosyolojik bakış, her düşünceye saygı duyarak o düşüncenin olması gereken değil de olduğu gibi anlamlandıran bir tamamlayıcılıkla gelişmesi gereklidir. Bu durum da kuralsızlık kural haline gelmeden ilişkilerin yapılandırılması demektir. Toplumsal ilişkilerin norm aşaması zamanla normalleşerek tamamlayıcı boyuta ulaşacaktır. Sosyal olayların sorunsalı olarak görülen durum, gerçekliğin tarafsız olarak ilişkileri var etmesi ile anlamlanacaktır. Bu durumda toplumsal ilişkiler sosyal bir ağla zincir gibi birbirine bağlı olarak tamamlayıcılığa ulaşmaktadır. Parçadan bütüne giden ilişkiler üzerinde tamamlayıcılık bütüne ulaşabilmektir.

SONUÇ

Genel olarak baktığımız zaman tamamlayıcılık sorunsalı bütünleştirmek demek değildir. Tam tersine farklı örüntülerin oluşturduğu sosyal rolün ne olduğu ile ne olmaması arasındaki bir mana etrafında tamınlanır. Sosyal rolün toplumsal yapıda olması gereken boyutu ikili etkileşimin farkındalığının eylem düzleminde düşünselleşmesidir. Sosyalliğin kendini yeniden konumlandırarak tamamlanmasıdır. Aynı zamanda tamamlayıcılık kuralsızlığın kural haline gelmesinin önlenme sürecidir. Yapmış gibi olan eylem-aktör ilişkisinin yeniden tanzim edilerek toplumsal ağ merkezli animasyonlaştırmasının sağlanmasıdır. Eylemin akılla ilişkisini tamamlamak etkileşime dönüşme sürecinin her aşamasını anlamlandırmaktır. Tamamlayıcılık bunlar için gereklidir. Unutulmamalı ki eylemin akılla denklediği merkezin en fenomen izahı kendini yalnızlıkta ortaya çıkarır. Kişi kendini bu zamanda tamamlar yetkinleşir ve yeniden var etme hedefine yönelir. Akıl saklanmakla kendini var eder. Birey saklanarak kendini doğayla ve sosyal çevresiyle var ederek tamamlar. Eylem bir zorunluluk halidir. Bu hayatın her aşamasında geçerli bir kuraldır. Engellemede tahlil zorunluluktur. İnsan eylemin amaçsal sapmalarını saklamak için yaşamı kurgular ki bu tamamlayıcılıktır. Dolayısıyla sosyoloji bilim olarak burayı adlandırma amacını gerçekleştirir. Manipülasyon yaratan bilimin köprüleşmesidir. Her bir olayın kendi içinde doğası ölçülebilir olması ancak her olayın diğeriyle bağı kadar kendi içinde tamamlanmasına bağlıdır. Hızlı ve belirsizlik bunu günümüzde mümkün kılmakta bu durum sosyal olanı anlaşılır açıklanır kılmaktan alıkoymaktır. Anın-bağlamıyla ilişkisinin anomaliye dönüştüğü bir toplumsallığı açıklamak ve yorumlamak parça-bütün ilişkisini ancak tamamlayıcı bir anlayışla sosyolojik çözüme kavuşturmak mümkündür. Radyo, tv ve gazete gibi merkezi araçlar modern birey üzerinde özgür bir birey olma yetisini kısıtlamaktadır. Merkezden tekel olarak üretilen iletişim biçimi bireyleri tek tip davranmaya zorlanmaktadır ya da aynı kalıplar üzerinden parça parça düşünme ve davranmaya zorlanmaktadır.

Modern insanın özgürleştirici yönünde inanılan algı, aslında merkezi iletişim araçlarının ya da büsbütün olarak modern sistemin topluma inandırdığı bir yanılgıdır. Bu yanılgı modern bireyi özgür oluşuna ikna etmekte fakat onu Weber'in deyiimiyle bürokraside demir kafes içine hapsedmektedir. Tamamlayıcı sosyoloji bu kafesi kırarak hapsolmaktan kurtulmanın anlayışıdır. Bu merkezi iletişim araçlarının ürettiği ve ardından topluma aktardığı davranış modelleri birey üzerinde uyulması gerekli olan vazifeyi de zorunlu kılmaktır. Bu vazife de yine toplumun kendisi tarafından sıkı bir yönetime tabi tutulmaktadır.

Tamamlayıcı sosyoloji modelin dışına çıkma anlayışıdır. Bu modelin dışına çıkma cesareti taşıyan bireyler toplumdaki denetleme mekanizmasını karşısında bulmaktadır. Toplum, merkez tarafından kendisine dayatılan bu modelin zamanla muhafızı haline gelmektedir. Dolayısıyla modern birey sistem tarafından hiç olmadığı kadar sıkı bir yönetime tabii tutulmaktadır. Bu durum Post modern karşıtlığı bir düşünce sistemini ve modelini oluştururken bireyin adeta toplumun sıkı denetiminden kurtulmak için Post modernliğe kurtarıcı ilah olarak sarıldığı ve koşulsuz emirlerini yerine getirdiği gözlenmektedir. Bu durum toplumsal denetim mekanizmalarının değişim ve dönüşümünü zorunlu kılarken bu değişim ve dönüşümün toplumsal yapıyı yozlaştırdığı ya da çözülmeye uğrattığı anlamlı bir gerçek olarak karşımızdadır. Tamamlayıcı sosyoloji anlayışı yapının tamamını göz önünde bulundurarak onu anlaşılır ve anlamlı hale getirirken kaosu önce dengeye getirme sonra da toplumsalı kendi içinde sosyal ilişkilerini ve bunu oluşturan bütün yapı araçlarını yeniden üretip tamamlanan süreçtir.

Tamamlayıcı sosyolojiyi diyalektik anlamda tez, antitez, sentez olarak da ele alınabilir. Tez bir varoluş ise antitez yok oluşturmaz. Yok oldukça yeniden bir varoluş türer, sürekliliği sağlar. Tamamlayıcılık da yok oldukça yeni bir sorunu beraberinde getirerek sürekliliğe dayanır. Öyleyse tamamlayıcılığa süreklilik denebilir. Toplumsal ilişkiler kural olarak benimsenmiş ilkeler içerisinde yer alır. Bu ilkeler gerçekliğin bilgisine ulaşmayı var eder. Gerçekliğin bilgisine ancak ve ancak akıl yoluyla ulaşılır. Akılcılık kıyas fikrini ele almaya neden olur. Kıyas yapabilmek için bir nesneye ya da canlıya değer atfetmek gerekir. Değer atfetmek kıyasın bilgisine ulaşmayı sağlar.

Tamamlayıcılık öznenin ve nesnenin görüntüsü ardındaki gerçek öz olan numen ile açıklanabilir. Yani görüngeneye değil kendinde olanın bilgisiyile açıklamak gerekir. Bu nedenle somut nesne olarak ifade edilen fenomenin karşıt terimidir. Tamamlayıcılık fikrine görünenin ardındaki gerçeklik olarak bakılabilir. Akıl ise görünenin ardındaki gerçekliği gizler. İnsan eylemlerinde özgür bir varlıktır. Eylemi açığa çıkaran unsur varlığın düşünsel olarak harekete geçmesidir. Harekete geçen eylem ancak geçerli sayılabilir. Açığa çıkan belirsiz olmayan düşünceye vurgu vardır. Tamamlayıcılık bu noktada bilineni açığa çıkarmaktır. Birey çevresiyle girdiği etkileşimle toplumsal anlamda sorunun öznesi haline gelir. Bu etkileşim bireyin bulunduğu ortama uyum sağlama (adaptasyon) sürecine girmesini sağlar. Bu adaptasyon süreci bireyin etkileşimini hızlandırarak tamamlayıcı olma noktasında önemli bir etken haline gelmektedir.

Tamamlayıcı sosyoloji bir keşfetme durumudur. Bu keşfetme toplumsal sorunun temelinde konusunun sınırlı olmadığını her olay ve durumu içerisinde barındırdığını gösterir. Tamamlayıcılık sorunu temelinde bir şeyin nasıl üretileceği ve üretilmesindeki aşamaları içine alan bir yapıdır. Örnek olarak bir kağıdın hammaddesini ele alabiliriz. Belirli aşamaları içerisinde barındıran döngüsel bir hareketlilik söz konusudur. Döngü kendisini yeniler ve tekrar eder. Bu nedenle toplumun bütünlerini oluşturan parçalar toplumun tamamlayıcısıdır.

Örneğin, tamamlayıcılık aklın, duygunun eşitliği değildir. Yapının sosyal gerçekliğinde bu orantılanarak gerekirse zaman-mekan bağlamında eşitlikten başlayarak oranları bazen %90'a %10 bazen %20'ye %80 gibi olabilmektedir. Tamamlayıcılık eşitlemek değil, kendini gerçekleştirme ki ahenktir. Ahengin anlamlılığıdır.

Siyasal olarak yerli ve milli olmak ulusun tüm unsurlarının tamamlayıcısı olarak tanımlanabilir. Bunun istisnası ulusun alt unsurlarından olan azınlıklar-yabancılar tamamlayıcılığın yumuşak dokusunu oluşturabilir. Ülkemizi idare eden ve iktidar ilişkilerinin karar alışı açısından bakıldığında yerli ve milli olmak gerçekten ulus devletinin tamamlayıcı unsurudur. Ancak bunun eksik belirleyiciliği iktidar ilişkilerinde karar vericilerinin muhafazakâr demokrat anlayışının kaynağı, geleneğin belirlediği muhafazakârlık ise bu mümkündür. Ancak İslami değerlerin siyasal yansıması kaynaklık teşkil ediyorsa, panorama büyük olasılıkla tamamlayıcılığın kökenini bunun üzerine inşa ettiği üzerinedir. Sıkıntı burası gibi gözüküyor. İslami değerlerin oluşturduğu bir yerli ve milli tamamlayıcılık pratik gerçekliğin fenomenolojisinin epistemolojik çatısı üzerinden inşa ediliyor. İslami değerlerin yerli ve milliliği belirleme ya da tamamlayıcılığı (devlet, millet, bayrak, vatan) oldukça sınırlı gerçekleşebilme olasılığı güçlüdür. Nedeni ise İslami değerler ulus üstü belirleyiciliği güçlü değerler olarak kendini etkinleştiren bir değerler sistemidir. Yerli milli olma ile ulus üstü (evrensel) dikotomosinin tüm paradoksları belirleyiciliği oldukça güçlüdür. Bu durum, yerli ve milliliğin inşasını sınırlandırıcı bir etkinliğe sahiptir.

Eğer muhafazakar demokrat anlayış bu iki seçeneğin sentezi ya da bir üçüncü unsur olarak her iki kaynaktan beslenen bir tamamlayıcılık anlayışı üzerinden yerli ve milli olmayı anlamlandırıyor, büyük ihtimalle kapsayıcı ve kuşatıcı olması bakımından böyle olması daha güçlü olasılık taşımaktadır. Bu durum bir çatı diyalektik olarak kabulü mümkün ancak ulusun tamamlayıcılığı bakımından oldukça güçlükleri olan bir iktidar ilişkileri kapsamında gerçekleşme imkanı imkansızlığa daha yakın gözükmektedir. Yerli ve milli olma bu olasılık unsurlarının kaynağı olarak tamamlayıcılığı eksik bırakma ihtimaliyle donanımlı gözükmektedir.

Küreselleşme, finans, kapital ve hizmet sektörü üzerinden ekonomiyi geliştirirken ekonomik demokratikleşmeyi ve sınıflar eşitliği konusunda fırsatlar sunamadı. Ekonomik, demografik, kültürel ve kıtasal bölüşüm adaletsizlikleri kaotik bir hal aldı. Bu yapısal durum, bölüşümden hiç pay alamayan ya da kıt pay alanların öfkesini üretiyor. Öfke, radikalleşmeyi ve şiddeti doğuruyor. Sonuçta şiddet; çatışan, savaştan ve terörize olan yapıları besliyor. Tamamlayıcılık, bu çarpık belirleyicilere bir karşıtlık olarak giderici bir süreç olarak görülebilmelidir. Tamamlayıcılık, sosyal ilişkilerde emreden, konuşan, itaati isteyen, dinleyen, kabul eden, içselleştiren bir ilişkinin adıdır. Pandemi ve yeni iletişim stratejilerinde tamamlayıcılık, risk yönetiminin dikkate alacağı temel olgudur. Tamamlayıcılık; dini, ekonomik, politik, gerilim ve katmanların hem öznesi, hem sahnesi olan bireyin grubun toplum ve ülkenin farkındalığının güçlenmesidir. Bu bağlamda ülkemiz dâhil ulus, ulusun inşası ve ulus-devlet daha da güçlenecektir. Türklerde yaşama deseninin insani bezemesinin belirleyicileri, tamamlayıcılık olmalıdır.

Tamamlayıcılık, toplumda her şeyi değiştirmeye çalışıp da kendini değiştirmeyenlerde görülen hastalığın tedavisidir.

KAYNAKÇA

- Baudrillard, J. (2012). Kusursuz Cinayet. Necmettin Sevil (Çev.). İstanbul: Ayrıntı
- Bourdieu, P. (2015). Ayrım Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi. Derya Fırat ve Günce Berkkut (Çev.). Ankara: Heretik.
- Kızılcılık, S. (1992). Sosyoloji Teorileri I. Konya: Mimoza Yayıncılık.
- Özlem, D. (1993). Felsefe Yazıları. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 4 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Begüm KURT/ Çağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Dr. Öğretim Üyesi. begumkurt@windowslive.com
ORCID ID: 0000-0002-4509-5125

Atf: KURT, B.(2020). Malatya Yöresi Türkülerinde Geleneksel Göç Olgusunun Yansımaları: Yayla Türküleri, Millî Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt4, Sayı2, 30-42.

Gönderim Tarihi: 10 Temmuz 2020/ Kabul Tarihi: 26 Ekim 2020

MALATYA YÖRESİ TÜRKÜLERİNDE GELENEKSEL GÖÇ OLGUSUNUN YANSIMALARI: YAYLA TÜRKÜLERİ

Öz

Göç; ferdi ya da kitlesel olarak birtakım sebeplerin yarattığı çıkış isteğiyle kısa ya da uzun süreli gerçekleştirilen bir konum değiştirme faaliyetidir. Türkler için göç ve göç etmek özel ve kültürel bir kavramdır. Türkler, göçebe kültürünü Orta Asya'dan taşımış, Anadolu'da, hatta yeryüzünde dağıldıkları her coğrafi konumda devam ettirmiş, yaşam ve geçim şekillerinin neticesiyle göçebelik kültürünü var etmişlerdir. Sosyal ve edebi alanda bu kültürün etkilerini görmek mümkündür. Yaşanan her göç, şekli ve sebebi ne olursa olsun toplumsal ve kültürel bir olgu olarak manevi değerleri aktarmada önemli bir işleve sahiptir. Kültürel bellek aktarıcısı göçler, yine birer bellek aktarım aracı olan destanlarda, hikâyelerde, ağıtlarda ve türkülerde ifade bulmuştur. Türk yaşantısının en özel ifade araçlarından biri olan türkülerde göç olgusunun yayla göçleri bağlamında Malatya yöresi türkülerini üzerinden incelendiği bu nitel çalışmada, yazılı kaynak tarama yöntemi elde edilen verilerle türkülerde dile getirilmiş olan kültür; göç yaşantıları ve bunların yansıttığı iç ve dış dünya tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Gelenek, Göç, Yayla, Türkü.

REFLECTIONS OF TRADITIONAL MIGRATION PHENOMENON IN FOLK SONGS OF MALATYA REGION: HIGHLAND FOLK SONGS

Abstract

Migration; it is a short or long term change of position with the desire to exit, created individually or massively by certain reasons. For Turks, immigration and emigration is a special and cultural concept. Turks carried their nomadic culture from Central Asia, continued it in Anatolia, even in every geographical location where they were distributed, and created a nomadic culture as a result of their life and livelihoods. It is possible to see the effects of this culture in social and literary fields. Every migration, regardless of its form and reason, has an important function in conveying spiritual values as a social and cultural phenomenon. Cultural memory-transmitting migrations were expressed in epics, stories, laments and folk songs, which are also means of transferring memory. In this qualitative study, in which the phenomenon of migration in folk songs, one of the most special expressive tools of Turkish life, is examined through the folk songs of the Malatya region in the context of plateau migrations, the

culture expressed in folk songs with the data obtained from the written source scanning method; Migration experiences and the inner and outer world they reflect are analyzed.

Keywords:Culture, Tradition, Migration, Plateau, Folk Song.

Giriş

Göç kavramı zaman ve yaşam koşulları ne denli değişirse değişsin dünyada güncelliğini kaybetmemiş bir kavramdır. Zorunlu göçler bir yana bırakılacak olursa göçün kültürel bir faaliyet olarak gerçekleştirildiği milletlerin sayısının bir hayli olduğu görülecektir. Göç kavramına bağlı olarak onun bir yaşam tarzı olduğunu ifade eden konargöçerlik kavramı ise kültürle ilgili bir tanımlama olarak maddi manevi pek çok kültürel unsurda etkisi görülebilen davranış ve tutumları içermektedir. Bu bağlamda göç, yaşamın her alanında yansıma bulabilmiş ve kültürün farklı parçalarını bünyesinde barındırabilmiş bir olgudur. Özellikle halk bilgi sistemini yönetici ve yönlendirici bir etkisinin söz konusu olduğu söylenebilir. Halk mutfağından halk takvimine, halk hekimliğinden halk veterinerliğine ve birçok anonim halk edebiyatı ürününde, bilginin şekillenmesinde ve tecrübenin aktarımında işlev sahibi olmuştur. Sadece Türklerde değil pek çok farklı toplumda da kendine mahsus birtakım yaratıları ve davranış kalıplarını geliştirmiştir. Bununla birlikte Türk kültür hayatında derin izleri olan bir kültürel hadise olarak ön plana çıkmaktadır.

Türkülerde göç ve yaylacılık geleneği üzerine bugüne kadar birbirini destekleyen ve bütünleyen birtakım çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmaların göç olgusuna bağlı olarak ayrılık, gurbet ve ölüm gibi temalar üzerine odaklandığını ve göç kavramının insan yaşamı üzerindeki etkilerine yer verildiğini ve bu etkilerin türküler üzerindeki yansımaları üzerinde durulduğu söylenebilir. Bunlara ek olarak türkülerin göçünü değerlendiren araştırmalar da mevcuttur. Bu çalışmada ise daha önce üzerinde herhangi bir değerlendirme yapılmamış olan Malatya yöresi yayla türkülerini incelenmiş¹, fiziksel anlamdaki göç olayı yani türkülerin yaşadığı göç değil, göç ve onun kültürel bir kalıntısı olan yayla göçünü anlatan türküler değerlendirilmiş; ifade edilen nakil şekilleri, göç sebepleri, göç yaşantıları ve bunların yansıttığı bilgi hazinesi tahlil edilerek türküler çalışmalarına yarar sağlamak amaçlanmıştır.

Göçle göç eden söz, milli kültürün naklinde bir araç olmuştur. Esasen sözlü kültür aktarımının gerçek anlamda bir göç olayı ile gerçekleşmesi, sözün göçü; türkülerin yaratımına ve icrasına sebep olan göçlerin önemini sergiler niteliktedir. Bu söz konusu önem edebiyat, tarih, coğrafya, ekonomi, psikoloji, sosyoloji gibi pek çok disiplin açısından değerler yüklenmiştir. Farklı boyutlarda ele alınıp değerlendirilmesi ve bütünsel perspektifte yorumlanması bir gerekliliktir. Bu bakış açısıyla hazırlanan çalışmada yazılı kaynaklardan yararlanılarak veri analizi yapılmıştır.

1. Türk Halk Kültüründe Göç Olgusu

¹ Konuyla ilgili Cengiz Gökşen'in Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu'nda sunulmuş *Türkülerde Yayla ve Yaylacılık* isimli bir bildirisi bulunmaktadır. Çalışmasında TRT Arşivindeki illere ait türkülerin ve yayla türkülerinin dağılımını gösteren bir tablo veren Gökşen, Malatya iline ait 77 türküler metni olduğunu belirtirken, yayla türkülerinin bulunmadığı ifadesine yer vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Gökşen, 2019: 231).

“Kelimeler, his ve mana kutucuklarıdır. Her bir kelimedede ayrı bir his, ayrı bir mana gizlenir. Kimisinde gam ve kasvet, kimisinde sevinç ve huzur vardır. Kimisinde kin ve nefret köpürür, kimisinde sekinet ve esenlik demlenir. Kimi kelimelerse, insan kalbi gibi zıt manaları birlikte içerir. Göç, bu nevi kelimelerdendir. Göç’ün bir yanı hüznün, bir yanı sevinçtir. Bir yanı kopuş ve inkisar, bir yanı vuslat ve ümittir” (Karademir, 2019: 4873). Bu olumlu ve olumsuz, çift yönlü anlam göç olayının sebepleri ve sonuçları ile bağlantılıdır. Göç olayına sebep olan durumun insan hayatında olumlu ya da olumsuz sonuçları olabilmektedir. Bu nedenle göç kavramı üzerine yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde genellikle bu sebeplerin üzerinde durulduğu görülmüş, göç faktörlerinin de tanımlamaların odağında yer aldığı belirlenmiştir. Bu tanımlamalardan biri şöyledir:

Ekonomik, siyasi, sosyal, çevresel (ekolojik) veya bireysel nedenlerle bir yerden başka bir yere yapılan kısa, orta veya uzun süreli, geri dönüşü veya sürekli yerleşimi amaçlayan bir yer değiştirme hareketi (Önal-Dursun, 2012: 716). Tarifinden de anlaşılacağı üzere göç “bireyleri, bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları toplumları, toplumların oluşturduğu devletleri ve onun iç-dış politikasını, nihayetinde devletlerin ve örgütlerin bir araya gelerek oluşturduğu uluslararası sistemi ve uluslararası politikayı, ekonomik, siyasi, kültürel, psikolojik, sosyolojik vb. unsurlarla etkiler, yön verir, devşirir ya da değişime uğratar” (Arı-Türkan, 2018: 32).

Bu denli geniş ve çok yönlü etkiler barındıran göç olgusu ülkemiz özelinde oldukça canlı bir devinime sahiptir. Türk toplumu her zaman hareketli bir yaşam sergilemiştir. Bu hareketli yaşam içerisinde yaylak-kışlak, yarı göçebe, atlı göçebe ve konargöçer gibi kavramlar gelişim göstermiştir. Hayat şartları ve zamana uyum sağlamış, başkalaşmış ama illa ki var olmuş, bu yaşam aktiviteleri daima mevcudiyetini korumuştur. Mevsime bağlı mekân değişimlerinin anlatım bulduğu ve bugün yayla kültürüyle devam eden yaylak kışlak göçleri, Yörükler tarafından sürdürülen konargöçerlik, Türklerin göç kültürünün köklü ve daimi yansımaları olduğunun birer örneğidir.

Evrensel bir kavram olan göç üzerine yapılmış yerli ve yabancı birçok çalışmada göçün niteliğine ve hareket biçimine bağlı olarak bireysel-kitlesele, iç göç-dış göç, zorunlu-gönüllü, ekonomik-ekonomik olmayan, kısa ya da uzun süreli, düzenli-düzensiz, yasal ya da yasadışı gibi birçok şekli bulunduğu ifade edilmiştir. Tarihe bakıldığında göçün insanlar için önemli ve müşterek bir faaliyet olarak tarihin akışını, milletlerin kaderini değiştiren bir fonksiyona sahip olduğu görülmektedir. Bu özellikle Türkler için böyle olmuştur. İlk Türklerden ya da Proto Türklerden günümüze takip edebildiğimiz kadarıyla Türk kültürünün bugünkü mevcut duruma ulaşmasında göçlerin önemli bir payı bulunmaktadır.

Yaşam şekillerinin ifade ürünlerine olan etkisi kültür-edebiyat ilişkisi değerlendirildiğinde açık şekilde görülmektedir. Edebi ürünlerde de gözlendiği üzere göç, dinamik bir gösterimdir. Edebiyat ve toplum arasındaki sıkı bağ, milletlerin yaşam serüvenine bağlı olarak tecrübelerinin yansımaları ürünler ortaya koymuş, bu şekilde edebi verimlerde göç olgusunun etki ve yansımaları görülmüştür. Bu yaşanmışlığı yansıtan ürünlerden biri destanlardır. Destanlarda göç, önemli bir izlektir. Konargöçer hayatın anlatı araçlarından destanlar, göç kültürünün en geniş ifade bulduğu edebi verimlerden biridir.

“Destanlarda en tutumlu etno kültürel ve etno psikoloji tezahürlerden biri olan göç kavramı, geniş anlamıyla Türk etnik kültür sisteminin temel unsurunu teşkil eder. Göç,

eski Türk medeniyetinde yaşamın devriliyini, daimi türeyiş ve devamlılığını tecessüm ettirir (Abbasov, 2012: 3).”Genel olarak Türk destanlarına yansıyan ve sosyal bir olgu olan göçler, gerçeklikle bağdaşmaktadır. Gerek eski gerek yeni Türk destanlarında göçlerin genelde düşman saldırısı, baskını, baskısı veya başkalarının zorlaması sonucu ortaya çıkması Türk destanlarının tarihle ve gerçekle ilişkisine işaret etmektedir. Türk destanlarının içine yer, kişi ve boy isimleri kökeninin yerleştirildiği de gözden kaçmamaktadır (Arvas, 2012: 225). Türeyiş Destanı'nın devam halkası olarak nitelendirilebilecek *Göç Destanı* bunun en tipik örneğidir. Tarihi bir kaynak sayılabilecek Göç Destanı Uygurların, Gali Tigin'in Çinli bir prensesle evlenebilmesi karşılığında kutlu kayanın verilmesi neticesinde Tanrı tarafından kıtlık ve kuraklıkla cezalandırılmaları ile yaşadıkları zorluk üzerine, ana yurtlarını terk etmek zorunda kalışlarını, öz varlığına sahip çıkamayan bir milletin göçle yaşadığı hazin macerayı ifade eder.

Destanlar gibi halk hikâyeleri de göçebe yaşama ayna tutmuş, göçer kültürden izler barındırmıştır. Destanlardaki bu gerçekçi içerik ve temel konu halk hikâyelerinde daha çok dekor özelliği göstermektedir. Bununla birlikte bizatihi göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçişin bir ürünü olarak karşımıza çıkan halk hikâyeleri, bünyesinde göçer kültürü muhafaza etmiş edebi eserlerdir. Ali Berat Alptekin bir milletin hayat tarzı olarak nitelendirdiği halk hikâyelerinin bu bağlamdaki kabiliyetine dikkati çekerek göç kültürüne dair maddi ve manevi kültürel unsurları taşıma işlevlerinden şöyle söz etmiştir:

“Halk hikâyeleri anlatıldığı dönemde devrinin olayları ile kendisini yenilemiş, aynı zamanda eski hayat tarzının izlerini de tekrarlayarak geçmişle günümüz arasında bir köprü görevi görmüştür. Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Emrah ile Selvi Han, Aşık Garip, Arzu ile Kamber, vb. büyük halk hikâyelerinde göç işlenmiştir. Çünkü bu tür hikâyeler göçer hayatla yerleşik hayatın mücadelesi gibidir. Hikâyenin asıl kahramanlarından erkek şehir kültürü içerisinde yetişmiş ve üst düzey yöneticilerden oluşurken, kızlar daha aşağı seviyeden ve göçer hayatı izlerini taşımaktadırlar. Ancak bu metinlerdeki göç çok sebeplidir (Alptekin, 2010: 86-86). “Başlık parası kazanmak, zengin olmak, sevgiliye ulaşmak gibi nedenlerle yurdundan ayrılan erkek kahraman halk hikâyelerindeki göç temasını harekete geçirmektedir.

Göç olgusunun yansımalarıyla yalnızca destan, efsane, halk hikâyesi gibi mensur türlerde değil, *akşam oldu kon, sabah oldu göç; terziye göç demişler, iğnem başımda demiş; üç göç, bir yangın yerini tutar; eken biçer, konan göçer ya da yaman komşu, yaman avrat, yaman at; birinden göç, birin boşa, birin sat* gibi atasözlerinde veya *göç eylemek, göçüp gitmek gibi deyimlerde* ya da anonim veya ferdi halk nazmı verimlerinde de karşılaşmak mümkündür. Bununla birlikte bütün bu folklorik ürünlerde göç olgusunun içine en çok işleyen duygu belki de üzüntüdür. Bu nedenle özellikle göç ve ağıt iç içe geçmiş iki kavram olması dolayısıyla ağıtların içerisinde özel bir yer teşkil ettiği söylenebilir. Terkedilen yurt, gerçekleşen sürgün, yaşanan kayıplar, ayakta ve hayatta kalabilmenin sancısı, yani göçlerin karanlık yüzü en çok ağıtlarda dile gelmiştir. Söz konusu halk edebiyatı mahsulleri toplumsal ve bireysel göçlerin beraberinde ayrılık, hasret, ölüm, yalnızlık, çaresizlik, fakirlik, zalimlik, umut gibi birçok kavramı ihtiva ettiğini göstermektedir. Yurttaşlık ve hemşerilik gibi kavramları da özelleştiren göç, göçmen edebiyat ürünleriyle toplum ve insanın kültürle harmanlanan yaşam kalıntılarını sergilemektedir.

Tarihin ilk dönemlerinden bugünlere varlık gösteren göç olgusu, varoluşunu ve yok oluşunu göç kavramı ile izah eden bir millet olarak Türklerin halk kültüründe özel bir yere sahiptir ve bu olgunun halk yaratması edebi verimlerde de sıklıkla işlev bulduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla geçmiş yaşam alışkanlıklarının devamı niteliğinde bir uygulama olan göçlerin, insanların tabiat koşullarına uyum sağlama çabası olarak biçimlenen göç kültürüyle ve onun eşlikçisi edebi verimlerle, kendisine özgü bir ifade dünyası yarattığı söylenebilir. Bu edebi verimler içerisinde göç olgusunu yansıtan faaliyetlerden biri yaylacılık geleneği olmuştur.

“Yayla tabiri yaylak kelimesinden gelmekte olup, eski Türkçe metinlerde yaz mevsiminin geçirildiği yer anlamına gelir. Günümüze kadar kullanılan bu kelime, Osmanlı dönemine ait sözlüklerde konar-göçer yaşamı simgelemektedir. Yaylak, iskân mahallerindeki yaşam anlayışı yarı göçebe hayat tarzının en belirleyici unsurudur. Bu tarz göçebelik daha çok konar-göçer tabiriyle açıklanır. Göçebelik, mevsimlere göre veya ekonomik şartlara bağlı olarak sürekli yer değiştiren toplulukların hayat şekli iken konargöçerlikte mekân belirlidir.” (Gümüşçü, 2016, s. 677-678).

Türk yaşam biçiminin en eski uygulamalarından biri olan yaylacılık; yaylak ve kışlak biçiminde iki uygun yerleşim yerinin belirlenmesi esasına dayanmaktadır. Yaz aylarında yüksek ve serin bölgelere, kış aylarında ise dağ eteklerine konumlanma biçiminde bir konargöçer yaşam teşekkül ettirilir. “Yaşadıkları bozkır coğrafyasından dolayı temel geçim kaynağı hayvancılık olan Türkler, hayvanlarına gerekli şartları temin edebilmek için konar-göçer hayata ihtiyaç duymuşlardır. Bu konar-göçerlik de yaylak ve kışlak hayat tarzını beraberinde getirmiştir (Durmuş, 2014, s. 269-272; Kafesoğlu, 2011, s. 205-331; Kundakçı, 2019: 243).“

Yaylacılık, Türklerin ilk atasına kadar dayandırılan bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Türklerin soyunun kendisinden geldiğine inanılan Hz. Nuh’un oğlu Yafes’in, (Türkler “Ebülce Han”, “Bulça Han” derler) ilk Türk yurdunda, göçebe hayatı yaşadığına; onun yaylasının çok büyük ve yüksek bir dağ olduğuna inanılırdı (Ögel, 2010:150). Türklerin bu yerleşim hususiyeti en eski tarihî metinlerde dile getirilmiş bir husustur. Beylerin, bey oğullarının kendilerine ait yaylakları olduğunun ifade edildiği ve “yayla bağışlamak” gibi bir motif de içeren Dede Korkut hikâyelerinde yayladan şu şekilde söz edilmektedir: “Yerden göge ucalubdur yanı karlı, elvan otlu, gök sünbüllü güzel dağlar, çıkub çıkub ak ordular ağır eller ol dağları yaylamasa, seküsünde bedev atlar örük üste otlamasa, sırtlarında kızıl geyik kır teke sıçramasa, çeşmesinün üstünde ala saybânlar çapılmasa, kızıl güller sepilmese, yangıl almalar tökülme, sürahiler düzülme, lali çakır süzülme, körpe kuzular çevrülme, av etinden dadlukebâblar buyrulmasa, o çakırdan beyzâdeler içüb içüb yetürme, yerden göge ucalduğı, yanı karlı, elvan otlu gök sünbüllü güzel dağlar neye yarar, neye yarar? (Ekici, 2019; akt. Haznedaroğlu ve Karagöz, 2019: 206).

Yayla ve kışlak kavramları, eski ve yeni Türklerin günlük hayatında vazgeçilmez iki önemli kavrama işaret eder. Yayla ve kışlak, biri diğerini tamamlayan, biri olmaksızın diğerinin önemi olmayan iki unsurdur. Türklerde, yayla ve kışlak hayatı, kesin töre ve geleneklerle düzen altına alınmış, her topluluğunun nerelerde yazlayıp nerelerde kışlayacağı kesin törelerle belirlenmiştir. Türklerde yayla hayatı, bir tutku ve önüne geçilemez bir alışkanlıktır. Yaylaya çıkmayanlar, fakir ve bahtsız kişilerdir (Ögel,1978:1). Görüleceği üzere geçmişten günümüze Türkler, göçebe yaşam şeklinin temelinde var ettikleri bir yaylacılık kültürüne sahiptirler. Yaşanan değişimlerle

hayvancılık temelli yaylacılığın yanı sıra turizm eksenli yaylacılık faaliyetleri ortaya çıkmış, bununla birlikte bu kültürel aktivite varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

2. Göç Olgusunun Malatya Yöresi Türkülerine Yansımaları: Yayla Türküleri

Türküler halkın yaşam faaliyetlerine ve varlık gösterdiği mekâna ışık tutan sözler içermekte ve bu şekilde kendi dile getiriş biçimine özgü toplumsal bir zihin haritası oluşturmaktadırlar. Halkın varlık ve yokluk serüveni içerisinde göçü ve yaşanan duyguları ifade eden her türkü birer yaşam hikâyesi olarak önem taşımaktadır. Duygu aktarımı sağlayan türküler iletişim kurmanın bir yoludur. Yani halkın acılarını, kederlerini, sevinçlerini, umutlarını, hatıralarını kısaca tüm yaşantılarını, yaşadığı ve beslediği çeşitli duyguları türkülerde takip etmek mümkündür. Savaşlar, salgınlar, hastalıklar, göçler gibi sosyal yaşamı etkileyen olaylar türkülerde toplumsal vicdan ve hafızadan süzülerek söze ve ezgiye dökülmektedir. Türkler var oldukça türküler de var olacak ve toplumsal yaşamın tercümanı olma işlevini kaybetmeyecektir. Bu bağlamda Türk kültür hayatında göçebe kültür ve izleri sürdükçe türkülerde de ifade bulmaya devam edecektir.

Malatya türkülerini değerlendirdiğimizde göç kavramının öncelikle bir yerden ayrılma, yer değiştirme manasında, yani temel anlamında gurbet temasını ifade ettiği görülmektedir. Ekonomik sebeplerle yapılan göç bir zorunluluk içerdiğinden memlekete olan hasreti ve ayrılığın yarattığı üzüntüyü dile getirir. Yurdunu terk edip göç edenler gittikleri yere ait hissetmez çünkü akılları ve kalpleri memlekettedir. Geçimini sağlamak amacıyla pamuk zamanı Adana'ya göç edenler kısa süreli yaşanan iç göçün hüznünü türkü sözlerinde dile getirmektedir:

Boşalırsın terki diyar edenle

Elbet yüzüm gülmez benim Darendede

Senden göçenlere sorsam yerini

Harita da bilmez benim Darendede

(Kurt, 2016: 443).

Adanacılar yürüdü

Dağları duman bürüdü

Sür be şoför makineyi

Yârin yaylası göründü

(Kurt, 2016: 372).

Bazen de kırık hava türkülerde yaşadığı göçle mutluluğa kavuşan kimselerin duygularına rastlamak mümkündür. Göç her zaman bir ayrılışı ifade etse de mutsuzluk getirmez. Yeni yurt edilen yerde hem sevdaya düşmek hem de geçimini sağlayacak bir iş sahibi olmak göçün aydınlık tarafıdır. Bu durum yöreye ait bir türküde şöyle dile getirilmiştir:

Erzurum'dan göç eyledim

Fındık (kırdım) fıstık iç eyledim

Bin derdimi heç eyledim

De gülüm nanay nanay nanay

He gülüm nanay nanay nanay (Kurt, 2016: 496).²

²Erzurum ve Kars'tan yöreye göç ederek Malatya/Arapgir'e yerleşen ve su kanalı yapımında çalışan ustalardan birinin söylediği anlatılan türkü. Ayrıntılı bilgi için bkz. Begüm Kurt (2016). Malatya Yöresi

Göçün kavram olarak algılandığında ilk uyandırdığı anlam, bazı türkülerde imkânsızlığa vurgu yapmak amacıyla araç olarak kullanılmıştır. Sevgiliye kavuşma hayalinde olan âşık, geleneksel ifadeler kullanarak bunu şöyle dile getirmiştir:

Göçün gelir kurban göçümüze kavuşur

Bayram gelir de kanlı kinli barışır

Bizim barışmamız mahşere kaldı

Dumanlı dağlar ölürüm dağlar

Muhannet gelin derdin mi derin oy (Kurt, 2016: 378).

Malatya türkülerinde göçün ikincil kullanımı ölüm teması üzerinedir. Fani dünyadaki yaşamının sona erdiğini, gerçek yurdun öteki dünya olduğunu izah eden aşığıdaki türkü sözlerinde, ölüm bir göç yolculuğuna benzetilmiştir:

Yalan dünya derler senin adına

Neden böyle doyum olmaz tadına

Gelen gider konan göçer yurduna

Yetmez mi elinden çektiğim dünya (Kurt, 2016: 421).

Benzer bir ifade biçimi yöreye ait en çok bilinen türkülerden biri olan *Sunam* türküsünde de geçmektedir. Göçüp gitmek deyiminin kullanım bulduğu türkü sözlerinde, bir yandan yok oluş ifade edilirken, diğer yandan sevdiğine kavuşamayan âşık ölümünden sonra sevgiliden artık ağlamamasını, bundan gayri gözyaşlarının fayda etmeyeceğini söyleyerek sevda türküsünde duygularını şöyle dile getirmiştir:

Bir gün şu dünyadan göçüp gidersem (sunam sunam kölen olam aman)

Boşa gider de gözyaşların ağlama(sunam sunam kölen olam aman)

Yok olur benliğim çürürse beden (sunam sunam kölen olam aman)

Boşa gider de gözyaşların ağlama (Atılğan ve Turhan, 2002: 202; Kurt, 2016: 430).

Ölüm temasının işlendiği bir başka Malatya türküsünde bu kez konup göçmek deyimi bir başka ifadeyle doğum ve ölüm kavramları, dünyanın geçiciliğine vurgu yapılarak işlenmiştir. Dünya bir handır, geçici bir konaklama yeridir. Dünyaya gelen insan bir yolcudur, bir müddet sonra göçüp gidecektir:

Âşıklar zikreder der ki Süleyman

Beni göğnünüze eyleyin mihman

Gonanlar göçüyü bu dünya bir han

Namus borcumuzdur ar nolur nolur(Kurt, 2016: 504).

Göç olayının yaşanması için gidilen mekânın olumlu, uzaklaşılan mekânın ise bir süreliğine de olsa olumsuz niteliklere sahip olması gerekir. Dolayısıyla sosyal, siyasi, ekonomik ve çevresel birtakım faktörler göçe neden olabilir ve bu doğrultuda da göçün

niteliği ile adlandırılışı da farklılaşır. Türkülerde göçlerin ekonomik, sosyal, bireysel sebeplerini görürüz. Bu bağlamda göçün bir amaç değil amaca ulaşmak için bir araç olduğunu söyleyebiliriz. Malatya yöresi türkülerinde göç bağlamında gurbet teması ile yurttan ayrılışlar ve bu dünyadan göçüp gitmek yani ölüm temaları dışında en çok yayla göçleri işlenmiştir. Günümüzde modernleşmenin ve teknik gelişmelerin sağladığı imkânlarla zayıflayan gelenek, ekonomik etkenlerin yürütücülüğünde yerine getirilirken yine bu şartların sağladığı getirilerle imkânların genişlemesi ile yayla kültürünün turizm kaynaklı sürdürülmesine olanak tanımış ve varlık göstermeye devam etmiştir. Bu bağlamda bir çeşit nüfus hareketliliği olan yayla göçleri, önceleri sadece geçim kaynağı olan mera hayvancılığının devam ettirilmesi amacıyla yapılan geleneksel yayla göçleri olarak görünürken, günümüzde zorlayıcı mevsim koşullarından kaçınmak için kısa süreliğine iklimi uygun, serin yerlere gitmek amacıyla da yapılmaktadır. Ancak temel sebebi ne olursa olsun bu kültürel bir olgudur ve kültürün en özel ifade araçlarından biri olan türkülerde icraya sebeptir.

Göç alışkanlığının bir uzantısı biçiminde, mevsimsel olarak gerçekleştirilen yayla göçlerini kadim bir aktivite olarak türkülerde değerlendirmek mümkündür. Türkler zaman içerisinde hayat şartları ve geçim kaynakları üzerinde yaşanan gelişim ve değişimle birlikte yarı göçerlik işini yayla kültürünün etrafında şekillendirmişlerdir. Yörenin geçim kaynağı olan hayvancılık faaliyetleri doğrultusunda yapılan yayla göçünde yaylacılık geleneğinin izlerini görmek mümkündür. Yayla göçlerinin geçim şekillerine bağlı gerçekleştirildiği Malatya'da, yöreye kayıtlanmış türküler değerlendirildiğinde bu durum açıkça görülmektedir:

Kara koyun eve girmez kaçardı

Her çadırda bir kazan süt pişerdi

Yayığın tulumun n'oldu yaylalar

Viran kalmış yaylalar (Kurt, 2016: 453).

Bununla birlikte yayla göçü daha kısa süreli, daha dar bir mekânda ve daha az bir kitle ile gerçekleştirildiğinden göç kavramından farklı bir anlamı yüklenmektedir. Bu bakımdan göç temel kavramına dayanmakla birlikte yayla göçü farklı bir nitelik taşımaktadır. Aşağıdaki türküde yaylanın sevgiliyle kavuşulan yer olduğunun ifadesi ve bu yaşam alışkanlığının devam ettirilmek istenmesi türkünün bağlantı bölümünde dile getirilmiştir:

Pınarın taşı oluklu (Kardaş)

Feleğinen satranç oynadım

Akarsuları balıklı

Oynadıkça beni üttü

Yuk'orbadan bir yar sevdim

Felek kantar vurdu yıktı

Omuzu çifte belikli

Yar söyledi ben ağladım

Bu sene de yaylaya göcek anam oy

Yarınan yaylayı gezek bir zaman oy (Kurt, 2016: 583).

Yayla hayatının vazgeçilmezi çadır, yaşam mekânı olarak Malatya yöresi türkülerinde yayla ve göç kavramlarıyla daima bir arada kullanılmıştır:

Bazı bazı da içer idik

Yaylalara göçer idik

Çadır kurar iner idik

Can yoldaşım beni bekler (Kurt, 2016: 411).

Yayla göçlerinde gidiş kısa sürelidir. Bazen bu kısa süreli ayrılış sevinç içinde gerçekleşse de çoğunlukla üzüntü vericidir. Bu nedenle yârine kavuşamayan aşığın gözü, kulağı oradadır. Çünkü âşık yurttan, sevdiği ondan uzakta yayladadır. Sevgili yayladan gelmesi beklenendir. Yayla bir anlamda ayrılığın ve uzaktaki sevgilinin sembolü olmuştur. Bu bakımdan yayla türkülerinde en çok sevda konu edilmiştir.

Yaylasına vardım yağmur yağıyor

Gelin oldum Karabekir eline

Yaslanmış duvara boyun eğiyor

Yedi bayram kına yakmak elime

Dedim güzel neden boyun eğersin

Kurban olam çiğdem gibi geline

Dedi babam seni bana vermiyor

Yayladan gel suna gelin yayladan

(THMSEA, 2006:112).

(TRTHM Repertuarı No: 4205).

Önüme koydular ıssı hediği

Aramızda vardır karhan gediği

Bana derler kimin kızı gelini

Yayladan gel kömür gözlüm yayladan (TRTHM Repertuarı No: 2074).

Yurttan ayrılışın ifade bulduğu yayla türkülerinde doğa bu kopuşun ruh halini yansıtır bir çehreye bürünmektedir. Dumanlı dağlar, yağmurlu yaylalar bu ahvalin, gam ve kasvetin panoramasını çizer:

Yaylacılar da yürüdü

Dağları duman bürüdü

Durma yerit arabayı

Yârin yaylası göründü (TRTHM Repertuarı No: 743).

Türküler bir yöreyi çok çeşitli açılardan yansıtan edebi ürünlerdir. Yalnızca manevi yapı değil, yörenin maddi yapısı ile ilgili bilgiler de sunar. İklimi, yer şekilleri, bitki ve hayvan çeşitliliğini, biyolojik zenginliğini de türküler aracılığıyla görebiliriz. Doğayı konu alan türküler böyledir. Doğa motifi olan yayla üzerine söylenmiş türküler her ne kadar ayrılık ve aşk ifade etse de yaylaların fiziki atmosferinin de anlatım bulduğu görülmektedir. Malatya yaylalar yöresidir. Coğrafi yapısının sağladığı geniş, verimli ve doğa güzelliklerini kucaklayan güzel yaylaları türkülerde şöyle dile getirilmiştir:

Karşiki yaylanın cılga³ yolları (suna gelin ağlama)

Çağlayıp gider de dere suları (suna boylum ağlama)

Bize mesken oldu gurbet elleri (derdi güzel ağlama)

Soldu bu yaz ömrümüzün gülleri (derdi güzel ağlama)(TRTHM Repertuarı No: 26).

³Cılga: keçi yolu, dar, patika yol.

Hani çıktığımız (da) serin yaylalar

Nerde indiğimiz (de) yeşil ovalar (felek felek ben neyim)

Gel hele anam gel (de) viran yurlara

Yine yosun tutmuş (da) ulu gayalar(TRTHM Repertuarı No: 513).

Yaylaların bu doğal hüsünü, yüksek konumu, bahar ve yaz aylarında insanlar için ideal serin havası, renkli çiçekleri ve soğuk, duru suları ile güzelliği türkülerde sıkça dile getirilmiştir:

Ben bu yaylaları da yaylayamadım

Soğuktur suları da boylayamadım(Ülger doğmasın sabah olmasın)

Bir güzelin gönlünü de eyleyemedim

Kör ola gaderim de yardan ayrıldım(Elin garezi ayırdı bizi aman)

Gökçeklidir yaylaların gülleri

Gaymaktan datlıydı da yârin dilleri

Ülger doğmasın sebep olmasın

Mevlam güldürür mü garip kulları

Kör ola gaderim de yardan ayırdı

Elin garezi ayırdı bizi (Kurt, 2016: 414-415).

Bazen bu yüksek rakıma sahip yaylalar, sevdiğinden ayrılmış gurbete gitme düşüncesinde olan âşığın uykusunu alamamasına sebeptir. Âşığın yaşadığı sıkıntı ve huzursuzluk yöreye ait bir türküde şöyle ifade edilmiştir:

Kırmızı güllerin sarı tohumu

Yayla yüksek alamadım uykumu

Eğer gurbet ele gider gelmezsem

Seher yeli dağıt benim kokumu (TRTHM Repertuarı No: 1009).

Malatya türkülerinde yörenin bitki hazinesinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkan yabani bitkilerden biri olan, birçok hastalığın tedavisinde kullanılan, uzun boylu, kalın ve sert bir gövdeye sahip, sarı çiçekli çavşır otu, yaylacıların göç zamanı yaptıkları bir iş olarak çavşır biçme geleneği ile yayla göçü sırasında gerçekleştirilen faaliyetlerin ifadesi olarak türkülerde yansıma bulmuştur. Bazen de âşık, sevgiliye kavuşmak için çavşır olmak ister:

Yaylacılar da göçtü m'ola

Çavşırını da biçti m'ola

Gidin sorun o güzele

Acep benden geçti m'ola

(Kurt, 2016: 623-624).

Yaylanıza (da) çavşır olsam (ağa gelin de)

Birgün de gelir biçer misin

Çay ağzına köprü kursam

Bir gelir de geçer misin

(TRTHM Repertuarı No: 429).

Kimi türkülerde artık gidilmeyen yaylaların viran halinden dert yanılır. Kimi zaman kimsesiz, ıssız ancak yine de güzelliğini yitirmemiştir, kimi zaman da bingıldak çayırları sararmış, harap olmuştur. Kalabalık halde göçülen güzel yaylalar, orada geçirilen keyifli vakit özlemle anılır:

Bugün seyran eyledim bizim elleri Alaçayır'a vardım içim sızılar
Kurda kuşa mekân olmuş yaylalar Yüz evlik zamanı gönül arzular
Yine demet demet açmış gülleri Türküler söylerdi berici⁴ kızlar
Dedim ki merhaba küsmüş yaylalar Gel hele de benim bercim gel hele gürcüm
gel hele (Kurt, 2016:453). (Kurt, 2016: 383).

Nasıl ki şahinler yuvalarını yüksek yerlere kuruyorlarsa âşıklarda sevdiğiyle yüksek yaylada kavuşup birleşme isteğindedir. Yayla türkülerinde, yaylaya göç yolculuğunun intizamı sevdasına düşülen Türkmen kızının göç macerası ile ifadelendirilir:

Havayı da deli gönül havayı
Alucuguşu da yüksek yapar yuvayı
Türkmen gızı da gaterlemiş mayayı
Çekip gider de yaylasına bir gelin (TRTHM Repertuarı No: 990).

Türkü sözleri vasıtasıyla göçle ilgili yerel deyimleri bulmak mümkündür. Göçebelerin göç esnasında konakladıkları yer, yörede konalga sözcüğü ile adlandırılmaktadır. Yersiz yurtsuz olmak, konaklayacak bir mekânın olmaması türküde şöyle dile getirilmiştir:

Dağlar senin ne garanlık ardın var
Lale sümbül boynun eğmiş derdin var
El âlemin konalgası yurdu var
Bizim konalgamız dağlar üstüne (Kurt, 2016: 470).

Yayla göçleri yoğun düzenlemelerle gerçekleştiğinden yolculuk öncesi yapılan hazırlıklar, göç yolculuğu ve sonrası geçici yerleşmenin sağlanması işlemleri ile yorucu bir hadisedir. Türkülerde bunun göstergesi olarak yaylacı yorgun sıfatı ile nitelendirilir:

Yüce dağların gıcısı
Yorgun olur yaylacısı
Benim sevdiğim o güzel
Şu obanın da birincisi(Kurt, 2016: 640).

Sonuç

Ölüm olayını dahi göç etmek ifadesi ile ilişkilendirmiş bir toplumun, önemli yaşam faaliyetlerinden biri olan göç, edebi alanda da yansıma bulmuştur. Bu faaliyetin kültürel bir mirası olarak değerlendirilebilecek olan yaylacılık geleneği, ortaya koyduğu değerler bağlamında birtakım zenginlikler içermektedir. Yarı göçebelik ve yayla kültürünün

⁴Berci: Yörede süt sağan kadın ve çoban anlamında kullanılmaktadır.

izlerinin takip edilebileceği önemli verimlerden biri türkülerdir. Yaylacı türküleri olarak sınıflandırılacak verimlerde sosyal, kültürel ve ekonomik şartların halkın hayatındaki etkileri ve bunların türkülerle yansımaları değerlendirilmiştir. Böylece geçmiş yaşam alışkanlıklarının yayla göçleri ile devamlılığında, türkülerle kurulan ifade dünyasının nitelikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Yöreyle ait türkülerde yayla göçlerinin tamamen yaşam faaliyetleri ile ilgili ve mevsimsel yapıldığı anlaşılmaktadır. Zamanı geldiğinde değiştirilmesi gereken mekân, her ne kadar dezavantajlı da olsa terkedilen mekâna dair yaşanmışlıklar ile tecrübe edilen ayrılık, acı ve üzüntü verici olur. Yayla kültürünün bir ifadesi olan; yayla göçünde yaşananları anlatan ya da yayla göçüne eşlik eden türküler halkın duygu dünyasını yansıtmaya bakımından önemlidir. Bu türkülerde yurt sevgisini, doğa güzelliklerini, göç olayının temelinde yatan faktörleri, temel ihtiyaçların zorunlu kıldığı yaşam faaliyetlerini ve dolayısıyla halk ekonomisini görmek mümkündür. Giyim kuşam kültüründen yeme-içme kültürüne, hikâyelerden inanç pratiklerine varıncaya kadar birçok bileşenin sergilendiği yayla türkülerinde yaylak ve kışlak mekânlarının durumu, göç zamanı, göçün nasıl yapıldığı, göç edenin geride bıraktığı sevgili ve yaşadığı ayrılıktan duyduğu üzüntü gibi konular anlatım bulmuş, yayla kavramının sembolik olarak da kullanıldığı görülmüştür.

İncelenen 250 türkü metni içerisinde 5'i kırık hava, 20'si uzun hava olmak üzere 25göç türküsü tespit edilmiştir. Bu türkülerin 18'i yayla göçleri üzerinedir ve neredeyse tamamı aşk ve seveda konuludur. Yalnızca ikisi tamamen yaylalara özlem ve viran olmuş yaylaya duyulan üzüntü hakkındadır. Toplumsal geleneklerin şekillendirdiği yayla göçü, tarihi geçmişimizde temel niteliklerimizden birini oluşturan konargöçerliğin bir uzantısı görünümündedir. Göç türkülerinin günümüzde daha çok yayla göçleri ve yarı göçebelik faaliyetleri ile devam ettirilen göçebe kültür yaşamının ezgili ifadesi olan türkülerde, doğanın canlı ve taze kokusuyla üflenen yayla türküleri ile özlem, aşk ve ayrılık anlattığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

ABBASOV, Elçin (2012). “*Köroğlu Destanında Göç Semantemi*”, Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Ed. Prof. Dr. Ali Duymaz, İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, s. 3-7.

ALPTEKİN, Ali Berat (2010). “*Türk Halk Hikâyelerinde (Kerem İle Aslı, Şah İsmail İle Gülizar, Hurşit İle Mahımihri, Cihan ve Abdullah) Göç*”, Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Ed. Prof. Dr. Ali Duymaz, İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, s. 86-96.

ARI, Bülent ve TÜRKAN, Hüseyin Kürşat (2018). Karacaoğlan'da Göç, *Karadeniz*, S. 39, s. 30-45.

ARVAS, Abdulselam(2012). Türk Destanlarına Yansıyan Göç Olgusuna Genel Bir Bakış, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, S. 1, (Balkan Özel Sayısı-I), s. 215-226.

ATILGAN, Halil ve TURHAN, Salih (2002). *Malatya Musiki Folkloru*, Ankara: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.

DURMUŞ, İlhami (2014). Türk Kültür Çevresinde Kültür Adlandırmaları, *GaziAkademik Bakış*, C. 8, S. 15,s. 269-298.

EKİCİ, Metin (2019). *Soylamalar ve 13. Boy: Sahur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

GÖKŞEN, Cengiz (2019). “*Türkülerde Yayla ve Yaylacılık*”, Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu (26-28 Eylül 2019) Bildirileri, Ed. Prof. Dr. Mustafa Cin ve Dr. Öğr. Gör. Nazım Kuruca, Giresun: Giresun Üniversitesi Yayınları, 225-239.

GÜMÜŞÇÜ, Osman. (2016). “Yaylak ve Kışlak”, TDV İslâm Ansiklopedisi, EK-2, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 677-678.

HAZNEDAROĞLU, Aslıhan ve KARAGÖZ, Didem Ayça (2019). “*Yayla Kültüründe Kadın İşi – Erkek İşi Algısı Üzerine Bir Çalışma: Aşağı Çağrankaya Yaylası Örneği*”, Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu(26-28 Eylül 2019) Bildirileri, Ed. Prof. Dr. Mustafa Cin ve Dr. Öğr. Gör. Nazım Kuruca, Giresun: Giresun Üniversitesi Yayınları s. 205-224.

KAFESOĞLU, İbrahim. (2011). *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

KARADEMİR, Fevzi (2019). Sözlüksel Anlambilim Açısından Göç (±) Kavramı, *Social Science sStudies Journal*, C. 5, S. 43, s. 4872-4885.

KUNDAKÇI, Sibel (2019). “*Kastamonu Kazası Yaylakları (1487-1582)*”, Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu (26-28 Eylül 2019) Bildirileri, Ed. Prof. Dr. Mustafa Cin ve Dr. Öğr. Gör. Nazım Kuruca, Giresun: Giresun Üniversitesi Yayınları, 240-259.

KURT, Begüm (2016). Malatya Yöresi Türkü Söyleme Geleneği ve Malatya Türküleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

ÖGEL, Bahaeddin (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş 1, Türklerde Köy ve Şehir Hayatı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin (2010). *Türk Mitolojisi*, C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ÖNAL, Mehmet Nacive DURSUN, Aysun (2012). “*Muğla'da Konargöçer Yaşam ve Yaylacılık Geleneğinin İzleri*”, Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu Bildirileri Kitabı, İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, s. 716-724.

TRT Halk Müziği Repertuarı, <https://www.repertukul.com/> (Erişim tarihi: 7.06.2020).

Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi (2006), C. 1, Ankara, Müzik Dairesi Başkanlığı.

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 4 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Meltem BALI / Marmara Üniversitesi, Yerel Yönetimler ve Kent Politikaları ABD, Doktora. balimeltem@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4741-349X

Atıf: BALI, M.(2020). Mekânın Belleği İle Uyumlu Sürdürülebilir Kültür Stratejisi Üretmek: Eyüp Sultan Belediyesi Şehir Ve Medeniyet Okulu Örneği, Millî Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt4, Sayı2, 43-58.

Gönderim Tarihi: 8 Ağustos 2020 / Kabul Tarihi: 26 Ekim 2020

MEKÂNIN BELLEĞİ İLE UYUMLU SÜRDÜRÜLEBİLİR KÜLTÜR STRATEJİSİ ÜRETMEK: EYÜP SULTAN BELEDİYESİ ŞEHİR VE MEDENİYET OKULU ÖRNEĞİ

ÖZET

Küreselleşme süreci şehir yaşamının aynışmasıyla sonuçlanmakta ve bu husus şehirlere kimlik kazandıran bir unsur olan kültürel farklılıkların önemini ortaya çıkarmaktadır. Topluma kolektif bir eylem alanı sunan kültür, toplumsal mekân kullanımı dâhilinde tüketim unsuru olarak belirlemekte ve sürdürülebilir kalkınma kapsamında sahip olunan kültürel ve tarihsel varlıklarla bağlantılı kültür politikaları/ stratejileri üretilmektedir.

Eyüp Sultan Belediyesi'nin bir kültür stratejisi olan Şehir ve Medeniyet Okulu'nun 2019- 2020 döneminde yürüttüğü atölye faaliyetleri kültürün bir strateji unsuru olarak yerel yönetimler tarafından değerlendirilmesine, kültürün mekânın belleğiyle kurduğu ilişkiyi yansıtmaya ve yerel yönetimlerin sürdürülebilir kültürü eğitim yoluyla sunmasına örnek oluşturmaktadır. Şehir Estetiği Atölyesi, Şehir Kültürü Atölyesi, Şehir Yönetimi Atölyesi, Kentsel Tasarım Atölyesi ve İslam Sanatında Geometrik Desenler Atölyesi olarak faaliyet gösteren atölyeler mekânın tarihsel arka planı ile yerel yönetimleri strateji üretiminde desteklemekte ve bu husus araştırma sahasının belirlenmesine etki etmektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan sorular şöyledir: Kültür ve yerel yönetimler arasındaki ilişki nasıldır, yerel kültürün sürdürülmesinde hangi çalışmalar gerçekleştirilmektedir, bireyler yerel kültürün öğrenilmesi ve korunması noktasında yerel yönetimlerin çalışmalarına nasıl dâhil olmaktadır? Araştırma sürecinde atölyeler katılımcı gözlem yoluyla incelenmiş ve topluma en yakın hizmet birimlerinden olan yerel yönetimlerin kültür stratejileriyle sürdürülebilirliği desteklediği, kültüre işlevsel yahut anlamsal boyutlarda yaklaşımın kültüre bir iktidar sahası sunduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür stratejisi, Kültür endüstrisi, Yerel kalkınma, Sürdürülebilirlik, Eyüp Sultan Belediyesi, Şehir ve Medeniyet Okulu

PRODUCING SUSTAINABLE CULTURAL STRATEGY IN ACCORDANCE WITH THE MEMORY OF THE PLACE: EYÜP SULTAN MUNICIPALITY CITY AND CIVILIZATION SCHOOL EXAMPLE

ABSTRACT

The process of globalization results in the dedifferentiation of city life, and this reveals the importance of cultural differences, which is a factor that brings cities to identity. Offering a collective action area to the society, culture appears as an element of consumption within the use of social place and cultural policies / strategies related to cultural and historical assets owned within the scope of sustainable development are produced.

The workshop activities carried out by the City and Civilization School, which is a cultural strategy of Eyüp Sultan Municipality, in the period of 2019-2020 serve as an example for the evaluation of culture by local governments as a strategy factor, reflecting the relationship of culture with the memory of the place, and the presentation of sustainable culture by local governments. The workshops operating as City Aesthetics Workshop, Urban Culture Workshop, City Management Workshop, Urban Design Workshop and Geometric Patterns Workshop in Islamic Art support local governments in the production of strategy with the historical background of the place and this issue affects the determination of the research field.

The questions addressed within the scope of the study are as follows: What is the relationship between culture and local governments, what works are carried out in maintaining local culture, how do individuals get involved in the work of local governments in learning and preserving local culture? During the research process, the workshops were examined through participatory observation and it was concluded that local administrations, which are one of the service units closest to the society, support sustainability with cultural strategies, and a functional or semantic approach to culture offers a power area to culture.

Keywords: Culture strategy, Culture industry, Local development, Sustainability, Eyüp Sultan Municipality, City and School of Civilization

GİRİŞ

Toplumsal bir üretim ve tüketim formu olan kültürün bir meta hâline gelmesi ve tüketim nesnesine dönüşmesi kültürü gündelik yaşam pratiklerinin ötesine ulaştırmakta ve ona özgün bir yer kazandırmaktadır. Bu perspektiften hareketle interdisipliner bir araştırma alanı olarak varlık bulan kültürel çalışmalar siyasi sahada araçsallaşmakta ve çatışma/ rekabet ortamı oluşturmaktadır. Egemen kültür paradigması oluşturmak ve farklılıkları vurgulamak merkezi/ yerel idarecilerin kültürü politik bir düzleme taşımasıyla sonuçlanmakta ve bu durum topluma en yakın hizmetleri yürüten yerel yöneticilerin hizmet yürüttüğü mekânla ilişkili olarak faaliyet gösterdiği hizmetin yönünü/ hedefini kültürel düzlem üzerine yoğunlaştırmaktadır. Sürdürülebilir/ yaşanabilir şehirler oluşturmak hususunda yerel yönetimlerin hayata geçirdiği projeler merkezle karşılaştırıldığında küçük ölçekte kalmakta fakat yerel halka ulaşmak noktasında daha etkin ve ulaşılabilir olmaktadır.

Mevcut çalışmada araştırma sahası olarak belirlenen Eyüp Sultan Belediyesi'nin yürütmüş olduğu kültür stratejisi örneği olan atölyeler Şehir ve Medeniyet Okulu çatısı altında faaliyet göstermekte, toplumun sahip olduğu kültürü mekânsal bağlarla korumakta ve sürdürülebilirlik noktasında mekânsal doku söz konusu kültürel hizmetin

sunumunda destekleyici bir rol oynamaktadır. Mekân ile toplum arasındaki diyalogu destekleyen geleneksel Türk- İslam dokusunun Şehir ve Medeniyet Okulu atölye faaliyetleri kapsamında değerlendirilmesi kültürel hizmet sunumunda Eyüp Sultan Belediyesi'ne özgün bir yer kazandırmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde araştırmanın temelini oluşturan kavramlar olan toplumsal kimlik, kültür ve mekân kavramları incelenmekte ve bu kavramların birbirini besleyen kavramlar olduğu vurgulanmakta ve böylelikle kavramsal altyapı oluşturulmaktadır. İkinci bölümde ise kültürün pazarlanan bir metaya dönüşmesine dair süreç değerlendirilmekte ve kültür endüstrisi oluşturmak noktasında yerel yönetimlerin rolü incelenmektedir. Bu bölümde Theodor Adorno'nun kültür endüstrisi açılımı vurgulanmakta ve tüketim toplumu olmak hususundaki süreç irdelenmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde yerel kalkınma ve kültür politikaları üzerinde durulmakta ve kalkınmanın sac ayaklarından biri olan kültürel boyutun altı çizilmektedir. Yerel kültürün korunması ve bir hizmet olarak yerel idareciler tarafından topluma sunulması toplumsal belleğin sürdürülmesi noktasında önem taşımaktadır. Eyüp Sultan Belediyesi yerel kültürün korunması ve tanıtılması noktasında Şehir ve Medeniyet Okulu aracılığıyla belleğin sürdürülebilirliğini sağlamakta ve yerel yönetimlerin kültür stratejilerine özgün bir örnek sunmaktadır. Çalışmanın odağını oluşturan atölye faaliyetleri iki ana tema çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu temalar kültürün simgesel ve anlamsal değerleriyle bağlantılı bir süreç içerisinde eğitim işlevi görmesi ve mekânın belleği ile uyumlu bir içerik sunmasıdır. Bu kapsamda atölyeler 2019-2020 dönemi içerisinde incelenmiş ve katılımcı gözlem yoluyla veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler literatür ile ilişkilendirilmiş ve yerel yönetimlerin kültür ile kurduğu bağ değerlendirilmiştir.

1. TOPLUMSAL KİMLİK, KÜLTÜR VE MEKÂN İLİŞKİSİ

Şehirsel mekânlar kültürün üretildiği ve tüketildiği alanlardır. İnsan, mekân ve zaman birlikteliğinden doğan kültürel formlar mekân kullanım biçimlerine yansımakta ve varlığını mekân üzerinde göstermektedir. Bu duruma istinaden mekânda algılanan kültürel biçimler toplumların kimliğini desteklemektedir. Toplumsal kimlik kavramı kuşatıcı bir kavram olarak belirlemekte ve mekân, tarih, gelenekler/ görenekler, dini inançlar, giyim- kuşam biçimleri gibi farklılaşan sosyo- kültürel dinamikleri içermektedir. Bununla birlikte 'kimlikler yalnızca inanç ve fikir dizileri değildir, bilfiil toplumsal çevreye de gömülmüşlerdir; kimlikler farklı pratiklere ve farklı yaşam biçimlerine nüfuz etmekte ve bundan dolayı da maddi sonuçlar üretmektedirler.' (Stavrides, 2018a: 15-16). Topluları birbirinden ayıran söz konusu kimlikler farklılaşan mekân kullanımlarını da karşımıza çıkarmaktadır. Toplumsal kimlikler/ kültürel biçimler mekânsallaştıkları ölçüde kalıcılık kazanmaktadır. Kültürün/ kimliğin mekâna işlenmesi zamansal bir form da taşımaktadır. Toplular kültürlerini/kimliklerini buldukları çağın gerekleri doğrultusunda yaşadıkları mekâna fiziki ve soyut bağlamalarda aktarmakta ve bu minvalde kültürün/kimliğin zamanı yahut zamanın kültürü/ kimliği kalıcılık kazanmaktadır. Duralı'ya göre; 'İnsanın, hem kendine hem de hareket, süreç hâlindeki mekâna kendini kazınması, işlemesi; yaşadığı mekân ile özünü bütünleştirmesiyle zamanı oluşturmaktadır. Zaman, insanın maddi, manevi yapıp etmelerinin tümü demek olan kültürün hülâsasıdır' (Duralı, 2018: 31). Kimliği besleyen

bir unsur olan kültür kavramı bu noktada mekânsal bağlamda okunur, algılanır ve görünür olması sebepleriyle mekânı betimlemektedir.

Kültür kavramı farklı bakış açılarıyla tanımlanan bir kavram olmakla beraber ortak vurgu mekândaki yansımaları üzerine olmaktadır. Kültür üretilen, tüketilen, gelecek nesillere aktarılan, toplumları/grupları yansıtan, ait olunan medeniyet ailesinin göstergelerini barındıran, somut ve soyut bir çok unsuru içeren kapsayıcı bir kavramdır. Kavramın kapsayıcılığı tanımlanması hususunda bir zenginlik oluşturmada ve bu durum kavrama esnek bir boyut kazandırmaktadır. Güvenç'e göre kültür; 'Öğrenilmiş, saklanmış ve öğretilen, eğitimle yeni nesillere aktarılan bir muhtevadır' (Güvenç, 1999: 101).

Günümüz şehirlerinde kültür karmaşık bir ilişkiler ağı oluşturmada ve bu karmaşık ağ yaşam biçimlerinin tek tipleşmesiyle sonuçlanmaktadır. Simmel'in 'kentler bıkınlığın asli mekânıdır (Simmel, 2017: 100). ifadesi modern şehirlerin aynılaşmasının bir sonucudur. Bu bağlamda kültür modern şehirlerde pazarlanabilen bir boyut kazanmaktadır. Kültürün bir meta hâline gelmesi tarihsellik barındıran mekânların da bir pazarlama nesnesine dönüşmesiyle sonuçlanmaktadır. Tarihi/ kültürel derinliği olmayan şehirler de bu duruma yeni olanı yüceltmek ile direnmektedir. Çözüm yolu olarak yeninin cazibesi vurgulanmakta ve yeni olana sahip olmak dürtüsü beslenmektedir. Buna karşın kültür kutsallık barındıran bir özelliğe de sahiptir ve bu kudsiyet ona toplum tarafından saygı duyulan, korunan, tanıtılan bir biçim kazandırmaktadır. Kavram geçmişi kapsamaktadır fakat geçmişin aktarımı eğitim yoluyla mümkün olmaktadır. Zira Eagleton'un ifadesiyle; 'Kültür, genler aracılığıyla aktarılamayan her şeydir' (Eagleton, 2016: 49). Kültür toplumların bağ kurmasını, kolektif bilinç oluşturmalarını sağlayan bir işlevselliğe sahiptir ve bu çerçevede kültür yerelde görünürlük kazanmaktadır.

Kültürün bir meta hâline gelmesi onun bir tüketim nesnesi olarak bölünmesine sebep olmakta ve bu durum kültürü siyaseten de kullanılan bir gösteri unsuruna çevirmektedir. Kültür ve kimlik kavramlarının bugün çokça tartışılan kavramlardan olması kültürün metaya dönüşmesinin bir tezahürüdür. Egemen kültürün yerel kültürleri yok etmesi kültürü bir çekişme içine dâhil etmektedir. Bu yaklaşımın sonucu olarak kültür endüstrisi kavramı doğmakta ve kültürel değerler/ mekânlar bir çatışma alanı olarak belirmektedir. Egemen, yüksek ya da baskın olarak nitelenen kültür, siyaseten bir rekabet alanı sunmakta, toplumsal kimlik ve kültür ilişkisi siyaset üzerinde etkili bir güç oluşturmaktadır. Bu durumda kültür toplumsal bağ kurmak noktasındaki besleyiciliğinin yanı sıra hizmet sunumunda bir çekişme alanı olarak da değerlendirilmektedir.

2. TÜKETİM NESNESİ OLARAK KÜLTÜR VE KÜLTÜR ENDÜSTRİSİ

Küreselleşen dünyada yadsınamayacak bir durum hâline gelen tüketim süreci/hızı maddi ürünler, sosyo-kültürel hizmetler vb. olmak üzere çeşitlenmekte ve söz konusu tüketim ihtiyaç bazlı olmaktan uzakta simgesel ve güdüsel bir sürece evrilmektedir. Bu bağlamda kültür de bir tüketim nesnesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkeler/ şehirler bir rekabet unsuru olarak kültürel varlıklarını sunmaktadır/ pazarlamaktadır. Söz konusu sunum/ pazarlama faaliyetleri ile kültür bir endüstri ürünü olarak görülebilmekte ve literatürde kültür endüstrisi kavramı yer almaktadır.

Kültür endüstrisi kavramı ilk olarak 1947’de, Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno’nun kaleme aldıkları *Aydınlanmanın Diyalektiği* adlı eserde yer almaktadır. Theodor W. Adorno mevcut eserde öncelikle *kitle kültürü* kavramını kullandıklarını fakat *kültür endüstrisi* ifadesinin daha uygun olduğunu savunmaktadır. Theodor Adorno, kültür endüstrisi kavramını kullanma amacını şöyle ifade etmektedir:

‘Kültür endüstrisi ifadesi ilk kez, Horkheimer ile benim 1947 yılında Amsterdam’da yayınladığımız *Aydınlanmanın Diyalektiği* kitabında kullanılmıştır. Müsveddelerimizde kitle kültüründen söz ediliyordu. Burada, kitlenin içinden adeta kendiliğinden yükselen bir kültür, halk sanatının günümüzdeki biçimi söz konusuymuş gibi, konuyu savunanların hoşuna gidecek bir yorumu en baştan olanaksızlaştırmak için ‘kitle kültürü’ ifadesini ‘kültür endüstrisi’ ile değiştirdik. Kültür endüstrisi öyle bir kültürden son derece farklıdır. Kültür endüstrisi bildik şeyleri yeni bir nitelikte birleştirir. Tüm dallarda, kitleler tarafından tüketilmeye uygun olan ve bu tüketimi büyük ölçüde belirleyen ürünler, az çok planlı bir biçimde üretilir. Tek tek dallar, yapıları açısından birbirine benzer ya da en azından iç içe geçer. Adeta boşluk bırakmayan bir sistem oluştururlar’ (Adorno, 2007: 109).

Kültürel endüstri bağlamında mekânlar kâr unsuru olan bir öge olarak görülmekte ve bir pazarlama nesnesine dönüşmektedir. Bu perspektifle yetkili kurumlar/ kuruluşlar mekânları tüketim nesnesi olarak algılamakta ve mekânı kullanıcılarına sunmaktadır. Kültürel formlar tarihsel süreç içerisinde araçsallaşmakta ve mekânı pazarlayan bir tüketim mekanizmasına dönüşmektedir.

Kültür endüstrisi anlayışı düşüncemize ve kültür politikamıza etki etmekte ve bu bağlamda kültürel hizmet sunan yöneticilerin başat zorluklarından biri olarak mekân kullanıcılarına farklı deneyimler sunma sorunu belirlemektedir. Zorluklar yaratan tarihsel ve toplumsal değişimler mekân üzerinde ve yaşam biçimlerinde kaçınılmaz bir süreç olarak yaşanmakta ve kültür geleceğe yön vermek için bir fırsat oluşturmaktadır. Bu husustan hareketle ‘bazı toplumlar mekânları mazide kalmış bir masumiyet çağının fosilleri gibi yansıtan egzotik tur paketleriyle etkili bir şekilde temsil etmektedir’ (Stavrides, 2018b: 202). Bu paketler mekânın metalaşması olgusunu beslemekte ve mekânı soyut bağlamlarından kopartıp fabrika ürünü olan bir nesneye evirmektedir. Mekânsal değer kavramı bu noktada altını çizebileceğimiz bir unsurdur. Metropol yaşamı kapsamında şehirler kültürel hizmet endüstrisini besleyen bir araçsallığa bürünmektedir.

Şehirler çeşitli araçlar (tv, radyo, gazete, internet vb.) ile iletilerini potansiyel kullanıcılarına sunmakta ve kültürel pazara dâhil olmaktadır. Simgesel ifadelerle varlıklarını sunan ülkeler/ şehirler içerik değeri bulunmaksızın mevcut endüstriye yön vermektedir. Baudrillard’a göre; ‘Kültürün tüketimi sorunu ne kültürel içeriklere ne de kültür izleyicisine bağlıdır. Belirleyici olan her hangi bir eseri yalnızca birkaç bin ya da milyonlarca kişinin izlemesi değil; eserin yılın arabası gibi, yeşil alanların doğası gibi, bilinçli ya da bilinçsiz olarak bugün evrenselleşmiş olan üretim boyutu içinde üretildiği için, geçici bir göstergeden ibaret olmaya mahkum olmasıdır’ (Baudrillard, 2018: 124-125).

Kültür endüstrisi oluşturmak noktasında değer üretmek, bir değerlin mevcudiyeti, mekânın kapasitesi ile etkin bir strateji oluşturmak mekân ve değer ilişkisini güçlendirebilecek bir artı oluştursa da kültürel/ tarihsel değerlin varlığı bir gerek

değildir. Kültür endüstrisi oluşturmak veya var olan endüstriye dâhil olmak noktasında odak noktası arz yönlü politikaların/ stratejilerin oluşturulmasıdır. Fakat yerel kültürün korunması/ sürdürülmesi endüstriyel bakıştan uzakta kimlik değerini içeren politikalar/ stratejiler üretmeyi gerektirmektedir. Tüketim toplumlarının aynılaştırdığı kültürel üretim biçimleri yerelin zarar görmesine yol açabilmektedir. Bu bilinirlikten hareketle şehir yöneticilerinin kalkınmayı destekleyen bir unsur olarak yerel tarihi/ kültürü koruması, koruyucu stratejiler geliştirmesi ve mekân kullanıcılarına mevcut değeri iletmesi noktasındaki rolü yadsınamaz bir gerçeklik oluşturmaktadır.

3. YEREL KALKINMA SÜRECİNDE KÜLTÜR POLİTİKALARI/ STRATEJİLERİ

Kültür politikaları ülkelerin/ şehirlerin kalkınmasında etkili olan işlevsel bir alan oluşturmaktadır. Kültür ve politika kavramlarının esnek yapısı ve kavramların anlam derinlikleri kültür politikalarını bütüncül bir bağlamda tanımlamayı güçleştirmektedir. Bu doğrultuda kültürel alanda küresel çalışmalar yürüten Unesco'nun tanımı açıklayıcı olmaktadır. Unesco'ya göre; 'Kültür politikası, bir toplumda belirli bir zamanda mevcut olan tüm fiziksel ve insan kaynaklarının en iyi şekilde kullanılması yoluyla belirli kültürel ihtiyaçların karşılanmasını amaçlayan bilinçli ve amaçlı kullanımların, eylemlerin veya eylemsizliğin toplamı anlamına gelmektedir' (Unesco, 1969: 10).

Ülkeler/şehirler ekonomik gelişimlerini destekleyen bir saha olarak kültürel çalışmalarını planlamakta ve küreselleşmenin bir rekabet biçimi olarak kültür şehri olma vurgusu yapmaktadır. Küresel/ yerel kurum ve kuruluşlar çeşitli anlaşmalar ve organizasyonlar ile kültürel alanda bir ortak payda belirlemekte ve ekonomik alandaki kalkınmayı besleyen bu sahanın etkin bir süreç dâhilinde gelişimini sağlamaktadır. Türkiye bu çerçevede Avrupa Konseyi tarafından 1985 yılında Avrupa genelinde başlatılan Ulusal Kültür Politikalarının Gözden Geçirilmesi Programı'na dâhil olmuştur. Programın/ raporun hazırlanarak Avrupa Konseyi'ne sunulması 2013'te gerçekleşmiştir. Bu rapor, 'kültür politikaları alanında resmi olarak yapılmış en kapsamlı çalışmalardan ve Türkiye'nin ulusal ve uluslararası düzeyde ilk resmi kültür politikası raporu özelliği taşımaktadır' (Tanır 2016). Söz konusu raporun içeriği incelendiğinde Türkiye'nin kültür politikasının ilk defa kapsamlı bir şekilde analiz edildiğini ifade edebilmekteyiz. 'Raporda birçok önemli başlık ele alınmıştır. Bunlar; kültürel politikanın yasal ve kurumsal çerçevesi, kültürel miras, kültürel ekonomi, kültür ve sanatların desteklenmesi, kültürel alandaki çalışmalar, 2002-2012 yılları arasındaki kültürel gelişmeler' (Gençkaya- Demirci, 2018: 67). olarak belirlenmiştir.

Lefebvre'ye göre; 'Kültürel politikaların etkiledikleri toplumsal olay ve edimleri kendi stratejilerine tabi kılmalarını sağlayan anlamlandırma sistemleri- ideolojileri- bulunmaktadır' (Lefebvre, 2016: 125). Her toplum küresel belirlenimlere sadık kalmakla beraber kendi yerel politikalarını/ stratejilerini oluşturmakta ve toplumlara bir anlamda tüketicilere kültürel hizmet sunma yükümlülüğü taşımaktadır. Bu noktada yüksek yönetim standartlarını koruyarak kamu yararı gözetmek altı çizilmesi gereken hususlardandır. En yüksek kalitede ve toplulukları birleştiren kültürel değerler sürdürülebilir bir düzleme nasıl taşınabilir? Bu sorunun cevabı tartışmaya açıktır fakat yüksek kamu değerini sağlamak cevaba ulaştıracak nirengi noktasını oluşturmaktadır.

Kalkınmanın bir basamağı olan kültürel çalışmalar bu çerçevede kalkınma planlarında da yer bulmaktadır. 2019- 2023 yıllarını kapsayan 11. Kalkınma Planı'nda kültürel çalışmalar vurgulanmakta 'kültürel zenginlik ve çeşitliliğin korunup

geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması, kültür ve sanat faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, millî kültür ve ortak değerler etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesi ile kültürün kalkınmadaki çok boyutlu etkisinin artırılması' (11. Kalkınma Planı: 160). temel amaç olarak ifade edilmektedir. Kültür ve sanat politikası olarak ise 'yerel yönetimler ve ilgili kamu kurumlarının, şehre kimlik katan önemli mekânlara ilişkin markalaştırma uygulamalarının teşvik edilip yaygınlaştırılması, kültür ve sanata erişim ve katılım olanaklarının artırılması' (11. Kalkınma Planı: 161). belirtilmektedir.

Toplumun ortak paydasını oluşturan kültürel varlıklar kültürel tüketimin çekici bir yönünü oluşturmaktadır. Yerel yönetimler stratejik planlarında da kültürel çalışmalara yer açmaktadır. İBB'nin 2020- 2024 stratejik planı incelendiğinde *İnsan Odaklı* bir tema çerçevesinde hedeflenen stratejiler göze çarpmaktadır. Mevcut planda *Eşsiz Miras* başlığı altında;

- 'Kültürel, mimari ve doğal şehir mirasını korumak ve geliştirmek,
- Katılımcı süreçlerle bağımsız modeller oluşturarak kültürel mirası korumak,
- Önleyici koruma süreçlerini katılımçılık ile kalıcı ve etkin kılmak,
- İstanbul'un kültürel ve tarihsel kimliğini yansıtacak çağdaş müzeleri turizm ve kültür ihtiyaçları açısından planlayarak oluşturmak,
- İstanbul'un somut ve somut olmayan kültürel miras envanterini ve koleksiyonlarını oluşturmak ve geliştirmek, eğitici, bilgilendirici araştırma faaliyetleri ile kamuoyuna sunmak,
- Kentin kültürel miras yapılarını projelendirmek, belgelemek, korumak, restore etmek hedeflenmektedir' (İBB 2020-2024 Stratejik Planı: 92).

Toplumun demografik yapısına, kültürel hizmet sunumuna katılım yöntemlerine (online, yüz yüze vb.), tercihlerine göre revize edilmesi gereken planlamalar ve stratejiler katılımcı kültürel ortamların besleyici bir yönünü oluşturmaktadır. Kültür sunumuna/hizmetlerine katılım farklı iletişim kanallarını gerektirmektedir. Kendini geliştirmek noktasında bir çok insan kültürü tüketim yolu olarak tercih etmektedir. Bu bilinirlikten hareketle kültür politikaları dokunulmaz ve değişmez bir yapı oluşturmamaktadır. Kültürel kurumlar/ sistemler birer mihenk taşı vazifesi görmektedir fakat değişmez köşe taşı değillerdir. Değişen dünya düzeninde toplumların da ihtiyaçları ve ilgi alanları dönüşmekte ve çeşitlenmektedir. Etkin görev yönetiminin anahtarı bu değişime ayak uydurmak hatta öncü olmaktan geçmekte fakat yerel kültürü tanımak bu noktada artı değer sağlamaktadır. Kültürel hizmetler mekânın neden farklı olduğunu ve nasıl farklı olacağını ileten göstergelerdir. Topluma sunulan kültürel hizmetin ne olduğunun belirgin olması toplumun kültürle/ mekânla diyalog kurmasını sağlayabilmektedir. Bu hususta yerel yönetimlerin topluma yakın hizmetleri yürütmesi belleğin, kültürün tanıtılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında önem arz etmektedir. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesinde de yer alan 'Belediye, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla;

a)... kültür ve sanat, turizm ve tanıtım,... hizmetlerini yapar veya yaptırır.

b)... kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlayabilir; bu amaçla bakım ve onarımını yapabilir, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa

edebilir...’ ifadesi belediyelere kültürel hizmetleri sunmak noktasında kanuni bir sorumluluk yüklemektedir.

Konferanslar, paneller, atölyeler, geziler, kurslar vb. ile belediyeler yerel değerlerin tanıtılması, korunması ve sürdürülmesi hususlarında faaliyet göstermektedir. Uygulanabilir kültür politikaları/ stratejileri oluşturmak kalkınmanın bir anahtarı olarak görülebilecek etkinliğe sahiptir. Küreselleşmenin kültürü tek tipleştirilen karmaşık yapısı yerel kültürlerin korunması ve toplumun bu hususta aktif rol alması noktasındaki gerekliliğini açığa çıkartmaktadır. Bu süreç içerisinde yerel yönetimler topluma en yakın hizmet birimleri olarak öne çıkmaktadır.

4. EYÜP SULTAN BELEDİYESİ VE YEREL KÜLTÜRÜN KORUNMASI

İstanbul şehir tarihinde özgün bir yeri olan Eyüp Sultan, Bizans döneminden günümüze uzanan köklü tarihiyle yerel yönetimlerin tarihi mekânlarda sürdürdüğü kültürel faaliyetler kapsamında örnek bir araştırma sahası oluşturmaktadır. Bizans döneminin kosmidion’u Türk-İslam medeniyetinin bellek birikim mekânı olan Eyüp Sultan, yerel kültüründeki çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması hususlarında özgün çalışmaları gerekli kılmaktadır. Mevcut çalışmanın araştırma sahasını oluşturan atölye faaliyetleri aracılığıyla yerel dinamiklerin tanıtılması sağlanmakta ve kültürel mirasın bir vechesini oluşturan Eyüp Sultan semti toplumsal kimliğin ortak bir paydası olarak katılımcılarına sunulmakta ve mekânsal bellek canlı tutulmaktadır. ‘Kültürel mirasın halkın gerçek yaşamıyla canlı bir ilişkisi olduğu her yerde, bu ilişki, popüler geleneğin etkin yaratıcı güçlerinin, halkın acılarının ve sevinçlerinin korunduğu, aşıldığı ve geliştirildiği, dinamik ve ilerici bir hareket özelliği taşımaktadır’ (Lukacs, 2016: 78).

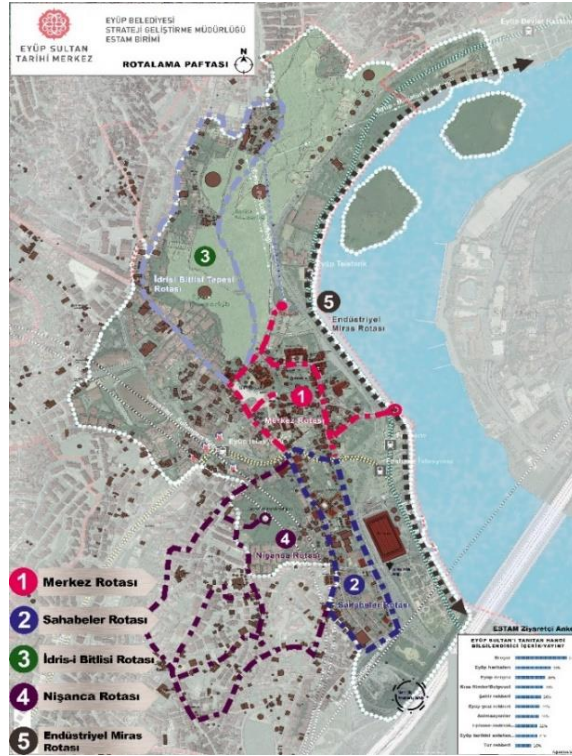
Duralı’ya göre; ‘Kültürün üç esası vardır: Yaşamak için zorunlu ihtiyaçların karşılanması hüneri ki, buna zanaat denmektedir; beşerin, hemcinsleri, canlı ile cansız doğal çevresiye kaçınılmazcasına kurduğu ilişkiler ağı ki, bu da bize gelenekler ile görenekleri vermektedir ve esasların da esası olan inançlar ki, bunlar, İslam terim dağarında imân diye geçmektedir’ (Duralı, 2018: 88). Bu mâna çerçevesinden bakıldığında Eyüp Sultan tarihi ve kültürel dokusuyla emsal bir mekân oluşturmaktadır. Mekânın şehir tarihinin bir köşe taşı niteliğinde olan simgesel ve özgün değeri koruyucu kültür stratejileri oluşturmayı ve uygulamayı zorunlu hâle getirmektedir. Yerel yönetimler kültürel hizmetlerin oluşturulmasında ve kültürel belediyciliğin gerçekleşmesinde yaşamsal bir rol oynamaktadır. Bu noktadan hareketle yerel yönetimler, kentin kültürel geleneği ve kent halkının kültürel özellikleri ışığında bir kültür politikası oluşturma ve uygulama yetkisine sahip olmalıdır’ (Kaya, 2007: 158). Kültürün bir kalkınma aracı olarak kullanılması merkezi yönetim ve yerel yönetim birimleri arasındaki koordinasyonla mümkündür. Yerel yönetimlerin hizmet sunulan mekâna yakın olması sebebiyle etkin, ulaşılabilir ve katılımcı bir politika/ strateji oluşturması toplumla ve mekânla iletişim kurulmasını gerekli kılmaktadır.

Kültürün kalkınma bağlamında işlevsel ve simgesel bir yere sahip olması merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin koordinasyonlu çalışmalarıyla mümkün olmakta ve yerel yönetimlere bu hususta mekâna yakınlık dolayısıyla önemli görevler düşmektedir. Söz konusu görevleri yerine getirmek noktasında yerel yönetimlerin yeterli maddi kaynağa, araçlara ve yetkilere sahip olması, oluşturulan stratejilerin katılımcılığı destekleyen bir yapı barındırması belirlenen stratejilerin etkin bir biçimde

yürütülmesinde destekleyici olmaktadır. Bu noktada ‘çoğulculuğu da öne çıkaran, herkesin kendisini dilediği gibi ifade etmesine imkân veren, sanatı ve yaratıcılığı destekleyen, kültürel hayata toplumun her kesiminin kolay erişimini ve katılımını sağlayan kültür programlarının yönetimi yerel yönetimlerin en önemli görevlerinden biri’ (İsen, 2007: 16). olarak öne çıkmaktadır.

Yerel kültürün korunması ve küreselleşme sürecinin bir direnci olarak bir değer oluşturan geleneksel kültür aracılığıyla ‘kültürel tek tipleşme karşısında, kültürel çoğulculuğun öne çıkartılması, kültüre erişim hakkının herkes için eşit olarak düzenlenmesi, “Ulus” yerine “insan” odaklı politikaların gerekliliği, kültür politikaları geliştirme sürecinin farklı kesimlerin katılımına açılması gerekliliği’ (İnce- Öncü vd. 2011: 45). altı çizilmesi gereken hususlardır.

Eyüp Sultan Belediyesi’nin 2020-2024 kapsamında hazırlamış olduğu stratejik planda ‘Eyüp Sultan’ı zengin mirasına sahip çıkan, teknolojik değişimi yakalayan, herkesin görmek ve yaşamak istediği bir şehre dönüştürmek’ (Eyüp Sultan Belediyesi Stratejik Planı, 69). ifadesi vizyon olarak belirlenmekte ve stratejik hedef olarak ‘doğal ve kültürel değerlerin koruma-kullanma dengesi gözetilerek gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak, kentsel kimliği vurgulayan marka değerlerini ortaya çıkarmak, Eyüp Sultan’ın tarihî ve kültürel zenginliklerinin geleceğe taşınmasını sağlamak üzere araştırma, inceleme çalışmaları yapmak ve kent belleği oluşturmak’ (Eyüp Sultan Belediyesi Stratejik Planı, 10). ifadesi yer almaktadır. Vizyon ve stratejik hedef bağlamında Eyüp Sultan mekânı değerlendirildiğinde öncelikle demografik yapı ve bu yapıya uygun stratejilerin önemi ortaya çıkmaktadır. Eyüp Sultan tarihsel kimliğiyle dini bir ziyaret mekânı işlevi görmekte ve semtin mahalleleri bu tarihsellik dâhilinde ayrılmaktadır.

Şekil 1. Eyüp Sultan Haritası

Kaynak: Eyüp Sultan Araştırmaları Merkezi Arşivi

Eyüp Sultan nüfusunun ‘%50’sini kadınlar (191.958 kişi), %50’sini ise erkekler (191.951 kişi) oluşturmaktadır. Yaş grupları açısından bakıldığında, ilçe nüfusunun %28’ini 0–19 yaş grubu, %34’ünü 20–39 yaş grubu, %28’sini 40–59 yaş grubu, %10’unu ise 60 yaş ve üzerindekiiler oluşturmaktadır. İlçe nüfusunun %62’si, 40 yaşın altındadır’ (Eyüp Sultan Belediyesi Stratejik Planı, 2020-2024: 27). Nüfusun yaş ve cinsiyet dağılımı kültür stratejisi üretmek noktasında belirleyici etkenlerdir. Belediyenin kurumsal risk olarak gördüğü demografik ve kültürel değişim eğilimleri kültürel hizmetlerin dinamizminin önemini vurgulamaktadır. Sanayileşme süreciyle bir dönüşüm sürecine giren mevcut mekân söz konusu değişimi metropolleşmenin etkisiyle de yaşamakta ve bu husus toplumsal kimliği besleyen geleneksel dokunun sürekliliğini sağlayacak, değişimle uyumlu ve yerel dokuyu koruyan planlamalar oluşturulmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede Türk- İslam medeniyeti mirası olan mimari unsurlar mevcut araştırma odağını oluşturan Şehir ve Medeniyet Okulu atölyelerinin de kullanımına açılarak tanıtılmakta ve birer eğitim mekânı olarak işlev görmektedir. Eyüp Sultan mekânsal bağlamda zengin bir içerik sunmakta ve bu durum hizmet çeşitliliğini beslemektedir. Kültürel hizmet sunumunun gerçekleştiği mimari mekânların varlığı katılımcı, ulaşılabilir ve işlevsel bir kültürel aktarım yolu oluşturmaktadır.

5. ŞEHİR VE MEDENİYET OKULU ÖRNEĞİ

Metropol yaşamının dinamik koşulları, bireyleri merakını, öğrenme ihtiyacını ve ilgi alanlarını ifade edebilmesine aracı olacak imkânlardan yoksun bırakmaktadır. Modern yaşamın birbirinin aynı hizmetlerle (moda, workshop, kültürden bağımsız etkinlikler vb.) bu ihtiyaçları karşılama kültürel hizmetlerin bir yürütücüsü olan yerel yönetim birimlerinin bu hususta çalışmalar yürütmesini gerektirmektedir. Bu çerçevede yürütülen kültürel hizmetlere örnek oluşturan Eyüp Sultan Belediyesi Şehir ve Medeniyet Okulu çatısı altında yürütülen atölye çalışmaları dinamik bir yapı barındırmakta ve farklı perspektiflerde faaliyet gösteren atölyeler aracılığıyla tarihsel ve kültürel bir simge mekân olan Eyüp Sultan’ın yerel dinamiklerinin tanınmasına aracı olan bir kültür stratejisi yürütmektedir.

Eyüp Sultan Belediyesi tarafından yürütülen bir kültür stratejisi olan Şehir ve Medeniyet Okulu atölyeleri ‘Türkiye’de ilk defa yerel yönetimler alanında perspektifli ve sürdürülebilir, şehir ve medeniyete dair atölye çalışmalarıyla, şehiri, şehirciliği ve şehirliliği içeren konuların katılımcı öğrencilerin birer akademik danışman rehberliğinde çok yönlü analizinin ve bunu takiben sorun çözme yahut geliştirme tekliflerinde bulunmasını sağladıkları entegre bir eğitim programı (eyupsultan.bel.tr)’ olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu atölye çalışmaları şöyledir;

- Şehir Estetiği Atölyesi (Doç. Dr. Aynur Atmaca Can)
- Şehir Yönetimi Atölyesi (Doç. Dr. Burak Hamza Eryiğit)
- Şehir Kültürü Atölyesi (Prof. Dr. Köksal Alver)

- Kentsel Tasarım Atölyesi (Dr. Öğr. Üyesi Onur Şimşek)
- Medeniyet Atölyesi (Dr. Savaş Barkçin)
- İslam Sanatında Geometrik Desenler Atölyesi (Serap Ekizler Sönmez)

Atölyeler kente ve mekâna farklı açılardan yaklaşmakta, alanında uzman yürütücüler ile faaliyet göstermekte ve içerdikleri çeşitlilik ile katılımcılarına tercih alanı sunmaktadır. Mekânı deneyimlemenin bir yolu olarak, yeni düşünceler üretmek ve farklı görüşler arasında bağlantı kurabilmek, bu becerileri geliştirebilmek ve görüşleri genişletebilmenin yollarından biri olarak görülebilecek Şehir ve Medeniyet Okulu atölyeleri katılımcılarını destekleyici işleviyle kültür ve bellek arasında bağ kurmanın bir yolunu sunmaktadır. Bu husustan hareketle yerel yönetimlerin kültürü sunma biçimi olan atölyeler bir eğitim sahası sunmakta ve sürdürülebilir kalkınma bağlamında kültürel değerlerin ve belleğin destekleyicisi olmaktadır. ‘Geleneksel biçimi içinde tarih, geçmişin anıtlarını belleğine yerleştirmek, onları doküman hâline dönüştürmek ve çoğunlukla kendiliğinden sözlü olmayan ya da sessizce söylediği, söylediklerinden başka olan izleri konuşurmak girişiminde bulunmaktadır’ (Foucault, 2016: 17). Mekândaki tarihsel izleri okumak ve mekâna dair projeler üretmek hususlarında bir aracı olarak görülebilecek atölyeler yerel yönetimler aracılığıyla bir temsil alanı sunmaktadır. Atölyeler katılım bağlamında sene başında online gerçekleşen müracatlar ve mülakatlar sonucunda başvuru almakta ve faaliyet gösterilen dönem boyunca haftalık periyotlarla gerçekleşmektedir. Atölyeler belirlenen kapsam dâhilinde eğitim- öğretim dönemi boyunca haftada bir gün olmak üzere devam etmekte, atölye içerikleri okuma, tartışma, çizim vb. çalışmalarla sürmekte ve dönem sonunda katılımcılarına sertifikasyon takdimi ile tamamlanmaktadır.

5.1. KÜLTÜRÜ VE BELLEĞİ SÜRDÜRÜLEBİLİR KILMAK

Kültürün toplumu bir araya getiren fonksiyona sahip olması onun yaşamın göstergelerini oluşturan, üreten ve destekleyen bir faaliyet sahası olarak betimlenmesini sağlamaktadır. Kültürün ve belleğin sürdürülmesine katkı sunan bir mekanizma olarak varlık gösteren atölyeler kültürel hizmetlerin etkin bir temsilini oluşturmaktadır. Katılımcıların atölyeler aracılığıyla kültürün/ belleğin sürekliliğinin sağlanmasında rol oynaması yerel yönetimleri kalkınma sürecinde etkili bir aktör hâline getirmektedir. Mekânla kurulan bağ neticesinde ortak duyguda buluşmak altı çizilmesi gereken bir husustur. ‘Düşünsel birikim, uzayıp giden uğraşp didinme sürecinde meseleyi halletme gayreti içindeyken toplumun maneviyatını oluşturan ve destekleyen ortak toplumsal duygudaşlık hayati bir öneme haizdir’ (Ökten, 2019: 146). Şehir ve Medeniyet Okulu kapsamında yürütülen atölye faaliyetleri kültürün sürdürülebilirliğine vesile olan bir yapı olarak hizmet vermektedir.

Kültürel hizmetler bir eğitim işlevi görmekte bu doğrultuda bilgiyi hızlı ve verimli bir şekilde işlemek entelektüel bir ihtiyaç olarak belirlemektedir. Kültürel değerleri mekân kullanıcılarına iletme kültürel hizmet sunan birim idarecileri için metropol yaşamının dinamizminin karşısında bir zorluk oluşturmaktadır. Teknolojik ve bilimsel gelişmeler küresel bağlamda aynılaştıran toplumları ortaya çıkartmakta,

yenileşme süreci geleceği kazanmak ve ona yön vermekle sonuçlanabilecek vaatler sunmakta fakat geçmişi yahut geleneği inşa etmek bir imkânsızlık olarak karşımızda durmaktadır. Bu gerçeklikten hareketle atölyelerde bilimsellik noktasında üniversite bağının bulunması bilginin işlenmesinde besleyiciliği arttırmaktadır. Her teknolojik gelişme ve bilginin sınıflandırılmış her bir formu farklılaşan uzmanlık alanları gerektirmektedir. Atölyelerin farklı disiplinlere mensup akademisyenler tarafından yürütülmesi farklılaşan perspektifler sunmaktadır.

Kültürün sürdürülebilirlik noktasında farklılaşan işlevleri bulunmaktadır. Bunlar tanımlayıcı bir kimlik oluşturmak, yaşamın içerisinde belli olaylara/ olgulara yaklaşım biçimlerini belirlemek yahut kültürü üretilip tüketilen bir nesne hâline getirmek olarak çeşitlenebilmektedir. Bu bağlamda kültürün araçsal rolü onu bir kullanım nesnesi olarak biçimlendirmekte ve kültürün bellekle olan ilişkisi nötrleşmektedir. Kültürün araçsallaşmasının önüne geçebilmek ve kültürü sürdürülebilir kılmak amacıyla oluşturulan projeler, politikalar, stratejiler vb. disiplinlerarası bir yapı ile mümkün olmakta ve belleği koruyan bir paradigma oluşturulması şehir yönetimi, estetiği, kültürü, tasarımı, mimarisi ve sanatı ile bütüncül bir çalışma gerektirmektedir. Söz konusu bütüncül süreç vatandaş, idari birimler, dernekler, üniversiteler, vakıflar vb. ile koordinasyonu zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda ‘kamu politikaları kültürel çeşitliliği ve kültürel eserler ve deneyimlere erişimi teşvik eden süreçler ve kurumların geliştirilmesini içermekte fakat aynı zamanda tüm insanların, özellikle de yerli halkların ya da geniş temsil niteliğine sahip kültürel mirasın ifadelerini zenginleştirmeyi ve ilan etmeyi de içermektedir’ (Soini- Dessein: 2019:402). Atölyelerin kente farklı perspektiflerden yaklaşması ile toplumsal kimlik ve yerel topluluğa özgü kültürel değerler keşfedilmekte ve sürdürülebilirlik desteklenmektedir. ‘Kendini ortak anıları olan bir toplum olarak kuran sosyal grup, geçmişini özellikle iki noktada korumaktadır: kendine özgülüğü ve sürekliliği’ (Assmann, 2018: 48). Söz konusu sürekliliği besleyen hatırlatıcı göstergeler ise mekân ve tarihsel ortak geçmiş olarak öne çıkmaktadır. Bu husus yerel yönetimler ve kültürü ortak paydada buluşturmakta ve yadsınamaz bir aktör olarak yerel idareyi özne konumuna getirmektedir.

5.2. KÜLTÜRE İŞLEVSEL VEYA SİMGESEL YAKLAŞIM

Yerel yönetimin mekânı sunma biçimi olarak da görebileceğimiz atölye çalışmaları bilgiyi organize etmek noktasında etkin bir işleve sahiptir. ‘Toplumun üyesi olarak insanın, yaşayarak, yaparak öğrendiği ve aktarıp öğrettiği maddi manevi her şeyden oluşan karmaşık bütün’ (Güvenç, 2018: 14). olarak tanımlanan kültür toplumu birleştiren bir unsur oluşturmakta ve bireylerin duygu ve düşünceleri atölyeler aracılığıyla bir iletişim kanalı yakalamaktadır. Mekâna yönetim, kültür, medeniyet, tasarım, estetik ve sanatsal bağlamlarda yaklaşan atölyeler farklılaşan yönleriyle kente bütünsel bakış sunmaktadır. Okul, atölye çalışmalarına ek olarak dönem boyunca çeşitli konferans, seminer vb. ile katılımcıları destekleyen organizasyonlar da gerçekleştirilmektedir. Kültürün davranışlara yansıyan boyutu onu siyasetüstü bir yapıya kavuşturmuştur. Bu minvalde kültür politikaları üretmek insan doğasıyla uyumlu bir anlayışı zorunlu hâle getirmektedir. Mekân kullanıcılarının, mekânın göstergelerini tanımasını sağlayan atölye çalışmalarının mekânda ikamet şartı olmaksızın herkese açık bir katılımı gerçekleştirilmesi hizmetin kapsayıcılığı bağlamında katılımcılığı arttıran bir boyut taşımaktadır.

Eyüp Sultan Araştırmaları Merkezi (EYSAM) ile dijital arşivlere ulaşmak mümkün olmakta, merkez atölye katılımcılarına araştırma olanakları sunmakta ve bu çerçevede atölyeler içerik olarak bilgi aktarmak, görüş bildirmek, deneyim paylaşmak, eylemler önermek gibi çeşitlenebilecek hususlar ile akademik alanda ve medyadaki zihinlerin katkısıyla iş birliği içermektedir. Bu doğrultuda siyasi liderler ve akademisyenlerin hizmet ve katkısı sürdürülebilir ortaklıklar oluşturmakta ve mekânın belleğini beslemektedir. Mevcut mekânda söz konusu eylemlerin gerçekleşmesinde atölyeler işlevsel formlarıyla bireylere bir temsiliyet sahası sunmakta ve bu yolla toplumu sürece dâhil etmektedir. Tarihsel bağlamdaki mekânın izleri, bulunulan mekân sınırları içerisinde tanınır, çözümlenir, yorumlanır, ilişkilendirilir olmakta, anlamlı bir hâle getirilmekte ve böylelikle kültürün işlevsel ve simgesel yönleri açığa çıkmaktadır.

Kültürün dinamikleri, tarihsel bir mekânda gerçekleştirilen atölye çalışmaları ile korunmakta ve katılımcı bir formda işlenmektedir. Bu noktada kültürün bir iktidar göstergesi işlevi taşıması vurgulanmaktadır. ‘Kültürden iktidarın hizmetkarı olarak söz etmek, kültürel değerlerin de kendi paylarına iktidar üzerinde denetim ve düzenleme icra eder şekilde tasavvur edilmesi olasılığını baltalamaktadır; bu olasılık işlevselci düşüncede merkezi öneme sahip’ (Alexander, 2017: 17). olmakla birlikte kültürün bir iktidar ögesine dönüşmesine ve işlevsel bir hâl almasına yol açabilmektedir.

Kültürü siyasetüstü bir boyuta kazandırmak eğitimin olanaklarından yararlanarak toplumu dönüştürmesini sağlamakla mümkündür. Eyüp Sultan Belediyesi’nin ‘Şehir ve Medeniyet Okulu – Kültür Sanat Kategorisi Birincilik Ödülü - Özel Kalem Dergisi 10. Yerel Yönetimler Proje Yarışması’ (2018 Faaliyet Raporu). kapsamındaki başarısı okulun etkin bir işlevde ilerlediğinin bir göstergesidir. Atölyeler kültürel beklentilere bir yön vermek, öğrenme ihtiyacını karşılamak noktasında çalışmalarını sürdürmekte ve yerel yönetimlerin mekânla/ toplumla uyumlu etkin/etkili kültür stratejilerini yanıtlayan bir örnek oluşturmaktadır.

SONUÇ

Toplumların ortak paydasını oluşturan kültürel değerler yerel yönetimlerin toplumla bağ kurmasını sağlayan bir iletişim kanalı oluşturmaktadır. Yerel yönetimlerin toplumla doğrudan bağ kurması, yönettikleri mekânın sosyo- kültürel, tarihi, idari, siyasi ve dini arka planına vakıf olması ile mümkün olmakta ve bu kültürel iletişim kanalı sürdürülebilir kültür hizmeti sunma noktasında destekleyici unsurlar oluşturmaktadır. Mevcut çalışmada Eyüp Sultan Belediyesi’nin bir kültür stratejisi olan Şehir ve Medeniyet Okulu’nun yürüttüğü atölye faaliyetleri incelenmektedir. Mevcut atölye faaliyetleri tarihi bir mekânda sürdürülen bir kültür hizmeti olarak örnek bir araştırma sahası oluşturmaktadır.

Araştırmanın ilk bölümünde kavramsal alt yapıyı oluşturan kültür, toplumsal kimlik ve mekân kavramları irdelenmiş ve kültürün bir meta unsuru hâline gelmesiyle oluşan kültür endüstrisi kavramı açıklanmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümünde yerel kalkınma ve kültür politikaları/ stratejileri ilişkisi değerlendirilmiş ve kentlerin kalkınmasında etki gücü yüksek olan kültürel hizmetlerin rolü vurgulanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın araştırma sahasını oluşturan Eyüp Sultan Belediyesi’nin yerel kültürün korunmasına dair yaklaşımı belediyenin stratejik planı çerçevesinde incelenmiş, kültür stratejisi oluşturmak ve kültürel hizmet sunmak bağlamında mevcut plan değerlendirilmiştir.

Günümüzde kültürel üretim noktasında mimari alanda (kültür merkezleri vb.) bir patlama yaşanmaktadır. Buna karşın kültürel hizmet sunumunda büyük organizasyonlardan/ yapılardan ziyade sürdürülebilir organizasyonlar önem arz etmektedir. Küreselleşen dünyada bilgi dijital ortamlarda organize edilmekte ve bu organizasyon biçimi dinamik yapıları gerektirmektedir. Şehir ve Medeniyet Okulu atölyeleri kültürel hizmet biçimi olarak toplumsal ve dinamik bir dil oluşturmaktadır. Bu toplumsal dilin bir aktarım aracı olan mevcut atölyeler şehir mekânından beslenmektedir. Metropol mekânlarının güç ve gösteriş gibi hususlardan beslenmesinden hareketle şehir odaklı atölyeler toplumsal değerlerle/ kültürle bir iletişim ağı oluşturmaktadır. Şehir yaşamının karmaşık dokusu kültürel ağlara dâhil olma ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

Metropol yaşamının sınırsız bilgiye ve teknolojiye erişme imkânı sunması ve postmodern olarak addedilen günümüz yaşam biçiminin pek çok alanda tek düze bir yapı oluşturması yadsınamayacak bir husus olarak kültürel farklılıkların önemini altını çizmektedir. Teknolojiye yön veren medeniyetlerin geleceği kurgulaması bilinen bir husus olmakla birlikte bir medeniyet birikimine sahip olunmasının imkansızlığı da bir gerçeklik olarak belirlemektedir. Şehirler bölünmekte, birleşmekte, yok olmakta fakat toplumsal kimliğin belleklerde edindiği yer sözel iletişim kanallarıyla, aktarımlarla kalıcılık kazanmaktadır.

Bir olgu olarak kültür, aktarım/ iletişim kanalı aramaktadır. Söz konusu aktarım/ iletişim kanallarına bir örnek teşkil eden Şehir ve Medeniyet Okulu atölyeleri bilgiyi tasnif eden, işleve döken, üreten ve bilgiye yeni formlar kazandıran bir disiplin sunmaktadır. Günümüz şehirlerinin ilerlemeci bir forma sahip olması tarihsel perspektiften bakıldığında makineleşen bir tek düzelik sunmaktadır. Geleneksel değeri koruyan ve stratejik bağlamda uygulanabilir çalışmalar yürüten atölyeler tecrübe ve bilgi aktarımlarıyla faaliyetlerine devam etmektedir.

Tüketim toplumu çerçevesinde dijital tüketim sürecinin ön plana çıkması yerel halkın kültüre/tarihe erişimini kolaylaştıracak bir ağ oluşturma zorunluluğunu doğurmaktadır. Kültür ve medeniyetin üretimi ve tüketimi vurgulanması gereken hususlardandır. Entelektüel bir araştırma sahası sunan atölyeler üniversite ve yerel yönetimler arasındaki bağı desteklemektedir. Yerel yönetimlerin kültür stratejileri oluşturması ve söz konusu stratejileri işler hâle getirmeleri stratejilerin yaşama dâhil olması ile mümkündür. Bu doğrultuda Eyüp Sultan Belediyesi Şehir ve Medeniyet Okulu atölye faaliyetleri yaşamın içerisinde olan özgün bir örnek oluşturmakta, kültürü bir eğitim süreci içerisinde katılımcılarına sunmakta, kültüre işlevsel ve simgesel bir görünüm kazandırmaktadır.

KAYNAKÇA

ADORNO, T. W. (2007). *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*. Ali Artun (Der.) Ülner, N., Tüzel, M. ve Gen, E. (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

ALEXANDER, Jeffrey C. (2017). ‘Çözümleyici Tartışmalar: Kültürün Görece Özerkliğini Anlamak’. *Kültür ve Toplum: Güncel Tartışmalar*. Nuran Yavuz (Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

ASSMANN, JAN (2018). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Ayşe Tekin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BAUDRİLLARD, Jean (2018). *Tüketim Toplumu*, Nilgün Tural, Ferda Keskin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

DURALI, Ş. Teoman (2018). *Çağdaş Küresel Medeniyet: Anlamı, Gelişimi, Konumu*. İstanbul: Dergah Yayınları.

EAGLETON, Terry (2016). *Kültür Yorumları*, Özge Çelik (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

FOUCAULT, Michel (2016). *Bilginin Arkeolojisi*. Veli Urhan (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

GENÇKAYA, Ö. Faruk- E. Ünal Demirci (2018). Türkiye’de Kültür Politikasının Kuramsallaşma Sürecine Genel Bakış, *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. 2, C. 3, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.

GÜVENÇ, Bozkurt (1999). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

GÜVENÇ, Bozkurt (2018). *Kültürün abc’si*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İBB Stratejik Planı (2020-2024). <https://www.ibb.istanbul/Uploads/2020/2/iBB-STRATEJIK-PLAN-2020-2024.pdf> [Erişim Tarihi: 29.03.2020]

İNCE, A., Öncü, A. ve Ada, S. (2011). Günümüz Türkiye’inde Kültür Politikaları: Giriş ve Genel Bakış. *Sivil Toplum Gözüyle Türkiye Kültür Politikası Raporu*. Serhan Ada (Ed.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İSEN, M. (2007). *Yerel Yönetimler Kültür Şurası*. M. Birekul (ed.). Konya: Konya Kültür AŞ.

KAYA, E. (2007). *Kent Yönetiminde Yeni Yaklaşım Yerel Kalkınma Yönetimi*. İstanbul: Okutan Yayınları.

LEFEBVRE, Henri (2016). *Şehir Hakkı*, Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

LUKACS, Georg (2016). Realizmin Akıbeti, *Estetik ve Politika: Realizm-Modernizm Çatışması*. Elçin Gen, Taciser Belge, Bülent Aksoy (Çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

ÖKTEN, Sadettin (2019). *Aslında Bir Sanat Var: Sanat, Birey ve Toplum Üzerine*. İstanbul: Tutikitep.

SİMMELE, Georg (2017). *Modern Kültürde Çatışma*. Tanıl Bora, Utku Özmkas vd. (Çev.) İstanbul: İletişim Yayıncılık.

SOINI, Katrına- Dessem, Joost (2019). Kültür- Sürdürülebilirlik İlişkisi: Kavramsal Bir Çerçeveye Doğru. *Kültürel Miras Yönetimi*. Burak Gökbulut (Çev.). Ankara: Grafiker Yayınları.

STAVRİDES, Stavros (2018a). *Kentsel Heterotopya: Özgürleşme Mekânı Olarak Eşikler Kentine Doğru*. Ali Karatay (Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

STAVRİDES, Stavros (2018b). *Müşterek Mekân: Müşterekler Olarak Şehir*. Cenk Saraçoğlu (Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

TANIR, M. (2016). *Kültür Politikaları Alanında Yapılmış Çalışmalar*, www.turizmhaberleri.com/koseyazisi.asp?ID=3319 [Erişim Tarihi: 20.03.2020]

UNESCO (1969). *Cultural Policy A Preliminary Study*, [Erişim Tarihi: 28.03.2020] <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000001173>

11. Kalkınma Planı (2019- 2023).

<http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>
[Erişim Tarihi: 29.03.2020]

5393 Nolu Belediye Kanunu
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> [Erişim Tarihi: 08.04.2020]

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 4 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Hasan YAVUZER / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji, Doç. Dr. hasanyavuzer@nevsehir.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6672-156X

Yazar: Zeynep BOZDAĞ / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji, Yüksek Lisans zeynepzeydlyh@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0915-7237

Atıf: YAVUZER, H. ve BOZDAĞ, Z. (2020). Akademisyenlerin Barış Pınarı Harekâtına Yönelik Algıları: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Örneği, Millî Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt4, Sayı2, 59-76.

Gönderim Tarihi: 22 Kasım 2020 / Kabul Tarihi: 15 Aralık 2020

AKADEMİSYENLERİN BARIŞ PINARI HAREKÂTINA YÖNELİK ALGILARI: NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Özet

Türkiye, güney komşusu Suriye sınırında yaşanan güvenlik endişelerini gidermek için diplomatik tüm yolları deneyip bunlardan beklediği sonucu alamayınca 9 Ekim 2019 tarihinde Barış Pınarı Harekâtını başlatmıştır.

Bu araştırmada 9 Ekim 2019 tarihinde başlayan ve 17 Ekim 2019 tarihinde sona eren Barış Pınarı Harekâtı ele alınmıştır. Konuyla ilgili olarak 2019-2020 eğitim öğretim yılı Güz döneminde Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde görev yapan akademik personele anket uygulanmıştır. Ankete 119 (%73,9) erkek, 42 (%26,1) kadın olmak üzere farklı unvanlarda 161 akademisyen katılmıştır.

Bu araştırmada 2019-2020 eğitim öğretim yılı Güz döneminde Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde görev yapan akademik personelin Barış Pınarı Harekâtı hakkındaki algılarını tespit etmek amacıyla yapılan çalışmanın verileri analiz edilmiştir.

Anket uygulamasına katılan akademisyenlerden Barış Pınarı Harekâtının Türkiye'nin sınırında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirildiği görüşüne katılanların toplamı %95,6, Barış Pınarı Harekâtının Türkiye'nin meşru müdafaa hakkından kaynaklandığı görüşünde olanlar %94,4 olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtını gerçekleştirmesinin sebebi böyle bir harekâta mecbur kalmasındandır görüşünde birleşenlerin oranı %92,5 olarak tespit edilmiştir. Barış Pınarı Harekâtında Türk askerinin sivil vatandaşa zarar vermemeye azami gayreti gösterdiği görüşünde olanların toplamı %94,4 olarak belirlenmiştir. Bireysel olarak ben de Barış Pınarı Harekâtını destekliyorum diyenlerin toplamı %95,6, eğer mümkün olsa gönüllü olarak bu operasyonda ben de bulunmak isterim cevabı verenlerin toplamı %86,4 olmuştur.

Çalışmada Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde görev yapan akademik personelin Barış Pınarı Harekâtına çok büyük destek verdikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Barış Pınarı Harekâtı, Suriye Milli Ordusu, Terör Örgütleri, IŞİD-DEAŞ, PKK, PYD, YPG

PERCEPTIONS OF THE ACADEMICIANS ABOUT OPERATION PEACE SPRING: THE CASE OF NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY

Abstract

After Turkey has tried all diplomatic means in order to resolve security concerns experienced in the Syrian border and couldn't get the expected result, Operation Peace Spring was launched on October 9, 2019.

In this research, Operation Peace Spring, which started on October 9, 2019 and ended on October 17, 2019, was discussed. The questionnaire was conducted to academic staff working at Nevşehir Hacı Bektaş Veli University in the Fall semester of the 2019-2020 academic year. 161 academicians with different titles, 119 (73.9%) male and 42 (26.1%) female, participated in the survey.

In this research, the data of the study, which was conducted to determine the perceptions of the academic staff working at Nevşehir Hacı Bektaş Veli University in the fall semester of the 2019-2020 academic year on Operation Peace Spring, were analyzed.

Among the academicians who participated in the survey 95,6% of them hold the view that Spring Operation Peace was carried out in order to eliminate the danger that occurs in Turkey's border line and 94,4 % of them have the opinion that this operation arises from Turkey's right of self-defense. It is determined that the percentage of those who agree the reason for Turkey carrying out Peace Spring Operation was caused by being obliged to such an operation is 92,5 %. During the Operation Peace Spring the total of those who think that Turkish soldiers make maximum effort not to harm private citizens during Operation Peace Spring is identified as 94.4%. The total of the participants who say that I individually support Operation Peace Spring is 95.6%, and the total of those who answer that I would voluntarily participate in this operation is 86.4%.

In the study, it was determined that the academic staff of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University gave great support to the Operation Peace Spring.

Keywords: Operation Peace Spring, Syrian National Army (SNA), terrorist organizations, ISIS-DAESH, PKK, PYD, YPG.

Giriş

Türkiye'nin en uzun kara sınırı olan güney komşusu Suriye ile 911 kilometre sınırı bulunmaktadır. 15 Mart 1911 tarihinde başlayan ve halen devam eden iç çatışmalarda Suriye'de pek çok kişi sakatlanmış, pek çok kişi de hayatını kaybetmiştir. Canını kurtarabilen pek çok kişi de doğup büyüdüğü toprakları terk ederek komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır.¹ Bunlardan büyük bir kısmı da Türkiye'ye gelmiş ve 16 Temmuz 2020 tarihi itibarıyla Türkiye 3 milyon 600.710 Suriyeli'ye² ev sahipliği yapmaktadır.

İç kargaşanın hakim olduğu böyle bir ortamda Suriye'de çeşitli terör örgütleri kol gezmeye başlamıştır. Zamanla da Türkiye'nin yıllardan beri mücadele ettiği PKK ve PKK'nın uzantıları terör örgütleri Suriye'de etkin olmuş ve Türkiye'yi taciz etmeye başlamışlardır. Daha da ileri giderek ABD ve Rusya'nın desteği ile sınır boylarında bir Kürt Devleti kurma planları uygulamaya konulmak istenmiştir.

ABD, Suriye'de bulunan ve Türkiye'nin terör örgütleri olarak kabul ettiği Demokratik Birlik Partisi (PYD) ve Halk Koruma Birlikleri (YPG) gibi örgütlere tırlar dolusu silah ve mühimmat vermiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan başta olmak üzere diğer yetkililer her vesile ile bu duruma tepki göstermiştir. ABD yetkilileri ise silahların verilmesine Irak Şam İslam Devleti (İŞİD), diğer adıyla DEAŞ ve rejim unsurları ile mücadelede onları desteklemeyi gerekçe göstermişlerdir.

¹<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-ic-savasi-9-yilina-girdi/1417715> (Erişim tarihi: 17.06.2020)

²<http://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> (Erişim tarihi: 08.08.2020)

Türkiye her defasında bu yardımlara karşı çıkmış, bu mücadelenin bir NATO ülkesi ve Müttefik olan Türkiye ile beraber yapılmasını dile getirmiştir. Türkiye, ABD'nin bu gerekçesini hiçbir zaman kabul etmemiş, bu durumu Türkiye sınırlarında bir Kürt Devleti kurulma projesi olarak kabul ve ilan etmiştir.

ABD ve Rusya'dan destek alarak Türkiye sınırında konuşlanan bu terör örgütleri zaman zaman Suriye topraklarından Türkiye'ye taciz ateşleri açmış, sınır bölgelerinde yaşayan pek çok vatandaşın yaralanma ve ölümüne sebep olmuştur. Böyle bir ortamda Suriye, Türkiye için bir tehdit olmaya devam etmiştir. Türkiye ise güney komşusu Suriye sınırında yaşanan güvenlik endişelerini gidermek için diplomatik tüm yolları denemiştir. Bundan beklediği sonucu alamayınca 24 Ağustos 2016 da Fırat Kalkanı Harekâtını³, 20 Ocak 2018'de de Zeytin Dalı Harekâtını⁴ gerçekleştirmiştir. 9 Ekim 2019 tarihinde de Barış Pınarı Harekâtı başlamıştır.

Barış Pınarı Harekâtı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK), Suriye'de silahlı muhaliflerin çatı örgütü Milli Ordu ile birlikte Halk Savunma Birlikleri'nin (YPG) omurgasını oluşturduğu Suriye Demokratik Güçleri'ne (SDG) karşı başlattığı bir operasyondur.⁵

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kararıyla 9 Ekim 2019 Çarşamba günü 16.00 da, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) havan topları ve savaş uçaklarıyla Suriye'nin kuzeyini bombalamaya başlamıştır. Harekâtın ismi Erdoğan'ın Suriye topraklarını barış pınarıyla sulamak ifadesinden yola çıkarak "Barış Pınarı Harekâtı" olarak belirlenmiştir.

Bu harekât ile hem Suriye sınırındaki tehlikeyi bertaraf edip Suriye sınırında güvenli bölge sağlamak hem de ABD ve Rusya'nın desteği ile sınır boylarında bir Kürt Devleti kurma planlarının önüne geçmek hedeflenmiştir. Bu harekâtın bir diğer amacı ise ülkemize sığınan Suriyeli vatandaşların yurtlarına geri dönebilmeleri adına bu bölgeleri yaşanılabilir hale getirmek olarak ilan edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyet'i bu harekât esnasında cephede üzerine düşen görevleri yerine getirirken diğer taraftan uluslararası diplomasi faaliyetlerini de yürütmüştür. Çünkü Avrupa Birliği ve pek çok ülke Türkiye'nin meşru müdafasını ve güvenli bölge oluşturmak istemesini, Suriye'yi işgali olarak nitelendirirken, ABD başkanı Trump tarafından da Türkiye'nin aleyhine açıklamalar yapılarak, Türkiye'nin harekâtı durdurması için tehdit mektupları yazılmıştır. Türkiye ise tavrından ve sınır ötesi askeri harekâtından vazgeçmeyerek planlarını uygulamaya devam etmiştir. Tüm karşı çıkma ve engelleme faaliyetlerine karşı Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da konuyla ilgili olarak "Barış Pınarı Harekâtı kesinlikle devam edecek. Burada son terörist bölgeyi terk etmedikten sonra biz bu işi bırakmayız. Bu, işin bir boyutu. İkinci olarak, diğer ülkeler buradan çıkmadıktan sonra biz buradan çıkmayız. Biz Suriye'nin birliğine, beraberliğine ve bütünlüğüne taraftarız. Asla parçalanmasını da istemeyiz. Eğer diğer ülkeler de buna taraftarlar ise kendilerinin de bunu ispat etmeleri lazım"⁶ Benzer açıklamalar başta Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ve Dış İşleri Bakanı Mevlut Çavuşoğlu olmak üzere diğer yetkililer tarafından da her

³https://setav.org/assets/uploads/2017/10/R91_FKA.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2020)

⁴<https://www.takvim.com.tr/guncel/2018/01/20/tsk-zeytin-dali-harekati-basladi> (15.03.2020)

⁵ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50017159> (Erişim tarihi: 14-10-2019).

⁶ <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-baris-pinari-harekati-kesinlikle-devam-edecek-440092.html> , (Erişim Tarihi: 08.08.2020)

vesile ile dile getirilmiştir. Harekât devam ederken yapılan görüşmeler sonunda ABD ve Rusya'nın verdiği güvenceler ile harekâta son verilmiştir.

Araştırmanın Konusu:

Bu araştırmanın konusu *Akademisyenlerin Barış Pınarı Harekâtı'na Yönelik Algıları: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Örneği*'dir.

Araştırmanın Amacı:

Bu çalışmada Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde görevli akademik personelin Barış Pınarı Harekâtına yönelik algılarını tespit etmek amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi:

Türkiye yıllardan beri PKK, PYD, YPG ve IŞİD-DEAŞ gibi ulusal güvenliğe zarar vermeye çalışan tüm terör örgütleriyle mücadele etmektedir. Barış Pınarı Harekâtı'nın gerçekleşmesinin en önemli sebeplerinden bir tanesi terör örgütlerinin sınırlarımıza da uzanarak ulusal güvenliğe zarar vermeye çalışmasını engellemektir. Böylece ülkemizi ve sınırlarımızı terör örgütlerinden uzak tutmaktır. Dolayısıyla Barış Pınarı Harekâtı ülkeyi ve tüm ülke genelini ilgilendiren önemli bir konudur.

Nevşehir ili ve bu il'de bulunan Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Anadolu'nun merkezinde tarihi, kültürel ve doğal zenginlikleri ile bilinen Kapadokya bölgesinde yer almaktadır. Anadolu'nun bu küçük ve şirin şehri Nevşehir'de yaşayan *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde görev yapan akademik personelin* Barış Pınarı Harekâtına bakışlarını araştırmak ve algılarını ortaya koymak, akademisyen gözüyle konunun ele alınması açısından araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın önemini artıran bir başka husus ise tespit edebildiğimiz kadarı ile bu çalışmanın alanında yapılan ilk çalışma olmasıdır. Çünkü Barış Pınarı Harekâtının devam ettiği günlerde konuyla ilgili anket sorularının hazırlıkları başlamış, hazırlanan anket soruları üniversitenin etik kuruluna sunulmuştur. 15.10.2019 tarih ve 17 sayılı karar ile de Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Etik Kurulundan onay alınmıştır. Üniversitenin etik kurulundan onay alınmasını müteakip 23.10.2019 tarihinde *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde görev yapan akademik personele* anket uygulanmaya başlanmıştır. Bu kadar erken bir zamanda uygulanan bir anket çalışması ve bu çalışmanın verileri çalışmaya ayrı bir önem katmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi:

Bu araştırma nicel araştırma yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Konuyla ilgili hazırlanan anket soruları üniversitenin etik kuruluna sunulmuş ve 15.10.2019 tarih ve 17 sayılı karar ile Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Etik Kurulundan onay almıştır.⁷ Etik kurulu onayından sonra 23 Ekim 2019-11 Kasım 2019 tarihleri arasında *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde görev yapan akademisyenlere* anket uygulanmıştır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Personel Daire Başkanlığından alınan bilgiye göre anketin uygulandığı

⁷ 15.10.2020 tarih ve 17 sayılı etik kurul kararı

tarihte Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde 30 Profesör, 60 Doçent, 209 Doktor Öğretim Üyesi, 205 Öğretim görevlisi ve 193 Araştırma görevlisi bulunmaktadır.

Kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde cinsiyet, yaş, medeni durum ve akademik unvanının yer aldığı demografik sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde ise Barış Pınarı Harekâtı ile ilgili likert ölçekli 23 soru yer almaktadır.

Anket, üniversitenin Bilgi İşlem Daire Başkanlığı tarafından ve üniversite bilgi sistemi (UBS) üzerinden tüm akademisyenlere gönderilmiş, isteğe bağlı olarak cevaplandırılması istenmiştir. Elde edilen veriler yine Üniversitenin Bilgi İşlem Dairesi tarafından SPSS programı ile tespit edilmiştir. Bu aşamadan sonra veriler sosyolojik bir bakış açısıyla analiz edilmiştir.

Ankete 119 (%73,9) erkek, 42 (%26,1) kadın olmak üzere farklı unvanlarda 161 akademisyen katılmıştır.

Araştırmanın Evren ve Örnekleme:

Araştırmanın evreni *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi*dir. Üniversitenin yerleşke içi ve yerleşke dışındaki tüm eğitim öğretim birimlerinde görev yapan her kademedeki akademik personeldir. Çalışma gönüllülük esasına göre tüm akademisyenleri kapsamaktadır. Evreni temsil edecek örneklem belirlenirken rastgele örneklem seçme yöntemi kullanılmıştır.

Hipotezler:

Üniversitedeki akademik personel, Barış Pınarı Harekâtını maddi ve manevi olarak desteklemektedir.

Üniversitedeki akademik personel, Barış Pınarı Harekâtının Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlamak için gerçekleştiğini düşünmektedir.

Üniversitedeki akademik personel, Barış Pınarı Harekâtını sosyal medya üzerinden takip etmişlerdir.

Üniversitedeki akademik personel, Barış Pınarı Harekâtının başarıyla sonuçlandığını düşünmektedirler.

Üniversitedeki akademik personel, Barış Pınarı Harekâtına yönelik kamuoyundaki desteği fark etmektedirler.

Üniversitedeki akademik personel, Barış Pınarı Harekâtı esnasında ülkemizin yanında olmayan, düşmanca tavırlara bürünen devletlerin tutumunu fark etmektedirler.

Üniversitedeki akademik personel, Barış Pınarı Harekâtına yönelik fikir sahibidirler.

Üniversitedeki akademik personel, ülkemiz için çok önemli olan Barış Pınarı Harekâtına yönelik duyarlı davranmaktadırlar.

Demografik Sorular ve Alınan Cevaplar

1.Cinsiyetiniz nedir?

Çalışmaya toplamda 161 akademisyen katılmıştır. Çalışmaya katılan akademisyenlerin %73,9'u erkek, %26,1'i kadındır.

2.Yaşınız hangi aralıktadır?

Çalışmaya katılan akademisyenlerin %8,1'i 18-30, %71,4'ü 31-45, %18,6'sı 46-59 yaş aralığında, %1,9 ise 65 yaş ve üzerindedir. %71,4 ile en çok katılım 31-45 yaş aralığında

olmuş, bunu %18,6 ile 46-59 yaş aralığı takip etmiştir. 31-59 yaş aralığında olanların toplamı %90 olarak belirlenmiştir.

3. Medeni durumunuz nedir?

Çalışmaya katılanların %18,0'i bekâr, %75,8'i evli, %3,7'si dul'dur. Katılımcıların %2,5'i bu soruya cevap vermemiştir. %75,8 ile katılımcılarda evli olanların yüksekliği dikkat çekmektedir

4. Akademik unvan

Çalışmaya katılan Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi akademik personellerinin %3,7'si Araştırma Görevlisi, %41,0'ı Öğretim Görevlisi, %33,5'i Dr. Öğretim üyesi, %16,8'i Doçent, %3,7'si Prof. Doktorlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %1,2'si bu soruya cevap vermemiştir.

Barış Pınarı Harekâtına yönelik sorular ve cevapları

1.Barış Pınarı Harekâtı, Türkiye'nin meşru müdafaa hakkında kaynaklanmaktadır.

Türkiye, Suriye meselesinin diplomatik yollarla çözülmesini istemiş, bunun için diplomatik tüm yolları denemiştir. Diplomatik girişimlerden sonuç alınamayınca Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından 09.10.2019 tarihinde saat 16:00'dan itibaren Barış Pınarı Harekâtı başlatılmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından Barış Pınarı Harekâtının başlatıldığını resmi Twitter hesabından şu ifadelerle duyurmuştur. *“Türk Silahlı Kuvvetlerimiz Suriye Milli Ordusu'yla birlikte Suriye'nin kuzeyinde PKK/YPG ve DEAŞ terör örgütlerine karşı #BarışPınarıHarekati'ni başlatmıştır. Amacımız güney sınırımızda oluşturulmaya çalışılan terör koridorunu yok etmek ve bölgeye barış ve huzuru getirmektir.”*⁸

Başta Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar olmak üzere her kademedeki ilgili ve yetkili diğer kişi ve kurumlar tarafından her vesile ile ülke ve dünya kamuoyuna Barış Pınarı Harekâtında Türkiye'nin haklı davası dile getirilmiş, Barış Pınarı Harekâtının Türkiye'nin meşru müdafaa hakkında kaynaklandığı bildirilmiştir. Milli Savunma Bakanlığı da 09.10.2019 tarihli Basın Açıklamasında Barış Pınarı Harekâtı ile şu bilgileri vermiştir: *“Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın talimatları ile hazırlanan 'Barış Pınarı Harekât Planı' Türk Silahlı*

⁸ <https://twitter.com/RTErdogan> (Erişim Tarihi: 20.10.2019), <https://www.tcgb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20.10.2019) <https://www.tcgb.gov.tr/haberler/410/111023/-turk-silahlı-kuvvetleri-miz-suriye-mill-ordusu-yla-birlikte-baris-pinari-harek-ti-ni-baslatmistir> (Erişim Tarihi: 20.10.2019) , <https://www.cnnturk.com/turkiye/son-dakika-baris-pinari-harekati-basladi> (Erişim Tarihi: 23.10.2019)

*Kuvvetleri tarafından bugün saat 16.00'dan itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Harekât, ülkemizin uluslararası hukuktan kaynaklanan hakları, BMGK'nin terörle mücadeleye yönelik özellikle 1373 (2001), 1624 (2005), 2170 (2014), 2178 (2014), 2249 (2015), 2254 (2015) sayılı kararları ve BM sözleşmesinin 51'inci maddesinde yer alan 'Meşru Müdafaa Hakkı' çerçevesinde, Suriye'nin toprak bütünlüğüne saygılı olarak icra edilmektedir.”*⁹

Katılımcılardan Barış Pınarı Harekâtı, Türkiye'nin meşru müdafaa hakkında kaynaklanmaktadır düşüncesine kesinlikle katılmıyorum %1,9, katılmıyorum %0,6, kararsızım %3,1, katılıyorum %12,4, kesinlikle katılıyorum %82,0 şeklinde cevaplar

verilmiştir. Katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabı vererek Barış Pınarı Harekâtının Türkiye'nin meşru müdafaa hakkından kaynaklandığı görüşünde olanlar %94,4 olarak belirlenmiştir.

2.Barış Pınarı Harekâtı, Türkiye'nin sınırında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirilmektedir.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ile diğer yetkililer her vesile ile Barış Pınarı Harekâtının, Türkiye'nin sınırında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirildiğini dile getirmiştir. Barış Pınarı Harekâtının başladığını Twiter hesabından duyuran Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da twitin sonunda *“Amacımız güney sınırımızda oluşturulmaya çalışılan terör koridorunu yok etmek ve bölgeye barış ve huzuru getirmektir”*¹⁰ açıklamasında bulunmuştur. Konuyla ilgili olarak Milli Savunma Bakanlığının yaptığı açıklamada da Harekâtın amacı ve gerekçesi şöyle dile getirilmiştir: *“Hudutlarımızın güvenliğini sağlamak, sınırlarımızın güneyinde bir terör koridoru oluşturulmasını engellemek, DEAŞ ve PKK/KCK/PYD-YPG başta olmak üzere milli güvenliğimize tehdit oluşturan terör örgütleri ve teröristleri etkisiz hale getirmek, yerinden edilmiş Suriyelilerin evlerine ve topraklarına dönüşleri için uygun şartları sağlamak amacıyla Barış Pınarı Harekâtı saat 16.00'da uygulanmaya başlamıştır.”*¹¹

Her kademedeki yetkililer tarafından farklı yer ve zamanlarda yapılan açıklamalarda da Barış Pınarı Harekâtının Türkiye'nin sınırlarında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için yapıldığı dile getirilmiştir.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan harekâtın başladığını duyurduğu twitin devamında konuyla ilgili olarak şunları kaydetmiştir: *“Barış Pınarı Harekâtı ile ülkemize yönelik terör tehdidini bertaraf edeceğiz. Oluşturacağımız güvenli bölge sayesinde Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönmelerini sağlayacağız. Suriye'nin toprak bütünlüğünü koruyacak, tüm bölge halkını terörün pençesinden kurtaracağız”*.

Konuyla ilgili olarak Cumhurbaşkanı ve diğer yetkililerin açıklamaları ile ilgili olarak katılımcıların görüşleri sorulmuştur. Katılımcılar Barış Pınarı Harekâtı, Türkiye'nin sınırında

⁹ <https://www.msb.gov.tr/SlavtHaber/9102019-02880> (Erişim Tarihi: 23.10.2019)

¹⁰ <https://twitter.com/RT Erdogan>, <https://www.tccb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20.10.2019), <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/111023/-turk-silahli-kuvvetleri-miz-suriye-mill-ordusu-yla-birlikte-baris-pinari-harek-ti-ni-baslatmistir-> (Erişim Tarihi : 20.10.2019)

<https://www.cnnturk.com/turkiye/son-dakika-baris-pinari-harekati-basladi> (Erişim Tarihi: 23.10.2019)

¹¹ <https://www.msb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 22.10.2019)

oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirilmektedir fikrine %1,2 kesinlikle katılmıyorum, %0 katılmıyorum, %2,5 kararsızım, %13,0 katılıyorum, %82,6 kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. %0,6 bu soruyu cevaplamamıştır. Katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum diyerek Barış Pınarı Harekâtının Türkiye'nin sınırında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirildiği görüşüne katılanların toplamı %95,6 olarak belirlenmiştir.

3.Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtını gerçekleştirmesinin sebebi böyle bir harekâta mecbur kalmasındandır.

Cumhurbaşkanı, Dışişleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı başta olmak üzere diğer yetkililer Suriye kaynaklı güvenlik sorununun diplomatik yollar ile çözülmesi için her türlü girişimde bulunmuş, sorunun çözülmemesi üzerine askeri bir harekât başlatılmak mecburiyetinde kaldığını dile getirmişleridir. Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtını

gerçekleştirmesinin sebebi böyle bir harekâta mecbur kalmasındandır düşüncesine kesinlikle katılmıyorum yanıtını veren %1,2, katılmıyorum yanıtını veren %1,2, kararsız olduğunu bildirenler %3,7 olmuştur. %14,9 katılmıyorum cevabı verirken, %77,6 kesinlikle katıldığını belirtmiştir. Bu soruya cevap vermeyenlerin oranı %1,2 olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtını gerçekleştirmesinin sebebi böyle bir harekâta mecbur kalmasındandır görüşünde birleşenlerin oranı %92,5 olarak tespit edilmiştir.

4.Barış Pınarı Harekâtıyla Türkiye Suriye'nin topraklarını ilhak edecek iddiaları gerçekleri yansıtmamaktadır.

Barış Pınarı Harekâtının devam ettiği günlerde Barış Pınarı Harekâtıyla Türkiye, Suriye'nin topraklarını ilhak edecek iddiaları gündeme getirilmiş, hükümet de böyle bir plan olmadığını, Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunmasını istediklerini bildirmişti. Katılımcılara bu soru sorulmuş, Barış Pınarı Harekâtıyla Türkiye, Suriye'nin topraklarını ilhak edecek iddiaları gerçekleri yansıtmamaktadır düşüncesine kesinlikle katılmayanlar %3,1, katılmayanlar %3,1, kararsız olduğunu bildirenlerin oranı %4,3 olarak belirlenmiştir. %11,8 katılmıyorum cevabını verirken, %77,6 kesinlikle katılmıyorum cevabı vermiştir. Katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum cevabı vererek Barış Pınarı Harekâtıyla Türkiye Suriye'nin topraklarını ilhak edecek iddialarının gerçekleri yansıtmadığı görüşünde birleşenlerin toplamı %89,4 olmuştur.

5.Barış Pınarı Harekâtıyla “Kürtlerin öldürülmesi hedeflenmektedir” iddiası gerçekleri yansıtmamaktadır.

O günlerde Barış Pınarı Harekâtıyla Kürtlerin öldürülmesi hedeflenmektedir iddiası da ortaya atılmıştı. Başta Cumhurbaşkanı olmak üzere diğer yetkililer her vesile ile bu iddiaları yalanlamış, Türkiye'nin böyle bir planının olmadığını bildirmişti. Çalışmaya katılan akademisyenler Barış Pınarı Harekâtıyla “Kürtlerin öldürülmesi hedeflenmektedir” iddiası gerçekleri yansıtmamaktadır düşüncesine %1,9 kesinlikle katılmıyorum, %2,5 katılmıyorum, %3,1 kararsızım, %8,1 katılmıyorum, %83,9 kesinlikle katılmıyorum cevabı vermiştir. Barış Pınarı Harekâtıyla “Kürtlerin öldürülmesi hedeflenmektedir” iddiasının gerçekleri yansıtmadığı görüşünde olanların toplamı %92 olarak belirlenmiştir.

6.Barış Pınarı Harekâtı konusunda Türk kamuoyundan büyük bir destek vardır.

Barış Pınarı Harekâtının olduğu günlerde Türk kamuoyunda her yaş ve cinsten, her eğitim, kültür ve ekonomik seviyedeki vatandaşlardan harekâta çok büyük bir destek olmuş, çok çeşitli örnekler ile de bu kamuoyu ile paylaşılmıştı. Akademisyenlere bu soru da

sorulmuştur. Akademisyenler Barış Pınarı Harekâtı konusunda Türk kamuoyundan büyük bir destek vardır, düşüncesine %0,6 kesinlikle katılmıyorum, %1,2 katılmıyorum, %6,8 kararsızım, %27,3 katılmıyorum, %62,7 kesinlikle katılmıyorum cevabı vermiştir. Barış Pınarı Harekâtı konusunda Türk kamuoyundan büyük bir destek olduğu görüşünde olanların oranı %90 olarak tespit edilmiştir.

7.Barış Pınarı Harekâtı konusunda siyasi partilerin çoğunun yaklaşımları milli menfaatler ve ülke çıkarları doğrultusunda olmuştur.

Barış Pınarı Harekâtının olduğu günlerde kamuoyunda olduğu gibi siyasi partilerden de büyük destek olmuş, Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulanan partilerden AK Parti, CHP, MHP ve İP ortak bir deklarasyon yayımlayarak Barış Pınarı Harekâtını desteklediklerini açıklamışlardı. Bu açıklamaya sadece HDP katılmamış, deklarasyonu sadece HDP imzalamamıştı. Katılımcılar Barış Pınarı Harekâtı konusunda siyasi partilerin çoğunun yaklaşımları milli menfaatler ve ülke çıkarları doğrultusunda olmuştur görüşüne kesinlikle

katılmıyorum diyen olmamış, %2,5 katılmıyorum, %13,0 kararsızım, %34,8 katılıyorum, %48,4 kesinlikle katılıyorum cevabı vermiştir. %1,2 bu soruya cevap vermemiştir. Barış Pınarı Harekâtı konusunda siyasi partilerin çoğunun yaklaşımları milli menfaatler ve ülke çıkarları doğrultusunda olduğu görüşünde olanlar %83,2 olmuştur.

8.Barış Pınarı Harekâtı konusunda Batılı müttefiklerimiz ile Rusya ve Çin gibi ülkeler Türkiye'yi yalnız bırakmışlardır.

Kamuoyu ve siyasiler tarafından gerekli destek verildiği halde dost ve müttefik olarak bilinen ve pek çok konuda işbirliği yapılan Rusya, Çin, ABD, Avrupa ülkeleri, Arap Birliği ve İslam ülkeleri ile Türk dünyasından Barış Pınarı Harekâtı konusunda yeterli desteğin olup olmadığını ölçmek amacıyla sorular sorulmuştur.

Suriye'de yaşanan iç çatışma ve gerilimi azaltma konusunda Rusya, İran ve Türkiye arasında Astana ve Soçi'de görüşmeler yapılmış, çeşitli konularda mutabakata varılmıştı. Buna rağmen Rusya ve İran Barış Pınarı Harekâtına gereken desteği vermemiş ve Türkiye'yi yalnız bırakmıştır. Katılımcılardan Barış Pınarı Harekâtı konusunda Batılı müttefiklerimiz ile Rusya ve Çin gibi ülkeler Türkiye'yi yalnız bırakmışlardır düşüncesine kesinlikle katılmıyorum diyen olmamış, %3,1 katılmıyorum, %19,9 kararsızım, %33,5 katılıyorum, %42,9 kesinlikle katılıyorum beyanında bulunmuştur. Bu soruyu cevaplamayanlar %0,6'dır. Katılımcıların %76,4'ü Barış Pınarı Harekâtı konusunda Batılı müttefiklerimiz ile Rusya ve Çin gibi ülkelerin Türkiye'yi yalnız bıraktığı görüşündedir.

9.Barış Pınarı Harekâtı konusunda İslam Ülkeleri ve Arap Birliği gereken desteği vermemişlerdir.

İslam ülkeleri ve Arap Birliği üyeleri ile Türkiye'nin dini, tarihi ve kültürel bağları bulunmaktadır. Kamuoyunda İslam ülkeleri ve Arap Birliği üyelerinin Barış Pınarı Harekâtında Türkiye'nin yanında yeteri kadar yer almadıkları ve gereken desteği vermedikleri şeklinde bir algı oluşmuştu. Anket çalışmasına katılan akademisyenler Barış Pınarı Harekâtı konusunda İslam Ülkeleri ve Arap Birliği gereken desteği vermemişlerdir düşüncesine %0,6 kesinlikle katılmıyorum, %1,2 katılmıyorum, %5,0 kararsızım, %21,7 katılıyorum, %71,4 kesinlikle katılıyorum cevabı vermiştir. Barış Pınarı Harekâtı konusunda İslam Ülkeleri ve Arap Birliği gereken desteği vermemişlerdir görüşünde olanların toplamı %93,1 olarak tespit edilmiştir.

10. Barış Pınarı Harekâtı konusunda KKTC Cumhurbaşkanı'nın açıklaması gerçeklerle bağdaşmamaktadır.

1974 yılında Kıbrıs, Rumlar tarafından tek taraflı olarak ilhak edilmek istenmiş, orada yaşayan Türkler katledilerek yok edilmeye kalkışılmıştı. Her türlü siyasi ve diplomatik görüşmelerden sonuç alınamayınca da Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından buna engel olmak için 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Barış Harekâtı yapılmış ve bu katliam önlenmişti. Barış Pınarı Harekâtının devam ettiği günlerde Kuzey Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin Fırat'ın doğusuna yönelik başlattığı operasyona ilişkin sosyal medya hesabından yaptığı açıklamada "1974'te biz adına Barış Harekâtı desek de bu bir savaştı ve akan da kandı. Şimdi Barış Pınarı desek de akan su değil kandı. Bu nedenle bir an önce diyalog ve diplomasinin devreye girmesi en büyük dileğimdir" demişti.¹²

Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri tarafından bu açıklama şiddetle ret edilmiş, Akıncı'ya anında cevap verilmiştir. Bu açıklaması sonrası Akıncı, Ankara tarafından "basiretsizlik ve saygısızlık" yapmakla suçlanmıştır.¹³ Kuzey Kıbrıs Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı'nın bu açıklamasına Cumhurbaşkanı yardımcısı Fuat Oktay tarafından "1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı hangi şartlar ve duygular ile yapılmış ise Barış Pınarı Harekâtı da aynı şartlar ve duygular ile gerçekleştirilmiştir" cevabı verilmiştir. Daha sonra benzer açıklamalar diğer yetkililer tarafından da defalarca dile getirilmiştir.

Kuzey Kıbrıs Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı'nın yapmış olduğu bu açıklamaya Kuzey Kıbrıs Başbakanı Ersin Tatar da karşı çıkmış ve söylemlere katılmadığını dile getirmiştir. Cumhurbaşkanı'nın görüşüne katılmadıklarını dile getiren Kuzey Kıbrıs Başbakanı Ersin Tatar: "Anavatan Türkiye'nin kendisine ve dünya barışına yönelik terör tehdidini ortadan kaldırmak, Suriye'de güvenli bölge oluşturmak için düzenlediği 'Barış Pınarı' harekâtı başlamıştır. Dualarımız Mehmetçiğimiz, ordumuz içindir. Allah, Türkiye'mizin yardımcısı olsun" demiştir.

Akademisyenlere Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı tarafından iddia edilen açıklama ile ilgili görüşleri sorulmuştur. Katılımcılardan Barış Pınarı Harekâtı konusunda KKTC Cumhurbaşkanı'nın açıklaması gerçeklerle bağdaşmamaktadır görüşüne kesinlikle katılmıyorum cevabı veren olmamıştır. %0,6 katılmıyorum, %10,6 kararsızım, %17,4 katılıyorum, %69,6 kesinlikle katılıyorum cevabı vermiştir. Soruyu cevaplamayanların oranı %1,9'dur. Katılımcıların %87'si Barış Pınarı Harekâtı konusunda KKTC Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı'nın açıklamasının gerçeklerle bağdaşmadığı görüşünde olduklarını beyan etmişlerdir.

11. Barış Pınarı Harekâtı konusunda Türk dünyasından gerekli destek verilmiştir.

Kamuoyunda Barış Pınarı Harekâtının devam ettiği günlerde birkaç ülke hariç Türk dünyasından Türkiye'ye gerekli destek verilmediği şeklinde genel bir algı vardı. Barış Pınarı Harekâtı konusunda Türk dünyasından gerekli destek verilmiştir görüşüne katılımcıların

¹² <https://twitter.com/ulusalkanal/status/1183097128199041024/> (03.07.2020)

¹³ <https://www.haberler.com/kktc-cumhurbaskani-baris-pinari-harekati-nda-12541817-haberi/> (Erişim Tarihi: 16.8.2020)

%1,9'u kesinlikle katılmıyorum, %5,6 katılmıyorum, %37,3 katılıyorum, %34,2 kesinlikle katılıyorum cevabı vermiştir. Bu soruya cevap vermeyenlerin oranı %0,6'dır. Barış Pınarı Harekâtı konusunda Türk dünyasından gerekli destek verildiği görüşünde olanların oranı %71,4 olarak belirlenmiştir. %20,5 oranında bir katılımcı da bu konuda kararsız olduğunu bildirmiştir.

12.Sahada olduğu gibi diplomaside de büyük başarı elde edilmek için hükümet her yola başvurmakta ve tüm imkânları kullanmaktadır.

Barış Pınarı Harekâtı başlamadan önce Hükümet tüm diplomatik yollara başvurmuş, sorunun diplomatik yollarla çözülmesinden yana olmuştur. Barış Pınarı Harekâtı başladıktan sonra da sahada olduğu gibi diplomaside de büyük başarı elde etmek için her yola başvurmuştur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ABD başkanı Donald Trump ve Rusya devlet başkanı Vladimir Putin başta olmak üzere Avrupa ülkeleri ve dünyanın farklı yerlerinden devlet ve hükümet başkanları ile görüşmüştür. Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar da çeşitli ülkelere muhatapları ile görüşmeler yapmıştır.

Sahada olduğu gibi diplomaside de büyük başarı elde edilmek için hükümet her yola başvurmakta ve tüm imkânları kullanmaktadır düşüncesine %1,2 kesinlikle katılmıyorum, %1,2 katılmıyorum, %9,9 kararsızım, %31,7 katılıyorum, %54,0 kesinlikle katılıyorum cevabı verilmiştir. Bu soruyu cevaplamayanların oranı %1,9'dur. Sahada olduğu gibi diplomaside de büyük başarı elde edilmek için hükümet her yola başvurmakta ve tüm imkânları kullanmakta olduğu görüşünde olanların toplamı %85 olarak tespit edilmiştir.

13.Sosyal Medyada Barış Pınarı Harekâtını olumsuz etkileyecek ve aleyhte kamuoyu oluşturacak yanlış ve taraflı propagandalar yapılmaktadır.

Günümüzde sosyal medya yaygın olarak kullanılmaktadır. Sosyal medyada doğru bilgilerin yanında yanlış bilgiler de çok sayıda yer almaktadır. Tüm bunlara rağmen sosyal medya ile kamuoyu etkilenmeye çalışılmakta ve etkilenmektedir. Barış Pınarı Harekâtının devam ettiği günlerde sosyal medyada Barış Pınarı Harekâtı ile ilgili olarak kamuoyunu olumsuz etkileyecek yanlış ve taraflı propagandalar da yapılmıştır.

Sosyal Medyada Barış Pınarı Harekâtını olumsuz etkileyecek ve aleyhte kamuoyu oluşturacak yanlış ve taraflı propagandalar yapılmaktadır düşüncesine %0,6 kesinlikle katılmıyorum, %6,2 katılmıyorum, %8,7 kararsızım, %28,6 katılıyorum, %55,9 kesinlikle katılıyorum cevabı verilmiştir. Sosyal Medyada Barış Harekâtını olumsuz etkileyecek ve aleyhte kamuoyu oluşturacak yanlış ve taraflı propagandalar yapılmaktadır görüşünde birleşenlerin toplamı %84,5 olarak belirlenmiştir.

14.Türk kamuoyu ve hükümet de sosyal medyayı çok iyi kullanmaktadır.

Barış Pınarı Harekâtı ile ilgili süreçte Türk kamuoyu ve hükümet de sosyal medyayı çok etkin kullanmaya çalışmış ve sosyal medya aracılığı ile mesajlarını daha geniş kesimlere ulaştırma yoluna gitmişti. Katılımcılardan Türk kamuoyu ve hükümet de sosyal medyayı çok iyi kullanmaktadır görüşüne %0,6 kesinlikle katılmıyorum, %6,8 katılmıyorum, %26,1 kararsızım, %35,4 katılıyorum, %31,1 kesinlikle katılıyorum cevapları verilmiştir. Katılımcılardan Türk kamuoyu ve hükümet de sosyal medyayı çok iyi kullanmaktadır görüşüne kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum cevabı verenlerin toplamı %66,5 olmuş, bu

konuda kararsız olanların oranı %26,1 olarak belirlenmiştir. Katılımcılardan her 4 kişiden birinin bu konuda kararsız olduğu görülmektedir.

15.Türk askeri sivil vatandaşa zarar vermemeye azami gayreti göstermektedir.

Türk askeri Barış Pınarı Harekâtında sivil vatandaşlara zarar vermemeye azami özeni göstermiş, askeri ve hükümet yetkililerinden de bu konuda gerekli açıklamalar ülke ve dünya kamuoyuna defalarca açıklanmıştır. Milli Savunma Bakanlığı 09.10.2019 tarihli Basın Açıklamasında Barış Pınarı Harekâtı ile şu bilgileri vermiştir. Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın talimatları ile hazırlanan "Barış Pınarı Harekât Planı Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından bugün saat 16.00'dan itibaren uygulanmaya başlanmıştır" denilmiş, harekât ile ilgili şu bilgiler verilmiştir. "*...Fırat Kalkanı Harekâtı ve Zeytin Dalı Harekâtı'nda olduğu gibi, harekâtın planlama ve icrasında sadece teröristler ile bunlara ait barınak, sığınak, mevzii, silah, araç ve gereçler hedef alınmakta, sivil/masum kişilerin ve harekât bölgesindeki tarihi, kültürel, dini yapılar, altyapı tesisleri ile bölgede bulunması muhtemel dost ve müttefik ülke unsurlarının zarar görmemesi için her türlü dikkat ve hassasiyet gösterilmektedir. Kamuoyuna saygı ile duyurulur.*"¹⁴ Cumhurbaşkanı, Milli Savunma Bakanı ve Dış İşleri Bakanı tarafından benzer açıklamalar her vesile ile dile getirilmiştir.

Türk askeri sivil vatandaşa zarar vermemeye azami gayreti göstermektedir görüşüne katılımcılardan katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum cevabı veren kimse olmamıştır. Katılımcılar %3,7 kararsızım, %9,9 katılıyorum, %84,5 kesinlikle katılıyorum cevabı vermiştir. Bu soruya cevap vermeyenlerin oranı %1,9'dur. Katılımcılardan Barış Pınarı harekâtında Türk askerinin sivil vatandaşa zarar vermemeye azami gayreti gösterdiği görüşünde olanların toplamı %94,4 olarak belirlenmiştir.

16.Kıbrıs Barış Harekâtı hangi şartlar ve duygular ile yapıldıysa bu harekât da aynı şart ve duygular ile yapılmaktadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı tarafından iddia edilen açıklama üzerine Cumhurbaşkanı yardımcısı Fuat Oktay "*Kıbrıs Barış Harekâtı hangi şartlar ve duygular ile yapıldıysa bu harekât da aynı şart ve duygular ile yapılmaktadır*" açıklamasında bulunmuştur. Diğer yetkililer de benzer ifadeler ile tepkilerini dile getirmişlerdir.

Kıbrıs Barış Harekâtı hangi şartlar ve duygular ile yapıldıysa bu harekât da aynı şart ve duygular ile yapılmaktadır görüşüne katılımcılardan kesinlikle katılmıyorum cevabı veren bulunmamaktadır. %1,2 katılmıyorum, %10,6 kararsızım, %24,2 katılıyorum, %63,4 kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Soruyu cevaplamayanların oranı %0,6'dır. Katılımcılardan Kıbrıs Barış Harekâtı hangi şartlar ve duygular ile yapıldıysa bu harekât da aynı şart ve duygular ile yapılmaktadır görüşünde birleşenlerin toplamı %87,6 olarak tespit edilmiştir.

17.Zor ve uzun bir süreç olmasına rağmen Barış Pınarı Harekâtı çok uzun sürmemiştir.

Barış Pınarı Harekâtının zor bir süreç olacağı ve uzun zaman alacağı gündeme getirilmiş, Barış Pınarı Harekâtı ile Türkiye'nin bataklığa saplanacağı iddia edilmişti. Barış Pınarı Harekâtı ile Türkiye'nin içinden çıkamayacağı bir bataklığa sürüklendiği algıları

14 <https://www.msb.gov.tr/SlavtHaber/9102019-02880> (Erişim Tarihi: 23.10.2019)

oluşturulmaya çalışılmış, Türkiye'nin çok zor bir işe kalkıştığı kanaati yayılmak istenmiştir. Çok zor ve çok uzun sürmesi beklenen bu harekât başladıktan 9 gün sonra 17 Ekim 2019 tarihi gibi çok kısa bir zamanda büyük bir başarı ile sonuçlanmıştır. Zor ve uzun bir süreç olmasına rağmen Barış Pınarı Harekâtı çok uzun sürmemiştir görüşüne kesinlikle katılmıyorum diyen hiçbir akademisyen olmamıştır. Katılımcılardan %1,2 katılmıyorum, %7,5 kararsızım, %37,3 katılıyorum, %53,4 kesinlikle katılıyorum cevabı verilmiştir. Bu soruyu cevaplandırmayanların oranı %0,6 olmaktadır. Akademisyenlerden zor ve uzun bir süreç olmasına rağmen Barış Pınarı Harekâtı çok uzun sürmemiştir görüşünde olanların toplamı %90,7 olarak tespit edilmiştir.

18.Barış Pınarı Harekâtı ile ilgili olarak ABD ile yaptığı anlaşmada Türkiye büyük kazanımlar elde etmiştir.

Barış Pınarı Harekâtı devam ederken ABD başkanı Donald Trump'ın yardımcısı Mike Pence, Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, Ulusal Güvenlik Danışmanı Robert O'Brien ve Suriye özel temsilcisi James Jeffrey'den oluşan bir heyet ile görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya gelmiştir.¹⁵ 17 Ekim 2019 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan başkanlığındaki Türk heyeti ile bu heyet arasında yapılan ve 4 saat 20 dakika süren görüşmeler sonunda ABD heyeti tarafından 5 gün ve 120 saat içerisinde sınır bölgesindeki terör güçlerinin oradan ayrılacağı güvencesi verilmiştir. Bunun üzerine gelişmeleri takip etmek üzere 5 gün ve 120 saat için çatışmalara ara verilmiştir. Harekâtın başladığı günden itibaren cephede büyük başarı elde eden Türkiye, bu görüşmeden de beklediği sonucu almış, bu durum kamuoyunda da takdir toplamıştır.

Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kalın 04.11.2019 tarihinde yaptığı açıklamada, "Barış Pınarı Harekâtı özellikle kuzey Suriye'de, kuzeydoğu Suriye'de, sınırimızın hemen güneyinde bir terör koridoru, hatta bir terör devleti kurmayı hedefleyen amaçları ortadan büyük oranda kaldırmıştır. Ve bu terör koridoruna çok ciddi bir darbe vurulmuştur"¹⁶ demiştir. Katılımcılardan Barış Pınarı Harekâtı ile ilgili olarak ABD ile yaptığı anlaşmada Türkiye büyük kazanımlar elde etmiştir görüşüne kesinlikle katılmıyorum diyenler %0,6, katılmıyorum diyenler %8,1 olarak belirlenmiştir. %25,5 kararsız olduğunu belirtirken, %29,2 katılıyorum, %34,2 kesinlikle katılıyorum şeklinde beyanda bulunmuşlardır. %2,5 oranında katılımcı bu soruyu cevaplamamıştır. Barış Pınarı Harekâtı ile ilgili olarak ABD ile yaptığı anlaşmada Türkiye büyük kazanımlar elde etmiştir görüşüne katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum diyerek katılanların toplamı %63,4 olmuştur. Bu konuda kararsız olduklarını beyan edenlerin toplamı %25,5 olarak belirlenmiş, her 4 kişiden birinin kararsız olduğu dikkat çekmektedir.

19. 5 gün ve 120 saat ile sınırlı anlaşmanın sonunda da Türkiye yine büyük kazanımlar elde edecektir.

ABD ile yapılan mutabakata göre 5 gün ve 120 saat içinde PYD-YPG terör gruplarının sınırdan uzaklaşacağı güvencesi verilmiş, Türkiye de 5 gün ve 120 saat ile harekâta ara vermişti. 5 gün ve 120 saat ile sınırlı anlaşmanın sonunda da Türkiye yine büyük kazanımlar

¹⁵ [Bigun.net/haber/baris-pinari-harekati-gun-gun-neler-yasandi](http://bigun.net/haber/baris-pinari-harekati-gun-gun-neler-yasandi) (Erişim Tarihi: 06.08.2020)

¹⁶ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/112419/%20%20cumhurbaskanligi-sozcusu-kalin-baris-pinari-harek-ti-kuzey-suriye-de-teror-devlet-i-kurmayi-hedefleyen-amaclari-ortadan-kaldirmistir-> (19.08.2020)

elde edecektir görüşüne akademisyenlerden %0,6 kesinlikle katılmıyorum, %5,6 katılmıyorum, %29,8 kararsızım, %31,1 katılıyorum, %32,9 kesinlikle katılıyorum cevabı verilmiştir. 5 gün ve 120 saat ile sınırlı anlaşmanın sonunda da Türkiye yine büyük kazanımlar elde edecektir görüşünde olanların toplamı %64 olarak belirlenmiş, %29,8 oranında katılımcı bu konuda kararsız olduğunu beyan etmiştir.

20. Bireysel olarak ben de Barış Pınarı Harekâtını destekliyorum.

Bireysel olarak Barış Pınarı Harekâtına yaklaşımları tespit etmek amacıyla sorulan “Bireysel olarak ben de Barış Pınarı Harekâtını destekliyorum” ifadesine, kesinlikle katılmıyorum cevabı veren akademisyen olmamıştır. Katılımcılar %0,6 katılmıyorum, %3,1 kararsızım, %15,5 katılıyorum, %80,1 kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Bu soruyu cevaplamayanların oranı %0,6’dır. Katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabı vererek bireysel olarak ben de Barış Pınarı Harekâtını destekliyorum diyenlerin toplamı %95,6 olarak tespit edilmiştir. 23 soruluk anket çalışmasında en yüksek desteğin bu soruda olduğu görülmüştür.

21. Eğer mümkün olsa, gönüllü olarak bu operasyonda ben de bulunmak isterim.

Yine bireysel olarak eğer mümkün olsa gönüllü olarak bu operasyonda bulunmak isteyip istemediklerini ölçmek amacıyla sorulan eğer mümkün olsa, gönüllü olarak bu operasyonda ben de bulunmak isterim şeklindeki görüşe katılımcılardan %0,6 kesinlikle katılmıyorum, %2,5 katılmıyorum, %9,9 kararsızım, %22,4 katılıyorum, %64,0 kesinlikle katılıyorum cevabı verilmiştir. Bu soruyu cevaplamayanların oranı %0,6’dır. Eğer mümkün olsa, gönüllü olarak bu operasyonda ben de bulunmak isterim cevabı verenlerin toplamı %86,4 olmuştur.

22. Barış Pınarı Harekâtı sonucunda Suriye, yaşanılabilir bir hale gelecektir.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan harekâtın başladığını duyurduğu twitin devamında konuyla ilgili olarak “*Barış Pınarı Harekâtı ile ülkemize yönelik terör tehdidini bertaraf edeceğiz. Oluşturacağımız güvenli bölge sayesinde Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönmelerini sağlayacağız. Suriye'nin toprak bütünlüğünü koruyacak, tüm bölge halkını terörün pençesinden kurtaracağız*” demişti. Son iki soru da Barış Pınarı Harekâtı sonucunda Suriye'nin ve Türkiye'deki Suriyelilerin durumları ile ilgili idi. Akademisyenlerden bu konuda alınan cevaplar aşağıda verilmiştir.

Barış Pınarı Harekâtı sonucunda Suriye, yaşanılabilir bir hale gelecektir düşüncesine kesinlikle katılmıyorum cevabı veren olmamıştır. Katılımcılar %3,1 katılmıyorum, %23,6 kararsızım, %33,5 katılıyorum, %39,8 kesinlikle katılıyorum cevabı vermiştir. Barış Pınarı Harekâtı sonucunda Suriye, yaşanılabilir bir hale gelecektir düşüncesine kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum cevabı verenlerin toplamı %73,3 olmuş, %23,6 oranındaki katılımcı da bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir.

23. Barış Pınarı Harekâtından sonra Türkiye'deki Suriyelilerin büyük bir kısmı ülkelerine dönecektir.

Katılımcılar Barış Pınarı Harekâtından sonra Türkiye'deki Suriyelilerin büyük bir kısmı ülkelerine dönecektir düşüncesine %5,0 kesinlikle katılmıyorum, %11,8 katılmıyorum, %35,4 kararsızım, %19,3 katılıyorum, %27,3 kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. %1,2 bu soruyu cevaplamamıştır. Barış Pınarı Harekâtından sonra Türkiye'deki Suriyelilerin büyük bir kısmı ülkelerine dönecektir, düşüncesine kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum diyenlerin

toplamı %46,6 olarak belirlenmiştir. Anket soruları içerisinde en yüksek kararsız oranı %35,4 ile bu soruda olmuştur.

Çalışma ile ilgili bulgulara ulaştıktan sonra bazı soruları ve bunlara verilen cevapları başka sorular ile karşılaştırarak daha detaylı sonuçlara ulaşmak hedeflenmiştir. Bu karşılaştırmalar ve elde edilen sonuçlar şu şekilde olmuştur.

Erkeklerin %99,2'si, kadınların %80,9'u Barış Pınarı Harekâtının, Türkiye'nin meşru müdafaa hakkından kaynaklandığı görüşündedir. Barış Pınarı Harekâtı, Türkiye'nin sınırında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirilmektedir, ifadesine araştırma görevlileri %100 katıldıklarını belirtmişlerdir. Öğretim görevlilerinin %96,9'u, Dr. Öğretim Üyelerinin %96,3'ü, Doçentlerin %96,3'ü, Profesör Doktorların %93,4'ü Barış Pınarı Harekâtı, Türkiye'nin sınırında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirildiği görüşündedir.

Bekarların %85,2'si, evlilerin %95,9'u, dul olanların %83,3'ü Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtını gerçekleştirmesinin sebebi böyle bir harekâta mecbur kalmasından kaynaklandığına inanmaktadır. Bireysel olarak ben de Barış Pınarı Harekâtını destekliyorum cevabı veren erkeklerin toplamı %100 olurken, bu oran kadınlarda %85,4 olarak belirlenmiştir. Eğer mümkün olsa, gönüllü olarak bu operasyonda ben de bulunmak isterim düşüncesine erkeklerin %93,2'si katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum derken, bu oran kadınlarda %68,3 olmuştur. Erkeklerde kararsız olanlar %4,2 olurken kadınlarda bu oran %26,8 olarak belirlenmiştir. Erkeklerin bu konuda daha istekli oldukları görülmektedir.

Yaş grubuna göre yapılan karşılaştırmalarda 18-30 yaş grubundakilerin %83,3'ü, 31-45 yaş grubundakilerin %80,9'u, 46-59 yaş grubundakilerin %83'ü, 60 ve üzeri yaş grubundakilerin %66,7'si bireysel olarak Barış Pınarı Harekâtını desteklediklerini beyan etmişlerdir.

Medeni duruma göre yapılan karşılaştırmalarda katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum diyerek eğer mümkün olsa, gönüllü olarak bu operasyonda ben de bulunmak isterim cevabı veren bekarların toplamı %89,6, evlilerin oranı %86, dul olanların oranı %83,3 olarak belirlenmiştir. Bekarların %85,2'si, evlilerin %95,9'u, dul olanların %83,3'ü Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtını gerçekleştirmesinin sebebi böyle bir harekâta mecbur kalmasından kaynaklandığı görüşündedir. Cinsiyete göre yapılan karşılaştırmada erkeklerin %99,1'i, kadınların %87,8'i Barış Pınarı Harekâtı, Türkiye'nin sınırında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirildiği görüşündedir.

Sahada olduğu gibi diplomaside de büyük başarı elde edilmek için hükümet her yola başvurmakta ve tüm imkânları kullanmakta olduğu görüşünde olan erkeklerin toplamı %91,4, kadınlarda bu oran %76,2 olarak tespit edilmiştir.

Erkeklerin %89'u, kadınların %71,5'i Sosyal Medyada Barış Harekâtını olumsuz etkileyecek ve aleyhte kamuoyu oluşturacak yanlış ve taraflı propagandalar yapıldığı görüşündedir. Türk kamuoyu ve hükümet de sosyal medyayı çok iyi kullanmaktadır öncülüne kadınlardan kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum diyenlerin toplamı %57,1, erkeklerde %69,8 olarak belirlenmiştir.

Araştırma Görevlilerinin %100'ü, Öğretim Görevlilerinin %80,3'ü, Dr. Öğretim üyelerinin %68,5'i, Doçentlerin %88,4'ü, Profesörlerin %66,6'sı Barış Pınarı Harekâtı konusunda Batılı müttefiklerimiz ile Rusya ve Çin gibi ülkeler Türkiye'yi yalnız bıraktıkları görüşündedir. Öğretim görevlilerinin %95,5'i, Dr. Öğretim üyelerinin %90,7'si, Doçentlerin

%92,6'sı, profesörlerin %83,3'ü Barış Pınarı Harekâtı konusunda İslam Ülkeleri ve Arap Birliğinin gereken desteği vermediği görüşündedir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Daha önce de belirtildiği üzere bu araştırmada 9 Ekim 2019 tarihinde başlayan ve 17 Ekim 2019 tarihinde sona eren Barış Pınarı Harekâtı ele alınmıştır. Konuyla ilgili olarak 2019-2020 eğitim öğretim yılı Güz döneminde Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde görev yapan akademik personele anket uygulanmıştır. Ankete 119 (%73,9) erkek, 42 (%26,1) kadın olmak üzere farklı unvanlarda 161 akademisyen katılmıştır.

Bu araştırmada 2019-2020 eğitim öğretim yılı Güz döneminde Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde görev yapan akademik personelin Barış Pınarı Harekâtı hakkındaki algılarını tespit etmek amacıyla yapılan çalışmanın verileri analiz edilmiştir.

Anket uygulamasına katılan akademisyenlerden Barış Pınarı Harekâtının Türkiye'nin sınırında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirildiği görüşüne katılanların toplamı %95,6, Barış Pınarı Harekâtının Türkiye'nin meşru müdafaa hakkından kaynaklandığı görüşünde olanlar %94,4 olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtını gerçekleştirmesinin sebebi böyle bir harekâta mecbur kalmasındandır görüşünde birleşenlerin oranı %92,5 olarak tespit edilmiştir. Barış Pınarı Harekâtında Türk askerinin sivil vatandaşa zarar vermemeye azami gayreti gösterdiği görüşünde olanların toplamı %94,4 olarak belirlenmiştir. Bireysel olarak ben de Barış Pınarı Harekâtını destekliyorum diyenlerin toplamı %95,6, eğer mümkün olsa gönüllü olarak bu operasyonda ben de bulunmak isterim cevabı verenlerin toplamı %86,4 olmuştur.

Sahada olduğu gibi diplomaside de büyük başarı elde edilmek için hükümet her yola başvurmakta ve tüm imkânları kullanmakta olduğu görüşünde olanların toplamı %85, bu görüşe katılmayanların toplamı %2,4 olarak tespit edilmiştir.

Barış Pınarı Harekâtıyla Türkiye, Suriye'nin topraklarını ilhak edecek iddialarının gerçekleri yansıtmadığı görüşünde birleşenlerin toplamı %89,4, aksi görüşte olanlar %6,2 olmuştur.

Barış Pınarı Harekâtıyla "Kürtlerin öldürülmesi hedeflenmektedir" iddiasının gerçekleri yansıtmadığı görüşünde olanların toplamı %92, bu görüşe katılmayanlar ise %4,4 olarak belirlenmiştir.

Kıbrıs Barış Harekâtı hangi şartlar ve duygular ile yapıldıysa bu harekât da aynı şart ve duygular ile yapılmaktadır görüşünde birleşenlerin toplamı %87,6, bu görüşe katılmayanlar %1,2 olarak tespit edilmiştir.

23 soruluk anket sorusundan 5 maddede diğer sorulara verilen cevaplara göre kararsızların yükseldiği görülmüştür. Bu konularda da destek oranları yine yüksek olmakla beraber akademisyenlerin tereddütleri olduğu dikkat çekmiştir. O maddeleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

Barış Pınarı Harekâtından sonra Suriye'nin yaşanır hale geleceği görüşüne katılmayanların toplamı %3,1, katılanların toplamı %73,3 olmuş, kararsız olanlar %23,6 olarak belirlenmiştir.

Barış Pınarı Harekâtı ile ilgili olarak ABD ile yaptığı anlaşmada Türkiye büyük kazanımlar elde etmiştir görüşüne katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum diyerek katılanların toplamı %63,4, katılmayanların toplamı %8,7 olmuştur. Bu konuda kararsız olduklarını beyan edenlerin toplamı %25,5 olarak belirlenmiştir.

Türk kamuoyu ve hükümet de sosyal medyayı çok iyi kullanmaktadır görüşüne kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum cevabı verenlerin toplamı %66,5 olmuş, bu konuda kararsız olanların oranı %26,1 olarak belirlenmiştir.

5 gün ve 120 saat ile sınırlı anlaşmanın sonunda da Türkiye yine büyük kazanımlar elde edecektir görüşünde olanların toplamı %64, bu görüşe katılmayanlar %6,2, kararsız olanlar %29,8 olarak belirlenmiştir.

Barış Pınarı Harekâtından sonra Türkiye'deki Suriyelilerin büyük bir kısmı ülkelerine dönecektir düşüncesine katılmayanların toplamı %16,8, katılanların toplamı %46,6 olarak, kararsız olanlar %35,4 olarak belirlenmiştir. Anket soruları içerisinde en yüksek kararsız oranı bu soruda olmuştur.

Bu kararsızlıklara rağmen Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde görev yapan akademik personelin Barış Pınarı Harekâtına çok büyük destek verdikleri tespit edilmiştir. Hipotezlerimizin tamamının doğrulandığı görülmüştür.

Kaynakça

DEMİR, E.(2020). Barış Pınarı Harekâtı, Flipper Yayıncılık, İstanbul.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-ic-savasi-9-yilina-girdi/1417715>, (Erişim tarihi: 17.06.2020)

<http://mülteciler.org.tr /turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> (Erişim tarihi: 08.08.2020)

<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-disislerinden-baris-pinari-harekati-aciklamasi-41348876> (Erişim Tarihi: 8.5.2020)

<https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-baris-pinari-harekati-kesinlikle-devam-edecek-440092.html> (Erişim Tarihi: 08.08.2020)

<https://twitter.com/RTErdogan>, (Erişim Tarihi : 20.10.2019)

<https://www.tccb.gov.tr/>(ErişimTarihi:20.10.2019)

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/111023/-turk-silahli-kuvvetleri-miz-suriye-mill-ordusu-yla-birlikte-baris-pinari-harek-ti-ni-baslatmistir-> (Erişim Tarihi : 20.10.2019)

<https://www.cnnturk.com/turkiye/son-dakika-baris-pinari-harekati-basladi> (Erişim Tarihi : 23.10.2019)

<https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/9102019-02880> (Erişim Tarihi: 23.10.2019)

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/111023/-turk-silahli-kuvvetleri-miz-suriye-mill-ordusu-yla-birlikte-baris-pinari-harek-ti-ni-baslatmistir-> (Erişim Tarihi : 20.10.2019)

<https://www.cnnturk.com/turkiye/son-dakika-baris-pinari-harekati-basladi> (Erişim Tarihi: 23.10.2019)

<https://www.msb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 22.10.2019)

<https://twitter.com/ulusalkanal/status/1183097128199041024/> (03.07.2020)

<https://www.haberler.com/kktc-cumhurbaskani-baris-pinari-harekati-nda-12541817-haberi/> (Erişim Tarihi: 16.8.2020)

<https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/9102019-02880> (Erişim Tarihi: 23.10.2019)

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/112419/%20%20cumhurbaskanligi-sozcusu-kalin-baris-pinari-harek-ti-kuzey-suriye-de-teror-devleti-kurmayi-hedefleyen-amaclari-ortadan-kaldirmistir-> (Erişim Tarihi: 19.08.2020)

https://setav.org/assets/uploads/2017/10/R91_FKA.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2020)

<https://www.takvim.com.tr/guncel/2018/01/20/tsk-zeytin-dali-harekati-basladi> (Erişim tarihi: 15.03.20209)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50017159>, (Erişim tarihi: 14-10-2019).

Bigun.net/haber/baris-pinari-harekati-gun-gun-neler-yasandi (Erişim Tarihi: 06.08.2020)

Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 4 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Davut ATMACA / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Coğrafya ABD, Doktora, MEB Öğretmen. adaatmaca17@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7149-2952

Yazar: Hayri ÇAMURCU/ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Coğrafya, Dr. Öğretim Üyesi. hcamurcu@comu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-9167-7946

Atıf: ATMACA, D. ve ÇAMURCU, H.(2020). Milli Bilinç Oluşturmada Coğrafya Dersinin Etkisine Yönelik Öğretmen Görüşleri (Çanakkale İli Örneği), Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt4, Sayı2, 77-84.

Gönderim Tarihi: 9 Temmuz 2020 / Kabul Tarihi: 16 Eylül 2020

*Bu çalışma 2017 yılında Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'ne sunulan "Ortaöğretim Coğrafya Dersinin Milli Bilinç Oluşturmasına Yönelik Öğretmen Görüşleri (Çanakkale İli Örneği)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

**Bu çalışma 27-29 Nisan 2017 tarihinde Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi tarafından düzenlenen ULEAD 2017 Annual Congress: ICRE 'de bildiri olarak sunulmuştur.

MİLLÎ BİLİNÇ OLUŞTURMADA COĞRAFYA DERSİNİN ETKİSİNE YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ (ÇANAKKALE İLİ ÖRNEĞİ)

Özet

Bu araştırmanın amacı, lise coğrafya derslerinin milli bilinç oluşturmadaki etkisini coğrafya öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda tespit etmektir. Bu amaca yönelik olarak araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Küme örnekleme yoluyla seçilen 87 coğrafya öğretmenine anket uygulanmış, basit seçkisiz örnekleme göre seçilen 20 coğrafya öğretmeniyle de görüşmeler yapılmıştır. Araştırma sonunda, Coğrafya Öğretmenlerinin "Ortaöğretim Coğrafya Derslerinin Milli Bilinç Oluşturmadaki Etkisi" ne yönelik ifadelerle katılım seviyelerinde incelenen değişken bakımından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Araştırmadaki nitel sorulara verilen cevaplar doğrultusunda "güvenlik problemleri", "empati", "kültürel etkileşim", "dünya vatandaşı" temalarının ön plana çıktığı görülmüştür. Bu bulgular doğrultusunda; lise müfredatına Siyasi Coğrafya dersinin eklenilmesi, coğrafya dersinin ders saatlerinin arttırılması, Çanakkale'nin doğal ve tarihi özelliklerinin yapılacak kültür gezileriyle ön plana çıkarılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Coğrafya Dersi, Milli Bilinç, Coğrafya Öğretmeni.

OPINIONS OF TEACHERS ABOUT THE EFFECT OF GEOGRAPHY LESSON IN CREATING NATIONAL AWARENESS (EXAMPLE OF CANAKKALE PROVINCE)

Abstract

The aim of this research is to determine the effect of high school geography lessons on creating national awareness in line with the opinions of geography teachers. For this purpose, the scanning model was used in the research. Questionnaire was applied to 87 geography teachers selected through cluster sampling, and interviews were conducted with 20 geography teachers selected based on simple random sampling. At the end of the research, no significant difference was found in terms of the variable examined in the level of participation of the Geography Teachers'

expressions about the “Effect of Secondary Education Geography Lessons on Creating National Awareness”. In line with the answers given to the qualitative questions in the research, the themes of "security problems", "empathy", "cultural interaction", "citizen of the world" have come to the fore. In line with these findings; It was suggested to add the Political Geography course to the high school curriculum, to increase the course hours of the Geography Course, and to bring the natural and historical features of Çanakkale to the fore with cultural trips.

Key Words: Canakkale, Geography Lesson, national consciousness, geography teacher.

GİRİŞ

Milli bilinç ya da milli şuur bir milletin hayatındaki en önemli manevi sembollerden birisi olup, milletlerin duygu ve düşüncelerini ifade etmesini sağlayan temel taşlarından birisidir (Atsız, 2015). Millet olmayı başarabilmek bir takım duyuşsal yetkinlikleri gerektirir. Bir toplumun yas tutma biçimleri, iman ve inanç esasları, yaşam tarzı kendine özgü birtakım unsurlar içermektedir. Bu durum, bir milletin kendine has özelliklerle ön plana çıkmasını sağlamaktadır (Kösoğlu, 2003). Bu özellikler, kurumsallaşmış bir orgnazisyon olan devleti ayakta tutan değerlerdir.

Devletlerin devamını sağlamada bireyleri yetiştirme işi her ülkenin kendi eğitim programı aracılığıyla sağlanmaktadır. İngiltere, Danimarka, Lüksemburg, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya gibi ülkelerde eğitim programına “vatandaşlık eğitimi programı” kapsamında dahil edilen Sosyal Bilgiler, Tarih ve Coğrafya dersleri bu amaca yönelik olarak işe koşulan dersler arasındadır (Ulusoy ve Tay, 2011). Coğrafya dersi, Türk Milli Eğitiminin genel kapsam ve amacına uygun olarak bilinçli, görev ve sorumluluklarının farkında olan, vatanını, milletini seven bireylerin yetiştirilmesinde önemli bir yere sahiptir (Kaya, 2013). Coğrafya dersi öğretim programı insan ve doğaya yönelik vatanseverlik, bilimsellik, sevgi, saygı, kardeşlik gibi değerlerle ön plana çıkmaktadır (Karabağ ve Şahin, 2007).

Bu görüşler kapsamında coğrafya öğretmenlerine düşen sorumluluk, Türkiye için gerekli olan milli ve manevi değerlerini koruyup, geliştirme yetkinliğine sahip bireylerin yetiştirilmesidir. Bu durum da ancak coğrafi değerlerin, milli değer olarak algılanıp yaşatılmasının sağlanmasıyla mümkün olacaktır (Çifçi ve Dikmenli, 2016). Bu bakımdan Türk insanının dünyaya ilişkin sosyo-ekonomik ilişkileri anlayıp, yaşamını buna göre şekillendirmesi için coğrafya derslerine büyük oranda ihtiyaç bulunmaktadır (Ünlü, 2014).

Araştırmanın Problemi

Coğrafya Dersinin Genel Amaçları ile Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları birlikte değerlendirildiğinde; genel olarak aynı eksende hareket ettikleri görülmektedir. Coğrafya derslerindeki nihai hedef; jeopolitik, jeostrateji, vatan, mekan ve konum gibi kavramları kökleştirmek ve milli bilinçle yönelik bir algı oluşturmaktır. Bu anlayış coğrafya derslerine programlar üstü bir misyon yüklediği gibi, bu dersten beklentileri de arttırmaktadır. Bu bakımdan Coğrafya Derslerinin milli bilinci oluşturmadaki etkisi hakkında coğrafya öğretmenlerinin ne düşündükleri problem olarak görülmüştür.

Bu problem doğrultusunda coğrafya öğretmenlerine şu sorular yöneltilmiştir:

1-Coğrafya dersinin milli bilinç oluşturmaya yönelik algı, görev yapılan lise türüne göre değişmekte midir?

2-Savaş, terör olayları, göç ve mülteci akınları milli bilinci ne yönde etkilemektedir?

3-Coğrafya Öğretim Programı (2005)’nin milli bilinci oluşturmadaki etkisi nedir?

Yöntem

Araştırma tarama modeline göre tasarlanmıştır. Bu modelde bir olay değiştirilmeden kendi şartları içinde değerlendirilir (Karasar, 2013). Araştırmadaki nicel veriler anket yardımıyla toplanmıştır. Anket, sistematik gözlemle ulaşılamayacak verilerin soru cevap süreci ile toplanmasına yardımcı olur (Baş, 2013). Nitel verileri toplama görüşme tekniğine göre yapılmıştır. Görüşme, bireylerin deneyim ve duygularını ortaya çıkarmada oldukça etkilidir. Bu yönüyle anket ve doldurmaya dayalı testlerin sınırlılığı ve yapaylığı ortadan kaldırılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Örnekleme

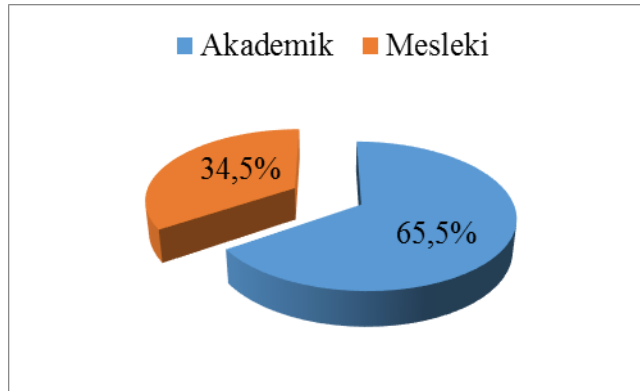
Araştırmadaki çalışma evrenini 2015-2016 eğitim öğretim yılında Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri'ne bağlı 66 okulda çalışan 95 coğrafya öğretmeni teşkil etmektedir. Bu öğretmenler arasından küme örnekleme yoluyla seçilerek anket uygulanan 87 coğrafya öğretmeni ile basit seçkisiz örnekleme yoluyla seçilen 20 coğrafya öğretmeni örnekleme oluşturmuştur.

Tablo 1

Katılımcıların Görev Yaptığı Lise Türü

Lise Türü	f	%
Akademik	58	65,5
Mesleki	29	34,5
Toplam	87	100

Ankete katılan Coğrafya Öğretmenlerinin % 65,5'i Akademik Liselerde çalışırken, % 34,5'i Mesleki Liselerde çalışmaktadır.

Şekil 1. Anket Uygulanan Öğretmenlerin Lise Türü

Veri Toplama Araçları

Nicel verileri toplamada anket tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda literatür taranarak, 50 sorudan oluşan soru havuzu hazırlanmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda soru havuzundaki sorular 30'a düşürülmüştür. Anket ifadelerinin oluşturulmasında MEB (2011)'de belirtilen Coğrafya Dersi Öğretim Programı (2005)'in genel amaç ve ifadeleri ile Yörü (2007), Okur (2013)'ün araştırmalarından yararlanılmıştır. 45 coğrafya öğretmeni ile yapılan ön uygulama doğrultusunda güvenilirlik katsayısı 0,89 olarak bulunmuştur. Veriler toplama aşamasında liseler; Akademik Liseler ve Mesleki Liseler olarak ikiye ayrılmıştır. Sınav odaklı çalışan tüm liseler Akademik Lise olarak gruplandırılmış; bir mesleğe yönelik eğitim-öğretim yapan liseler ise Meslek Lisesi olarak ele alınmıştır. "5'li Likert Tipi" ölçek kullanılan anketteki cevaplar "tamamen katılıyorum (1)",

“katılıyorum (2)”, “kararsızım (3)”, “katılmıyorum (4)”, “hiç katılmıyorum (5)” olarak oluşturulmuştur.

Nitel veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu yardımıyla toplanmıştır. Görüşme formunun hazırlanmasında uzman görüşüne başvurulmuştur. Bir Türkçe öğretmeni de görüşme formunu dil bilgisi açısından incelemiştir. Uygunluk kontrolü açısından iki coğrafya öğretmeniyle pilot uygulama yapılmış, ancak buradaki veriler araştırmaya yansıtılmamıştır.

Verilerin Toplanması

Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nün 06.04.2016 tarihli oluru ile veri toplama işlemine başlanmıştır. Araştırma verileri 2015-2016 eğitim öğretim yılının ikinci yarısında üç aylık bir süreçte toplanmıştır. Bazı katılımcılara ulaşmada yaşanan zorluklar yüzünden sosyal iletişim ağlarından da yararlanılmıştır. Katılımcılar, 15 ile 25 dakika arasında anketi cevaplamışlar; 20 ile 40 dakika arasında görüşme formunu cevaplamışlardır. Ölçme araçları, tenefüs ya da boş ders saatlerinde uygulanmış; uygulamalar ise öğretmen odası ve okul idarecilerinin odasında gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

İstatistiksel veri analizi “SPSS 20 Paket Programı” yardımıyla yapılmıştır. Veri çözümlemeye –t testi ve frekans analizinden faydalanılmıştır. İlişkisiz örneklemelerde, gruplar arasındaki fark –t testi yardımıyla bulunmaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013).

“Ortaöğretim Coğrafya Dersinin Milli Bilinci Oluşturmadaki Etkisine Yönelik İfadelere katılım oranı 1-5 bandında skorlandırılarak çeşitli parametrelere göre farklılık gösterip göstermediği yoklanmıştır. Araştırmadaki tüm analizler % 95 güven düzeyinde yapılmıştır.

Araştırmadaki nitel verileri çözümleme “betimsel analiz” tekniğine göre yapılmıştır. Bu yaklaşım elde edilen verilerin temalaştırılıp, alıntılarla desteklenmesine dayanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Katılımcıların görüşleri CÖ:4, CÖ12..., şeklinde kodlamalar yapılarak aktarılmıştır. Temaların oluşturulmasında katılımcı görüşleri ve araştırmanın kavramsal çerçevesi göz önünde bulundurulmuştur. Temalardaki güvenilirlik tespiti ölçme değerlendirme ve alan uzmanlarının görüşlerine göre yapılmıştır.

Bulgular

Tablo 2

“Ortaöğretim Coğrafya Dersinin Milli Bilinç Oluşturmadaki Etkisi”ne Yönelik İfadelerin Lise Türü Değişkenine Göre t Testi Sonuçları Dağılımı

Ortaöğretim Coğrafya Dersinin Milli Bilinç Oluşturmadaki Etkisine Yönelik İfadeler Türü	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
<i>Coğrafya dersi, vatan ve millet olma bilincinin daha köklü bir şekilde yerleşmesine katkı sağlar.</i>	Akademik 57	1,35	0,55	-1,352	0,180
	Mesleki 30	1,53	0,68		
<i>Coğrafya dersi sayesinde milli kültürümüzü öğrenip öğretme imkânına kavuşuruz.</i>	Akademik 57	1,75	0,81	1,500	0,137
	Mesleki 30	1,50	0,63		
<i>Coğrafya dersi, milli bilincin gelişmesine katkı sağlar.</i>	Akademik 57	1,51	0,76	-0,358	0,721
	Mesleki 30	1,57	0,63		
<i>Coğrafya dersi, Türkiye’nin nüfus politikaları ve bu politikaların gerekçelerini değerlendirmemize katkı sağlar.</i>	Akademik 57	1,47	0,85	1,220	0,226
	Mesleki 30	1,27	0,52		

<i>Coğrafya dersi, ülke ve dünya sorunlarının çözülmesinde ortak bir görüş etrafında birleşmemize katkı sağlar.</i>	Akademik	57	1,60	0,75	0,827	0,411
	Mesleki	30	1,47	0,57		
<i>Coğrafya dersi sayesinde Türkiye'nin sahip olduğu doğal kaynakların bölgesel ve küresel düzeydeki etkilerini daha iyi değerlendiririz.</i>	Akademik	57	1,47	0,76	0,876	0,383
	Mesleki	30	1,33	0,61		
<i>Coğrafya dersi sayesinde Türkiye'yi sembolize eden mekânsal değerleri daha iyi anlarız.</i>	Akademik	57	1,44	0,73	0,940	0,350
	Mesleki	30	1,30	0,47		
<i>Coğrafya dersi, yakın çevremizden başlayarak ülkemiz ve dünyaya ait mekânsal değerlere sahip çıkma bilincini geliştirir.</i>	Akademik	57	1,39	0,59	-0,107	0,915
	Mesleki	30	1,40	0,56		
<i>Coğrafya dersi Türkiye'nin tarih boyunca medeniyetler merkezi olmasının nedenlerini daha iyi kavramamıza yardımcı olur.</i>	Akademik	57	1,47	0,66	0,537	0,592
	Mesleki	30	1,40	0,50		
<i>Coğrafya dersi, ülkeler arasında sorun oluşturabilecek mekânsal unsurları günümüz çatışma alanlarıyla ilişkilendirmemize katkı sağlar.</i>	Akademik	57	1,46	0,57	0,456	0,650
	Mesleki	30	1,40	0,50		
<i>Coğrafya dersi milli değerlere ilişkin farkındalığın artmasına katkı sağlar.</i>	Akademik	57	1,46	0,73	0,152	0,879
	Mesleki	30	1,43	0,50		
<i>Coğrafya dersi, ülkelerin savunma stratejileri ile savunma hedeflerinin belirlenmesine katkı sağlar.</i>	Akademik	57	1,54	0,76	0,285	0,777
	Mesleki	30	1,50	0,51		
<i>Coğrafya dersi, ülkelerin dünya siyasetinde etkili olmalarına katkı sağlar.</i>	Akademik	57	1,39	0,56	-0,635	0,527
	Mesleki	30	1,47	0,57		
<i>Coğrafya dersi, ülkemizin kalkınmasında, severek sorumluluk alma bilincinin gelişimine katkı sağlar.</i>	Akademik	57	1,47	0,76	-0,387	0,700
	Mesleki	30	1,53	0,51		
<i>Coğrafya dersi sayesinde bölgesel ve küresel ölçekteki örgütlerin amaç ve işlevlerini daha iyi anlarız.</i>	Akademik	57	1,37	0,56	-1,355	0,179
	Mesleki	30	1,53	0,51		
<i>Coğrafya dersi, dünyanın önemli enerji nakil hatlarının Türkiye ve bölge ülkelerine olan etkilerini daha iyi anlamamıza katkı sağlar.</i>	Akademik	57	1,37	0,62	0,013	0,990
	Mesleki	30	1,37	0,56		
<i>Coğrafya dersi, sınırlı kaynakların etkili kullanımı konusunda projeler geliştirmemize katkı sağlar.</i>	Akademik	57	1,60	0,73	1,287	0,201
	Mesleki	30	1,40	0,56		

Tablo 2' deki ifadelerle katılım oranı lise türüne göre anlamlı bir fark göstermemektedir. Akademik Liseler ve Meslek Liselerinde görev yapan coğrafya öğretmenlerinin ifadelerle katılım düzeyi aynı seviyede olup "tamamen katılıyorum" ve "katılıyorum" aralığındadır.

"Günümüzdeki savaş ve terör olayları sonrasında ortaya çıkan uluslararası göçler ve mülteci akınları milli bilinci ne doğrultuda etkilemektedir?"

Coğrafya Öğretmenlerinin verdiği cevaplardan analiz edilip bulguya dönüştürülen cevapların bir kısmı aşağıda verilmiştir.

CÖ.3: “Ev sahibi ülke insanları, göç eden ülke insanlarına karşı empati kurup, onlara yardım elini uzatıyor...”

CÖ.4: “Mülteci dediğimiz insanların kültürleri de bizimkinden farklı. Bu insanlarla birlikte yaşarken muhakkak ki, kültürel etkileşim içine giriyoruz.”

CÖ.19 “...güvenlik problemlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.”

Bu soruya verilen cevaplar “güvenlik problemleri”, “empati”, “kültürel etkileşim” temaları altında gruplanmıştır.

“2005 Coğrafya Öğretim Programının Milli Bilinç Oluşturmadaki Duyarlılığı Hakkındaki Görüşleriniz Nelerdir?”

“Ders saatlerinin arttırılması” temasına yönelik öğretmenler şunları söylemiştir:

CÖ.2: “2005 coğrafya dersi öğretim programı, coğrafyanın farklı ve dikkat çeken birçok konusuna yer vermiştir. Çevre bilgisinden küreselleşmeye, ülkemizin tanıtımından dünya coğrafyasına kadar birçok konu bu programda kendine yer bulmuştur. Program, kapsam ve kazanım bakımından oldukça geçerli ve yeterli bir durumdadır. Milli bilinci kazandırmaya uygun ve yeterlidir. Ancak, ders saatleri istenilen bilgilerin öğretilmesi için yetersiz. Biz konularımızı bitirip, milli değerler üzerine konuşacak zamanı bulamıyoruz.”

CÖ.8: “..., coğrafya ders saatlerinde artışa gidilmesi gerekli.”

Coğrafya Öğretmenlerinin “kazanımlar milli değerleri kazandırmada yeterli” temasına ilişkin söyledikleri aşağıda verilmiştir.

CÖ.6: “2005 coğrafya öğretim programı mevcut kazanımlarıyla milli bilinci yeter derecede oluşturacak kapasiteye sahiptir. Öğretmenlerin uygulamada üzerine düşen görevi yapması durumunda, öğrencilerin ülkeye faydalı bireyler olarak yetiştirilmesi doğrultusunda program yeterli doğrultudadır.”

Dünya vatandaşı teması ile ilgili bir Coğrafya Öğretmeninin söylediği şudur:

CÖ.17: “Mevcut program bence öğrencileri küresel ölçekte dünya vatandaşı olmaya özendirilmekte, ancak bunu yaparken de milli bilinci kaybetmeme açısından yeterince destekleyici yapıdadır. Ancak şu anda yeni coğrafya programı çalışmaları gündemdedir ve yeni programda bunun nasıl olacağı önemlidir.”

Bu soruya olumsuz görüş bildiren bir Coğrafya Öğretmeninin cevabı aşağıda verilmiştir:

CÖ.20: “2000 yılı öncesinde öğrenci olduğum için coğrafya öğretim programı hakkında net bir bilgim olmamakla birlikte, 2005 coğrafya öğretim programının gerek milli bilincin oluşturulması gerek diğer konular bakımından yetersiz buluyorum. Bu nedenle revize edilmesi kanaatindeyim.”

Coğrafya Öğretmenlerinin bu soruda “ders saatlerinin arttırılması”, “kazanımlar milli değerleri kazandırmada yeterli” ve “dünya vatandaşı” temalarını oldukça fazla tekrar ettikleri görülmüştür.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Coğrafya Derslerinin milli bilinç oluşturmadaki etkisinin incelendiği bu araştırma 2015-2016 eğitim öğretim yılının ikinci yarısında Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı okullarda görev yapan Coğrafya Öğretmenleriyle gerçekleştirilmiştir.

Coğrafya Öğretmenleri, anketteki ifadelerin tamamına olumlu yönde cevap vermişlerdir. Bu bakımdan Coğrafya Öğretmenlerinin, "Coğrafya Dersinin Milli Bilinç Oluşturmadaki Etkisi"ne yönelik algıları lise türüne göre bir farklılık göstermemektedir.

Coğrafya Öğretmenlerine göre savaş ve terör olaylarına bağlı olarak yaşanan uluslararası göçler ve mülteci akınları milletler arasındaki kültürel etkileşimi arttırmaktadır. Mülteci kabul eden ülkelerde çeşitli güvenlik problemleri yaşanmaktadır. Yaşanılan göç ve mülteci akınları sonrasında yerel halkta, mültecilere karşı empati ve yardımlaşma duyguları gelişmektedir.

Demirci (2005), Akınoğlu (2006), Yörü (2007), Okur (2013) coğrafyanın kültürel, sosyal, siyasal gücüne yönelik çalışmalar yapmışlardır. Son yapılan çalışmalar incelendiğinde Şahin (2019), Cihad ve Aksoy (2019), İbret ve Güngör (2019) milli değerler, kültürel kimlik algılarına yönelik çalışmalar yaptıkları görülmüştür.

Bu sonuçlar doğrultusunda şu öneriler öne çıkmıştır:

-Milli bilince yönelik farkındalığı diri tutmak adına benzer araştırmalar daha büyük örneklem gruplarıyla tekrarlanabilir.

- Liselerdeki zorunlu Coğrafya Ders saatlerinin artışı sağlanabilir.

- Coğrafya Derslerinin ilkokul ve ortaokullarda da Coğrafya Dersi adı altında verilmesi sağlanabilir.

- Lise müfredatına Siyasi Coğrafya adı altında ders eklenebilir.

-Coğrafya Derslerinde tarih, kültür ve doğa gezilerine daha fazla yer verilerek, Çanakkale'nin bu anlamdaki zenginliğinden daha fazla faydalanılması sağlanabilir.

KAYNAKLAR

Akınoğlu, O. (2006). Coğrafya Eğitimi ve Toplum. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 13(1), 25-48.

Atsız, H. N. (2015). *Türk Ülküsü* (13. Basım). İstanbul: Ötüken Yayıncılık.

Baş, T. (2013). *Anket Nasıl Hazırlanır? Nasıl Uygulanır? Nasıl Değerlendirilir?* (7. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (14. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Cihad, S. B. C. ve Aksoy, B. (2019). Irak'ta Yaşayan Türkmen Ortaokul Öğrencilerinin Millî Kimlik Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Kerkük Örneği. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 1-14.

Çifçi, T., Dikmenli, Y. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Vatan Algısı ve Geçmiş Dönük Değişimi. *Turkish Studies Internaional Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(3), 847-860.

Demirci, A. (2005). Küreselleşen Dünyada Coğrafyanın Siyasal Gücü ve Türkiye Ölçeğindeki Rolü. *Marmara Coğrafya Dergisi*. 12(7), 1-16.

İbret, B. Ü. ve Güngör, İ. C. (2019). Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan

Göç Destanındaki Coğrafi Unsurların Milli Kimlik Bağlamında İrdelenmesi. *II. Uluslararası Coğrafya Eğitim Kongresi (UCEK-2019)*.3-5 Ekim.183-191.

Kaya, H. (2013). *Neden Coğrafya? Neden Coğrafya Eğitimi?* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara.

Karabağ, S. ve Şahin, S. (2007). Coğrafya Dersi Öğretim Programı 2005. S. Karabağ, S. Şahin (Ed.), *Kuram ve Uygulamada Coğrafya Eğitimi* (ss. 53-74). Ankara: Gazi Kitabevi.

Karasar, N. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (25. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kösoğlu, N. (2003). *Milli Kültür ve Kimlik* (3. Basım). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Okur, M. (2013). *Liselerde Coğrafya Eğitiminin Milli Kimlik Bilincine Etkisinin Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara.

MEB. (2011). *Coğrafya Dersi Öğretim Programı (9, 10, 11 ve 12. sınıflar)*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. Ankara. <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=59> Erişim tarihi 26/06/2016.

Şahin, A. M. (2019). Millî Mücadele'den Millî Kimlik İnşasına: Ateşten Gömlek. *Türkiyat Mecmuası*, 29, 151-168.

Ulusoy, K., Tay, B. (2011). Sosyal Bilgilerde Değer Eğitimi. R. Turan, A. M. Sünbül, H. Akdağ (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar II* (ss. 60-72). Ankara: Pegem Akademi.

Ünlü, M. (2014). *Coğrafya Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yörü, S. (2007). *Vatan Sevgisi ve Yurttaşlık Bilinci Oluşturmada Lise Coğrafya Derslerinin Yerinin Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 4 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Gulmira ABDİRASILOVA / Kazak Kızlar Milli Pedagoji Üniversitesi,
Filoloji Fakültesi, Kazak Dili, Prof. Dr. ab.gulmira@mail.ru
ORCID ID: 0000-0003-3240-6542

Yazar: Gaziza SHOYBEKOVA / Kazak Kızlar Milli Pedagoji Üniversitesi, Kazak Dili ve
Dünya Dilleri Fakültesi, Doç. Dr. shoibekova_gaziza@mail.ru
ORCID ID: 0000-0001-9484-1318

Yazar: Hikmet KORAŞ / Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş
Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Prof. Dr. hikmetkoras@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7045-2510

Atf: ABDİRASILOVA, G., SHOYBEKOVA, G. ve KORAŞ, H.(2020). ТҮРКІ ТІЛДЕС
ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ КІРМЕ СӨЗДЕРДІ, ТЕРМИНДЕРДІ ИГЕРУДІҢ ТӘЖІРИБЕЛЕРІ, Milli
Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt4, Sayı2, 85-93.

Gönderim Tarihi: 1 Eylül 2020 / Kabul Tarihi: 11 Ekim 2020

ТҮРКІ ТІЛДЕС ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ КІРМЕ СӨЗДЕРДІ, ТЕРМИНДЕРДІ ИГЕРУДІҢ ТӘЖІРИБЕЛЕРІ

Түйіндеме: Мақалада латын әліпбиін пайдаланатын түркі тілдес халықтардың кірме сөздерді, терминдерді игерудің тәжірибелері мен проблемалары қарастырылады. Қазақ, түрік, әзірбайжан, өзбек тілдеріндегі кейбір сөздердің орфографиялық жақтан игерілуі сөз болады. Ғылым мен техниканың қарқынды дамуына байланысты, тілдік байланыстардың нәтижесінде қазіргі түркі тілдерінде шеттілдік сөздер мен кірме терминдер өте мол. Бұл тілдегі күнделікті қолданыс тілін немесе салааралық терминдерді қолдануды жиілетіп, коммуникацияда шеттілдік сөздерді көбірек қолдану қажеттілігін туғызады. Осылайша күнделікті және тұрақты қолданыс тіліндегі шеттілдік сөздердің тұрақталып, ұдайы пайдаланылуына жол ашады. Бұл қазақ тілінің (өзге түркі тілдерін де) қолданыстық аясын тарылтуы әбден мүмкін. Осы мәселені шешу үшін шеттілдік сөздердің орнына қазақ тілінің өзінен балама сөз табу керек. Егер тіпті табылмай жатса, өзге түркі тілдерінен алу керек. Дәл бүгінгі жағдайда түрік тілінде бұл үдеріс жолға қойылған десе де болады. XX ғасыр басындағы А.Байтұрсынұлының «өз тілінен табылмаса, өзге тілдерден алу керек» деген идеясы бүгін де өте өзекті.

Тірек сөздер: Түркі тілдері, терминжасам, аталым, түркілік сөзжасамдық модельдер, сөзжасамдық үдеріс, латын графикасы, өзара ықпалдастық, шеттілдік сөздер.

EXPERIENCE OF STUDYING TERMS, BORROWED WORDS BY TURKIC-SPEAKING PEOPLES

Abstract: The article discusses the experience and problems of mastering input words and terms by Turkic-speaking peoples using the Latin alphabet. The spelling of some words in Kazakh, Turkish, Azerbaijani and Uzbek also discussed. Due to the rapid development of Science and technology, as a result of language contacts, modern Turkic languages have a lot of foreign words and foreign terms. This increases the use of everyday language or intersectoral terms in the language, which leads to the need to use more foreign words in communication. In this way, the use of

foreign words in everyday and permanent language is stabilized and allowed for continuous use. This may narrow the scope of application of the Kazakh language (as well as other Turkic languages). To solve this problem, instead of foreign words, it is necessary to find an alternative word in the Kazakh language itself. Even if it is not found, it must be taken from other Turkic languages. It is in modern conditions that the Turkish language can say that this process has been established. The idea of A. Baitursynov at the beginning of the XX century "if you can't find your own language, you need to get it from other languages" is very relevant today.

Keywords: Turkic languages, terminology, name, Turkic word-forming models, word-forming process, Latin graphics, interaction, foreign words.

Кіріспе

Ел тәуелсіздігімен байланысты мемлекеттік тілдің өміршеңдігіне жағдай туғызу, қолданылу аясын кеңейту, сөздік қоры мен құрамын молайту – заман талабынан туындаған табиғи үдеріс. Ал бұл қазақ тіл білімінде сала ретінде бөлініп шығуы тәуелсіздікпен тұспа-тұс келген, бірақ қалыптасу тарихы көнеден басталатын – сөзжасам саласының дамуына, сондай-ақ латын графикасының болашақта еніп, емлелік ережелерінің жасалуына, яғни шетілдік сөздердің орфографиясына айрықша әсер етуде. Жаңа қоғамдық формация, интеграциялық үдерістер, ақпараттар ағыны тілші ғалымдар қауымын тілдің лексикалық қоры мен терминжасамына терең де жан-жақты үңілуге итермелеп отыр. Түркі тілдеріндегі терминжасам жүйесі, сөз құрылысы, сөздердің жасалымы мен аталымы – ұзаққа созылған тарихи дамудың жемісі. Сөздің, терминдердің құрылымдық табиғатын тану үшін сөзжасам ғылымының тарихи даму жолын теориялық және практикалық тұрғыдан, түркітілдес халықтар тәжірибесімен астастыра, жан-жақты зерттеу қажет. Түркі тілдеріндегі сөзжасамдық жүйенің шығу төркінінде, даму және қалыптасу тарихында, ондағы жаңа аталымдардың беретін мағыналары мен атқаратын қызметтерінде қаншалықты ұлттық ерекшеліктері бола тұрса да, олар бейберекет құбылыстар емес, бір үлкен жүйе аясына топтасатын күрделі құбылыс.

Негізгі бөлім

Қазіргі қоғамдағы интеграциялық үдерістер қоғамдық өмірдің барлық саласына, оның ішінде – тілдік қабаттардың барлығына өз ықпалын тигізуде. Тілімізге сырттан толассыз еніп жатқан сөздер мен тіркесімдер тіл экологиясының ахуалын қиындатады. Мәдениетаралық ықпалдастықта ең сезімтал саналатын тілдің лексикалық құрамындағы терминдерді сырттан дайын күйінде сол қалпында қабылдай беру тіл иммунитетін әлсіретіп, оның қоғамдық, коммуникативтік қызметінің төмендеуіне әсер етуі сөзсіз. Сондықтан кезінде ұлт руханиятының көсемдері А. Байтұрсынұлы көрсеткен «тілдің ішкі мүмкіншілігін сарқа пайдалану» идеясы мемлекеттік тілдің кең қанат жаюына ықпал етеді. Әрине, бұл барлық термин сөздерді түгел аудару деген ой емес. Бірақ тамыры бір түркі тілдерінде осы мәселе қалай шешілуде, терминжасам үдерісі, шетілдік сөздерді игеру қандай сипатта дамуда, қазақ тілінің функциясын дамыту үшін өзге түркі тілдерінен не алуға болады немесе қазақ тілі өзге тілдерге қандай тәжірибе ұсына алады – міне, бұл мәселелер зерттеудің өзектілігін айқындай түседі. Әсіресе, қазақ графикасын латын әліпбиіне көшіріп жатқанда мұндай мәселелердің маңыздылығы артып жатыр. Мақаланы жазу барысында түркі тілдеріндегі сөзжасау, терминжасам тәжірибелері зерттеліп, қазақ тілінің ғылым мен технологияларға қатысты қолданылатын түркі негізді атаулары мен тіркесімдер қатары молайту көзделіп отыр. Осы арқылы мемлекеттік тілдің қолданыс аясы кеңейеді.

Бұрынғы Кеңес одағының құрамында болып, тәуелсіздік алған бірқатар түркітілдес мемлекеттер әліпбиін латын қарпіне ауыстырғаны белгілі. Алайда ол тілдердің терминологиясында шет тілдерінен енген терминдерді транслитерациялау және транскрипциялау мәселесі толық шешілді деп айта алмаймыз. Бұл мәселе қазіргі түркі тілдерінің барлығында бар десек қателеспейміз. Латын графикасына көшу кезінде Қазақстан өзге елдердің, атап айтқанда, Өзбекстан, Түркіменстан, Әзірбайжан, Түркия елдерінің тәжірибесіне сүйенді. Сондықтан біздің тілімізде де мұндай мәселелердің болары анық. Бірақ бұндай мәселелердің болуы тіл мамандарынан емес, аталған мемлекеттердің (Түркиядан басқалары) геоясаяси, қала берді орыс тілі басымдығынан болса керек деп ойлаймыз.

1934-1950 жылдары терминге қатысты бірқатар зерттеулер жүргізілді. Ата-түркінің тікелей қолдау көрсетуімен білім министрлігі және түрік тілі қоғамы тығыз байланыса отырып, бірқатар жұмыстар жүргізді. 2876-шы Ата-түрік мәдениет, тіл және тарих жоғарғы қоғамы заңының 37-ші пунктінің “Д” бөлігі бойынша «Барлық ғылым, техника, өнер салаларында термин түзу және зерттеу» міндеті түрік тілі қоғамына жүктелді. Түрік тілі қоғамы терминге қатысты жұмыстардың дерлігін

дербес түрде қолға алды. Әртүрлі ғылым мен өнер салаларында терминдер сөздігі жасалды. Әйтсе де осы кезеңде түрікшілдік идеяның жеткіліксіздігі, терминдердің сауатсыз түзілуі, дұрыс баламаларға қайшы ұғымдардың алынуы, ұғым мен термин арасында сәйкессіздіктің туындауы жаңадан түзілген терминдердің мойындалмай, жарияланбауына себепкер болды. Түрік тілінің ережелеріне бағынбай жасалған терминдердің де әсері болғандығын айта кету керек. Осындай өрескел әрекеттерге қарамастан түрік тілі қоғамы термин мәселесіне қатысты жұмыстарын жалғастыра берді. Бұның айғағы, алғаш рет түрік тіліндегі түсіндірме сөздік пен түрік тілінің емле сөздігі жарыққа шықты (Бегимова, 2012: 69-73).

Қазіргі түрік әдебиетіндегі шеттілдік кірме терминдерді қолданыстан шығарып тастауға бола ма? Егер болса, оларды қолданыстан шығару үшін не істеу керек? Термин орнын жұмсалатын сөздер сол тілдің сөздік құрамынан табылады ма? Табылмаса не істеу керек деген сұрақтарға жауап іздеу керек. Мыңдаған шет тілінен енген әдебиет терминдерін қалайша қолданыстан шығарып тастаймыз? Немесе түрік тілінің грамматикалық ережелеріне қайшы келетін жаңа сөздердің түзілуінің етек алуы сияқты мәселелердің төңірегінде туындаған пікірталастар күні бүгінге дейін жалғасын табуда.

М. Каплан – терминдерді таза түрік тілінде түзуді жақтаушы ғалым. Оның «Күлтүр вэ Дил» атты кітабында: «Жаңа ұғымдар үшін жаңа сөздердің жаңалығын, түрік тіліне еніп қалыптасып кеткен шет ел сөздерінің жоққа шығарылуымен шатастырмау керек. Қазіргі кезеңде біз ғылым, техника, әдебиет, өнер, философия салаларында мыңдаған сөзге мұқтажбыз. Бұлардың түбірі төл тілімізде жасалса, әрине, орынды болар еді. Түрік тілінде болмаған бір ұғымға түрікше балама таба алсақ, оны түрік мәдениетіне жаратсақ мақтанарға тұраралық үлкен іс болары хақ» (Ағакай, 1943). М. Каплан осы пікірін «Хисар» атты журналда былайша толықтырады: «Қазіргі кезеңде көптеген түрік ғалымдарының кітаптары мыңдаған батыс тілдерінен енген кірме сөздерге толы. Әрине, мен бұған аса қарсымын дей алмаймын, әйтсе де қолымыздан келгенше жаңа терминдердің төл тілімізден болғандығын қалар едім. Өйткені Түркия ғылым, техника салаларында күннен-күнге дамуда, ал мұндай мәселе дер кезінде қолға алынбаса, тура арабша, парсыша сөздер сияқты тілімізді шұбарландырып жібереді. Ғылым, техника салаларынан мәдени тілімізге, одан ауызекі тілге орныққын терминдер, түрік тілінің сапасын бұзады, оның кірленуіне жол ашады» (Ағакай, 1943: 8).

Жаңадан түзілген сөздерге зерттеулер жүргізген «Уйгун вей уйгун олмаян ени келимелер сөзлүгү» атты кітаптың авторы Ф. Тимурташ та терминдер тақырыбында М. Капланның пікірімен шамалас. Ғалым сөздігінің алғы сөзінде: «Түрікшеміз дамуда, терминдер тоқтаусыз жаңаруда және өзгеру үстінде. Жаңа сөздердің төл тілімізде жасалуы – талай уақытты қажет етеді. Бірақ ең бастысы жаңадан түзілген сөздердің тіліміздің құрылысы мен заңдарына сай дұрыс болуында. Сондықтан тілшілер мен әріптестеріміз бұл мәселе аясында қолдау көрсетсе өте орынды болар еді...» (Башкан, 1973: 8).

Ф. Тимурташ, кітабының тағы бір жерінде «Тіліміз жаңа терминдердің жасалуына әбден қолайлы және лайықты», – дейді (Бегимова, 2012: 69).

Түрік ғалымы Хамза Зүльфикар «Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları» деп аталатын бір кітапты 1991 жылы шығарған. Бұл зерттеу жұмысы негізінен термин мәселелері мен терминнің жасалу жолдарын анықтауға арналған үлкен ғылыми зерттеу. Мұнда терминге байланысты көзқарастар мен түрік тіліндегі зерттелу жайы, терминнің жалпы ерекшелігі, ғылыми жағынан және дыбысталуы жағынан түрікше терминдердің ерекшелігі, термин жасаудың жолдары, мағына жағынан ерекшеленген терминдер туралы айтылады (Zülfikar, 1991).

Сондай-ақ түрік тілі-ғалымы Хамза Зүльфикар әртүрлі өзгеріп жатқан жағдайлар мен кезеңдерде қолданысқа ие болатын шетел терминіне баламалы түрікше термин қолдануды мақсат ететіндігі т.с.індірген. Түрік тілінде термин жасау методикасын зерттеудеп тарихы туралы мәлұмат берген (Zülfikar, 1991: 1-47).

Ғалым С. Левенд батыс тілінен енген сөздерге сын айта келе, былай дейді: «Түрік жастарының шет тіліне деген қызығушылықтарының артуы, олардың Еуропаға еліктеушілік әрекеттері тіліміздің шұбарлануына, жазба және ауыз екі тілімізге шетелдік сөздердің еркін енуіне жол ашуда. Бұласақауіпті, біз бұндай жолсыздықтарға жол бермей, ұлттық санамызды сақтап қалу үшін, қол қусырып қалмай әрекет етуіміз керек. Айталық, төл тіліміздегі уауа kaldırımı сөзінің орнына tretuvar, сол сияқты geçsek сөзінің орнына realite сөздерінің қолданысқа енуі әбден орынсыз дер едім» (Бегимова, 2012: 69).

Терминдерге кейбір топтама жасаған ғалым Пеями Сафа «atom, demokrasi, vitamin, elektrik» сияқты терминдердің түрік тіліне орнығып, сіңісіп кеткендіктен өзгертілуі мүмкін емес дей келе,

екінші топтамаға жататын «analoji, objektif, primitif, sosyoloji» сияқты т.б. терминдерге түрік тілінің дыбыстық ерекшеліктері мен емлесіне сай баламалардың берілгені әбден орынды болар еді», – дейді (Бегимова, 2012, 69).

Біздің қазақ тіліндегі шеттілдік сөздердің де осылай игерілуін қазақ ғалымдары да қалайды.

Түрік әдеби тіліне енген ғылым мен техникаға қатысты шеттілдік терминдердің көпшілігі өзгеріссіз алынады. Өйткені олар, әдетте, «ұғымдардың бастапқы атауларын» білдіреді. Соңғы жылдары интеграциялану мен жаһандану процесіне байланысты кірме сөздер түрік тілінде еуропа тілдерінен көптеп енуде, дәлірек айтсақ, олардың негізін латын және италиян тілдерінің сөздері құрайды (Вәджихе, 1965 15).

Түрік тіліне шет тілдерінен енген терминдер негізінен төмендегіше жіктеледі:

1) ғылым мен техника саласының терминдері:

а) медицина саласының терминдері: *stres (stress) – стресс; epikriz (epicrisis) – эпикриз; liposuction (liposuction) – липосакция; liposuction*

ә) компьютер терминдері: *bit (bit) – бит; cobol (Cobol) – Кобол; çet (chat) – чат; hekir (haker, hacker) – хакер; internet (internet) – интернет; Mараq, hacker, Söhbət немесе Sohbet bit*

б) өсімдік және жануарлар әлеміне қатысты терминдер: *bulduk (bulldog) – бульдог; flâmingo (flamingo) – фламинго; çarliston (charleston) – чарльстон; greypfrut (grape fruit) – грейпфрут;*

г) өнер: *caz (jazz) – джаз; fokstrot (fox-trott) – фокстрот; folk (folk) – фолк; hit (hit) – хит және т.б.; hit charleston caz Qreypfrut flaminqo*

2) экономика саласының терминдері: *bar (bar); akseptans (acceptance); banknot (bank-note) – банкнот; çek (check, cheque) – чек; fob (free on board) – фоб, kliring (clearing) – клиринг; aktüeryal (aktuarial); marketing (marketing); partner (partner) – партнер; brokir (broker) – брокер және т.б.; broke tərəfdaş-партнер, тазалық, pul – банкнот, aksept-акцепт*

3) қоғамдық-саяси лексика: *apartheyd (apartheid) – апартеид; boykot (boycott) – бойкот, dominyon (dominion) – доминион, lider (leader) – лидер, lord, lort (lord) – лорд және т.б.; boykot lider lord*

4) спорт саласының терминдері: *ralli (rally) – ралли; sprint (sprint-) – спринт; hokey (hockey) – хоккей; kriket (cricket) – крикет; kros (cross) – кросс және т.б.; хоккей, mitinq sprint*

5) шоу-бизнес (сән, мәдениет, музыка, кино, телевидение) саласының терминдері: *blazer (blazer) – блейзер; frak (frock) – фрак; kep (cap) – кепи; tabloid (tabloid) – таблоид; rating (rating) – рейтинг, soundtrack – саундтрек және т.б. (Гасанли, 2009: 137-142).*

Reyting soundtrack

asenkron - фр. Асинхронды бір кезге, бір уақытқа сәйкес келмеушілік. asinxron

Asetat is. фр. кіт. Ацетат сірке қышқылының-тұзы немесе эфири. asetat

Asetatli Ацетатты, сірке қышқылды.

Asetilen is. фр. кіт. Ацетилен сутек пен кеміртектен құралған сасық иісті жанғыш және уландырғыш газ. Asetilen

A seton is. фр. Ацетон ағашты ауасыз жерде өртеу арқылы алынатын химиялық органикалық қоспа. Aseton (Мамедова, 2009).

Міне, мынау сөздер А. Байниязов пен Ж. Байниязованың Түрікше-қазақша сөздігінен алынған мысалдар. Түрік тілінің өзінің тілдік заңдылықтарына сәйкес жазылып тұр. Біздің қазақ тілі де латын графикасына көшкеннен кейін осындай ұстаным ұстанады деген сенімдеміз.

Бір сайтта әзербайжан тілі туралы мынадай мәлімет беріледі: «*На азербайджанском языке говорит около 20 млн. человек. Значительную часть азербайджанской лексики составляют арабские и персидские слова. В 1991 году алфавит был переведён на латинскую основу с приближенной к орфографическим нормам турецкого языка*» (<https://w2mem.com/lang/az>, 19.01.2020).

Зерттеушілердің көрсетуінше, әзербайжан тіліне шет тілдерінен енген сөздер негізінен өздерінің тілдік заңдылықтарына бейімделіп алынады. Мысалы, *infrastruktur (инфраструктура), magistral (магистральный), bakterial (бактериальный), industriya (индустрия), hidro-inşaat (гидро-строительство), deaktivləşdirmək (деактивизировать), etnoqrafiya (этнография), makrobentos (макробентос), makrofauna (макро-фауна) және т.б. (https://w2mem.com/lang/az, 19.01.2020).*

<https://w2mem.com/lang/az> сайтында На узбекском языке говорит около 30 млн. человек. Основа лексики современного узбекского языка составляют слова общетюркского происхождения, однако так же широки заимствования из персидского, таджикского, русского и арабского языка (Байниязов-Байниязова, 2007).

Өзбек тіліне шет тілдерінен енген сөздер (терминдер), негізінен, аралық (делдал) орыс тілі арқылы алынып, өзбек тілінде айтылуына жақындатуға тырысу байқалады. Алайда өзбек тіліндегі банк-қаржы саласы терминдерінің 30%-ы шеттілдік сөздер болғандықтан, бұл тіл кірме сөздерді мейлінше, өздерінің әліпбилік жүйесіне сәйкес өзгертуге келетіндерін икемдеп алған. Мысалы, *akkreditiv* (*аккредитив*), *aktiv* (*актив*), *aktsiya* (*акция*), *aliment* (*алимент*), *amortizatsiya* (*амортизация*), *arxiv* (*архив*), *auditor* (*аудитор*), *budjet* (*бюджет*), *integratsiya* (*интеграция*), *fyuchers* (*фьючерс*), *resurs* (*ресурс*) және т.б. Мысалы, ц таңбасының орнына ts дыбыс тіркесімдерін берген. Бұл терминдердің көпшілігі «игерілген» (усвоенные) және «меңгерілген» (освоенные) терминдер саналады. Өйткені олар қоғамдық өмірде кең қолданылатын сөздер болып табылады (www.gramota.net > materials, 21.02.2020).

Өзбек тілінде кей сөздер өзге тілде қалай жазылса, солай қабылданбай, орфоэпиялық заңдылықтары да екеріліп, жазылатын сөздер де кездеседі. Мысалы, Артизан – артезиан (100 бет).

Ахметов мақаласында: «қазақ/латын әліпбиінің жобасына қатысты жеке пікірімізді білдіре кетсек артық болмас» дей келе, жеті (Ахметов, 2017) түрлі ұсынысын келтіреді:

«Біріншіден, қазақ тілі үшін латын әліпбиінің 25 таңбасы да жеткілікті деп, клавиатурада тұрған X таңбасын есептен шығарып тастағандарымен келісуге болмайды. Себебі X таңбасы тек қана әріп емес, ол – математика, физика және химия саласында өте жиі қолданылатын Y, Z секілді өте маңызды халықаралық таңбалардың бірі. Сосын X таңбасының арифметикадағы көбейту немесе белгісіздік белгісі екенін және латын санау жүйесіндегі ондықты білдіретін әрі күллі әлем қолданатын таңба екенін қалайша назардан тыс қалдыруға болады? Олай бола қалса IX, X, XXI ғасыр деген санау жүйелері қолданыстан қоса аластатыла ма? Сосын Xe таңбасының Менделеев таблицасындағы 54-элемент – Ксенонды білдіретін символ екенін де ұмытпаған жөн» дейді (gisar.eu > ru > node, 22.02.2020).

Екіншіден, ақпарат құралдарында жарияланған қазақ/латын әліпбиінің жобасындағы [ә], [ө], [ү], [ң], [ғ], [ч], [ш], [ж] дыбыстарын таңбалайтын ae, oe, ue, ng, gh, ch, sh, zh секілді (ішінде көзге қораштау көрінетіні де бар) 8 диграфтан бөлек үш таңбадан құралып, бір ғана дыбыс беретін sch сынды триграфты да назардан тыс қалдыруға болмайды. Өйткені бүгінгі тілімізде жүрген *ауы*, *тұщы*, *кеше* деген сөздерде кездесетін [ш] дыбысын sh диграфын екі қайтара қосақтап, *ashshy*, *tushshy*, *keshshhe* түрінде төрт әріппен таңбалаудан гөрі ағылшын/латын графикасының ресурсы болып табылатын sch триграфын қолданып, *aschy*, *tuschy*, *kesche* түрінде, яғни үш әріппен таңбалау әлдеқайда үнемді. Демек, бұл ресурстың да ресми жұмыс тобының назарында болғаны ләзім.

Үшіншіден, ағылшын графикасындағы Y таңбасының қазақ/латын нұсқасында Ыы әріпі мен [ы] дыбысының баламасы ретінде ұсынылуын толық қолдай отырып, сол таңбаның, сонымен қатар дауысты дыбыстардың алды-артында [й] болып оқылатынына назар аударсақ, бұл ресурсты да пайдалануға болатынына көз жетеді. Мысалы, Ялта/Yalta; ядро/yadro; яғни/yaghnj; Ясауи/Yasawj, япырмау/уаруртау немесе кой/қоу; той/toy; тай/tau; бой/boy; жой/zhou секілді мысалдар пікіріміздің дәлелді екенін байқатады.

Төртіншіден, ағылшын/латын графикасында [f] дыбысы Ff таңбасымен де, Pn (ph) диграфымен де таңбаланады. Алайда Pn (ph) диграфы, негізінен, ағылшын тіліне грек тілінен енген philosophy/философия, phenomenon/феномен секілді сөздерді таңбалау үшін қолданылады. Бұл үрдісті біздер сақтаймыз ба, жоқ па, бұл жағын ақылдаса отырып шешу керек.

Бесіншіден, өз тіліміздегі [y] деген дыбыс ағылшын графикасында Oo (oo) диграфымен таңбаланады. Мысалы, taboo (табу); tattoo (дене әшекейі) деген сөздер соның дәлелі. Осыны ескере отырып, қазақтың [y] дыбысын Ww таңбасымен қатар, Oo(oo) диграфымен де таңбалауға болатынын назарда ұстаған артық болмас. Алтыншыдан, ағылшын/латын графикасының және бір ресурсын, атап айтқанда, ew диграфының [ю] болып дыбысталатынын ескерсек, Нью Йорк қаласының ағылшынша атауын қазақ/латын графикасында да ешбір өзгеріссіз New York күйінде қалдыра беруге де болатыны көрініп тұр.

Жетіншіден, қазақ тіліне тән сингармонизм заңдылығын негізге ала отырып, бүгінгі таңда қолданыста жүрген *әмеңгер*, *өлең*, *өткел*, *көркем*, *үлгі*, *шүйгін*, *тұғыр*, *ұлыс* т.с.с. көптеген сөздерді латын әліпбиіне көшірер кезде сол күйінде дыбыстаймыз ба, жоқ әлде тіліміздің орфоэпиялық әуезділігі мен дауысты дыбыстар үндестігіне негіздей отырып, *әмеңгер*, *өлөң*, *өткөл*, *көркөм*, *үлгү*, *шүйгүн*, *тұғұр*, *ұлұс* сипатында ұсынамыз ба? Бұл сауалдың жауабы да қазақ/латын әліпбиінің стандарт нұсқасын бекітуден бұрын, алдын ала кеңесіп, түбегейлі түйіндеп алатын мәселе (gisar.eu > ru > node, 22.02.2020).

Қазіргі кезде «халықаралық» деп аталып жүрген шетілдік терминдердің түркі тілдерінде қолданылуын қарастыра келе, біз оларды шартты түрде төмендегідей топтарға бөліп қарастырамыз.

1. Шетілдік сөздердің (сондай-ақ терминдердің) түркі тілдерінде түпнұсқадағы немесе аралық (делдал) тілдегі формасын сақтап қолданылуы

Шетілдік сөздердің (сондай-ақ терминдердің) кез келген тілге енуіне, ең алдымен, қазіргі кезде ғылым мен техниканың дамуы себеп болып отыр. Сонымен қатар мұндай кірме терминдердің қатарына қандай да бір «шетелдік өмірдегі» реалийді белгілейтін сөздерді де жатқызуға болады.

Қазақ тіліндегі шетілдік сөздер (сондай-ақ терминдер) орыс тілі арқылы қабылданып, орыс тілінің айтылу нормасына «бейімделіп» алынған. Мысалы: ағылшын – *agent*, орыс – *агент*, қазақ – *агент*; ағылшын – *bank*, орыс – *банк*, қазақ – *банк*; ағылшын – *grant*, орыс – *грант*, қазақ – *грант*; ағылшын – *deposit*, орыс – *депозит*, қазақ – *депозит*; ағылшын – *journal*, орыс – *журнал*, қазақ – *журнал*; ағылшын – *impeachment*, орыс – *импичмент*, қазақ – *импичмент*; ағылшын – *capital*, орыс – *капитал*, қазақ – *капитал*; ағылшын – *license*, орыс – *лицензия*, қазақ – *лицензия*; ағылшын – *memorandum*, орыс – *меморандум*, қазақ – *меморандум*; ағылшын – *oligarchy*, орыс – *олигархия*, қазақ – *олигархия*; ағылшын – *patent*, орыс – *патент*, қазақ – *патент*; ағылшын – *resident*, орыс – *резидент*, қазақ – *резидент*; ағылшын – *standard*, орыс – *стандарт*, қазақ – *стандарт*; ағылшын – *transit*, орыс – *транзит*, қазақ – *транзит*; ағылшын – *franchise*, орыс – *франшиза*, қазақ – *франшиза*; ағылшын – *hedge*, орыс – *хедж*, қазақ – *хедж*; ағылшын – *cedel*, орыс – *цедел*, қазақ – *цедел*; ағылшын – *cent*, орыс – *цент*, қазақ – *цент*; ағылшын – *charter*, орыс – *чартер*, қазақ – *чартер*; ағылшын – *cipher*, орыс – *шифр*, қазақ – *шифр*; ағылшын – *export*, орыс – *экспорт*, қазақ – *экспорт*; ағылшын – *usance*, орыс – *юзанс*, қазақ – *юзанс*; ағылшын – *yard*, орыс – *ярд*, қазақ – *ярд* және т.б.

Салыстырылып отырған түркі тілдеріне енген шетілдік терминдердің басым көпшілігі ғылым мен техника саласына қатысты. Мысалы: ағылшын – *accessory*, түрік – *aksesuar*, әзербайжан – *aksesuar*, өзбек – *aksesuar*, қазақ – *аксесуар*; ағылшын – *bank*, түрік – *bank*, әзербайжан – *bank*, өзбек – *bank*, қазақ – *банк*; ағылшын – *index*, түрік – *indeks*, әзербайжан – *indeks*, өзбек – *indeks*, қазақ – *индекс*; ағылшын – *code*, түрік – *kod*, әзербайжан – *kod*, өзбек – *kod*; ағылшын – *credit*, түрік – *kredi*, әзербайжан – *kredit*, өзбек – *kredit*, қазақ – *кредит*; ағылшын – *office*, түрік – *ofis*, әзербайжан – *ofis*, өзбек – *ofis*, қазақ – *офис*; ағылшын – *certificate*, түрік – *sertifika*, әзербайжан – *sertifikat*, өзбек – *sertifikat*, қазақ – *сертификат*; ағылшын – *trance*, түрік – *trans*, әзербайжан – *trans*, өзбек – *trans*, қазақ – *транс* және т.б.

Шетілдік терминдердің түркі тілдерінде, соның ішінде, басымдығы бойынша келтірсек, қазақ, өзбек және әзербайжан тілдерінде түпнұсқадағы немесе аралық (делдал) тілдегі формасын сақтап қолданылуын бұл мемлекеттердің бұрынғы Кеңес одағының құрамында болуымен және орыс тілінің әсері күшті болғандығымен (әлі де болып отырғандығымен) түсіндіруге болады. Ал түрік елінің саяси жүйесі басқа болғандықтан, мұндай әсер айтарлықтай байқалмайды (egemen.kz > article > ,25.02.2020).

2. Шетілдік сөздердің (сондай-ақ терминдердің) түркі тілдерінің төл сөздерімен аударылып қолданылуы

Қазақ тілінде терминжасам тәсілдерінің бірі ретіндегі шетілдік терминдердің баламасы ретінде төл тілдің сөздерін қолдану ХХ ғасырдың басында Алаш зиялыларының еңбектерінен бастау алғанымен, Кеңес одағы тұсында саяси жағдайдың ықпалынан әлсіреп қалып, тәуелсіздік алған жылдары біршама қарқын алды. Мысалы; ағылшын – *authority*, орыс – *авторитет*, қазақ – *бедел*; ағылшын – *administration*, орыс – *администрация*, қазақ – *әкімшілік*; ағылшын – *blocking*, орыс – *блокировка*, қазақ – *бұғат*; ағылшын – *version*, орыс – *версия*, қазақ – *нобай*; ағылшын – *diversification*, орыс – *диверсификация*, қазақ – *әртараптандыру*; ағылшын – *document*, орыс – *документ*, қазақ – *құжат*; ағылшын – *initiative*, орыс – *инициатива*, қазақ – *бастама*; ағылшын – *collective*, орыс – *коллектив*, қазақ – *ұжым*; ағылшын – *method*, орыс – *метод*, қазақ – *әдіс*; ағылшын – *modernization*, орыс – *модернизация*, қазақ – *жаңғырту*; ағылшын – *motivation*, орыс – *мотивация*, қазақ – *уәжділік*; ағылшын – *neutrality*, орыс – *нейтральность*, қазақ – *бейтараптық*; ағылшын – *optimization*, орыс – *оптимизация*, қазақ – *оңтайландыру*; ағылшын – *organizer*, орыс – *организатор*, қазақ – *ұйымдастырушы*; ағылшын – *plan*, орыс – *план*, қазақ – *жоспар*; ағылшын – *privatization*, орыс – *приватизация*, қазақ – *жекешелендіру*; ағылшын – *region*, орыс – *регион*, қазақ – *өңір*; ағылшын – *recommendation*, орыс – *рекомендация*, қазақ – *ұсыным*; ағылшын – *season*, орыс – *сезон*, қазақ – *маусым*; ағылшын – *situation*, орыс – *ситуация*, қазақ – *жағдаят*; ағылшын – *sponsor*, орыс – *спонсор*, қазақ – *демеуші*; ағылшын – *structure*, орыс – *структура*, қазақ – *құрылым*; ағылшын –

sovereignty, орыс – *суверенитет*, қазақ – *егемендік*; ағылшын – *unification*, орыс – *унификация*, қазақ – *біріздендіру*; ағылшын – *financing*, орыс – *финансирование*, қазақ – *қаржыландыру*; ағылшын – *fund*, орыс – *фонд*, қазақ – *қор*; ағылшын – *form*, орыс – *форма*, қазақ – *нысан*; ағылшын – *expert*, орыс – *эксперт*, қазақ – *сарапшы* және т.б.

Салыстырылып отырған түрік, әзербайжан және өзбек тілдерінде шеттілдік терминдердің аударылып қолданылуы олардың қазақ тіліндегі мөлшеріне қарағанда басымырақ. Мысалы, ағылшын – *act*, түрік – *hareket*, өзбек – *harakat*; ағылшын – *audit*, түрік – *denetim*; ағылшын – *auditor*, түрік – *denetçi*; ағылшын – *auctioner*, түрік – *mezatçı*; ағылшын – *balance*, түрік – *denge*, әзербайжан – *balans*, өзбек – *muvozanat*; ағылшын – *businessman*, түрік – *işadamı*, әзербайжан – *businessmen*, *iş adamı*, өзбек – *tadbirkor*; ағылшын – *debit*, түрік – *borç*, әзербайжан – *debet*, өзбек – *debet*; ағылшын – *deposit*, түрік – *mevduat*, әзербайжан – *depozit*, *əmanət*, өзбек – *depozit*; ағылшын – *dealer*, түрік – *satici*, *toptancı*, *borsa ajanı*, әзербайжан – *diler*, өзбек – *sotuvchi*; ағылшын – *dualism*, түрік – *ikilik*, әзербайжан – *dualizm*, өзбек – *dualizm*; ағылшын – *import*, түрік – *ihtalat*, әзербайжан – *idxal*, өзбек – *import*; ағылшын – *indicator*, түрік – *gösterge*, әзербайжан – *indiqator*, өзбек – *belgisi*; ағылшын – *industry*, түрік – *endüstri*, әзербайжан – *sənaye*, *industri*, өзбек – *sanoat*; ағылшын – *innovation*, түрік – *yenilik*, әзербайжан – *innovasiya*, *yenilik*, өзбек – *yangilik*; ағылшын – *capital*, түрік – *sermaye*, әзербайжан – *kapital*, өзбек – *sarmoya*; ағылшын – *client*, түрік – *müşteri*, әзербайжан – *müştəri*, өзбек – *mijozlar*; ағылшын – *company*, түрік – *şirket*, әзербайжан – *şirkət*, өзбек – *kompaniya*; ағылшын – *coefficient*, түрік – *katsayı*, *koefisyan*, әзербайжан – *əmsal*, өзбек – *nisbati*; ағылшын – *lot*, түрік – *parça*, *tür*, *parti(mal)*, әзербайжан – *lot*; ағылшын – *memorandum*, түрік – *muhtıra*, әзербайжан – *memorandum*, өзбек – *memorandum*; ағылшын – *memorial*, түрік – *anıt*, әзербайжан – *memorial*, *xatirə*, өзбек – *yodgorlik*; ағылшын – *manager*, түрік – *yönetmen*, әзербайжан – *menecer*, өзбек – *menejer*; ағылшын – *monopoly*, түрік – *tekel*, *tek satıcı*, әзербайжан – *inhisarçılıq*, өзбек – *monopoliya*; ағылшын – *order*, түрік – *sipariş*, *talimat*, әзербайжан – *order*, өзбек – *buyurtma*; ағылшын – *offset*, түрік – *dengeleme*, әзербайжан – *ofset*, өзбек – *ofset*; ағылшын – *resident*, түрік – *oturan*, әзербайжан – *rezident*, өзбек – *rezident*; ағылшын – *reforms*, түрік – *reform*, әзербайжан – *islahat*, өзбек – *islohotlar*; ағылшын – *summit*, түрік – *zirve*, әзербайжан – *sammit*, *zirvə*, өзбек – *sammit*; ағылшын – *sanction*, түрік – *yaptırım*, әзербайжан – *sanksiya*, өзбек – *sanksiya*; ағылшын – *swing*, түрік – *sallamak*, әзербайжан – *sving*, өзбек – *tebranish*; ағылшын – *switch*, түрік – *şalter*, *değiştirmek*, әзербайжан – *svitç*, өзбек – *switch*; ағылшын – *tender*, түрік – *ihale*, әзербайжан – *tender*, өзбек – *tender*; ағылшын – *urbanization*, түрік – *kentleşme*, әзербайжан – *urbanizasiya*, өзбек – *urbanizatsiya*; ағылшын – *factor*, түрік – *faktör*, әзербайжан – *faktor*, *amıl*, өзбек – *omil*; ағылшын – *economist*, түрік – *ekonomist*, әзербайжан – *iqtisadçı*, өзбек – *iqtisodchi*; ағылшын – *jurisdiction*, түрік – *yargı*, әзербайжан – *yurisdiksiya*, өзбек – *yurisdiktsiya* және т.б.

Біздің байқағанымыз, шеттілдік терминдерге балама ретінде өз тілінің сөздік қорын қолдану түрік тілінде басымдау болса, одан кейінгі орында әзербайжан тілі тұрады, ал өзбек және қазақ тілдерінде бұл құбылыстың деңгейі төмен. Бұның бірден бір себебі әзербайжан тілінің түрік тілінен көп үлгі алатындығында болса керек. Ал қазақ тілі мен өзбек тілі әлі де болса, орыс тілінің акустикасы мен артикуляциясына сүйенетіндігі байқалады.

3. Шеттілдік сөздердің (сондай-ақ терминдердің) түркі тілдерінің фономорфологиялық ерекшелігіне бейімделіп қолданылуы

Қазақ тіліндегі терминдер негізінен орыс тілі арқылы (орыс тіліндегідей жазылып, айтылады) қабылданғанымен, кейінгі кездері тіліміздің айтылуына «сындырып алу» процесі байқалады. Мысалы, ағылшын – *euro*, орыс – *евро*, қазақ – *еуро*; ағылшын – *eurobank*, орыс – *евробанк*, қазақ – *еуробанк* және т.б.

Мұндай құбылыс салыстырылып отырған түрік, әзербайжан, өзбек тілдерінде қазақ тіліне қарағанда басымырақ. Мысалы, ағылшын – *agent*, түрік – *ajan*, әзербайжан – *agent*, өзбек – *agent*; ағылшын – *base*, түрік – *baz*, әзербайжан – *baza*, өзбек – *baza*; ағылшын – *devaluation*, түрік – *devalüasyon*, әзербайжан – *devalvasiya*, өзбек – *devalvatsiya*; ағылшын – *dynamics*, түрік – *dinamik*, әзербайжан – *dinamika*, өзбек – *dinamika*; ағылшын – *logistics*, түрік – *lojistik*, әзербайжан – *lojistik*, өзбек – *logistika*; ағылшын – *offshore*; түрік – *off-shore*, әзербайжан – *ofşor*; өзбек – *offshor*; ағылшын – *policy*; түрік – *poliçe*, әзербайжан – *polis*; өзбек – *siyosat*; ағылшын – *sector*; түрік – *sektör*, әзербайжан – *sektor*; өзбек – *sektor*; ағылшын – *strategy*; түрік – *strateji*, әзербайжан – *strategiya*; өзбек – *strategiya*; ағылшын – *cipher*; түрік – *şifre*, әзербайжан – *şifr*; өзбек – *şifr* және т.б.

Шеттілдік сөздерді (терминдерді) өз тілдерінің фонеморфологиялық ерекшелігіне бейімдеп қабылдау түрік тілінде басымдау болса, одан кейінгі орында әзербайжан тілі тұрады, ал қазақ және өзбек тілдерінде бұл құбылыстың деңгейі төмен. Бұған да беретін бағамыз жоғарыдағыдай.

4. Шеттілдік сөздердің (сондай-ақ терминдердің) түркі тілдерінің өзіндік формаларымен түрленуі

Бұл тәсіл әлемнің барлық тілдерінде кездеседі. Мысалы, ағылшын тіліндегі *-tion* жұрнағы орыс тіліне *-ция* жұрнағымен аударылса, қазақ тілінде орыс тіліндегі нұсқасы сол күйінде қабылданады (*-ция*) немесе орыс тіліндегі нұсқасына *-лау* жұрнағы жалғанады; ағылшын тіліндегі *-ization* жұрнағы орыс тіліне *-изация* жұрнағымен аударылса, қазақ тілінде орыс тіліндегі нұсқасы сол күйінде қабылданады (*-изация*) және орыс тіліндегі нұсқасына *-деу/-дау/-леу, -ландыру, -тану, -тендіру* жұрнақтары жалғанады; ағылшын тіліндегі *-ing* жұрнағы орыс тіліне *-ние, -инг* жұрнақтарымен аударылса, қазақ тілінде орыс тіліндегі нұсқасы сол күйінде қабылданады (*-ние, -инг*) және *-тау/-дау // -деу // -леу // -лау* жұрнақтары жалғанады және т.б.

Мысалы, а) зат есім: ағылшын – *importer*; орыс – *импортер*; қазақ – *импорттаушы*; ағылшын – *agency*; орыс – *агентство*; қазақ – *агенттік*; ағылшын – *bankruptcy*; орыс – *банкротство*; қазақ – *банкроттық*; ағылшын – *bootlegging*; орыс – *бутлегерство*; қазақ – *бутлегерлік*; ағылшын – *keynesianism*; орыс – *кейнсианство*; қазақ – *кейнсиілдік*; ә) етістік: ағылшын – *attestation*; орыс – *аттестация*; *аттестаттау*, ағылшын – *commercialization*; орыс – *коммерциализация*; қазақ – *коммерцияландыру*, ағылшын – *ratification*; орыс – *ратификация*; қазақ – *ратификация, ратификаттау*; ағылшын – *regulation*; орыс – *регламентация*; қазақ – *регламенттеу*; б) сын есім: ағылшын – *absolute*; орыс – *абсолютный*; қазақ – *абсолюттік*; ағылшын – *abstract*; орыс – *абстрактный*; қазақ – *абстракттілі*; ағылшын – *affiliated*; орыс – *аффилированный*; қазақ – *аффилирленген*; ағылшын – *audited*; орыс – *аудитруемый*; қазақ – *аудиттелетін*; ағылшын – *proportional*; орыс – *пропорциональная*; қазақ – *пропорционал*; ағылшын – *autocratic*; орыс – *автократический*; қазақ – *автократиялық* және т.б. және т.б.

Бұл тәсіл салыстырылып отырған өзге түркі тілдерінде де қолданылады. Мысалы, ағылшын – *amortization*; түрік – *amortisman*, әзербайжан – *amortizasiya*; өзбек – *amortizatsiya*; ағылшын – *reformer*; орыс – *реформатор*; қазақ – *реформалаушы*; түрік – *reformcu*, әзербайжан – *islahatçı*; өзбек – *islohotchi* және т.б.

Қазіргі кезде «халықаралық» деп аталып жүрген шеттілдік терминдердің түркі тілдеріндегі қолданылуы шартты түрде төмендегідей топтарға бөлінді:

- шеттілдік сөздердің (сондай-ақ терминдердің) түпнұсқадағы немесе аралық (делдал) тілдегі формасын сақтап қолданылуы;

- шеттілдік сөздердің (сондай-ақ терминдердің) түркі тілдерінің төл сөздерімен аударылып қолданылуы;

- шеттілдік сөздердің (сондай-ақ терминдердің) түркі тілдерінің фонеморфологиялық ерекшелігіне бейімделіп қолданылуы;

- шеттілдік сөздердің (сондай-ақ терминдердің) түркі тілдерінің өзіндік формаларымен түрленуі.

Шеттілдік сөздердің (сондай-ақ терминдердің) түркі тілдерінде қолданылу ерекшеліктері төмендегіше тұжырымдалды:

- шеттілдік сөздердің (сондай-ақ терминдердің) қазақ, өзбек және әзербайжан тілдерінде түпнұсқадағы немесе аралық (делдал) тілдегі формасын сақтап қолданылуы бұл мемлекеттердің бұрынғы Кеңес одағының құрамында болуымен және орыс тілінің әсері күшті болғандығымен (әлі де болып отырғандығымен) түсіндіруге болады, ал түрік елінің саяси жүйесі басқа болғандықтан, мұндай әсер байқалмайды;

- қазақ тілінде терминжасам тәсілдерінің бірі ретіндегі шеттілдік сөздердің (сондай-ақ терминдердің) баламасы ретінде төл тілдің сөздерін қолдану XX ғасырдың басында Алаш зиялыларының еңбектерінен бастау алғанымен, Кеңес одағы тұсында саяси жағдайдың ықпалынан әлсіреп қалып, тәуелсіздік алған жылдары біршама қарқын алды, ал шеттілдік терминдерге балама ретінде өз тілінің сөздік қорын қолдану түрік тілінде басымдау болса, одан кейінгі орында әзербайжан тілі тұрады, ал өзбек және қазақ тілдерінде бұл құбылыстың деңгейі төмен;

- шеттілдік сөздерді (сондай-ақ терминдерді) өз тілдерінің фонеморфологиялық ерекшелігіне бейімдеп қабылдау түрік тілінде басымдау болса, одан кейінгі орында әзербайжан тілі тұрады, ал қазақ және өзбек тілдерінде бұл құбылыстың деңгейі төмен;

- шеттілдік сөздерді (сондай-ақ терминдерді) түркі тілдерінің өзіндік формаларымен (зат есім, етістік, сын есім) түрленуі бірдей деңгейде.

Қорытынды

Қорытындылай келе, латын әліпбиін пайдаланатын түркі тілдерінің ішіндегі қазақ, түрік, өзбек, түркімен, әзірбайжан тілдеріндегі халықаралық терминдер деп аталып жүрген сөздердің ортақ түркіше атауы болуы керек. Бұл терминжасамдағы халықаралық термин деп аталып жүрген сөздердің тек еуропа тілдерінде ғана тән екен азия, африка, жапон, қытай, араб тілдері бұл терминдерді пайдаланбай-ақ өз дербестіктерін сақтап келе жатқан жағы түркі тілдеріне үлгі болуы керек. Егер олай болмаған жағдайда қазақ, түрк, әзербейжан, өзбек, түркімен тілдері өз дербестіктерінен айрылады.

XXI ғасырдағы тілдің дамуы ғылым мен техниканың дамуына тәуелді. Бұған қоса жаһандану үдерісіне тап келген тілдер дамуының жеке өздік сипаты сақталуы үшін міндетті түрде терминдерді немесе жалпы кірме сөздерді атау үшін сол тілдің өзінен балама табуы керек. Тіпті болмай жатса, өзге түркі тілдерінен ұғым мағынасын ашатындай сөз тауып, қолданысқа енгізу керек. Сонда біріншіден, түркі халықтары тілдерінің арасында өзара байланыс болады, екіншіден, жекелеген түркі тілдері өз дербестігін сақтап қалады, үшіншіден, тіл тазалығы сақталады, төртіншіден, түркілдес халықтар бір-бірін еркін түсінуге жетелейді. Осылайша латын әліпбилі түркі тілдес халықтардың терминжасамында сөздерді игеру тәжірибелері арта түсіп, проблемалары азаяр еді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

АҒАКАУ, М. Ali (1956). *Türkçede Yakın Anlamli Kelimeler Sözlüğü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

АҒАКАУ, М. Ali (1966), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

АХМЕТОВ ӘДІЛ (2017). “Латын графикасы мен ағылшын тілінің әлем өркениетіндегі орны” Егемен Қазақстан, 26 Қыркүйек 2017, <https://egemen.kz/article/158811-latyn-grafikasy-men-aghylyshyn-tilininh-alem-orkenietindegi-orny>(25.02.2020).

BAŞKAN, Özcan (1973-74) “Terimlerde Özleşme Sorunu”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı BELLETEN*. TDK yayınları, ss.173-184.

БАЙНИЯЗОВ А.-БАЙНИЯЗОВА Ж. (2007). *Түрікше-Қазақша Сөздік*. (Алматы. Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Шымкент институтының ғылыми кеңесі (хаттама N11,31.05.2006) ұсынған.) (<https://w2mem.com/lang/az>, 19.01.2020).

БЕГИМОВА, Г.А. (2012). Түрік Терминологиясының Зерттелуі. *КазГУ Хабаршысы*, №3 (60), ж., б. 69-73

DURSUNOĞLU, Halit (2011). “Cumhuriyet Döneminde Yapılan Sözlük Çalışmaları ve Türkçe Sözlükler Üzerine Bir Kaynakça Denemesi” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 31, s. 255-271.

ГАСАНЛИ Ш. (2009). Заимствованные слова в турецком литературном языке. // Вопросы терминологии. –Баку: «Эльм», с. 14-22.

ҚҰЛМАНОВ С. (2018). “Шеттілдік терминдердің түркі тілдерінде қолданылу ерекшеліктері (қазақ, түрік, әзербайжан және өзбек тілдерінің материалдары негізінде)” // «Терминжасам қағидаттары және ұлттық терминология мәселелері» атты Республикалық ғылыми-теориялық конференция материалдары. Астана, бб. 47-53.

МАМЕДОВА Н.Я. (2009). “Обогащение словарного состава турецкого литературного языка английскими заимствованиями” Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 22 (61). № 3. 2009 г. –С. 137-142.

ПАШАЕВА Г.Б. (2014). Функциональные особенности терминов (на материале азербайджанского языка) // (https://www.gramota.net/articles/issn_1997-2911_2014_12-2_34.pdf; www.gramota.net/materials/2/2014/12-2/34.html 21.02.2020).

ШИРИНОВА Е. (?). “Заимствование как способ обогащения банковско-финансовой терминологии узбекского языка”, *Globalt internasjonalt vitenskapelig analytisk prosjekt* ([gisap.eu.ru](http://gisap.eu.ru/node/20180))node/20180, 22.02.2020).

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (1980), *Çağdaş Türkçe Sözlük*, Ankara: Maya Matbaacılık Yayıncılık.

ZÜLFİKAR, Hamza (1991). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, TDK Ankara.

Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 4 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Aynur KOSHEKOVA/ Kazak Kızlar Milli Pedagoji Üniversitesi, Kazak Dili Edebiyatı, Prof. kosheкова51@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9730-9164

Yazar: Nedim BAKIRCI / Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Prof. nedimbakirci@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8672-9481

Atf: KOSHEKOVA, A. ve BAKIRCI, N.(2020). Батырлар жырындағы ат бейнесінің ерекшеліктері, Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt4, Sayı2, 94-97.

Gönderim Tarihi: 14 Aralık 2020 / Kabul Tarihi: 17 Aralık 2020

БАТЫРЛАР ЖЫРЫНДАҒЫ АТ БЕЙНЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ТҮЙІНДЕМЕ

Эпостың өзге жанрларымен салыстырып қарағанда қаһармандық эпостан аттың ең бір кемелденген, аса үлкен көркемдік дәрежеге жеткен бейнесін көреміз. Бұлай болатын себебі - архаикалық эпоста қиял-ғажайып элементтердің, мифтік мотивтердің тым басым болуы, әлі де жетіліспеген балаң сана толық көлемді ат бейнесін жасауға кедергі болса, лиро-эпостың басты тақырыбы жаугершілік, батырлық емес, ғашықтық хикаялары болуы ондағы жан-жақты бейнеленген ат образының қалыптасуына кедергі болған. Ал, тарихи жырлардың, әдетте, көлемінің эпосқа қарағанда кішірек болуы ондағы тұлпар образының аумақты, әр қилы тұрғыдан бейнеленуіне мүмкіндік бермеген. Сондықтан да қазақ эпосындағы барынша жан-жақты, терең, әр қилы сипатта бейнеленген ат образы негізінен қаһармандық эпоста қалыптасқан деуге болады. Бұған тұлпардың, әдетте, батырлықпен ерлікпен, дұшпанмен шайқастармен қатар бейнеленетіні де әсер еткен. Осы орайда мақалада эпостағы ат бейнесінің басты сипаттары туралы сөз болады.

Кілт сөздер: Эпос, архаика, миф, мотив, лиро-эпос, хикая, образ

FEATURES OF THE IMAGE OF A HORSE IN THE SONG OF HEROES

ABSTRACT

Compared to other genres of the epic, we see in the heroic epic one of the most mature and highly artistic images of the horse. This is due to the fact that in the archaic epic the predominance of fantastic elements, mythical motifs, the immature child's consciousness prevents him from creating a full-fledged image of a horse, the main theme of the lyric epic which prevented the formation of Historical songs, on the other hand, are usually smaller in size than the epic, which does not allow the image of the tulpar to be depicted in a wide range of ways. Therefore, it can be said that the image of the horse in the Kazakh epic, which is depicted in the most comprehensive, deep and varied nature, is formed mainly in the heroic epic. This was due to the fact that the tulpar is usually depicted with heroism, bravery, battles with the enemy. In this regard, the article discusses the main features of the image of the horse in the epic.

Keywords: Epic, Archaic, Myth, Motif, Lyric-Epic, Story, Image.

Ахмет Байтұрсынов: «... бұрынғы жаугершілік заманда халық тән есебінде болған да, батырлар жан есебінде болған. Сондықтан батырлар турасындағы әңгіме - халық жаны, рухы

турасындағы әңгіме. Батырлары қандай болса, халықтың рух жағы да сондай болған» деп жазады (Байтұрсынов, 1989 : 23). Шынында да батыры кеткен ел рухы кеткен, бүкіл ерік-жігерінен, күш-қуатынан айырылған елге ұқсайды. Бұны елдің батырлары да біледі, «мен кетсем, ел қорғансыз болып қалады» деп жапа шегеді:

Өзім-ақ іздеп кетер ем,
Асынып жаудың құралын,
Қалған елде қамқор жоқ,
Оған не амал қыламын?!
Елді иесіз тастасам,
Қаптап келіп қалмақтар
Білемін елді қырарын, -деп күйінеді Қарғабойлы батыр
(Б.ж., 6 т. 90. 79 б.)
(Қарғабойлы, Қазтуған» эпосы).

Бұл жәйт қалмақтарға да қатысты, олар да батырынан айырылса болды бүкіл қауқарынан айырылып, жалғыз батырға шамасы келмей, мың-мыңдап, баудай қырылады:

Қаптаған қалың қалмақты
Бұта құрлы көрмеді.
Он екі күн соғысты,
Мыңдай келген қалмақтан
Тек жүз кісі ғана көрінеді
Мұны көріп алған соң,
Аруағы асады
Қалғандары қалмақтың
Еліне қарай қашады. (Б.ж., 6 т. 90. 230 б.)
(«Әмет батыр» эпосы)

Бұның бәрі шаманның ана дүниеге барып, құбыжықтармен шайқасуын еске түсіреді — шаман мен құбыжық бір-біріне қарсы тұрған күдіретті тұлғалар, ал төңіректегі халық, екі жақтың әскерлері кейінгі дәуірде пайда болған кейіпкерлер екені анық. Батырлар, әдетте, жауға жалғыз аттанады, жалғыз шайқасады, тек кейінгі дәуірлердегі тарихи жырлардың, оқиғалардың әсері тиген эпостарда ғана батырлардың жаумен топтасып соғысу мысалдары кездеседі:

Сол бес батыр қосылып
Қалмақтың жойды қаласын.
Шулатып қатын-баласын. (Б.ж., 6 т. 90. 209 б.)
(«Айсаның ұлы Ахмет» эпосы)

Сонымен, жоғарыда келтірілген мысалдарды қорытындылай келе қазақ эпосындағы батырдың тұлғасы туралы төмендегілерді айтуға болады:

- 1) батыр образында ескілікті архаикалық сарындар көптеп сақталып қалған, оларды атап өтегін болсақ:
 - а) батыр ата-анадан жалғыз туылады;
 - ә) рудың магиялық күш-қуаты батырда болады — батыр елден кетсе ел барлық қауқарынан айырылады;
 - б) ертедегі тайпалық түсініктер бойынша билеушілер елдің ырысын сақтайтын болса, эпоста тиісінше батырлар елді асырайды, мал-мүлік береді;
 - в) батырларды қолдайтын пірлері (сиқырлы көмекшілері) болады, егер жынынан айырылған шаман бүкіл магиялық күдіретінен айырылып қарапайым адамға айналса, пірінен айырылған батыр бүкіл ерекше біткен күш-қуатынан айырылып батыр болудан қалады. «Жалпы қай жырда болса да пірлерін тәрк еткен батыр көп ұзамай мерт болады. Пірлерден медет сұрамаған батыр жеңіске де жете алмайды» деген тұжырым айтады бұл туралы Ш. Ыбыраев [2, 204 б.].

2) Соңғы кезеңдегі көшпелілердің феодалдық, патриархалдық қоғамдық қатынастарға негізделген мемлекеттері құрылған дәуірлер де батыр бейнесіне зор әсерін тигізді, атап айтсақ:

- а) батыр белгілі бір дәуірдің ұғым-түсініктерін, моральдық ұстанымдарын, құндылықтарын бойына жинақтайды;
- ә) ол нақты рухани-материалдық құндылықтарды (ел-жұрт, жер, отбасы мүшелері, дос-жаран, ағайын-бауыр, мал т.б.) қорғау үшін қызмет етеді;

б) батыр ел ішіндегі және сыртындағы түрлі қастығыстарға, оқиғаларға билік үшін күреске белсенді қатысады;

в) жаумен жеке-дара ғана емес, топтасып та соғысады.

Жалпы қазақ батырының ең кемелденген түрі — тек білек күшімен ел қорғаған тұлға ғана емес, терең ақыл-парасатты, елдің бүгінгі мен ертеңін тең ойлайтын, бүкіл елге басшылық жасап, қамқорлық жасап, ел-жұртты жаугершілікке ұрындырмай бейбіт сақтай білетін, жарлысын байға, азын көпке теңгеріп жүретін әділ билеуші-батыр:

Ерегiссe ел алған,
Дұшпанын басып кек алған.
Атаң таққа мiнген соң,
Ноғай мен халқың демалған.
Аға да жоқ, iнi жоқ,
Ерлiктен басқа мiнi жоқ,
Астана жұртты меңгерген,
Азын көпке теңгерген,
Артық туған хан едi,
Асылы артық жан едi, (Б.ж., 6 т. 90. 232 б.)

(«Шынтасұлы Төрехан» эпосы)

Әрi әдiл хан, әрi қаһарлы батыр болған Шынтасхан осылай суреттеледi. Эпос дәстүрiнде халық ешқашан ханды батырдан артық қоймайды, керiсiнше, көбiне хан батырға тәуелдi болады. Ер Тарғын Ханзада ханға өкпелеп елден кетпек болған кездерi хан да, халық та батырдан кешiрiм сұрап, жалынады. Демек, бiздiң ойымызша, қазақ эпосындағы батыр бейнесi тек елдi қорғау, оған қамқорлық жасау идеясын бейнелемейдi, сонымен қатар елдiктi, халық болып бiрiгу, қоғамдық әдiлдiк, парасатты билiк идеяларын да қамтиды.

Соған орай, қаһармандық эпостағы ат бейнесiн барынша кеңiрек тұрғыдан қарастыра отырып, оның басты сипаттамаларын ашуға тырысамыз. Бұл үшiн тұлпардың төмендегiдей бiрнеше сипаттамаларын жеке-жеке қарастырмақпыз:

а) ат таңдау, тұлпарды табу, оны құлынынан баптап бағып, жетiлдiру

Кез келген жылқы малы батырға тұлпар бола алмайды, тек ерекше қасиеттерi бар ат қана тұлпар бола алады. «Ақжонасұлы ер Кеңес» (Б.ж., 6 т. 90. 135-159 бб.) эпосында Кеңес атты баласы Ақтанау деген тұлпарын мiнiп кеткенде, Ақжонас хан:

- Айналайын, жан балам,
Ақжонас жаяу қалды деп,
Қалмақтар қалар қуанып,

- дейдi.

Әрине, қырық таңбалы Қырымның он екi жарым ханының бiрi болған Ақжонас ханның мыңдаған жылқысы бар екенi анық. Бiрақ, Ақжонас хан сол қаптаған жылқыдан бiр тұлпар таба алмасын бiледi, себебi көрiнген ат тұлпар бола алмайды. Ең соңында Ақжонас хан соғысар сәтте жауы Бағлан таздың торы атын мiнiп шығады майданға.

Жалпы батырға ат таңдау эпостағы ең қиын күрделi кезеңнiң бiрi. Мұрын жыраудың нұсқасында Құртқа Қобланды мiнетiн Тобылғы меңдi торы атты туатын кер биенi атасы Қыдырбайдан Хансұлудың көмегiмен әрең алады.

Өмiрiнiң көп бөлiгiн ат үстiнде, жаугершiлiкте өткiзетiн көшпендi үшiн жылқы малының қадiрi ерекше, батырдың өзiне лайық сәйгүлiк табуы өте қиын шаруалардың бiрi. «Қарасай - Қази» (Д.Х. А. 127-141 бб.) эпосында Қарасай батыр жауға аттанар кезiнде өзiне тұлпар iздейдi. Бұдан әргi оқиғаны эпос былай баяндайды: «Сол заманда қартайып, от басындағы құмалақты көсеумен қуалап отырған, ноғайлының Көкше деген батыры бар екен. Қарасай Көкшеден Көк бұйра атты саудалайды. Көкше: «Атымды бiр қызға беремiн», - дейдi. «Жаудан әкелiп төрт қыз берейiн», - дейдi Қарасай. «Жаудан түскен қыздың керегi жоқ. Алсаң, Орақтан қалған қарындасың Қибатты берiп ал», - дейдi Көкше. Атты ала алмай қайтып келiп, Қарасай шешесiмен ақылдасады». Сонда шешесi:

Жауға таман бармасаң,
Сыртымыздағы дұшпанның
Бiзге де кептi табасы-ай.
Қибат түгiл менi сат
Ат көңiлiңе жараса-ай,

- деп кеңес береді.

Түркілік дүниетанымда «ана» қастерлі ұғым екені белгілі, бірақ, баласына ат тауып беру үшін Қарасайдың шешесі қызы Қибатты беруге ғана емес, тіпті өзін де сатып жіберуден де тайынбайды. Сонымен Қарасай батыр қарындасы Қибатты беріп:

Мінер атым осы деп,
Тәңірінің берген досы деп,
Көк бұйра атқа ер салды.

Өзін сыртынан сатып жібергенін естіген қарындасы Қибат Қарасай батырға:

Кешегі әкем кеткен соң
Кемішілік басқа жеткен соң
Жалғыз тайға саттың ба?

- деп ұрысады. Бірақ, Қарасайдың аттан түсіп, жауға жаяу кетіп бара жатқанын көргенде шыдай алмай:

Сен томсарып кетпе, күліп кет,
Қалаған атың мініп кет, (Д.Х. А. 133-134 бб.)

- деп, болған іске көнеді. Бұл үзіндіден жаугершілік заманда аттың қаншалықты құнды болғанын байқауға болады.

Архаикалық эпоспен тығыз генетикалық байланыста өрбитін қаһармандық эпостағы ат бейнесін талдау үшін алдымен эпостың басты кейіпкері болған батырдың бейнесін жан-жақты қарастыру қажет, онсыз ат образының қыр-сырын жан-жақты ашу, анықтау мүмкін емес деп пайымдаймыз.

Сонымен, қазақтың қаһармандық эпосындағы батыр бейнесінің кейбір ерекшеліктерін қарастырып өттік. Батыр бейнесін қарастыруымыздың себебі, әдетте, ат бейнесі батыр образымен тығыз бірлікте болады. Эпостағы ат образын батыр бейнесінен бөлектеп алу мүмкін емес. Тек осы екеуінің органикалық бірлігі арқылы ат бейнесін жан-жақты талдап-зерделеуге болады деген пікірдеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Байтұрсынов А. Шығармалары. Өлеңдер, аудармалар, зерттеулер. –Алматы: Жазушы, 1989. - 320.
2. Ыбыраев Ш. Эпос әлемі. Қазақ батырлық жырларының поэтикасы. -Алматы: Ғылым, 1993. - 296 б.
3. Батырлар жыры бт. 89. — Батырлар жыры. 4- том. –Алматы: Жазушы, 1989. -400 бет.
4. Досмұхамедұлы Х. Аламан. –Алматы: Ана тілі, 1991. 176 бет.

Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 4 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Saule ERJANOVA / El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Kazak Dili Edebiyatı, Prof. sauleejanova@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7820-0235

Atf: ERJANOVA, S.(2020). ҚАЗІРГІ ӨЛЕҢТАНУДАҒЫ ҰЙҚАС МӘСЕЛЕСІ, Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt4, Sayı2, 98-105.

Gönderim Tarihi: 5 Aralık 2020 / Kabul Tarihi: 16 Aralık 2020

ҚАЗІРГІ ӨЛЕҢТАНУДАҒЫ ҰЙҚАС МӘСЕЛЕСІ

Түйіндеме

Қазақ өлеңтануында ұйқасқа қатысты пікірлердің толастамай отырғаны рас. Қазіргі ұйқастардың жазылу ерекшелігі зерттеуге лайық. Ұйқас мәселесінде сөздердің тіркесі ғана емес, ырғақ, буынға тіреліп айтып жүрміз. Бұл ұйқасты ырғақ, өлшеммен қарастырудан болып оыр. Қазақ өлеңінде буынның атқаратын қызметіне қарай ұйқасты бағалауға тырысамыз. Ұйқастың қазіргі қызметі м ағынасына қарай жұмыс жасауын ашып айту керек. Қазақ өлеңіндегі негізі буын мен ұйқасқа негізделген ой енді кезекте ең бірінші рет мағынаға жұмыс жасауын бақылай аламыз. Мақалада Ұйқастардың бүгінгі жазылу ерекшелігіне мән беріледі. Ұйқас өлеңінің көркемдігін, эстетикалық әсерін бұзып аламауы керек. Бұл мазмұнға да тікелей байланысты. Ұйқасқан сөздердің дыбыстары өзара сәйкес келумен қатар олардың мазмұны да нақты бір тақырып аясында өрбуі қажет екендігі заңдылық.

Кілт сөздер: Өлеңтану, ұйқас, буын, ырғақ, эстетика, зерттеушілер, силлабика, тармақ, толымсыз ұйқас, өлшем.

THE PROBLEM OF SLEEP IN MODERN POETRY

Abstract

It is true that in Kazakh poetry there are no more opinions about sleepas. The specifics of the spelling of modern houseplants deserve to be studied. In the question of sleep, we speak not only a combination of words, but also a rhythm, a syllable. It was a dream, a rhythm, a dimension. In Kazakh poetry, we try to evaluate sleep according to the function performed by the generation. It is necessary to reveal that the current activity of the sonas is working towards the M stream. It is possible to see that the thought, which is based on syllables and dreams in Kazakh poetry, is now working on meaning for the first time. The article focuses on the specifics of the current spelling of sleep. It should not spoil the artistic, aesthetic effect of the poem "sleep". This is also directly related to the content. It is quite natural that in addition to the coincidence of sounds of sleeping words, their content should also develop within a specific topic.

Keywords: *poetry, sleep, syllable, rhythm, aesthetics, researchers, syllabic, branch, incomplete sleep, dimension.*

Ауыз әдебиет және жазба әдебиет үлгілеріндегі ұйқас сапалары тең түсе бермейді. Ежелгі дәуірде қарапайым халық өлең шығаруға және оны есте

сақтауға жеңіл ұйқастарды көбірек қолданған. Сол себепті ауыз әдебиет үлгілерінде етістіктен құрылған ұйқасты сөздер жиі кездеседі. Ал жазба әдебиет үлгілеріндегі ұйқасқан сөздердің сапасы әлдеқайда жоғары болатыны белгілі. Сондықтан, уақыт өткен сайын ұйқас дамып, жетіліп, күрделене түседі. Себебі сан ғасырлық тарихы бар поэзия күн өткен сайын жаңа талап, соны серпін, жаңалықтар талап етеді. Соған байланысты ұйқас табуда ақындар жаңа соқпақтар тауып, ол үшін етістіктермен қатар басқа сөз таптарын да ұйқас үшін қолданып, түрлендіріп, поэзия әлемін жандандыра, әрлендіре түсті.

Ұйқастарды жаңартуда өте мұқияттылық қажет. Ұйқас өлеңінің көркемдігін, эстетикалық әсерін бұзып аламауы керек. Бұл жайлы әдебиеттанушы ғалымдар тарапынан да айтылып өтілген. Демек, ұйқас қаламгерден тапқырлықпен қатар мұқияттылықты талап етеді. Сондай-ақ, келтірілген үйлесім сөз шығарма мазмұнына лайық болғаны дұрыс. Өлеңдегі бірінші тармақтың соңғы сөзі «тас» болса, оған ешқандай байланыссыз «шаш» деген сөзді ұйқас ретінде қолдануға болмайтыны белгілі. Бұл мазмұнға да тікелей байланысты. Ұйқасқан сөздердің дыбыстары өзара сәйкес келумен қатар олардың мазмұны да нақты бір тақырып аясында өрбуі қажет. Яғни ұйқас өлеңнің тек сыртқы құрылысына ғана әсер етіп қоймайды, сонымен қатар мазмұнының ашыла түсуі үшін де қызмет етуі тиіс. Сол себепті С. Негимовтің: «Әрине, поэзияда ой образдылықтан ұйқасты бөліп алып қарауға болмайтыны белгілі. Өйткені ойсыз тек сыңғырлаған ұйқас поэзия болмайды. Ал белгілі бір ойды бейнелі түрде жеткізуге ұйқастың атқаратын міндеті өте күшті», – деген пікірін толық құптаймыз (Негимов, 1991: 10)

Орыс ақыны В. Маяковский ең негізгі, өзекті сөздерін тармақтың соңына қойып, осыны ұйқастырып отырған. Ғалым Р. Сыздықова ұйқастардың бұлайша қолданылуы қазақ поэзиясында ХІХ ғасырдың өзінде-ақ Абай поэзиясында көрініс табатынын айтады (Сыздықова, 1993: 2).

Поэзияда ұйқастың қандай дыбысқа аяқталғаны да ерекше маңызды. М. Дүйсенов: «Қазақ поэзиясына тән құбылыс – ұйқастар не бірыңғай дауысты, не бірыңғай дауыссыз дыбысқа бітіп отырады», - дейді (Дүйсенов, 1987: 28). Бітеу буындағы сөзбен ұйқасқан сөздің де бітеу буынды болып келуі өлеңнің сырты құрылысын көркем етіп тұрады. Тармақтың соңындағы сөз ашық буынды болып, онымен ұйқас құрайтын сөз бітеу буынды болса, түбірдегі үйлесімділік әлсірейді. Мысалы, ана және пана деген сөздер өзара ұйқас түзгенмен, ашық және бітеу буынды қосымшалардың жалғануы нәтижесінде пайда болған анасы-панасын сөздері өлең ырғағын күшейту қызметін атқара алмайды. Алайда қазақ поэзиясын салыстыра тексергенімізде, мұндай ұйқастардың кездесетінін байқаймыз.

Силлабикалық өлеңдерде ұйқас ырғақпен де тығыз байланысты болады. Олар поэзияның ажырамас бірліктері болып табылады. Ырғақ өлең әуенділігін туғызса, ұйқас сол әуенділікті одан әрі күшейте түседі. Бұл туралы С. Негимов еңбектерінде сөз болады. Өлең құрылысының ырғақ, ұйқас, өлшем сияқты негізгі элементтері бір-бірін толықтырғанда ғана шығарма әсерлі, құлаққа жағымды болады.

Ұйқастардың түрлерін сөз еткенде, академик Қ. Жұмалиев жіктеуін негізге аламыз. Ғалым қазақ поэзиясындағы ұйқастың түрі өте көп екенін айта келіп, олардың ішіндегі ең жиі қолданылатын түрлері ретінде мыналар көрсетеді: 1) қара өлең ұйқасы, 2) шұбыртпалы ұйқас, 3) ерікті ұйқас, 4) кезекті ұйқас, 5) шалыс ұйқас, 6) егіз ұйқас, 7) аралас ұйқас, 8) осы күнгі ерікті ұйқастар (Жұмалиев, 1978: 180).

Абайдың бұрынғы өлеңдердің құрылысын зерттеген Б. Кенжебаев ұйқастарды былайша сипаттайды:

«I. Өлең – 11 буынды, үш бунақты. Ол: 1) төрт тармақты, ақсақ (аа-а), ерікті (-аа), егіз (аабб) ұйқасты болып, 2) көп тармақты, ақсақ (аа-а-а-а), ерікті (а-а-а-а) ұйқасты болып келеді. Өлеңнің буыны, бунағы, ұйқасы әрдайым нақпа-нақ келеді.

II. Жырдың шумағы бес, ұйқасы он түрлі. Ол: 1) үш тармақты, сыңар (абб яки ааб) ұйқасты; 2) төрт тармақты, ақсат (аа-а), ерікті (а-а), егіз (аабб), қапсырма (абба), шалыс (абаб) ұйқасты; 3) тармақты, тақ (ааббв) ұйқасты; 4) алты тармақты, жұп (ааббвв яки абабвв), аралас (абвабв) ұйқасты»; 5) көп тармақты шұбыртпалы (аааааааб), кезек (абабабаб) ұйқасты болып келеді. Ұйқастың жырда, өлеңдегідей мәні күшті емес, ұзақ жырлардың кей жерлері сирек ұйқасады, ұйқассыз да келеді» (Кенжебаев, 1986, 95)

Абайдан бұрынғы өлеңдердегі бұл ұйқастар қазіргі поэзияда да қолданылады. Бүгінгі таңда ұйқастар түрліше аталады. Мысалы, З. Ахметов кезекті ұйқасты айқас ұйқас, қаусарма ұйқасты орама ұйқас деп атайды. Бұл туралы С. Негимов, С. Елікбаев сияқты ғалымдардың еңбектерінде де сөз болады: «Қазақ өлеңтану ілімінде орналасу тәртібіне орай ұйқаста ат қою, атау тудырудың өзі үлкен табыс. Бұл процесс осы күнге дейін толастаған жоқ. Мысалы, Зәки Ахметов кезекті ұйқасты айқас ұйқас деп, қаусарма ұйқасты орама ұйқас дейді» (Ахметов, 2002:10).

Т. Шапаев (1999:98) ақындардың шығармаларында кетік ұйқастардың да қолданылатынын айтады. Толымды және толымсыз ұйқастардан бөлек, өзіндік ерекшеліктері бар ұйқастың бұл түрі де талдауға негіз болған жинақтарда кездеседі. Ол әсіресе, Қ. Мырза Әли шығармаларында көп қолданылған.

Төмендегі өлең ұйқастарына назар аударайық:

Байқаймын / ақырындап / күз келеді, а 3+4+4=11

Бітеді қайран / жаздың / ізгі өлеңі. а 3+4+5=12

Кеткен жаз / келмеймін – деп / қабақ түйді, б 3+4+4=11

Келген күз / айтар екен / бізге нені [Мырзалиев, 1989:56]. а 3+4+4=11

Ұйқастың түрлері көп болғанымен, қолдану дәрежесі бірдей емес. Мысалы, қазақ поэзиясында толымды ұйқас кең түрде қолданылған. Толымсыз ұйқас оған қарағанда сирек кездеседі.

Т. Әбдікәкімов және М. Шахановтар ұйқастардың өте көп түрін қолданғандықтан, қара өлең ұйқасының пайыздық көрсеткіші онша жоғары болмайды. «Ырауан» жинағында елуге жуық ұйқас түрі байқалса, М. Шаханов шығармашылығында жетпіске жақын түрі қолданылған. Ұйқас түрлерінің әр алуандығы туралы әңгіме қозғағанымызда, Ф. Оңғарсынова өлеңдеріндегі ұйқастық бірліктерге тоқталмай өту мүмкін емес. Ақынның шығармаларында ұйқастың сексеннен артық түрі бар. Бұл, оның жинағында ааба түріндегі ұйқастың негізгі орынды иелемеуінің бір себебі болса, екінші себебі ақынның көбірек шалыс ұйқастағы өлеңдерге иек артуына байланысты. Ақын жинағында шалыс ұйқас қара өлең ұйқасынан 2,3 % артық. Сөйтіп қара өлең ұйқасы зерттеу нысанына алынған «Мен саған ғашық емес ем» (Ф.Оңғарсынова) жинақтан басқа барлық өлең жинақтарында бірінші орынды иеленеді.

Ә. Қайранда қара өлеңде ұйқас 90 % болса, Маралтайда («Ай» кітабы бойынша) өлеңдерінің 67-сі қара өлеңдік ұйқас, қалғандары шалыс, еркін, шұбыртпалы, кезекті ұйқастарды құрайды. Ал, керісінше Н. Мәукенұлының 70 пайызы шұбыртпалы мен шалыс ұйқастар кездеседі.

Поэзияда өлең тармақтарының ұйқасуы бірнеше тәсілдердің көмегімен іске асады. Тармақ соңындағы сөздердің құрамындағы дыбыстардың сәйкес келуінен толымды және толымсыз ұйқастар түзілсе, олардың буындық құрамы бір, екі, үш буынды т.б. болып жіктеледі. Академик З. Қабдолов өлең жазатын адамға олардың түрін білу шарт еместігін, ең бастысы мынаны білу қажеттігін айтады: « әрбір ұйқас өлең шумағының өн бойына тек өзіне ғана тән өзгеше сынғыр әуез, сұлу саз, сырлы күй дарытуға тиіс» (Мәукенұлы, 1992: 286).

Бұлбұлдарым, сайра, сайра, талмағын,

Бұтақтарды сындырмайды салмағың.

Сен аман бол, сен аман бол сенгенім...

Сосын көре жатамыз ғой қалғанын (Мырзалиев, 1989:27).

Келтірілген тармақтардағы «талмағың – салмағың - қалғанын» сияқты сөздерде бір-екі дыбыстық айырмашылық қана бар. Яғни сөздердегі дыбыстардың басым көпшілігі ұқсас. Өлеңдегі ұйқасқан сөздердің дыбыстық құрамы өзара ұқсас болмауы да мүмкін. Поэзиядағы бұл ерекшелік толымды және толымсыз ұйқастарға негіз болады. Дыбыстардың бір-біріне ұйқас немесе жақын келуі қазақ поэзиясында «толымды ұйқас» деп аталады. З. Ахметов ұйқастың бұл түріне мұндай анықтама береді: «толымды ұйқас – өзара үйлесетін сөздердегі сәйкес дауысты және дауыссыз дыбыстар түгелдей үндестігі жағынан дәлме-дәл не өте жақын келетін толық үнді ұйқас» (Ахметов, 2002: 91).

Қолыңнан шыққан сыйлықтар

Қонатын үйге құт болып.

Секундтар және минуттар

Иірілетін жіп болып

Әр халықтың поэзиясында толымсыз ұйқасқа қарағанда толымды ұйқастың қолдану өрісі кең. Мұндай ұйқас өлең тармақтарында күшті әуенділік туғызады. Мұны әрине ұйқасқа тән ерекшелік ретінде қарастыруға болады.

Дыбыстарда сәйкес келе бермейтін толымсыз ұйқастың мұндай ерекшелігі болмайды. Өлеңдерде толымды ұйқасқа қарағанда толымсыз ұйқастың сирек кездесуі себебін академик З. Ахметов былайша түсіндіреді: «Ұйқастың үндестік сапасы, қандай дыбыстардың үйлесінен, неше буыннан құралатыны, жасалу шарты қазақ тілінде жазылған еңбектерінде мүлде талданбайды. Аздап айтылған нәрсе – ұйқасты үндестік сапасы жағынан толымды, толымсыз деп екіге бөлу ғана.

Ұйқас деп әдетте, өлең жолдарындағы соңғы сөздердің бір-бірімен үйлес, үндес болып келуін айтатыны белгілі. Өзара қиыстырылған сөздердегі сәйкес дыбыстардың, әсіресе дауысты дыбыстардың, бірдей немесе ұйқас болып келуі – ұйқастың жасалу шарты. Бірақ ұйқас тек қана дыбыс үндестігі емес, ол сонымен қатар бір не бірнеше буынның өзара үндестігі де. Басқаша айтқанда, өлең ұйқасы бірімен-бірі қиыстырылған сөздердегі бір не бірнеше өзара сәйкес буынның дыбыс үндестігінен туады» дейді (Ахметов, 2002: 6).

Құрылысына қарай ұйқастар жай және күрделі болып бөлінеді. Жай ұйқастарға бір сөзден тұратын ұйқасты сөздер тән болса, күрделі ұйқастар екі немесе одан артық сөздерден құралады. Ауыз әдебиет үлгілерінде күрделі ұйқастар өте сирек кездеседі. Сол себепті мұндай ұйқастар кейінгі дәуірлерде ғана жиі қолданыла бастаған деп ойлаймыз. Яғни күрделі ұйқастар халық ауыз әдебиеті үлгілерінде қалыптасқанымен, оның жетіліп, дамуы қазіргі поэзияда жүріп жатқан процесс деуге болады.

Төмендегі өлең ұйқастарына назар аударайық:

Бой – байсал, / басым – аман, / бауыр – бүтін. 3+4+4=11
 Ай кесті / сәулесімен / дауылға үкім. 3+4+5=12
 Нәр сауған / метім тастың / үрпінін де, 3+4+4=11
 Басымнан / өтті-кетті – Сәуірлі түн [Нұржан,2002:126]. 3+4+4=11

Қазіргі қазақ поэзиясының дамуы өлеңнің сыртқы құрылысына өз әсерін тигізбей қоймайды. Яғни, ұйқас құрамы күрделеніп, әркелкілік сипат алды. Ұйқастың бұлайша жетілуі қазақ поэзиясында да дәстүр ретінде қалыптасқан. Талдауға негіз болған ақындардың жинақтарында ұйқассыз жазылған өлең кездеседі. Бұл силлабикалық өлең жүйесінде түскен өзіндік ерекшелік болып табылады. Зерттеуге алынған жинақтар авторлары да - өлең техникасы толық меңгерген, қалыптасып қалған, өзіндік қолтаңбасы бар ақындар. Қазақ ақындарының шығармаларынан ұйқастың жүзден астам түрін кездестірдік. Сол себепті Қ. Жұмалиевтің «қазақ поэзиясында ұйқас түрлері өте көп», деген пікірімен толық келісеміз.

Силлабикалық поэзия жан-жақты өркендеп жатқандықтан, оның ішкі құрылымдары да өзгерістерге ұшырап жатыр. Бұл ұйқас жүйесінде де анық көрінеді. Поэзиядағы бұл ерекшеліктер өлеңнің стиліне де әсер етеді, әуенділігін өзгертеді. Соған байланысты қазіргі қазақ поэзиясында ұйқас жүйесі жан-жақты жетіліп, өркендеп келеді. Дәстүрлі ұйқастар қазіргі қазақ поэзиясында да сабақтастық тауып келеді. Ежелгі дәуірге тән ұйқастар қазіргі кезде де жалғасым тауып, сақталумен қатар жазба әдебиет үлгісіне сәйкес жетіліп, өңделіп, түрліше құбылып келеді, құрамы күрделеніп, жан-жақты байыды. Мысалы, поэзияда ұйқастар дыбыстық құрамының ұқсастығына (толымды, толымсыз), түзілісіне (күрделі, жай), орналасу тәртібіне (қара өлең, шалыс, егіз, кезекті), буын санына (бір буынды, екі буынды, үш буынды...) қарай одан әрі жіктеле түсті.

Зерттеу барысында аталмыш нақтылы мәселелердің қай-қайсысында да ұлттық поэзиямыз үшін елеулі жаңалықтар болып табылатын ұйқас ерекшеліктері анықталды. Мәселен, қазіргі қазақ поэзиясындағы біз қарастырған толымсыз ұйқастардың толымсыздығы олардың кемістігі емес, өзіндік белгі-қасиеті екені дәлелденді. Бұл сипатты ұйқастардың қазақ поэзиясындағы бұрынғы біртіндеп толығу, даму үстіндегі толымсыз ұйқастардан бөлек жаңа ұйқас түрі екеніне мән берілді. Олар толымды ұйқастармен тең қатар өмір сүруге құқылы, қазақ поэзиясында Қ. Мырза Әли, Т. Медетбеков, Иран-Ғайып т.б. ақындар шығармашылығында алғаш 50-60 жылдары пайда болды деуге болатын жаңа ұйқастар, толымсыз ұйқастың табиғи да өнімді, бірегей түрі деп табылып, мұндай ұйқастарды шартты түрде «кетік ұйқас» деп атау ұсынылды. Ұйқастың бұл түрінің өрістеуінің мысалдарын қазіргі қазақ ақындары Иран-Ғайып, Т. Әбдікәкімов, Г. Салықбаевалардың шығармашылықтары негізінде талдадық. Ал Ұ. Есдәулетов, Б. Серікбаев, Б.Жақып, Н. Мәукенұлы сияқты ақындар өз өлеңдерін, негізінен, айтылмыш жайтқа керісінше, толымды ұйқаспен құруға бейімірек екені көрінеді.

Қазіргі ақындардың өлең ұйқастарының грамматикалық құрылысы тұрғысынан бір кездері жиі қолданылған бірыңғай құрылымдағы (мәселен, өңкей етістіктерден жасалған) ұйқастардан қашу, одан әдейі бас тарту, қайта мейлінше әркелкі грамматикалық құрылымдағы ұйқастарды түзуге, күрделілікке ұмтылуға тырысу тенденциясы орын алған. Оны болашақта жаппай орнығып, канонға айналатын тұрақты үрдіс санап, біржақты нәтиже күту дұрыс болмайды. Әйткенмен, бұл үрдісті қазіргі қазақ өлең ұйқасы

жүйесіндегі айқын бір ерекшелік ретінде белгілеп, арнайы тоқталу қажет деп білдік.

Ұйқас мәселесі зерттеліп отырғандықтан, диссертацияда қазақ поэзиясындағы ұйқассыз, еркін өлеңдерге де назар аударылып, ақындар Е. Раушанов пен Т. Әбдікәкімов шығармашылықтарындағы еркін өлеңдер талданды. Бұндай өлеңдер, бір қызығы, аталған ақындардың біз қараған кітаптарында тұп-тура сегіз өлеңнен. Екі ақынның бұл өлеңдері екі түрлі сипатта екендігімен ерекшеленетіні және аталмыш жанрдың (еркін өлеңнің) поэтикалық мүмкіндіктері мен ерекшеліктері ашып көрсетілді.

Қазіргі поэзияның негізгі белгілері поэзиядағы дерексіз ұғымдар мен құбылыстарды заттандыру, жансызға жан бітіру, тілсізді сөйлету, кейіптеу тәсілдері. Аталмыш тәсілдер поэзия жанрының теңдессіз мүмкіндіктерін көрсететін өте ұтымды тәсілдер ретінде бұрыннан белгілі. Олар әдебиет жанрларының барлығында да кездескенімен, басқа жанрларда дәл поэзиядағыдай кең қолданыла бермейтіні де мәлім. Енді қазіргі қазақ өлеңінде дерексізді заттандыру мен жандандыру, кейіптеу тәсілдері әбден меңгеріліп, мейлінше кемелденгеніне, олар ақындардың өте көп және шеберлікпен қолданып, барлық мүмкіндіктерін пайдаланатын тәсілдеріне айналғанына көз жеткіземіз. Әсіресе ақын Тыныштықбек Әбдікәкімов өлеңдеріндегі абстрактылы ұғымдар мен құбылыстардың заттануы, «тірілуі» аса қызықты сипаттар танытады. Жұмыста ақын шығармашылығындағы айтылмыш тәсілдің қолданылу ерекшеліктері нақтылы мысалдар негізінде талданды.

Ақындардың поэтикалық тіл ерекшеліктерін айқын танытатын тағы бір белгі — олардың өлеңдегі сөз қолданыстары екені анық. Сондықтан ақындарымыздың сөз қолданысындағы ерекшеліктерді талдауда таңбалықтыныс белгілік бегілердің де поэтикалық мәтінді жасаушы факторлар екенін дәлелдеуге тырыстық.

Аралас буынды өлеңдерде дәстүрлі қалыптан шығу тәсілі байқалады. Мұндай өлеңдер қазіргі кездегі поэзияда күннен-күнге көбейіп келеді. Бұл қазақ поэзиясында Қ. Мырза Әли, М. Шаханов жинағынан басқа барлық ақындар шығармаларында байқалады. Әсіресе мұндай өлең үлгілері М. Шаханов шығармаларында жиі кездеседі. Ақын жинақтары жеті және сегіз буынды өлшемдер араласа қолданылады. Сонымен қатар қазақ ақындарының жинақтарында қысқа және күрделі буынды өлшемдер де кездеседі. Қазақтың силлабикалық үлгідегі поэзиясында прозаға бейімделу дәстүрі қанат жайып келеді. Күрделі буынды өлшемдердің ішінде жиырма буынды өлең Ф. Оңғарсынова, Т. Әбдікәкімов, М. Шаханов өлеңдерінен көрініс беріп отыр.

Қазақ поэзиясының ғасырлар шегіндегі алмасуларға төтеп бере алатындай тегеуірінді өлшемдік танытып отырғанын байқаймыз. Сирек кездесетін алты буынды өлеңнен бастап ең жоғарғы жиырма алты буындық өлеңді түзіп отырған майталман ақындарымыздың жұмыстары сарапқа салынды. Қазақ өлеңіндегі ұйқастың түрлерінің біршама өзгеріске түсіп, құбылып отыратынын байқауға болады.

«Тәуелсіздік кезең поэзиясындағы ертеден қалыптасқан, кең тараған өлең өлшемдерінде буын саны тұрақты тармақтар қолданылатындығы, яғни өлеңнің жүйесі силлабикалық болуы сырттай қарағанда ерікті өлең түрін пайдалануға мүмкіндік бермейтіндей көрінуі ықтимал» (Ержанова, 2010:187). Ал, негізінде, ерікті өлең түрін ұлттық өлең құрылысына, поэзиядағы негізгі өлең жүйесіне қарсы қоюға болмайды. Ерікті өлең түрін қолдану – силлабикалық өлең жүйесін бұзу, буын санын тұрақты қалыпта сақтау принципін жоққа шығару деп ойлау

ағаттық болар еді. Өйткені бірлі-екілі шығармаларында ерікті өлең түрін пайдаланған ақын басқа шығармаларын белгілі, тұрақталған өлең өлшемдерін қолданып жаза береді. Кейбір ақындар ерікті өлең түрінде өз туындыларында азды-көпті көңіл қойған болса, бұдан ұлттық поэзиямыз қалыптасқан өлең өлшемдерінен безіну керек деген қорытынды тумаса керек. Ерікті өлең әжептәуір өріс алған елдердің поэзиясына көз салсақ, бұл өлең түрі мен қалыптасқан өлең өлшемдері – негізгі өлең жүйесі – қатар дами беретінін байқаймыз. Ендеше бұлар бірін-бірі ығыстыратын, бір-бірімен сыйыспайтын нәрселер деуге болмайды. Әрқайсысының өз мүмкіншілігі, өзінше артықшылығы бар. Ерікті өлеңнің ұлттық өлең жүйесінен мүлде тысқары тұратын, онымен ешқандай жанысымы жоқ томаға-тұйық құбылыс бола алмайтыны да заңды да. Себебі, ерікті өлең поэзияда қалыптасқан ырғақ-өрнектерге сүйеніп, олардың жекелеген белгілерін қалайда пайдаланып, кейбір ұтымды тәсілдерін тірек етеді. Айталық, қазақ поэзиясында ерікті өлеңнің ұйқассыз жазылғаны байқалмайды. Шумақ өрнегі, үнемі болмаса да, көбінесе сақталады. Ұзынды-қысқалы болса да, әйтеуір тармақтар қолданылады. Мұның өзі үлкен мәні бар жайт. Және олардың ішінде көлемі, құрылысы қалыптасқан ырғақтың үлгі-өрнектерге сәйкес алынатыны да аз болмайды. Түгелдей болмағанымен, өлең тармақтарының бірқатарын осылай құруға талпынушылық байқалады.

Осындағы айрықша маңызды мәселе – поэзияда қалыптасқан ырғағы жеңіл, ширақ сөйлем құру, сөз қиюластыру үлгілерінің кейде жеке-жеке, топтап алынып, алмастырылып, басқаша құрылымды үлгілермен қабаттастырыла қолданылып отыратыны. Мұның өзі сөйлемдерді, сөз орамдарын мейлінше әркелкі етіп құруға мүмкіндік береді. Көлемі, ырғақ-өрнегі әрқилы тармақтардың үнемі араласа беруінің есесіне осындай тармақтардың бірнешеуінде сөйлемдерді синтаксистік, интонациялық құрылысы жағынан біркелкі етіп алу тәсілі кеңінен пайдаланылады.

Қазіргі поэзиядағы ырғақтың құбылмалы келетін ерікті өлең түрін қолдану бірталай ақындардың шығармаларында кездеседі. Өзірше азырақ тарап келе жатқан осы бір үлгіні шебер қолданған өлең-жыр нұсқаларын зер салып қарастырсақ, қазақ поэзиясында еркін өлеңнің әлдеқайда молырақ орын тебу мүмкіншілігі бар екенін атап айтар едік.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. С. Негимов (1991), *Ақын-жыраулар тілінің бейнелілігі*. Алматы: Ғылым.
2. Р. Сыздықова (1993), *XVIII-XIX ғғ. қазақ әдеби тілінің тарихы*. Алматы: Мектеп.
3. М. Дүйсенов (1987), *Әдебиеттің мазмұны мен пішіні*. Алматы: Жазушы.
4. Қ. Жұмалиев (1978), *Стиль-өнер ерекшелігі*. Алматы: Жазушы.
5. Б. Кенжебаев (1986), *Әдебиет белестері*. Алматы: Жазушы.
6. З. Ахметов (2002), *Поэзия шыңы – даналық*. Астана: Елорда.
7. Т. Шапаев (2001), *Ой түбінде жатқан сөз*. Алматы: Ғылым.
8. Қ. Мырзалиев (1989), *Өлеңдер мен поэмалар*. Алматы: Жазушы.
9. З. Қабдолов (1992), *Сөз өнері*. Алматы: Қазақ университеті.
10. С. Нұржан (2002), *Таң қауызын жарғанда: 3 томдық*. Алматы: Үш қиян.
11. Т. Әбдікәкімов (2000), *Т. Ырауан: өлеңдер, балладалар, толғау*. Алматы: Атамұра.
12. Н. Мәукенұлы (2004), *Жоғалды күн, жоғалды ай, жоғалды жыл*. Алматы: Сөздік-Словарь.
13. С. Ержанова (2010), *Тәуелсіздік тұсындағы қазақ поэзиясы*. Алматы: Білім.

Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 4 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Aynur KOSHEKOVA/ Kazak Kızlar Milli Pedagoji Üniversitesi, Kazak Dili Edebiyatı, Prof. kosheкова51@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9730-9164

Atıf: KOSHEKOVA, A.(2020). Қаһармандық Эпостағы Ат Бейнесінің Басты Сипаттары Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt4, Sayı2, 106-109.

Gönderim Tarihi: 21 Eylül 2020 / Kabul Tarihi: 11 Ekim 2020

Қаһармандық Эпостағы Ат Бейнесінің Басты Сипаттары

Түйіндеме: Эпостың өзге жанрларымен салыстырып қарағанда қаһармандық эпостан аттың ең бір кемелденген, аса үлкен көркемдік дәрежеге жеткен бейнесін көреміз. Бұлай болатын себебі - архаикалық эпоста қиял-ғажайып элементтердің, мифтік мотивтердің тым басым болуы, әлі де жетіліспеген балаң сана толық көлемді ат бейнесін жасауға кедергі болса, лиро-эпостың басты тақырыбы жаугершілік, батырлық емес, ғашықтық хикаялары болуы ондағы жан-жақты бейнеленген ат образының қалыптасуына кедергі болған. Ал, тарихи жырлардың, әдетте, көлемінің эпосқа қарағанда кішірек болуы ондағы тұлпар образының аумақты, әр қилы тұрғыдан бейнеленуіне мүмкіндік бермеген. Сондықтан да қазақ эпосындағы барынша жан-жақты, терең, әр қилы сипатта бейнеленген ат образы негізінен қаһармандық эпоста қалыптасқан деуге болады. Бұған тұлпардың, әдетте, батырлықпен ерлікпен, дұшпанмен шайқастармен қатар бейнеленетіні де әсер еткен. Осы орайда мақалада қаһармандық эпостағы ат бейнесінің басты сипаттары туралы сөз болады.

Кілт сөздер: Эпос, архаика, миф, мотив, лиро-эпос, хикая, образ

THE MAIN FEATURES OF THE IMAGE OF A HORSE IN THE HEROIC EPIC

Abstract: Compared to other genres of the epic, we see in the heroic epic one of the most mature and highly artistic images of the horse. This is due to the fact that in the archaic epic the predominance of fantastic elements, mythical motifs, the immature child's consciousness prevents him from creating a full-fledged image of a horse, the main theme of the lyric epic which prevented the formation of. Historical poems, on the other hand, are usually smaller in size than the epic, which does not allow the image of the tulpar to be depicted in a wide range of perspectives. Therefore, it can be said that the image of a horse in the Kazakh epic, which is the most comprehensive, deep and varied character, is formed mainly in the heroic epic. This was due to the fact that the tulpar is usually depicted with heroism, bravery, battles with the enemy. In this regard, the article discusses the main features of the image of the horse in the heroic epic.

Keywords: Epic, Archaic, Myth, Motif, Lyric-Epic, Story, Image

Ахмет Байтұрсынов: «... бұрынғы жаугершілік заманда халық тән есебінде болған да, батырлар жан есебінде болған. Сондықтан батырлар турасындағы әңгіме - халық жаны, рухы турасындағы әңгіме. Батырлары қандай болса, халықтың рух жағы да сондай болған» деп жазады (Байтұрсынов, 1989: 236). Шынында да батыры кеткен ел рухы кеткен, бүкіл ерік-жігерінен, күш-қуатынан айырылған елге ұқсайды. Бұны елдің батырлары да біледі, «мен кетсем, ел қорғансыз болып қалады» деп жапа шегеді:

Өзім-ақ іздеп кетер ем,
Асынып жаудың құралын,
Қалған елде қамқор жоқ,

Оған не амал қыламын?!
Елді иесіз тастасам,
Қаптап келіп қалмақтар
Білемін елді қырарын, -деп күйінеді Қарғабойлы батыр
(Батырлар жыры, 1989:79)
(Қарғабойлы, Қазтуған» эпосы).

Бұл жәйт қалмақтарға да қатысты, олар да батырынан айырылса болды бүкіл қауқарынан айырылып, жалғыз батырға шамасы келмей, мың-мыңдап, баудай қырылады:

Қаптаған қалың қалмақты
Бұта құрлы көрмеді.
Он екі күн соғысты,
Мыңдай келген қалмақтан
Тек жүз кісі ғана көрінеді
Мұны көріп алған соң,
Аруағы асады
Қалғандары қалмақтың
Еліне қарай қашады. (Батырлар жыры, 1989: 230)
(«Әмет батыр» эпосы)

Бұның бәрі шаманның ана дүниеге барып, құбыжықтармен шайқасуын еске түсіреді — шаман мен құбыжық бір-біріне қарсы тұрған құдіретті тұлғалар, ал төңіректегі халық, екі жақтың әскерлері кейінгі дәуірде пайда болған кейіпкерлер екені анық. Батырлар, әдетте, жауға жалғыз аттанады, жалғыз шайқасады, тек кейінгі дәуірлердегі тарихи жырлардың, оқиғалардың әсері тиген эпостарда ғана батырлардың жаумен топтасып соғысу мысалдары кездеседі:

Сол бес батыр қосылып
Қалмақтың жойды қаласын.
Шулатып қатын-баласын. (Батырлар жыры, 1989:209)
(«Айсаның ұлы Ахмет» эпосы)

Сонымен, жоғарыда келтірілген мысалдарды қорытындылай келе қазақ эпосындағы батырдың тұлғасы туралы төмендегілерді айтуға болады:

- 1) батыр образында ескілікті архаикалық сарындар көптеп сақталып қалған, оларды атап өтетін болсақ:
 - а) батыр ата-анадан жалғыз туылады;
 - ә) рудың магиялық күш-қуаты батырда болады — батыр елден кетсе ел барлық қауқарынан айырылады;
 - б) ертедегі тайпалық түсініктер бойынша билеушілер елдің ырысын сақтайтын болса, эпоста тиісінше батырлар елді асырайды, мал-мүлік береді;
 - в) батырларды қолдайтын пірлері (сиқырлы көмекшілері) болады, егер жынынан айырылған шаман бүкіл магиялық құдіретінен айырылып қарапайым адамға айналса, пірінен айырылған батыр бүкіл ерекше біткен күш-қуатынан айырылып батыр болудан қалады. «Жалпы қай жырда болса да пірлерін тәрк еткен батыр көп ұзамай мерт болады. Пірлерден медет сұрамаған батыр жеңіске де жете алмайды» деген тұжырым айтады бұл туралы

Ш. Ыбыраев (Ыбыраев, 1993:204).

- 2) Соңғы кезеңдегі көшпелілердің феодалдық, патриархалдық қоғамдық қатынастарға негізделген мемлекеттері құрылған дәуірлер де батыр бейнесіне зор әсерін тигізді, атап айтсақ:

- а) батыр белгілі бір дәуірдің ұғым-түсініктерін, моральдық ұстанымдарын, құндылықтарын бойына жинақтайды;

- ә) ол нақты рухани-материалдық құндылықтарды (ел-жұрт, жер, отбасы мүшелері, дос-жаран, ағайын-бауыр, мал т.б.) қорғау үшін қызмет етеді;

б) батыр ел ішіндегі және сыртындағы түрлі қақтығыстарға, оқиғаларға билік үшін күреске белсенді қатысады;

в) жаумен жеке-дара ғана емес, топтасып та соғысады.

Жалпы қазақ батырының ең кемелденген түрі — тек білек күшімен ел қорғаған тұлға ғана емес, терең ақыл-парасатты, елдің бүгінгі мен ертеңін тең ойлайтын, бүкіл елге басшылық жасап, қамқорлық жасап, ел-жұртты жаугершілікке ұрындырмай бейбіт сақтай білетін, жарлысын байға, азын көпке теңгеріп жүретін әділ билеуші-батыр:

Ерегiссе ел алған,
Дұшпанын басып кек алған.
Атаң таққа мiнген соң,
Ноғай мен халқың демалған.
Аға да жоқ, iнi жоқ,
Ерлiктен басқа мiнi жоқ,
Астана жұртты меңгерген,
Азын көпке теңгерген,
Артық туған хан едi,
Асылы артық жан едi, (Батырлар жыры, 1989: 232)

(«Шынтасұлы Төрехан» эпосы)

Әрi әдiл хан, әрi қаһарлы батыр болған Шынтасхан осылай суреттеледi. Эпос дәстүрiнде халық ешқашан ханды батырдан артық қоймайды, керiсiнше, көбiне хан батырға тәуелдi болады. Ер Тарғын Ханзада ханға өкпелеп елден кетпек болған кездерi хан да, халық та батырдан кешiрiм сұрап, жалынады. Демек, бiздiң ойымызша, қазақ эпосындағы батыр бейнесi тек елдi қорғау, оған қамқорлық жасау идеясын бейнелемейдi, сонымен қатар елдiктi, халық болып бiрiгу, қоғамдық әдiлдiк, парасатты билiк идеяларын да қамтиды.

Соған орай, қаһармандық эпостағы ат бейнесiн барынша кеңiрек тұрғыдан қарастыра отырып, оның басты сипаттамаларын ашуға тырысамыз. Бұл үшiн тұлпардың төмендегiдей бiрнеше сипаттамаларын жеке-жеке қарастырмақпыз:

а) ат таңдау, тұлпарды табу, оны құлынынан баптап бағып, жетiлдiру

Кез келген жылқы малы батырға тұлпар бола алмайды, тек ерекше қасиеттерi бар ат қана тұлпар бола алады. «Ақжонасұлы ер Кеңес» (Батырлар жыры, 1989:159) эпосында Кеңес атты баласы Ақтанау деген тұлпарын мiнiп кеткенде, Ақжонас хан:

- Айналайын, жан балам,
Ақжонас жаяу қалды деп,
Қалмақтар қалар қуанып,

- дейдi.

Әрине, қырық таңбалы Қырымның он екi жарым ханының бiрi болған Ақжонас ханның мындаған жылқысы бар екенi анық. Бiрақ, Ақжонас хан сол қаптаған жылқыдан бiр тұлпар таба алмасын бiледi, себебi көрiнген ат тұлпар бола алмайды. Ең соңында Ақжонас хан соғысар сәтте жауы Бағлан таздың торы атын мiнiп шығады майданға.

Жалпы батырға ат таңдау эпостағы ең қиын күрделi кезеңнiң бiрi. Мұрын жыраудың нұсқасында Құртқа Қобланды мiнетiн Тобылғы меңдi торы атты туатын кер биенi атасы Қыдырбайдан Хансұлудың көмегiмен әрең алады.

Өмiрiнiң көп бөлiгiн ат үстiнде, жаугершiлiкте өткiзетiн көшпендi үшiн жылқы малының қадiрi ерекше, батырдың өзiне лайық сәйгүлiк табуы өте қиын шаруалардың бiрi. «Қарасай - Қази» (Досмұхамедұлы, 1991:127-141) эпосында Қарасай батыр жауға аттанар кезiнде өзiне тұлпар iздейдi. Бұдан әргi оқиғаны эпос былай баяндайды: «Сол заманда қартайып, от басындағы құмалақты көсеумен қуалап отырған, ноғайлының Көкше деген батыры бар екен. Қарасай Көкшеден Көк бұйра атты саудалайды. Көкше: «Атымды бiр қызға беремiн», - дейдi. «Жаудан әкелiп төрт қыз берейiн», - дейдi Қарасай. «Жаудан түскен қыздың керегi жоқ. Алсаң, Орақтан қалған қарындасың Қибатты берiп ал», - дейдi Көкше. Атты ала алмай қайтып келiп, Қарасай шешесiмен ақылдасады». Сонда шешесi:

Жауға таман бармасаң,
Сыртымыздағы дұшпанның
Бізге де кепті табасы-ай.
Қибаат түгіл мені сат
Ат көңіліңе жараса-ай,

- деп кеңес береді.

Түркілік дүниетанымда «ана» қастерлі ұғым екені белгілі, бірақ, баласына ат тауып беру үшін Қарасайдың шешесі қызы Қибаатты беруге ғана емес, тіпті өзін де сатып жіберуден де тайынбайды. Сонымен Қарасай батыр қарындасы Қибаатты беріп:

Мінер атым осы деп,
Тәңірінің берген досы деп,
Көк бұйра атқа ер салды.

Өзін сыртынан сатып жібергенін естіген қарындасы Қибаат Қарасай батырға:

Кешегі әкем кеткен соң
Кемішілік басқа жеткен соң
Жалғыз тайға саттың ба?

- деп ұрысады. Бірақ, Қарасайдың аттан түсіп, жауға жаяу кетіп бара жатқанын көргенде шыдай алмай:

Сен томсарып кетпе, күліп кет,
Қалаған атың мініп кет, (Досмұхамедұлы,1991:133-134)

- деп, болған іске көнеді. Бұл үзіндіден жаугершілік заманда аттың қаншалықты құнды болғанын байқауға болады.

Қорытынды

Архаикалық эпоспен тығыз генетикалық байланыста өрбитін қаһармандық эпостағы ат бейнесін талдау үшін алдымен эпостың басты кейіпкері болған батырдың бейнесін жан-жақты қарастыру қажет, онсыз ат образының қыр-сырын жан-жақты ашу, анықтау мүмкін емес деп пайымдаймыз.

Сонымен, қазақтың қаһармандық эпосындағы батыр бейнесінің кейбір ерекшеліктерін қарастырып өттік. Батыр бейнесін қарастыруымыздың себебі, әдетте, ат бейнесі батыр образымен тығыз бірлікте болады. Эпостағы ат образын батыр бейнесінен бөлектеп алу мүмкін емес. Тек осы екеуінің органикалық бірлігі арқылы ат бейнесін жан-жақты талдап-зерделеуге болады деген пікірдемін.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. БАЙТҰРСЫНОВ, А. (1989) Шығармалары. Өлеңдер, аудармалар, зерттеулер. – Алматы: Жазушы, 320.
2. ЫБЫРАЕВ, Ш (1993) Эпос әлемі. Қазақ батырлық жырларының поэтикасы. -Алматы: Ғылым, 296 б.
3. Батырлар жыры. 4- том. –Алматы: Жазушы, 1989. -400 бет.
4. ДОСМҰХАМЕДУЛЫ Х (1991) Аламан. – Алматы: Ана тілі, 176 бет.

Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (MIKAD) / Cilt 4 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Zhaina BEİSENBAYEVA / Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi, Pedagojik ve Psikoloji, Doktora, zhaina0051@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5973-7486

Yazar: Ospan SANGİLBAYEV/ Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi, Prof. Dr.
ospan_seidulla@mail.ru
ORCID ID: 0000-0003-2067-3010

Yazar: Mustafa TALAS / Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Prof. Dr. mtalas44@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0031-489X

Atıf: BEİSENBAYEVA, Z. ve TALAS, M.(2020). ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚПЕН ТАҢДАЛЫНҒАН МАМАНДЫҚ - ТАБЫСТЫ ӨМІРДІҢ КІЛТІ, Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt4, Sayı2, 110-114.

Gönderim Tarihi: 29 Aralık 2020 / Kabul Tarihi: 30 Aralık 2020

ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚПЕН ТАҢДАЛЫНҒАН МАМАНДЫҚ - ТАБЫСТЫ ӨМІРДІҢ КІЛТІ

АНДАТПА

Мақалада оқушылардың кәсіби бағдар беру жұмыстары арқылы мамандықты дұрыс таңдауы, педагогикалық-психологиялық білімдері мен түсініктерін кеңейте отырып, мамандықтарға деген ынта ықыласын, қызығушылықтарын арттыру қарастырылған.

Бұл дегеніміз оқушылардың мамандықты дұрыс таңдауына ниеттілігі мен қажеттілігін, бейімділігі мен қабілеттерін, олардың кәсіби мүдделерін неғұрлым толық ескеруге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: кәсіби бағдар, кәсіби іс-әрекет, эмоция, қызығушылық, тренинг, танымдық процес, мотив, мотивация, бейімділік.

THE CHOSEN PROFESSION WITH INTEREST OF A SUCCESSFUL LIFE KEY

ANNOTATION

The article provides for the correct choice of profession by means of career guidance work of students, increasing motivation and interest in professions with the expansion of pedagogical psychological knowledge and understanding.

This makes it possible to more fully take into account the intentions and needs of students to make the right choice of profession, their aptitudes and abilities, and their professional interests.

Keywords: Professional Orientation, Professional Activity, Emotion, Curiosity, Training, Cognitive Principle, Motive, Motivation, Adaptability.

Бүгінгі қоғамдағы экономикалық, саяси, әлеуметтік өзгерістер түбегейлі әр адамның кәсіби іс-әрекет сферасын да қамтып отыр.

Біз өз мақаламызда жоғары сынып оқушыларының алдын ала мамандық таңдау сатысын және оған қабілеті мен қызығушылықтары мәселесін қарастырамыз. Кәсіби қызығушылықтың құрылымдық психологиялық табиғатын зерттеуде көп жақты зерттеу жұмыстары болғанымен әлі күнге дейін оқушылардың кәсіби бағдар жұмысының күтілетін нәтижелері жеткіліксіз деңгейде. Сол үшін зерттеу жұмысымыздың ең негізгі және едәуір күрделі міндетіміздің бірін – оқушылардың танымдық процесіне қажеттілік, қызығушылық, қабілеттілік, саналы тұрғыда жан дүниесіне жақын қалаған мамандықты таңдау және оны өз бетінше ары қарай жетілдіруді қалыптастыру қажет деп ойлаймыз. Әрине мұндай міндеттерді шешу көбінесе оқушылардың өзіндік ұстанымдары мен ниеттеріне байланысты болып келеді. Десек те, әрбір жеке тұлға әлеуметтік қоғамда өзінің жүрек қалауымен сүйікті мамандығын таңдай алса ғана, кейінгі өмірі мен жылдарын сүйіспеншілікпен жасай алады. Сүйіспеншілікпен жасалынған жұмыстар қана өз нәтижесін беретіні сөзсіз. Бұл жағдайда адам жұмысқа ерекше құлшыныспен кірісіп, жұмысынан ләззат алады. Сондықтан да өсіп келе жатқан жастардың еңбекке деген талпынысы мен қажеттіліктерін, өмірге өз беттерінше дайындалуға моралдық-психологиялық дайындықтарын жоғарылату, жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағдарлануын қалыптастыру, еңбек тәрбиесін жақсарту және оқыту мәселелері маңызды мәселелердің негізгісіне айналу қажет.

П.А.Шавир бұл процестің психологиялық мазмұнын нақты мамандықты таңдау бағытымен, сол таңдаудың ішкі негіздерін табумен байланыстырады. П.А.Шавирдің пікірінше ішкі психологиялық негіздерге қызығулар, бейімділіктер, өзіндік бағалау және құндылық бағдарлану, эмоциялық ішкі бағдарлар, ерік сапаларын жатқызады [1, 14 б]. Ал, С.Н.Чистякованың пікірінше кәсіби бағыттың мазмұны: оқушылардың қажеттіліктері мен қабылдаулары, бейімділігі мен қабілеттері, олардың кәсіби қызығушылықтары білім беруді жалғастырудың басты мәні болып табылатындығын атап өтті [2, 19 б].

Мамандықты дұрыс таңдаған жағдайда оқушылардың жекедаралық ерекшеліктері бірнеше мамандықтардың талаптарына сәйкес келеді. Оқушыға қандай да бір мамандықты таңдауға кеңес беру кезінде оның жекедаралық мүмкіншіліктерін ескеру қажет. Мамандықты таңдау туралы бала сонау мектеп жасына дейінгі кезеңнен ойлана бастайды. Адам балалық шынайылықтан әлеуметтік есеюге дейінгі жылдардан өту барысында бірнеше өтпелі кезеңдерден өтеді. Қазіргі кезеңде жоғары деңгейде қоғамға тиісті қажетті мамандық саналы ұғыну – тұлға саналылығының дамуының бір көрсеткіші болып табылады. Тұлғаның кәсіби қалыптасу мәселесін терең зерттеген отандық психологтардың бірі Т.В.Кудрявцев тұлғаның мамандыққа

катысы мен іс-әрекеттің орындалу деңгейін кезеңдерге бөлу критерийлері ретінде алды. Ол кезеңдердің төрт түрін бөліп көрсетті:

1. Кәсіби ниет және оның пайда болуы мен қалыптасуы;
2. Кәсіби білім беру және кәсіби іс-әрекетке дайындық;
3. Мамандыққа кірісу, оны белсенді меңгеру және өндірістік ұжымнан өз орнын табу;
4. Кәсіби еңбекте тұлғаның толық жүзеге асуы [3, 12 б].

Сондай-ақ, кәсіп, кәсіби бағдар туралы мәселені Қазақстандық ғалымдар да өз зерттеу жұмыстарында қозғап келді. Солардың ішінен, Қазақстандағы ең алғашқы жұмыстардың бірі Ж.Аймауытовтың «Жан жүйесі және өнер таңдау», - атты еңбегінен көре аламыз. Аталған еңбегінде кәсіп таңдау мен кәсіби мәселе туралы жазылса, 1994 жылы Алматыда шыққан Л.Х.Мажитованың «Қазақ мектептерінде кәсіптік бағдар беру» әдістемелік нұсқауын (1926), ал С.Ж.Жақыповтың «Психология познавательной деятельности» жұмысында [4, 113 б]: «кәсіби бағдар жұмысы қоғамға керек екені бұрыннан белгілі болды, бірақ оны пайдалану процесі кеш басталды», - дейді. Сондай-ақ, профессор С.М.Жақыповтың басшылығымен А.Т.Изакова өзін-өзі танытудың мағына кұрушы факторларының кәсіби өзін-өзі анықтауға әсерін, Г.М.Кәрібаева кәсіби іс-әрекеттің мотивациялық кұрылымының ерекшеліктері мәселесін зерттеді. Осы бағытта зерттеу жүргізген профессор Ж.Т.Түрікпен-ұлы мен Х.Наубаеваның «Оқушыларды еңбекке баулу және кәсіби бағдар», - атты кітабында кәсіби бағдар – тұлғаның өзіне сай мамандық таңдау кезінде оларға мақсатқа бағытталған көмек көрсету делінген [5, 67 б].

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби қызығушылығы барысында негізгі шешуші рөл оның жоспары мен мақсаты қатар жүріп, ынтасы мен ниеті, бейімділігі мен қызығушылығы қатар жүруі керек. Оқушыларда қызығушылық әр түрлі деңгейде көрінеді: белсенді және енжар қызығушылық, кең және тар, үстіртін және терең қызығушылық.

Сондай-ақ, оқушылар мамандықты таңдауда арнайы және қосымша пәндермен жәй ғана танысып қоймайтын ерекшеліктеріндегі таным қызығушылығының мәні зор. Таным қызығушылығының мәні – объект таңдайтын маман саласын үнемі терең оқып үйренуге тұрақты тырысушылықтың арқасында қандай да бір білімнің теориялық ғылыми негізін тану, кұбылыстардың мәнін терең түсінуге тырысумен сипатталынатын таным процесі. Оған дәлел ретінде оқушылар үшін көптеген мамандықтардың ішінен бірін таңдау еңбектің нәтижесін шығаруға тырысушылықпен байланысты немесе өз әрекетін тиянақты жоспарлау қабілеті арқылы нәтижені шыдамдылықпен күту ептілігіне байланысты. Оқушыларды еңбекке, өмірге дайындау мектеп жұмысының нәтижесі болып табылады. Әрбір адам саналы және тәуелсіз түрде қоғамдық құндылықтарға бағдарланады. Бұл дегеніміз өзінің жан дүниесіне жақын мамандықты дұрыс таңдай алуына септігін тигізеді. Жалпы адамдарда мамандыққа байланысты қажетті білімдер мен дағдылар болса, ол өзіне белгілі тұлғалық қасиеттерді

дамыта білсе және еңбек әрекетіндегі мінез-құлық мәдениетін меңгерсе, ол адамда мамандық бар деп есептеледі. Адам бұл процес арқылы тіршілік етуге және өзін дамытуға мүмкіншілік алады. Осы тұрғыда бірнеше жылдық еңбегін нәтижелей келе Е.А.Климов былай деп жазады: «17 жаста кәсіптер әлеміне қатынас қызығушылық тәжірибе арқылы қалыптасады. Яғни, олар ата-аналарынан, таныстарынан, достарынан, құрдастарынан, кітаптардан, кинофильмдерден, телехабардан алынған білімдер», - деді [6, 67 б]. Негізінен жоғары сынып оқушыларында көп жағдайда мамандыққа деген қызығушылық жағдайы басым болғанымен, кейіннен қызығушылықтары ауысуы да мүмкін. Яғни, өзінің қалауын білсе де, бірақ мамандықтарының қалай аталатынын білмейтіндері де бар. Кейіннен жоғары ҰБТ (ұлттық біріңғай тест) немесе КТ (кешенді тест) уақыты жақындағанда оқушы бойында бірнеше ойлар мен күдіктер басым болады. Себебі, әрбір оқушының ойын екі жағдаят мазалайды. Оның бірі, қандай жоғары оқу орнына немесе колледжге оқуға құжат өткізсем болады десе, екіншісі, жоғары оқу орнына құжат тапсырарда жиынтық баллды жинай алам ба?, оқуға түсе алмасам сыныптастарым мен достарыма, туыстарым мен таныстарыма қалай қараймын деген сияқты ұялу сезімдері пайда болады. Осындай сәттерде мектеп бітіруші оқушылармен ата-анасы, мектеп психологы және сынып жетекшісі оқушымен жақын қарым-қатынас жасап, мазалаған мәселелерімен қорқыныш пен үрейді жоюға, сенімділік пен мотивацияны арттыруға арналған педагогикалық-психологиялық жұмыстар мен жаттығулар жүргізгені дұрыс. Сонда ғана жоғарыдағы ұйымдастырылған кәсіби бағдар беру жұмыстары мамандықты дұрыс таңдауына едәуір көмегін береді. Сондай-ақ, біз оқушыларға тәжірибелік жұмыстарды жүргізуде төмендегідей педагогикалық-психологиялық бағыттарды жүргізу арқылы оқушылардың өздеріне жақын мамандық түрін таңдауына кеңестер мен ұсыныстар бердік.

1. Кәсіптік онлайн диагностикалық әдістемелер жүргізу;
2. Кәсіби психологиялық кеңес беру;
3. Мамандыққа қабілеттілігін дамытуға арналған психокоррекциялық жаттығулар;
4. Кәсіптік бағдарлау жұмысында орай таңдаған мамандықтары пен қосымша пәндері бойынша сәйкесінше жоғары оқу орындарын ұсыну.

Сонымен қатар оқушыларда мамандықты таңдау кезінде ең басты қасиеті - бейімділігі мен қабілеті қатар жүруі керек. Адамның жұмысқа деген талпынысы және оның мазмұнына деген қызығушылығы бейімділікке байланысты. Егер адамға өз жұмысының мән-мазмұны тартымды болса, онда ол қызметін беріле орындап, өзінің кәсіби біліктілігін шыңдаудан жалықпайды. Осыған орай әріптестерінің алдындағы абырой дәрежесі биік болып, табыс көзі де айтарлықтай жоғарылай береді. Осы тұрғысында мектепті аяқтаушы жоғары сынып оқушыларына айтарымыз төтендегі талаптары қанағаттандырылса, өздерінің мамандығын қателеспей таңдай

алды деп сенім артамыз. Нақтырақ айтсақ, мамандықтың дұрыс таңдалғанын төмендегідей талаптар орындалса дұрыс деп санауға болады:

1. Кәсіби маңызды саналатын - интеллектуалды, физикалық, жеке тұлғалық қабілеттерге ие;
2. Бұл мамандық еңбек нарығында сұранысқа ие;
3. Сен үшін – ол қызықты және тартымды;
4. Ол сенің қабілетіңе сәйкес келеді т.б.

Әрбір оқушы өзінің мамандыққа деген бейімділігін анықтай алады. Ол үшін, сізді қызықтыратын қызмет түрлерін кестенің сол жағына жазып, ал оң жағына – сіздің қызығушылықтарыңызды жұмыс бабымен тәжірибе жүзінде іске асыруға болатын мамандықтарды жазамыз. Мәселен:

Сені қызықтыратын қызмет түрлері	Сенің қызығушылықтарыңды тәжірибеде іске асыратын мамандықтар
Дизайн интерьерінің суреттерін салу	Интерьер дизайнері
Ауырғанда, жарақаттанғанда алғашқы көмек көрсету	Медбике (медаға), дәрігер

Өзіңнің бейімділігің мен қызығушылықтарыңды анықта:

Сені қызықтыратын қызмет түрлері	Сенің қызығушылықтарыңды тәжірибеде іске асыратын мамандықтар

Міне көріп отырғанымыздай оқушыларға жоғарыдағыдай шағын ғана ойды қозғайтын, шығармашылығын шыңдайтын практикалық тапсырмалар беру арқылы жеке-жеке талдап, өз ойын білдірсе мамандығын дұрыс таңдауға әлде қайда оң септігін тигізер еді.

Қорыта келе, мамандық таңдау – маңызды және жауапкершілікті іс! Мамандық таңдағанда ең бірінші орында Сенің қызығушылығың, бейімділігің, қабілеттерің, қалауың және содан кейін ғана жанұялық дәстүр мен қызығушылықтар, қаржылық мүмкіншіліктерді қою керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Шавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности. - М. : Педагогика, 1981. - 96 с
2. Чистякова С.Н. Проблема самоопределения старшеклассников при выборе профиля обучения // Педагогика.-2005.-№1.-с.19-26.
3. Кудрявцев Т.В. Психолого-педагогические проблемы высшей школы // Вопр. психологии. – 1981. - №2. – с. 12-16.
4. Джакупов С.М. Психология познавательной деятельности. – Алма-Ата, 1992. – 194 с.
5. Түрікпен-ұлы Ж., Наубаева Х. Оқушыларды еңбекке баулу және кәсіптік бағдар. – Алматы, 2004. – 108 б.
6. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения; Феникс - Москва, 2012. - 253 с.

Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 4 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Gauhar BAİTAŞEVA / Kazak Kızlar Milli Pedagoji Üniversitesi, Doç. Dr.
gauhar75@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-7320-101X

Yazar: A. MUSADİLDAEVA / Kazak Kızlar Milli Pedagoji Üniversitesi, Doktora.

mussadildaeva@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-4453-304X

Atıf: BAİTAŞEVA, G. ve MUSADİLDAEVA, A.(2020). ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОЭМОЦИОНАЛДЫҚ ӨЗГЕРІСТЕРІ, Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt4, Sayı2, 115-120.

Gönderim Tarihi: 17 Aralık 2020 / Kabul Tarihi: 20 Aralık 2020

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОЭМОЦИОНАЛДЫҚ ӨЗГЕРІСТЕРІ

Түйіндеме

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының қазіргі пандемия жағдайына байланысты қашықтықтан оқыту жүйесіне көшкендіктен дәстүрлі оқыту жүйесімен қашықтықтан оқыту жүйесінің салыстырмалы түрдегі сипаттамасы беріліп, қашықтықтан оқыту жүйесінің қаншалықты сапалы екендігін, электронды оқыту жүйесінің жасөспірім ағзаларға қаншалықты зиянды әсер беретіндігі баяндалады. Тек қашықтықтан оқыту жүйесі ғана емес, Республикамыздың аумағындағы мектептердегі дәстүрлі оқыту жүйесінде зерттеу нәтижесінде анықталған кемшілік тұстары мен қатаң талаптардың мектеп жүйесіне енгізілмегендігі сонымен қатар, осы талаптардың сақталынбауы есебінен дамып, қалыптасып келе жатқан жас ағза ретіндегі өскелең ұрпақ оқушыларымыздың организмдердегі пайда болатын кері өзгерістер мен ауытқушылықтар нәтижелері айтылып, баяндалады.

Тірек сөздер: қашықтықтан оқыту, дәстүрлі оқу жүйесі, нейровегетативті дисфункция, психоэмоционалдық ауытқушылықтар.

PSYCHO – EMOTIONAL CHANGES OF STUDENTS DURING DISTANCE LEARNING

Abstract

This article provides a comparative description of the distance learning system with the traditional distance learning system due to the transition of the Republic of Kazakhstan to distance learning due to the current pandemic situation, the quality of distance learning and the harmful effects of e-learning on adolescents. Not only the system of distance learning, but also the shortcomings of the traditional system on education in the country and the lack of strict requirements in the school system, as well as the consequences of adverse changes and abnormalities in the growing generation of students as a developing organism due to non-compliance with these requirements, spoken and described.

Keywords: Distance Learning, Traditional Learning System, Neurovegetative Dysfunction, Psycho Emotional Disorders.

Кіріспе

Өскелең ұрпақтың қазіргі таңдағы білім алу сапасы ҚР түрлі аумағындағы өмір сүру деңгейіне байланысты білім алу дәрежесі де түрлі сипатта болуымен ерекшеленеді. Мектеп оқушыларының оқу сапасына әр аймақтың өзіндік факторлардың түрлі әсері бар. Зерттеу барысында анықталатын осы факторларды анықтай отырып, біз қоғамның болашағы болып табылатын оқушылардың білім сапасына әсер етуші қолайлы және қолайсыз факторлар тізімін келтіре отырып, зерттеуге алынған ҚР түрлі аймақтарындағы оқушылардың білім алу деңгейі мен сапасына қаншалықты әсер ететіндігін бақылап, баға береміз.

Жасөспірімдік шақ - ағзаның дамып жетілуі мен әлеуметтік және психологиялық тұрғыда толық қалыптасуымен сипатталатын адам өмірінің маңызды кезеңдерінің бірі болып табылады. Осы кезеңнің анатомиялық – физиологиялық ерекшеліктеріне сәйкес мектеп жасындағы оқушылардың қоршаған ортаның әсер етуші түрлі факторларына сезімтал және қорғансыз келетіндігі белгілі. (Антропова М.В., Манке Г.Г., Кузнецова Т.Д., 2000:274)

ДДСҰ көрсеткендей өмір сүру сапасының нашарлауы, экономикалық тұрақтылықтың төмендеуі, карантин кезеңіне байланысты білім алудың онлайн форматқа ауысуына да сәйкес оқушылардың, әсіресе қалыптасып келе жатқан жасөспірім шақ кезеңінде бойында өзіне деген сенімсіздік, электронды жүйеде білім алу нәтижесінде денсаулықтарында біршама ауытқулар туындата отырып, психоэмоционалдық жағдайына кері әсерін тигізеді.

Зерттеуге алынған аймақтардағы мектеп оқушыларының білім сапасына салыстырмалы түрде баға беру;

Оқу сапасына әсер етуші қолайлы және қолайсыз факторлар тізімін келтіру;

Қоршаған ортаның түрлі факторларының ықпалымен мектеп оқушыларының психоэмоционалдық жағдайының қалыптасуының физиологиялық негіздерін көрсету;

Қазіргі таңдағы карантин жағдайын қатысты еліміздің онлайн режимдегі оқыту жүйесінің білім алушы оқушыларымыздың психоэмоционалдық жай-күйі мен көру, есте сақтау қабілетіне келтіретін зиянын анықтау;

Белгіленген аймақтардағы мектеп оқушыларының білім сапасына өмір сүру ортасының, әлеуметтік факторлар мен қоршаған ортаның экологиялық факторларының әсерін анықтау; Міне осылардың барлығы мектеп оқушыларының психоэмоционалдық жағдайын әрдайым бақылап, баға беріп отырудың негізгі жүйелері болып саналады.

Осы келтірілген барша факторлардың зерттеуге алынып отырған аймақтардағы мектеп оқушыларының білім алу сапасы мен денсаулық жағдайына әсерін анықтай отырып, психоэмоционалдық жай-күйіне салыстырмалы түрде баға беріледі.

Мектеп оқушыларының білім сапасы мен денсаулық жағдайына әсер етуші біршама факторлардың тізімі келтіріледі, сонымен қатар, осы факторлардың ҚР зерттеуге алынған үш аймақта қаншалықты дәрежеде болатындығы салыстырмалы түрде сипатталады. Қазіргі таңдағы онлайн оқу жүйесінің көру мен есте сақтау қабілеті жұмысына, жалпы денсаулық жағдайы мен оқу үлгеріміне келтіретін әсері анықталмақ. Мектеп оқушыларының психоэмоционалдық жағдайына әсер етуші факторлар анықталды. ҚР түрлі аймақтарындағы мектеп оқушыларының психоэмоционалдық жағдайына салыстырмалы түрде баға берілді.

Дәстүрлі оқыту мен онлайн форматта оқыту үрдістерінің оқушылардың ойлау жүйесі мен физикалық жұмыс жасау қабілетінің морфофункционалдық және психоэмоционалдық көрсеткіштеріне қалай әсер ететіндігін анықтау маңызды процестердің бірі болып табылады. Оқушының ойлау қабілетін қамтамасыз етуші өмір

сүруге қолайлы факторлардың нақты көрсеткіштерін зерттеу, қай аймақ өңірінде болмасын қазіргі таңдағы оқушының интеллектуалдық қабілетінің және мектептегі денсаулық жағдайын сипаттаушы мониторингтің негізгі көрсеткіші болуы тиіс. (Батуев А.С., Соколова Л.В., 1994:81-84)

Көрсетілген зерттеулерден қоршаған орта және әлеуметтік факторлардың мектеп оқушыларының білім алып, қалыптасуына қаншалықты әсер ететіндігі көрсетіліп, білім алушының жеткілікті дәрежеде білім алып, психологиялық және физиологиялық тұрғыда дұрыс қалыптасуына септігін тигізетін жағдайларды көрсету қазіргі таңдағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. ҚР әр түрлі аймақтарындағы мектеп оқушыларының психоэмоционалдық жағдайларына салыстырмалы түрде баға бере отырып, аз қамтылған аумақтардағы білім беру дәрежесін көтеруге қатысты нұсқаулықтар келтіру, сонымен қоса онлайн оқытуға байланысты еліміздің түрлі аумақтағы білім алу деңгейінің түрлі сипатта болуына сәйкес оқушыларда қалыптасқан психоэмоционалдық жағдайына салыстыра отырып баға беру. Осы аталғандардың барлығы, осы зерттелінгелі отырған тақырыптың қаншалықты өзекті екендігін көрсетеді.

Заманауи білім беру саласындағы, әсіресе мектеп оқушыларының толыққанды ақпараттарды игеруіне қолайлы жағдайлардың қамтамасыз етілуі ҚР әр аймақтарында түрлі деңгейде. Мектептерде көп жағдайда гигиеналық, физиолого-гигиеналық көрсеткіштерге сәйкес апробациядан өтпеген, оқушылардың жас ерекшеліктері ескерілмеген бағдарламалар қолданылады. Әлеуметтік жағдайдың нашар дәрежеде, өмір сүруге қолайлы факторлар аздығымен қатар, күнделікті, апталық, жылдық берілетін тапсырмалар көлемінің ауқымды болуы ойлау қабілетінің тез шаршағыштығы мен жұмыс істеу қабілетінің нашарлауымен, белсенділігінің төмендетіп, сабаққа деген зейіні әлсіреп, жалпы дерлік денсаулық жағдайының нашарлауына алып келіп қана қоймай, депрессияға деген бейімділік қаупін туындатады. Онлайн оқу жүйесіне баға беруде барлық аумақта дерлік, дәстүрлі оқыту жүйесіне қарағанда көру қабілетінің нашарлауымен, қаншалықты дәрежеде сабаққа деген зейінінің төмендеп кеткендігі анықталмақ.

Мектеп оқушыларының психоэмоционалдық тұрғыдан нашарлауы қазіргі онлайн форматтағы оқу жүйесіне көшірілгендіктен, білім деңгейінің барша аумақта жаппай төмендеуіне себеп болып отыр.

Мектеп оқушыларында мұндай ауытқулардың туындауына бірден –бір себеп, біздің ойымызша, оқу қабілетінің сапасын қастамасыз етуші психологиялық және физиологиялық жүйелер жұмысын реттеуші нейровегетативтік тұрақтандырудың жеткіліксіздігі. Бұл өз кезегінде мектеп оқушыларының оқу барысындағы жалпыфизиологиялық және ойлау қабілетінің артта қалуына себеп болып келеді.

Бұл жағдайда дәстүрлі оқу жүйесін қарастыратын болсақ, қимыл қозғалыстың аздығы, ауылды аймақтардағы сыныптардың қажетті құрал жабдықтармен қамтамасыз етілмеуі есебінен, балалардың тек теориялық білім алумен ғана шектеліп, практикалық бағдардың аз қамтылуы есебінен, психоэмоционалдық жағдайына сәйкес, баланың тез шаршағыштына алып келеді. Жетіліп келе жатқан оқушының психоэмоционалдық жағдайы тек қоршаған орта факторларымен ғана байланысты емес, тікелей әлеуметтік факторларға қатысты екендігін байқасақ болады. Осыған сәйкес неғұрлым сабақ барысы қызықты болып, теориямен қоса практика қатар жүретін болса, оқу барысына ұйымдастырлығын қозғалыс белсенділігін енгізу қажет. Ал қозғалыс белсенділігін

қамтамасыз етуші бұл, әрине мектеп сыныптарының қажеттіліктерімен толық жабдықталуы. Сабаққа тек оқушылардың қызығушылығын арттырып қана қоймай, материалдың толық игеріліп, сабақ мазмұнының ашылып, оқушылардағы физиологиялық және психологиялық тұрғыда белсенді болуын қамтамасыз етеді. Бұл әдетте мектеп оқушыларының психоэмоционалдық жағдайының қалыпты болуының негізі.

Келтірілген дене белсенділігін қамтамасыз етуші процестерден басқа, көру қабілетінде реттеуші белсенділіктерді сабақ барысына енгізген жөн. Себебі, мектеп оқушылары көп жағдайда тек кітап оқып, дәптер толтырумен ғана шектеледі. Акомодациялық аппаратқа шектен тыс ауыртпалықтың түсуі, жақыннан көргіштікке алып келеді. Бұлшықеттері толыққанды дамып жетілмегендіктен ауытқушылықтарға бейім ағзаны, заттардың кеңістіктегі нақты мөлшері мен пішініне толық баға беруге жауап беруші сенсорлық–перцептивтік мүмкіншіліктерінің нашарлауына алып келеді. (Безруких М.М., Фарбер Д.А., 2000: 9-12)

Сабақ барысындағы көру белсенділігін арттырушы ұйымдасқан түрдегі апробациядан өткен, мектептегі қолданылуы керек: мектеп кеңістігіндегі дидактикалық мақсаттағы ұйымдастырылған бөлме, «көру траекторияларының» көмегімен көз қозғалысы белсенділігін мобильдендіру.

Көрсетілген әдістердің қолданылуы тек көз бұлшықеттерін қозғалысқа келтіріп қана қоймай, сабақ барысындағы, логопедия, математика, сөйлеу жүйесін дамыту сабақтарында дидактикалық функциялар қызметін атқарады.

Осы көрсетілген тәсілдерді қолдану барысында оқушыларда көздің қосалқы көру функцияларының жақсартуымызға болады: көру қырағылы, көздің көру ауқымы, көру көрсеткішіне деген реакцияның жылдамдығын, көру анализаторының өткізгіштік қабілетін.

Оқушылардың ағзасындағы ауытқуды туғызатын психофизиологиялық ерекшеліктері, ол сенсомоторлық байланыстардың толық жетілмеуі. Оқушылардың мектеп парталарында бүкірейіп отыруы, басының шамадан тыс төмен бағытта болуы, патогенетикалық механизм ретінде баланың ағзасының дамуына кері әсерін тигізетіндігін, В.Ф. Базарныйдың Э. Я. Оладомен бірігіп жасаған жұмыстарында бейнеленген болатын. Ең басты тигізетін әсерлерінің бірі, көз бен қол бағыттарының өте жақын орналасуы мен жеткіліксіз түрде қалыптасуы, яғни жақсы үйлестірілген қол қимылдарын көз басшылығымен жүзеге асыру. Сыртқы мүшелер жүйесіне келтіретін кері әсерлерін де байқауымызға болады, ол көз бен арқаны тік ұстау функцияларының бұзылысы, басқа да соматикалық аурулардың нейровегетативті дисфункциясы.

Осыған сәйкес, дәстүрлі оқыту жүйесіндегі көз бен қолдың қатынасының бұрыс байланысынан, барлық дерлік оқушылардың арасында жиі байқалатын ауытқушылықтарға алып келеді. Бұлардың барлығын мектеп оқушыларының физиологиялық дамып жетілуіне кері әсерін тигізуші сыртқы әсер етуші фактор ретінде қарастырамыз.

Адам ағзасының көрсеткіштері ретінде физикалық тұрғыда дұрыс қалыптасудың негізгі себебі болып табылатын адаптациялық бейімделгіштікті атап айтсақ болады.

Психикалық денсаулық пен бейімделгіштіктің дәрежесінің негізгі көрсеткіші орталық жүйке жүйесі. (Беляев А.В., 1887: 16)

Қазіргі таңда, заманауи жалпы білім беретін немесе инновациялық білім беретін мекемелерде, оптималды қозғалыс белсенділігін, апта немесе бір күндік уақыт аралығындағы психоэмоционалдық дәрежесін сақтап тұруға бағытталған психофизиологиялық әдістер мен жаттығулар кешенін қамтитын денсаулықты сақтаушы технологияларды енгізуді талап етеді. Олардың қатарын төмендегі келтірілген тізіммен толықтыруымызға болады.

Орта білім беру мекемелеріндегі оқушылардың психоэмоционалдық дәрежесін сақтап тұруға бағытталған психофизиологиялық әдістер мен жаттығулар кешенін қамтитын технологиялар қатары

- тыныс алу жаттығулары
- офтальмотренажермен жасалған көзге арналған жаттығулар кешені
- дене бітімін түзетуге арналған жаттығулар кешені
- аутогенді жаттығулар
- сонымен қоса: психологиялық тынығу бөлмелеріндегі психогимнастика
- музыкотерапия
- релаксациялық сабақтар
- ароматерапия
- фитокоррекция

Қорытынды

Жұмыстың қорытындысына тоқталып өтер болсақ, жұмыс негізінде жасалған зерттеулер мен ұйғарымдар негізінде шыққан қорытындыларды педагогтар, медицина қызметкерлері мен оқушылар ата- аналарға түсінікті түрде, оңтайлы көрсеткіштер негізінде, сабақ ауыртпалықтарының – ағзаның жалпы жағдайы мен жүрек жиырылуының жиілігі, артериалдық қан қысымының мөлшері, адаптациялық потенциалдың мөлшеріне және оның ұзақтығына деген әсерін бақылай отырып, өзін өзі бағалаудың адекваттылығына, мазасыздықтың дәрежесіне, мектептегі мотивацияның жеткілікті екендігіне көз жеткізе алады.

ӘДЕБИЕТТЕР

Антропова М.В., Манке Г.Г., Кузнецова и др. (2000), «Возрастная динамика работоспособности // Физиология развития ребенка». М.: УРАО. - С. 274.

Батуев А.С., Соколова Л .В. (1994), «О соотношении биологического и социального в природе человека // Вопросы психологии». № 1.-С. 81-84.

Безруких М.М., Фарбер Д.А. (2000), «Теоретические аспекты изучения физического развития ребенка // Физиология развития ребенка: теоретические и прикладные аспекты/ Под ред. М.М.Безруких, Д.А.Фарбер».- М.-С 9-12.

Беляев А.В.(1887), « Материалы для исследования влияния учебных занятий на физическое развитие учащихся». СПб. 7.- С 16-18

Чубирко М.И., Пичужкина Н.М., Фуфаева О.А. (1997), «Состояние здоровья детей в учебных заведениях нового типа // Гигиена и санитария» . - № 2. - С. 24.

Milli Kultür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 4 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Maryam ESHMUHAMEDOVA / Taşkent Devlet Sarkiyet Çalışmaları Üniversitesi, Klasik Filoloji Ve Edebiyat Kaynakları, Doç. Dr. ninishka12@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2536-9475

Atıf: ESHMUHAMEDOVA, M.(2020). Сулаймон Бақирғаний, Milli Kultür Araştırmaları Dergisi, Cilt4, Sayı2, 121-129.

Gönderim Tarihi: 17 Aralık 2020 / Kabul Tarihi: 20 Aralık 2020

Сулаймон Бақирғаний

Annotatsiya

Ushbu maqolada Ahmad Yassaviy izdoshlaridan Sulaymon Baqirg'oniyning hayot yo'li, ijodi, ularning asarlari o'rin olgan qo'lyozmalar haqida ma'lumot berilgan. Shoir she'rlarining mazmuni, mavzu doirasi haqida so'z yuritilib, uning asarlaridagi shariatu tariqat talqini, tabiat tasviri, insoniylik mas'uliyati haqidagi misralar misollar yordamida yoritilib berilgan. Maqolada Sulaymon Baqirg'oni asarlarining tili garchi asarlari o'rin olgan qo'lyozmalar shoir yashagan davrga mansub bo'lmasa ham, tili qadimiy ekanligi ta'kidlangan.

Shuningdek, maqolada Sulaymon Baqirg'oniyning ijodida o'ziga xoslik bilan birga an'anaga sodiqlikning kuzatilishi Ahmad Yassaviy ijodiga qiyoslangan holda yoritib berilgan. Bunda ijoddagi o'xshashlik va o'ziga xosliklar misollar yordamida ochiqlab berilgan.

O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida Sulaymon Baqirg'oni asarlari o'rin olgan ko'plab qo'lyozmalar saqlanadi. Maqolada ana shu qo'lyozmalar haqida batafsil ma'lumot berilgan. Bunda Sulaymon Baqirg'oniyning asarlari qo'lyozmalarining tavsifi guruhlariga bo'lingan holda berilgan. Qo'lyozmalar tavsifiga ularning tarkibi, tahlili har bir qo'lyozma uchun alohida yondashilgan holda berilgan. Shoir devonlari, ularning qay holatda ekanligi, alohida devoni mavjudmi yoki majmualar tarkibida ekanligiga ham alohida e'tibor qaratilib, har bir qo'lyozmaning inventar raqami ko'rsatildi. Shuningdek, Sulaymon Baqirg'oni asarlari o'rin olgan bu qo'lyozmalarda e'tiborni tortadigan jihatlar, ularning ko'chirilish tarixi bilan bog'liqliklar haqida ham ma'lumot berilgan. Shoir qo'llagan taxalluslar haqida ham so'z ketadi.

Maqolada Ahmad Yassaviy maktabi ijodkorlariga xos bo'lgan xususiyatlarga mansublik darajasi, bir asarning bir necha shoir ijodida uchrashi, bir mavzu doirasidagi bir necha asar va bu asarning bir necha versiyasi haqida ham ma'lumot berilgan. Shu bilan birga, bugungi Baqirg'oniyning shunoslik oldida turgan muommolar haqida ham to'xtanilgan. Bu muommolarning dolzarb tomonlari alohida-alohida ko'rsatib berilgan.

Xullas, Sulaymon Baqirg'oniyning ijodi ham adabiyotshunoslik, ham manbashunoslik nuqtai nazaridan tadqiq etilgan.

Abstract

This article provides information about the life and work of Suleiman Bagirgani, a follower of Ahmad Yassavi, and the manuscripts of their works. The content and scope of the poet's poems are discussed, and the interpretation of the Shari'a and the sect, the description of nature, and the responsibility of humanity are illustrated with examples. The article notes that the language of Suleiman Bagirgani's works is ancient, although the manuscripts in his works do not belong to the period of the poet's life.

The article also compares the originality of Suleiman Bagirgani's work with its originality and commitment to tradition, compared to the work of Ahmad Yassavi. The similarities and differences in the work are illustrated by examples.

The Institute of Oriental Studies named after Abu Rayhan Beruni of the Academy of Sciences of Uzbekistan houses many manuscripts containing works by Suleiman Bagirgani. The article details these manuscripts. The manuscripts of Suleiman Bagirgani's works are described in groups. The description of the manuscripts, their composition and analysis are given separately for each manuscript. Special attention was paid to the poet's divans, their condition, whether there was a separate divan or whether it was part of a collection, and the inventory number of each manuscript was indicated. The manuscripts, which include the works of Suleiman the Magnificent, also provide information about the points of interest and the history of their copying. There is also talk of nicknames used by the poet.

The article also provides information on the degree of belonging to the characteristics of the creators of the Ahmad Yassavi school, the occurrence of one work in the works of several poets, several works on the same subject and several versions of this work. At the same time, he spoke about the problems facing today's Baqir studies. The current aspects of these problems are presented separately.

So, the work of Suleiman Baqirgani has been studied from the point of view of both literature and source studies.

Ўзбек адабиёти тарихида Яссавий мактаби шоирларининг ўзига хос ўрни бор, қўлёзма манбалар бунга гувоҳлик беради. Бу мактаб шоирларининг энг забардасти Сулаймон Боқирғоний ҳисобланади. Алишер Навоий “Насоимул-муҳаббат”да Аҳмад Яссавий ҳақида сўз айта туриб, уни “Шайх ул-машойих”, “Туркистон аҳлининг қиблаи дуоиси” сифатида тилга олади. Унинг издоши Сулаймон Боқирғоний ҳақида маълумот берар экан, “Ҳаким отаға ҳикмат тили гуё бўлган”ини, ҳикматлари турклар орасида машҳурлигини таъкидлаб, шеъридан парча келтиради.

Сулаймон Боқирғоний Ҳаким ота номи билан машҳур бўлган. У Хоразмнинг Бақирған қишлоғида дунёга келган бўлиб, туғилган йили маълум эмас, вафоти 1186 йил. Сулаймон Боқирғоний ҳикмат, ғазал, шеърий қиссалар ёзган.

Қул Сулаймон шеърлари мазмунини илоҳий ишқ васфи, тариқат ва тасаввуф ғоялари талқини ташкил қилади:

Яратганга ёлборибон розим этсам,
Ҳақ йўлига ростлиғ била киргум келур.

Унинг ҳикматларида пайғамбарлар, пайғамбарзодалар, машҳур шайхлар ҳаёти ва фаолиятининг қайси бир жиҳатлари ўз аксини топган. Айниқса, шоирнинг ўз устози Аҳмад Яссавий таърифидаги мисралари эътиборга молик:

Субҳон Изимни вирди шайхим Аҳмад Яссавий,
Арслон бобом еткурди шайхим Аҳмад Яссавий.

Қул Сулаймон фикрича, инсон дунёга кўнгил қўймаслиги, унинг ботқоғидан ўзини халос эта олиши лозим, шундагина у ҳақиқий мақсадига етиша олади. Умр - неъмат, унинг ҳар бир они ғанимат, охираат тадоригини кўра олиш эса бахт:

Дунё севмак хатоларнинг боши тею,
Ул Мустафо бизни огоҳ қилмадиму?

Ёки:

Турмагил йигитман деб фасод қилиб,
Телим чечак очилур вақтда сўлмадиму?

Шоир асарларида нафақат шарияту тариқат талқини, балки табиатда содир бўлаётган ўзгаришлар, йил, фасллар таърифи ва уларга хос бўлган, айни дамда инсон табиати билан боғлиқ ҳолатлар ҳам ўз ифодасини топган:

Келди наврўз кунлари шукр қилсанг Субҳонга,
Ердан кўк ёш унибон сано айтур Субҳонга.

Ердан эндигина бош кўтарган, бир неча кунликкина умрга эга бўлган сабза Яратганга сано айтса-ю, дунёдаги энг олий хилқат - инсон нечун бундан маҳрум қолсин? Инсон бу борада ҳам ўрнак кўрсатмоғи лозим.

Айшим, ҳушим, маишатим – жумла топиб,
Бўлғаймуман, ёраб, сани тиласам ман.

Ёки:

Йўл адашиб озған, ёзған қулунг келди,
Ё раб, эмди бир марҳамат бўлғайму ҳеч.

Шоир бу дунёни “кўҳна работ” га ўхшатади. Инсон мана шу “кўҳна работ”га нима учун ва қанча муддатга келганлигини унутмаслиги лозим. Шундагина у ўз зиммасидаги вазифаси ва хилқатлик маъсулиятини ёддан чиқармайди:

Аё дўстлар, бу дунёдур кўҳна работ,
Жумла жонлиқ бу дунёдин кўчар эрмиш.

Хуллас, Сулаймон Боқирғоний асарлари кишиларни эзгуликка, нопок йўлдан сақланишга ва улуғ фазилатларга эга бўлишга чорлайди. Комиллик сари етаклайди.

Қул Сулаймон асарлари тили бугунги бизгача етиб келган Яссавий хикматлари тилидан қадимийроқ; унда қадим туркий тил элементлари кўп учрайди: *ўғуш, қамуз, ёзуқ, усанмоқ, таба, бўрё, ўгоним* ва ҳоказо каби.

Одами ғофил турур, билмас бошиға не келур,
Тонглағи кунни соғинмас, кун бугун тею билур.

Ёки:

Замонимиз учуқди, қиёмат тонг отар ул,
Келди Расул аймиши: “Куллу явмин батар” ул.

Яна:

Иймон бирла сафар қилсанг ул уқбоға,
Ўрнунг наим, сонсиз телим айвон ичра.

Қул Сулаймон билан устози, пири муршиди Яссавий ижодида ўхшаш жиҳатлар бор. Шу билан бирга ўзига хослик ҳам кузатилади. Жумладан, Яссавийда панд-насихат, содда хитоб, шеърятдан кўра мавъиза устун:

Қул Хожа Аҳмад, сўзунгни нодонларга айтмагил,
Сўзни айтиб нодонга пучак пулга сотмагил.

Ёки:

Қаёда кўрсанг кўнгли синуқ марҳам бўлгин,
Андоғ мазлум йўлда қолса ҳамдам бўлғил.

Қул Сулаймон ижодида ҳам Яссавий асос солган анъанага содиқлик бор, лекин бадиият устун:

Эски-туски бўрким бор, сариқ- суруқ кўрким бор,
Шайхим ишга буюрса бормасқа на эрким бор.

Ёки:

Аллоҳ, Аллоҳ тесам Аллоҳ, зарра ёзуқ қолмас Валлоҳ,
Иблис айтур: дема Аллоҳ, ман айтурман маозаллоҳ.

Яссавий шеъриятдан таълим-тарбия, диний ва ахлоқий қонун-қоидаларни ҳалққа етказиши воситаси сифатида фойдаланади.

Қул Сулаймон асарларида эса назмга хос бадиий имкониятлар: ташбеҳлар, тазод, талмеҳ ва бошқа шеърий санъатлардан; ҳикматли сўзлар, турли ифодавий воситаларидан фойдаланиш ва бадиий тасвир кучли:

Йўл адашиб озған-тўзған қулунг келди,
Ё раб, эмди бир марҳамат бўлғайму ҳеч.

Ёки:

Ошиқларнинг ушбу кун шоҳи султони келди,
Севар жонидин ортуқ, яна жанона(и) келди.

Шоир асарлари ўрин олган қўлёзмалар ЎзРФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти фондларида сақланади. Улар ичида Қул Сулаймон асарларидан тузилиб, алоҳида девон ҳолига келтирилганлиги қайд этилган қўлёзмалар бор. Улар шу институтнинг асосий фондида 12056, 7153, 8405, 7091, 7193, 7153, 9074, 11440, 8811, 7698, ва 5354 ашёвий рақамлари билан сақланади. Лекин бу қўлёзмаларни синчиклаб ўрганиб чиққанимизда бошқача манзаранинг гувоҳи бўлдик. Бу қўлёзмаларнинг бирида, масалан, 8405 ашёвий рақам билан сақланаётган қўлёзмада Қул Сулаймоннинг 100

дан ортиқ ҳикматидан ташқари яна Шамсиддин Ўзгандий, Қул Шариф каби Яссавий мактабининг бошқа шоирлари ижодидан намуналар, шунингдек, тахаллуссиз шеър ва шеърӣ қиссалар ўрин олган экан. 5354 ашъвий рақамли қўлёзмада эса Қул Сулаймонга тегишли бирорта асар йўқ, балки Шамсиддин Ўзгандий асарлари ўрин олган экан. 12056 ашъвий рақамли қўлёзма ҳам бошқа асар экан. Худди шунингдек, мазкур институтнинг Ҳамид Сулаймонов фондида 2610 ашъвий рақами билан сақланадиган қўлёзмадан Қул Сулаймоннинг бешта ҳикмати, Хаёлий ва Сайқалийларнинг шеърӣ қиссалари билан аралаш ҳолда кўчирилганлиги маълум бўлди.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, Қул Сулаймон асарлари ўрин олган қўлёзмаларнинг бирортаси ҳам фақат шу шоирнинг ўзигагина мансуб асарлардан иборат эмас. Бу қўлёзмаларда Қул Сулаймон асарлари билан биргаликда, албатта, Аҳмад Яссавий ва унинг мактаби шоирларининг қатор асарлари ўрин олган. Ҳатто Сулаймон Боқирғоний нинг девони сифатида қайд этилган 7698 ашъвий рақами билан институтнинг асосий фондида сақланаётган қўлёзмада ҳам шоир асарлари (1б- 72а)дан кейин Яссавий асарлари (72б-130а) ўрин олган. Бошқача қилиб айтганда, Қул Сулаймон ва Яссавий девонлари бир муқова остида келган. Бундай қўлёзмалар бир нечта. Улар сирасига институтнинг асосий фондида 12030, 7031 ашъвий рақами билан сақланадиган қўлёзмаларни ва яна шу сингари бошқа нусхаларни киритиш мумкин.

Қул Сулаймон асарлари турли баёзлар ва мажмуалар таркибида ҳам кўп учрайди. Улар институтнинг ҳар учала фондида сақланади. Масалан, 1910, 1564, 1976, 1925, 12308, 3430, 3966,4002,5661, 5716, 6895,7154, 7488 ашъвий рақамлар билан сақланувчи нусхалар. Бу қўлёзмалар қуйидаги тартибда таркиб топган:

1. Қул Сулаймон асарлари сўнгида Яссавий ёки Яссавий ва унинг мактаби шоирларининг асарлари ўрин олган нусхалар. Улар сирасига 7698, 12030, 9927 ашъвий рақамли ва бошқа қўлёзмалар киради.

2. Қул Сулаймон, Яссавий ва унинг мактаби шоирлари асарлари аралаш ҳолда кўчирилган қўлёзмалар, масалан, 1322, 2389, 4002 ашёвий рақамли қўлёзмалар.

3. Яссавий мактаби шоирлари асарлари билан Қул Сулаймон асарлари аралаш ҳолда кўчирилган қўлёзмалар. Масалан, 1564, 1576, 3430 ашёвий рақамли қўлёзмалар.

4. Қул Сулаймон асарлари энг кўп учрайдиган қўлёзмалар. Масалан, асосий фондда 8405, 5716 ашёвий рақами билан сақланадиган қўлёзмалар, шунингдек, Ҳамид Сулаймонов фондида 374,998, 259 ашёвий рақами билан сақланадиган қўлёзмалар.

5. Қул Сулаймоннинг биргина асари бўлса ҳам ўрин олган қўлёзмалар. Масалан, Ҳамид Сулаймонов фондида 1538, 2781, 2124 ашёвий рақами билан сақланадиган қўлёзмалар.

Бу қўлёзмаларда Қул Сулаймон асарлари турли ҳажмда учрайди: айримларида юзта, айримларида элликда, айримларида эса бешта, ҳатто битта.

Уларда шоир турли таҳаллусларни қўллаган: Қул Сулаймон, Довуд ўғли Сулаймон, Ҳаким Сулаймон, Сулаймон осий, Қул Ҳаким, Ҳаким Сулаймон, Ҳаким Хожа Сулаймон ва Ҳаким Хожа.

Бу қўлёзмаларнинг кўчирилиш тарихига назар ташласак, аксарияти XIX асрга мансуб, XVIII асрга мансублари ҳам бор. Уларнинг кўчирилиш тарихи айримларидагина кўрсатилган, кўпчилигида кўрсатилмаган. Биз уларни ташқи кўриниши ва палеографик хусусиятларига қараб тарихини аниқладик.

Бу қўлёзмаларни сақланиш ҳолати ҳам ҳар хил: айримлари яхши сақланган, масалан, 7998, 8405, 5716 ашёвий рақамли қўлёзмалар. Айримлари уринган ёки суяқлик шикаст етказган ва ёзуви суркалган, варақлари доғ босган, масалан, 6450, 12758, 11367, 1564 ашёвий рақамли қўлёзмалар. Улар ичида ёнғинда қолганлари ҳам бор, Масалан, 259 ашёвий рақамли қўлёзма. Бу қўлёзмалар ичида шундай нусхалар ҳам борки, уларнинг матни узук-

юлуқ ёки ундан ўрин олган шеърлар қайтариқлар билан келган. Масалан, 1733,11111 ашёвий рақамли нусхалар. Булардан ташқари боши ва охири йўқ қўлёзма нусхалар ҳам учрайди.

Сулаймон Боқирғоний асарлари ўрин олган қўлёзмалар ичида эътибор билан кўчирилган, китобат санъати учун аҳамиятга молик бўлган нусхаларни ҳозирча учратмадик. Биз ўрганган қўлёзмалар ичида безакли нусхалар ҳам учрамайди. Лекин матн қизил сиёҳ ва олтин суви билан жадвалга олинган нусха мавжуд, у 5716 ашёвий рақами билан сақланади.

Бу қўлёзмаларни ўрганиш жараёнида эътиборни тортадиган жиҳатлари қуйидагилар:

1.Бир ҳикмат бир нечта қўлёзда Қул Сулаймон таҳаллуси билан келган, лекин яна бошқа бир қўлёзда эса Аҳмад Яссавий таҳаллуси билан келган. Масалан, 378, 1090 ашёвий рақамли қўлёзмалар.

2. Бир мавзу доирасидаги шеърий қисса бир неча муаллиф қаламига мансуб. Масалан, “Биби Фотима қиссаси”, “Иброҳим қиссаси”, “Меърожнома” ва бошқалар Қул Сулаймонда ҳам, Холисада ҳам, Шамсиддин Ўзгандий ва ҳоказо шоирларда ҳам бор. Булар юқорида таъкидланганидек, бир асар бир нечта қўлёзмаларда бир нечта шоир таҳаллуси билан келганми ёки бир асарнинг турли версиясими? Бу масалага навбатдаги манбашунослик ва матншунослик изланишлари натижалари аниқлик киритилади.

3. Қул Сулаймон асарлари ўрин олган қўлёзмаларнинг кўпчилиги XIX асрга мансуб бўлса ҳам юқорида таъкидлаб ўтилганидек, уларнинг тили қадимий. Демак, улар қадимий нусхалардан кўчирилган. Ана шундай қўлёзмаларни излаб топиб, тадқиқот доирасига тортиш зарур.

Хулоса қилиб айтганда, бугунги кун Бақирғаншунослиги олдида турган вазифалар қуйидагилардан иборат:

1. Қул Сулаймон асарлари каталогини тузиш.
2. Шоирга нисбат берилган ҳикматлар ва шеърий қиссалардаги мансублик масаласини ҳал этиш.

3. Сулаймон Боқирғоний асарлари илмий матнларини тузиш.

Ушбу вазифалар тўлиқ амалга оширилгандан кейингина шоир ижодий меросини ҳар тарафлама ўрганишга киришиш имкони очилади. Навоий "Ҳаким ота" деб бежиз ёд этмаган бу улуғ тасаввуф шоирининг ижоди шундай жиддий тадқиқотларга арзийди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Алишер Навоий. Мукамал асарлар тўплами. 15 томлик, 15- том Т.,1968, 154-б.
2. Ҳикматлар куллийети. Аҳмад Яссавий, Сулаймон Боқирғоний (нашрга тайёрловчи А.Бозоров, Т, Кораев) Т.,2011.
3. Аҳмад Яссавий, Сулаймон Боқирғоний . Ҳикматлар (нашрга тайёрловчи Э.Очилов) Т., 2013.
4. Эшмуҳаммедова М. Аҳмад Яссавий асарлари ўрин олган кўлёмалар каталоги. Т., 2010.
5. Эшмуҳаммедова М. Аҳмад Яссавий ахлоқий-фалсафий мероси халқимиз маънавий тақомили хизматида // Шарқ машъали 2014, 2-сон.

Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 4 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Kübra İNAN / Sosyolog, kbrinann@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3652-460X

Atıf: İNAN, K.(2020). Gümüşler Kasabası, Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt4, Sayı2, 130-168

GÜMÜŞLER KASABASI

(Yattığı ahır sekisi, çağırdığı İstanbul türküsü)

Resim 1: Gümüşler Beldesinin Genel Görünümü

Giriş

Gümüşler Beldesi tarihi, kültürel, ekonomik ve siyasal hayatı olarak tarihin eski çağlarından itibaren vardır. Buna rağmen büyük oranda sadece turizm üzerinden hatta turizm açısından da manastır üzerinden yazılı ve ayrıntılı olarak yer almaktadır. Oysa böyle tarihi bir beldenin örf, adet, gelenekleri, kültür hayatı yaşamlarının bütün boyutlarıyla tarihi öneminde yer alması gerekmektedir. Bu somut tespit beni doğduğum bu güzel beldeye karşı sorumlu olmaya götürdü. Buradan hareketle ilk kez, dağınık olan ve hak ettiği önemi olmayan beldenin bütün özelliklerini yazmaya karar verdim.

İlk olarak, bunu bir makalede ele alarak ana hatlarıyla genel özelliklerini yazmayı tasarladım. Monografi metodu kullanarak bunu gerçekleştirmeye çalıştım.

Eğer, kentin büyükleri imkân tanırrsa bu yazımı ileride bir proje çerçevesinde kitaba dönüştürerek ayrıntılı olarak ve derinlemesine tüm nitelikleriyle yazmayı düşünüyorum.

1.Tarihçe

Gümüşler Kasabası, günümüzde önemli bir tarihi, turistik bir belde olmasına rağmen tarihçesini araştırdığımızda yeteri kadar kaynakların da olmadığı, bağı olan kaynaklarında derli toplu olarak bir arada bulunmadığı bir konumdadır. Bu çalışmadaki amacım bunları toparlayarak, onun tarihçesini yeniden bir araya getirip yazılı hale getirebilmektir. Bu araştırma, bu noktadan baktığımızda yeteri kadar kolay olmamaktadır. Yazılı kaynakların sınırlı oluşu bizi sözlü kaynaklara götürmektedir. Sözlü kaynaklarda da kasabada yaşayan en yaşlı insanlardan, büyüklerden, dedelerimizden, babalarımızdan ve onlardan aldıklarını anlatan kanaat önderlerinden yola çıkarak gümüşlerin tarihini ortaya koymaya çalışacağım.

Gümüşler 'de yerleşmenin tarihi geçmişi Roma dönemine dayanır. Bizans kaynaklarında “Tacias”, Arap kaynaklarında “Macida” olarak geçen yerleşme Gümüşler kasabasında lokalize olmaktadır. Yerleşme ilk olarak Ören Dersi'nin açmış olduğu vadinin kuzey yamacında tüflerin oluşturduğu yamaçta teşekkül etmiştir. Buradaki eski meskenler büyük oranda tüflere oyulmuştur. Hali hazırdaki yerleşme, bu eski nüve çevresinde vadi yamacı boyunca uzanmış olan Eskiğümüş Köyü ile aynı vadinin güney yamacında 16. yüzyıldan sonra teşekkül etmiş olan Merkepli Köyü'nün birleşmesiyle teşekkül etmiştir. Yerleşmenin içerisinden geçen Ören Dere'nin yukarı havzasında çevre yerleşmelerle birlikte bir zamanlar Çukurova çevresinden de önemli miktarda nüfus çekmiş olan tümünü yayları yer almaktadır. (Toroğlu, 2006, s.366)

Başkan Recep Çaymaz anlatıyor: *Şimdiki Gümüşler Beldesi olarak tanımlanan yer eskiden bir yerleşim yeri değil, bir manastır, bir ibadethane olarak bilinmektedir. Daha sonra manastır, 1072 Niğde fethedildikten sonra o dönemde üç ay kuşatılmış, üç aylık bir kuşatma sonunda direk alınamamış fakat kendisi teslim olmuştur. Niğde 1072 de fethedildikten sonra yavaş yavaş Türkler bu bölgeye yerleşmeye başlamıştır. Bu bölgeye yerleşen Türkler öncelikle merkezinde odaklanmışlardır.*

Niğde'de 1914'e kadar Rumlar, Ermeniler yaşamıştır. Bu bölgeye daha sonra Müslümanların da gelmesi ile birlikte Ermeniler, Rumlar ve Türkler birlikte yaşamaya başlamıştır.

Gümüşler, Niğde il merkezinden yerleşen o nüfusun uzaktaki tarlaları, ekin ettikleri, farklı ürünler yetiştirdikleri, uzak olarak gördükleri tarlaları bölgesi konumundaydı. Daha sonra il merkezinde yer bulamayan gruplar manastırın üzerinde yer alan takka dediğimiz ama adı tekke' den gelen o bölgeye yerleşmişlerdir. Takka, şimdiki Gümüşler beldesi olarak tanımlanan yerin ilk yerleşim yeridir. Takka bölgesine ilk olarak sekiz ya da on iki ailenin yerleştiği söylenmiştir. Bu ailelerin şunlar olduğu söylenmektedir; Abdiler(Öcal), Kösehasanlar(Keser,Onat), Tuluhtar(Kılıç), Çayvazlar(Çaymaz), Gebelek(Gebelek), Civeciler(Aydın), Feratlar, Hatıplar(Tuncer, Soysal), Emiroğulları(Demir), Şamlıoğulları (Şamlılar, Kirazcı), Kayalıoğulları, Alibabalar(Özdemir) olduğu söylenmektedir. O bölgeye yerleşen ailelerin bölgeyi tercih etme sebebi, eşkiyaların saldırılarında dolayı, dört bir yanı kapalı bir bölge olmasından kaynaklıdır ve bu saldırıları önlemek için evler yan yana ve iç içedir.

Resim 2: Köyün en eski yerleşim yeri, Takka'dan görünüm.

Daha sonra Gümüşler de zaman içerisinde yavaş yavaş aşağı doğru köyün şimdiki meydanı dediğimiz Köprübaşı, Kızıldam'a ve Değirmenardı ve dahi ardından da Çayın Önü dediğimiz Avlanlı sokağa yerleşimler olmuştur. Avlanlı Sokağa, Akdoğanlar Niğde'den gelip yerleşmişlerdir. Böylelikle gümüşler genişlemeye ve çoğalmaya başlamıştır. İnsanlar ekmeğe, dikmeğe, yaylaya çıkıp hayvancılık yapmaya başlamıştır. Ve burası belli bir süre sonra köy vaziyetini almıştır.

Kasabamızda sadece Akdoğan ailesi değil, ilk kuruluşunda yer almayıp sonradan gelip yerleşerek yine kurucu sülaleler şeklinde günümüze kadar varlığını sürdürmüş önemli aileler vardır. Bunlar: Özbayramlar, Paltalar, Çiçekler, Öztürkler, Ünlüler, Önerler, Şahinerler(Niğde'den gelme) önemli ailelerin günümüze kadar varlığını sürdürmesi, kasabanın gelişmesi açısından vazgeçilmez olmuşlardır. Gümüşler'e gelen aileler farklı yerlerden(boylardan) gelmişlerdir. Gelişleri parçalı parçalı ayrı sülaleler şeklinde gerçekleşmiş ve burada bir araya gelerek köyü kurmuşlardır.

Gümüşlerin ilk adı, insanlar Takka bölgesine yerleştiğinde "Gıldırabali" olarak geçmektedir. Esas yerleşim yeri olan o bölgeler, Eskigümüş Mahallesi'dir. Günümüzde Yenigümüş Mahallesi dediğimiz, eski adıyla merkepli (mürekkemli)den çevrilme olduğu söylenmiştir.) o dönemlerde yoktur. Köye gümüş denme sebebi, bu bölgede, Ören Yaylası'nda gümüş madeninin tespitinden sonra gümüş madeni çıkmaya başlamıştır. Gümüş madeni çıkarken de eskiden motorlu taşıtlar olmadığı için maden çıkartıldığı yerden katırlarla ve eşeklerle çekilmiştir. Bu bölgeye dışarı bölgeden eşeği, katırı olan insanlar çalışmaya iş bulmaya gelmişlerdir. İnsanlar geçimlerini maden çekerek sağlamışlardır. Şimdi Yenigümüş dediğimiz yer o zamanlar boş olduğu için o insanlar oraya yerleşmiştir. Maden işi bittikten sonra bile yerleşenlerin büyük bir bölümü burayı terk etmemiş ve burada yerleşik hale gelmişlerdir. Tekke'den başlayan yerleşim macerası, madenle beraber devam ederek yeni aile grupları ile birlikte Gümüşler, büyük bir köye dönüşmüştür. Adını gümüş madeninden alarak Gümüşler Köyü olmuştur.

Halkın çoğunluğu hayvancılık yapmaya devam ederken, literatürde mağara dediğimiz, bugün bizlerin keler(kiler) dediği yerlerde dedelerimiz yaşamlarını sürdürmüş ve ahır sekisi dediğimiz yerlerde kalmışlardır. Hayvancılık yaptıklarından, hayvanların doğal sıcaklığı olduğu için aynı odada hayvanlarla birlikte yaşamışlardır. Ahırın içinde bir seki(yerden yüksek bir yer) ve bu sekiyi yatak olarak kullanmışlardır. Uzun yıllar içerisinde mağaradaki yaşamdan bugünkü yaşam haline gelmişlerdir.

Dedelerimizin bir bölümü Gıldırabalı dediğimiz Takka bölgesinden, diğer bölümü de maden macerasından başlayarak bu zamanlara gelmişlerdir.

Resim 3: Takka Camii' den Görünüm

Başkan Recep Çaymaz devamla: *Ermeni nüfusu 1914' ten sonra Ermenilerin tescille gitmesi ile beraber, o dönemde bütün Ermeniler toplanıp gönderilmiş. Rumlarda mübadele etmiş. Ülkemiz işgale uğradığı dönemde burada bizim ailemiz Gümüşler 'de yaşarken hemen yanımızda Aktaş'ta Rum aileleri yaşıyormuş. Aktaş Rum Köyü, Gümüşler Türk Köyüymüş. O dönem Yunan İzmir'i işgal ediyormuş. Rumların çok fazla toprakları yokmuş. Rum aileler bizim ailelerin yanında kalıyormuş. Burada Türklerin yanında çırak olarak çalışırlarmış.*

Annem anlatırdı, Rum kızlarla arkadaşmış. Bu arada kültür alışverişleri de oluyormuş. Biz Rumlardan, Rumlar da bizden bir şeyler öğreniyorlarmış. Hatta Yunanistan'da onca Türkçe kelime var. Yunanlıların İzmir'i işgali ile birlikte burada, Rum köylerinde, Rumlar buranın mallarını bölüşmüşler. Rumlar gümüşlere gelip başkalarının malını kendi ailelerine bölüştürmüşler.

Başkan annesinden aktardığına göre: *Arkadaşımınla çok iyi anlaşırken Yunan işgali ile beraber şımarmaya başladılar diyor. Rum arkadaşları, önce bizim yönetimimizde yaşarlarken, Yunan başkanı(venizeloz dedemiz) gelecek sizi buradan kovalayacak derlermiş.*

Küçük bir köyken mescidimiz varmış. Mescitte Cuma günü erkekler namaz kılmadan önce Kayabaşı'na nöbetçi dikerlermiş. Aktaş'tan buraya erkekler namazdayken saldırı olur diye. Bu arada benim dedem Mehmet Ağa'dır. O dönemde büyük ağalardan.

Aktaş'ta ki kilisede Rumlar para topluyorlar, bunlar para toplayıp 3 tane fedai tutuyor. Aktaş'taki Rumla 3 tane fedai plan yapıyor. Mehmet Ağa'yı düğüne davet edelim demişler. Çünkü Rumlar Abdülerin Mehmet Ağa'dan korkarlarmış baskın yapamazlarmış. Bunu öldürürsek sonrakiler karşı koyamaz, düşüncesi varmış. O zamanlar karşılıklı düğüne gidilirmiş, birlikte içerlermiş. Mehmet Ağa yanında iki tane Eskiğümüşlü adamla Aktaş'a düğüne gidiyor. Yiyorlar içiyorlar bunları sarhoş ediyorlar. Düğünden dönerken karşılıklarına 3 tane Fedai çıkıyor. Kısa kılıçlarla vuruşmaya başlıyorlar. Dedem kendine düşeni altına alıyor. Kolunu etkisiz hale getiriyor. Ve böylelikle 2 tane fedaiyi oradan kaçıyor. Daha sonra Yunanlıların denize dökülmesi ile beraber havaları da aşağı iniyor. Hatta dedem bir gün eşeğiyle Niğde'ye gitmiş. Çok soğuk bir günmüş. Bir eli etkisiz hale getirilen fedainin kuşağı çözülüyor,

elinden dolayı kuşağını yapamadığı için Mehmet Ağa ona yardım ediyor kuşağını bağıyor. Sonra adamı atına bindirip gönderiyor yani burada Türklerin düşmanına bile düşmanca yaklaşmayıp yardım ettiği, barış konusunda Türklerin Şuuru, iyi niyetleri anlaşılması oluyor.

Başkan Recep Çaymaz devamla: *Daha önceden burada bizden önce bir köy varmış salgın hastalıktan ölenler olmuştur. Gerçeklik durumu nedir bilmem. Yani bu Gümüşler Köyü Gıldırabağlı'den önce burada bu bölgede Osmanlı döneminde bir köyün kurulduğu fakat o dönemin salgın hastalığından dolayı köyün tamamen yok olduğu söyleniyor. Hatta bazıları anlatır ki: Kalanları da asker gelmiş, veba oldukları için üstlerine evleri yıkılmışlar diye laf edilir. O salgın hastalığın çevreye yayılmaması için. Ondan sonra yeniden buranın kurulduğu söylenir.*

Andavalı gördüm Rum kökü bu bölgenin yerlileri Rumlar olduğu için bu bölgede mesela andaval olsun yeni adıyla Aktaş olsun buralar Osmanlı arşivlerinde ve Osmanlı haritalarında görülüyor yani bölge Rum yerleşim yerleri bunlar daha sonra Türklerin 1072'deki Fethi ile beraber 1072 de Türkler Anadolu'dan buraya gelmeye başlıyor. Bu yerleşimle Gümüşler 'de belli aileler de nasibini almış. Benim tahminimce burada oğuzların farklı boylarından insanlar var. Bu 8 ailenin farklı boylardan geldiğini düşünüyorum. Bizim Gümüşler 'deki insanların köken olarak oğuzlardan gelmiş kökü Türk fakat Hangi boy olduğunu bilmiyorum. Dedelerimiz, dedelerimizin annesinin Lehçe ve konuşması Türk Oğuz dilinin ana dili.

1957'de gelen büyük sel felaketi ile köyün bir kısmı yıkılmış, buralarda yaşayan halk Evliya Tepesi eteklerine ve Belen yakınlarına yerleştirilmiştir. Bunun üzerine 1958-59' da afet evleri (yeni evler) kurulmuştur. Sel felaketinde evleri yıkılan insanları oraya yerleştirmişlerdir. Ayrıca aynı yıla tekabül eden bir iskân değişimi daha olmuştur. Bu değişim manastırın önündeki ve manastıra engel teşkil edecek yapılar yıkılarak buralarda yaşayanlar iskân evlerine yerleştirilmiştir. Böylece Eskigümüş ve Yenigümüş diye ayrılan köy "Gümüşler Kasabası" olarak birleştirilmiştir.

Gümüşler Kasabası'nın kuruluş yeri 367 İskân, Niğde masif kütlelerinin batı yamacında, daimi akışa sahip Ören Dere'nin Niğde Boğazı'na açılan geniş vadisinin iki yamacında ve soğuk kuzey rüzgârlarına kapalı bir mevkiye yer almaktadır. Yerleşmenin ilk nüveleri burada genişçe bir taban arazi oluşturmuş vadi tabanını tarım faaliyetlerine ayırarak, bu vadinin kuzey ve güneyinde kalan yamaçlar üzerinde yayılmıştır. (Toroğlu, 2006, s.367)

1958 yılında Gümüşler, belediye kazanmıştır. Belediyenin kuruluşundan bugüne yedi Belediye Başkanı görev yapmıştır. Bu belediye başkanları; İzzet Ecemiş, İbrahim Eren, Süleyman Özyaman, Durmuş Sipahioğlu, Talip Akdoğan, Mustafa Şahiner, Bayram Akdoğan ve son olarak bugünkü sekizinci belediye başkanı olarak Recep Çaymaz görev yapmaktadır.

Gittikçe büyüyen Gümüşler, başkanla, yabancılar için cazibe merkezi olmuştur.

Resim 4: Günümüz Belediye Başkanı Recep Çaymaz ve Belediye

2.Kasabanın Coğrafi Konumu

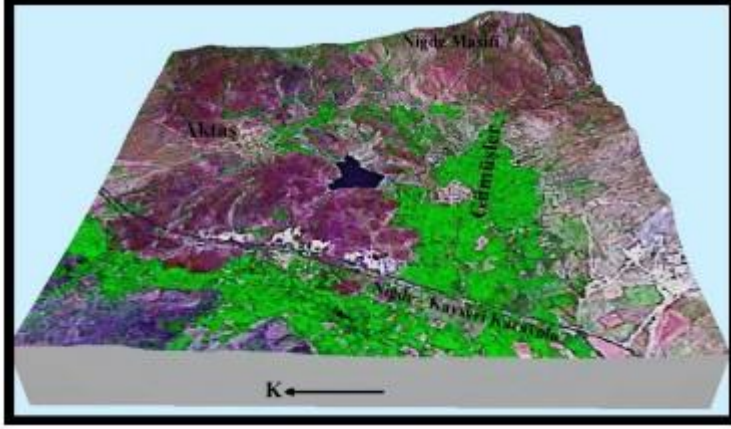
Gümüşler kasabası Niğde iline bağlı tarihi, ekonomik kavşak noktasında bir beldedir. Kasaba il merkezinin güneydoğusunda 8 km. uzaklıkta bir vadiye kurulmuştur. Buraya, eski Andaval yolunun karşısında ve Niğde-Kayseri yolundan ayrılan 4 km'lik bir asfalt yolla ulaşılır. Niğde'nin 40000 dekar arazisi ile Niğde merkeze bağlı en büyük belde Gümüşler Beldesidir. Gümüşler, bir tarafı Niğde'nin içinde bir tarafı bor, bir tarafı çamardı ile sınırı olan bir beldedir. Bir il, iki ilçe ile sınırı olan bu belde aynı zamanda birçok köy ile de sınırı vardır. Halaç, üç kapılı, dokuzlar gibi köylerin geçiş yeridir.

Kasaba, iki mahallenin ortasından geçen dere(çay) ile ikiye ayrılmıştır. Bu dere iki mahallede sınır kabul edilmiştir. 1957'de sel felaketinden sonra yıkılan yerler sonucu insanlar Evliya Tepesi eteklerine ve Belen yakınlarına yerleştirilmiştir. Böylelikle Eskigümüş ve Yenigümüş olarak ayrılan yer Gümüşler Kasabası olarak birleştirilmiştir.

Kasaba çevresinde yüksek dağlar vardır. Güney kısmı daha yüksek olup Ölü Kayası, İtulamaz Dağları ile çevrilmiştir. Evliya Tepesi ve Toy Tepesi kasabayı iki yandan çevreler.1989 yılında Toy Tepesinde kooperatif evlerinin temeli atılıp, yerleşim alanı genişletilmiştir.

İç Anadolu Bölgesinde yer alan Niğde ilinde karasal iklim tipi görülmektedir. En fazla yağış ilkbaharda düşmekte ve iklim yarı kurak bir özellik göstermektedir. Yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve kar yağışlıdır. Yıllık ortalama sıcaklık 10.3°C ile 13.6°C arasındadır. Yıllık ortalama yağış miktarı 339 mm ve yağışlar kışın çoğunlukla

kar şeklinde düşmektedir. Niğde şehri çevresinde olduğu gibi Gümüşler kasabası çevresinde de bitki örtüsü, İç Anadolu'nun bozkır özelliğini yansıtmaktadır. Kasaba içinde ve çevresinde elma, kiraz, kayısı, vişne, ceviz bahçeleri çoğunlukta olduğu için, halkın geçim kaynağını genellikle bağ ve bahçecilik faaliyetleri oluşturmaktadır. Ama günümüzde bahçecilik faaliyetleri ek gelir olarak sürdürülmektedir.

Resim 5: Gümüşler Kasabası'nın kuruluş yeri

3. Ulaşım- Haberleşme

Gümüşler Beldesi, Niğde ilinin stratejik ulaşım kavşaklarından biridir. Eskiden karayolları açısından şehirlerarası ulaşımın en önemli merkezi nüvesini oluştururken, günümüzde özellikle Avrupa'dan Orta Doğu'ya kadar uzanan otopanın Niğde'ye bağlantı yerinin merkezinde hatta komuta kademesinin oluşturabileceği kontrol noktasındadır. Bu nitelikler kasabanın yetiştirdiği ürünlerin ve ekonomik değere sahip olan tüm unsurlarının ya da ihtiyaç duyulan maddelerin temini, ticareti noktasında her türlü olumsuzluğu giderecek, pozitif katkıları olacak bir ağıın teşekkül etmesini sağlamaktadır.

Gümüşler Beldesi, ilk yerleşim yeri olduğundan günümüze kadar önemli ulaşım yollarının kavşak noktasında yer almaktadır. Ulaşım, kurulduğundan bugüne gelinceye kadar çağın koşullarına uygun bir gelişim seyri takip etmiştir. Ulaşımlar eskiden motorlu araçların olmadığı dönemlerde eşeklerle, atlarla, at arabalarıyla, katırlarla yapılmıştır. Kış aylarında ulaşım ve haberleşme genellikle yaya olarak yapılmıştır.

Günümüzde ulaşım şekil değiştirmiştir. Büyük otobüsle daha sonra küçük minibüsle günde iki sefer kalkan araç daha sonra ulaşım geliştikçe saatlik ve yarım saate dönmüştür. Günümüzde ulaşım sorunu özel araçların çoğalmasıyla birlikte tamamen ortadan kalkmıştır.

Haberleşme eskiden Niğde il merkezi yakın olması sebebiyle yazılan mektuplar postaneye bırakılırdı. Gelen mektupları da bir postacı gelip dağıtırdı.

Günümüzde haberleşme ise artık telefonlarla sağlanmaktadır. Günümüzde her bireyin kendine ait cep telefonları bulunmaktadır.

Resim 6: Haberleşmeyi sağlayan PTT binası

Eskiden bir ilan verileceği zaman, genellikle bu ilan düğün ilanı olmakla birlikte, düğün sahibinin bir yakını yüksek bir yere çıkıp “Duyduk duymadık demeyin” diyerek düğün olduğunu ilan etmişti. Günümüzde ise ilanlar cami apolyonlarından (hoparlöründen) verilmektedir.

Günümüzde çok kullanılmamasına rağmen kasabamızda hala varlığını sürdüren ankesörlü telefon ve kulübeleri mevcuttur. Makalede zamanının önemli haberleşme fonksiyonunu icra eden bu kulübelerden bir örnek teşkil etmesi hasebiyle resimleyerek burada yer vermenin yararlı olacağını düşündüm.

Resim 7: Haberleşmede geçmişin izi

4.Ekonomik Hayat

Kasabada yaşıyan sakinlerin, günümüzde tarım, hayvancılık yerine devlet memurluğu ve ticarete yöneldikleri aşikârdır. Hülâsa bu somut durum özellikle hayvancılık olmak üzere tarımcılığı zayıflatan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Memurluğun yaygınlaşması aynı oranda emekli sayısını da artırmış, günümüzde meyvecilik artık geçim kaynağı olmaktan çıkmış, ek gelir olarak yapılmaktadır.

Gümüşler Kasabasında ekonomik hayat denince akla ilk gelen tarım ve hayvancılık olup son dönemlerde turizm, kısmen de ticaretin önemli yeri olmaya başlamıştır. Ekonomik hayatı bu dört unsur üzerinden incelenmekte fayda mülâhazaları görüyorum. Tarihi, coğrafi ve kültürel dokunun varlığı ve tekabülünü sağlayan bu faaliyetler kasabalının yaşam döngüsünün, ürettiklerinin ve sahip olduklarının değerlere yansımaları olarak görülmelidir. Bu hususla:

Hayvancılık, kasabanın ilk kurulduğundan günümüze kadar en önemli uğraşlarından biri olmuştur. Herkesin hem kasabada hem yaylada tarlaları vardır. Yaylalar, hayvancılık, çoğunlukla koyun, az da olsa keçi, inek üzerine yapılmıştır. Hayvancılık aynı zamanda kasabanın önemli geçim kaynaklarından biri olmuştur. Hayvanlardan elde edilen peynir, yoğurt, süt ile ihtiyaçları gidermişlerdir.

Eskiden yaylacılık, hayvancılığın yanında yeni bir iş kolu olarak da kevinciliği beraberinde getirmiştir. İnsanlar yaylada hem hayvanlarını olatıp onlardan gelir elde ederken diğer taraftan geçimlerini sağlayabilmek adına Gümüşler Beldesinin yaylalarında, dağlarda bol olan kevenleri söküyor, hazırlıyor ve bunu eşek veya atlarla ıslah ederek Niğde İl Merkezi'ne götürüyordu. İl merkezinde fırınlara satarak buradan belirli bir gelir elde ediyor ve bu gelire de şehirdeki giyim, kuşam, yakacak gibi köyde elde edilemeyen, üretilmeyen ihtiyaçlarını karşılıyorlardı.

Bu arada hayvancılık birinci sırada geçim kaynağıyken, hayvancılığın yanında rençberliği (çiftçilik) de beraberinde getirmiştir. Bu süreç içerisinde hayvancılığa bağlı olarak ekim alanları da çoğaltılmış, hayvancılığın yanında ikinci önemli olarak rençberlik ön plana çıkmış ve buradan hareketle yeni yerleşim yerinde bahçe işleri artmıştır. İlk üzüm bağlarıyla oluşmuş, bostan kapuz tarlalarıyla geliştirilmiş, günümüze gelinceye kadar bu daha çok bağ, bahçe olarak devam etmektedir.

Resim 8: Yaylalar ve yaylacılık

Bağ, bahçe işlerinin hayvancılığın yanında gelişmesiyle birlikte ilk elma fidesinin Niğde'den getirilerek dikildiği rivayet edilmektedir ve bu fidenin gelmesiyle beraber süreç içerisinde elma fidanları dikilip çoğaltılmış, bu çoğaltılmanın sonucunda ortaya çıkan ürünün köyde yaşayanlar tarafından kabulünün yüksek olması, köylünün elmacılığa dönmesi yönünde bir dönüşümü sağlamıştır. Bazıları bunun üzerinden hem Niğde'de hem de başka şehirlerde yatırımlar yapmıştır. Yatırım yapan aileler güçlenmiş zengin olmuşlardır. Bu ailelerden bazıları, Akdoğanlar, Çaymazlar'dır. Bunlar daha fazla meyve satan daha fazla güçlü olan, o dönemde Niğde'ye yatırım yapan zenginlerdir.

Günümüzde bahçecilik hızla gelişirken, elma üretiminin yanında ürün çeşitliliğine gidilmiştir. Elmanın yanında kiraz, kayısı, vişne üretimi de süreç içerisinde çoğaltılarak devam etmektedir. Bu tarım ve hayvancılık gelişmesiyle birlikte bu kadar geniş yelpazede hayvancılık ve bahçecilikle uğraşılmasına rağmen bunun pazarlamasıyla ilgili kasabamızda mekânlarının oluşmamasının sebebi kasabanın il merkezine yakın ve ulaşımının kolay olması önemli bir rol oynamaktadır. İnsanlar şehirde bunu değerlendirip şehirde satmanın daha karlı olduğu, daha kolay olduğu kanaatine varmıştır. Bunun yanında halk topladıkları meyvelerini toplu olarak tüccarlara satmaktadırlar. Ticaret bu noktada gelişmiştir.

Gümüşler 'de ekonomik çeşitlilik açısından değerlendirildiğinde bu değeri en anlamlı kılan kasabada son dönemde yapılan arıcılık faaliyetleri önemli yer tutmaktadır. Yaylalarda arıcılık yapan yaklaşık on- on beş tane aile vardır. Kasabanın endemik bitki örtüsünün aromatik güzelliğinin ticarete döküldüğü arıcılık yeni yeni gelişmeye başlarken aynı zamanda kasabanın ekonomik ve ticari hayatına önemli katkılar sunmaktadır.

Eskiden başta elma olmak üzere, meyveler evlerin bodrum katlarında ya da özel yapılmış ambarlar ya da kilerlerde saklanırken, günümüzde soğuk hava depoları şeklinde muhafaza edilme ve kullanma yoluna gidilmektedir.

Resim 9: Soğuk Hava Depoları

Gümüşler kasabasının ekonomik hayatında önemli bir yere sahip olan ve tarımcılığın gelişmesinde bir dinamo görevi üstlenen Gümüşler Barajının yapımı ve işlevi konusunda şu bilgileri paylaşmakta fayda vardır. Gümüşler Barajı, Niğde ilinde, Gümüşler Çayı üzerinde, 1960-1967 yılları arasında sulama amacı ile inşa edilmiş bir barajdır. Toprak gövde dolgu tipi olan barajın gövde hacmi 560.000 m³, akarsu yatağından yüksekliği 25 m., normal su kotunda göl hacmi 3,74 hm³, normal su kotunda göl alanı 0,47 km²'dir. 400 hektarlık bir alana sulama hizmeti vermektedir. Kurulduğundan günümüze kadar beldenin yeşil kalmasının hem insanların gündelik hayatında dinlenme, eğlenme, gezme (mesire yeri) olarak kullanılmasındaki rolü hem de bereketli toprakların amacına uygun ürünler vermesini sağlamadaki rolü açısından barajın ekonomik ve sosyal rolü yadsınamaz. Bu rolünü sadece belde insanına değil, yakın çevresindeki insanlara da önemli katkı olarak sunmaktadır.

Günümüzde yaylalar daha çok ceviz ve badem ağaçlarının yetiştiği bir yere dönüşmektedir. Bu dönüşüm elmacılıktan çeşitliliğe giderken önemli bir uğraş ve geçim kaynağı olmaktadır.

Elmacılık geçmişte çok yaygın olmasına rağmen günümüzde önemini korumakta birlikte ürün çeşitliliği de önemli olmaya başlamış, özellikle ceviz, badem çilek gibi endüstri ürünleri ve çeşitliliği kasabanın ekonomik hayatında belirleyici olmaktadır.

Yakın dönemin beldemizde önemli endüstri ürünlerinin yetiştirme ve pazarlama üssü durumundadır. Doğrudan başka ülkelere ihraç edilen çilek üretimi “Niğde’nin gözdesi” sloganıyla üretimine hız kazandırıldığı 750 dekar alanda yaklaşık 2500 ton üretildiği bir coğrafyadadır. Bu haliyle çilek üretimi son turfanda hasadı şeklinde yapılmakta, sadece beldenin değil, kentin ekonomisine mesafe kat ettirdiği bir gerçektir. Gümüşler beldesi bu ve benzer endüstri ürünlerinin projelendirilip üretimi yapılabileceği önemli bir araziye sahiptir. Kirazcılıkta son dönemde çilekle birlikte önemli bir meyve yetiştiriciliği olarak yer almaktadır.

Bahçe tarımı ve hayvancılık faaliyetleri yerleşmenin temel ekonomisini oluşturmakla birlikte, Niğde Şehri’nin yakınında bulunması nedeniyle kasabada ikamet ettiği halde Niğde’de çeşitli işlerde çalışanlar bulunmaktadır. 1990 yılı DİE verilerine göre faal nüfusunun %66’sı doğal hammadde üretimi sektöründe faaliyet göstermektedir. 2002 yılı İl Tarım Müdürlüğü verilerine göre ise; yerleşmede mevcut ailelerin %76’sı tarım faaliyetleri ile ilgilenmektedir. 2586 (2000) nüfusu barındıran yerleşmede, 25 kadar ticari işyeri bulunmaktadır. Büyük oranda ticari işyerleri ile ikamet alanları ayrılmamıştır. Ana cadde üzerindeki iki katlı binaların alt katı ticarethane olarak kullanılmaktadır. (Toroğlu, 2006, s.367)

Günümüzde manastırın karşısına belediye tarafından kafe açılması, sosyal hayatı kısmen de olsa değiştirdiğini, insanların oraya gelip gittiğini orada oturduğunu ve böylece manastırda hemhal olmasını sağladığını, gelen insanların da sadece Manastırı ziyaret edip giden değil, orada oturup kasabanın ticaret hayatına katkı sunacağını bir takım şeyler olduğunu, bu noktada özellikle kasabanın çehresinin değiştiği, ticaret hayatının yanında sosyal ve kültürel hayatının da zenginleştiği görülmektedir.

Resim 10: Son dönem sosyal donatı (Belediye Kafeteryası)

Günümüzde yine yapımı devam eden ve yayla yolunda faaliyete geçecek olan, gümüşlerin su kaynaklarının değerlendirilmesi açısından önemli olması hasebiyle, alabalık ya da balık yetiştirileceği binaen belediyenin orada büyük bir tesis kurduğu, hem gündelik üretim satım hem de insanların restoran, hizmet alma şeklinde tesislerin yapıldığı, tesislerin etrafına insanların piknik yapabileceği, eğleneceği sosyal donatılarla kuşatıldığı bir mekânlar oluşturmaktadır ki bu da gümüşlerin ticari hayatına

özellikle katkı sunacaktır. Bu tesisler tam kapasiteyle üretime geçtiğinde sadece Gümüşlere değil, Niğde kent merkezinde yaşayanlarında uğrak yeri olacaktır. Kasaba da yaşayan işsizlik sorununa da ciddi katkılar sunacaktır.

Resim 11: Başkan ve Balık Tesisleri

Resim 12: Sosyal Donatılar (Düğün ve Spor Salonu)

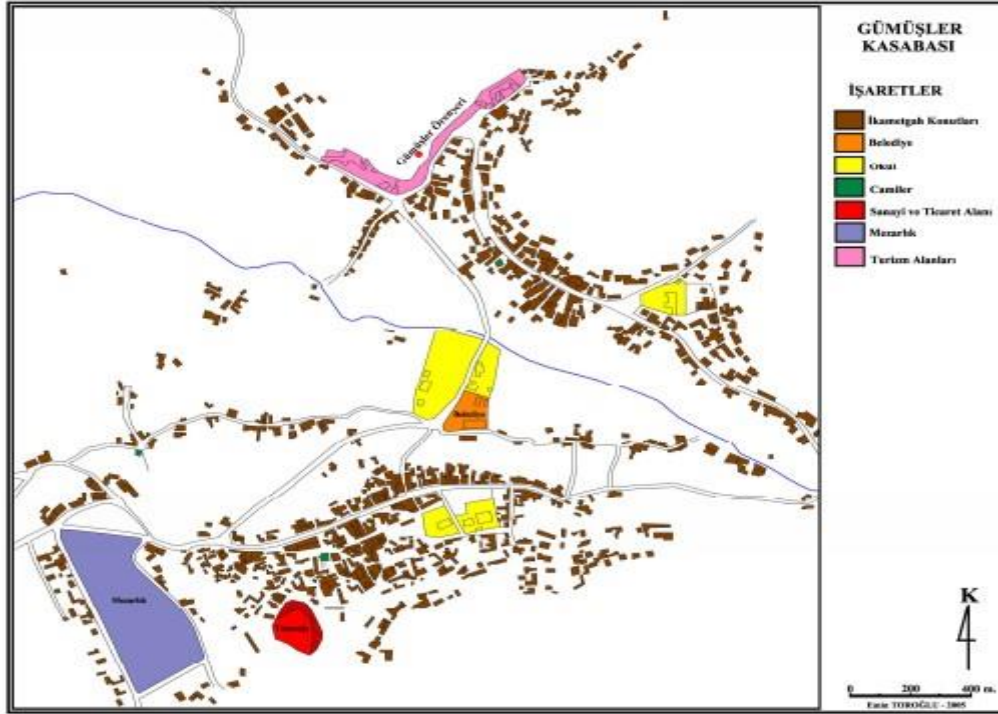
Resim 13: Başkan ve Balık Tesisleri

Gümüşleri bir destinasyon olarak ele aldığımızda gelen insanların bu lokasyonda, bir gününü geçireceği, sosyal donatıları, gezinti mekanları oluşturamazsak insanların ekonomik olarak kasabaya katkısını sağlayamayız. Dolayısıyla Gümüşlerde yapılabilecek en önemli şey, Gümüşleri ziyaret eden, Manastır başta olmak üzere kasabaya gelenlerin bir gününü burada geçirebileceği donatılarda kafe, balık tesisi başta olmak üzere diğer sosyal donatılar ekonomik hayatta önemli olacaktır. Gümüşler bağlık, bahçelik, yaylalık olan, otantik endemik yerleri olan bir destinasyon olarak niteliklerini ön plana çıkarmalı ve ticari faaliyetin odak noktası olmalıdır. Örneğin, endemik olan ve kevencilik dediğimiz şeyin çok önemli bir destinasyon uğraşı olarak kevenciliğin nerelerde yapıldığı, günümüzde bu kevenlerin nasıl ürüne dönüştüğü ile ilgili bir gezi tur düzenlenebilmelidir.

Ekonomide Genel Görünüm

Genel hizmet faaliyetleri dâhilinde kasabada, belediye, ilköğretim okulu, sağlık ocağı, tarım teknisyenliği, tarım-kredi kooperatifi, 2 cami ve PTT şubesi bulunmaktadır. Ayrıca diğer kasabalardan farklı olarak Gümüşler manastırı ve öğren yeri turizm faaliyeti alanı olarak ortaya çıkmıştır (resim 14). Tarım İl Müdürlüğü'nün 2002 yılı verilerine göre kasaba, 5685 dekarı elma üretimine ayrılmış olarak 5829 dekar bahçe alanı, ayrıca 350 kadar büyükbaş ve 7250 kadar küçükbaş hayvan varlığına sahiptir. Tarım ve

hayvancılık faaliyetlerinin yerleşmenin strüktürü üzerindeki etkisi açık olarak izlenebilmektedir. Vadi içi ve yamaçlarında yer aldığından meskenlerin büyük kısmı bir ve iki katlıdır. Sahip olduğu 873 binanın %42'si tek katlı, %56'sı 2 katlı, %2'si 3 ve 4 katlı binalardan oluşur. Geleneksel meskenlerde nerdeyse bütünüyle taş malzeme kullanılmış olup, bütünüyle toprak düz damlıdır. Bina sayımı verilerine göre binaların %67'si doğal taş malzeme ile inşa edilmiştir. Geri kalanlarda ise briket ve tuğla kullanılmıştır. Kasaba kolay işlenebilir tüflerin oluşturduğu büyük taş ocaklarına sahiptir. Meskenlerde ihtiyaca göre zamanla inşa edilmiş eklentilere rastlanır. Hayvancı ailelerin meskenleri ahır, samanlık ve avlu gibi eklentilere sahip iken, meyveci ailelerin ambarları evlerde eklenti olarak görülür. 368 Mevcut durumuna göre yerleşme iki parçalı bir görünüm arz etmekte olup, meskenler genellikle toplu haldedir. Yerleşmedeki yeni gelişim alanları daha ziyade yerleşmenin eski nüveleri arasındaki boşluk alanları ile Niğde-Kayseri yolu arasındaki uygun sahalardır. (Toroğlu, 2006, s.367)

Resim 14: Gümüşler Kasabası ve fonksiyon alanları

4.1. Turizm

Manastır Gümüşler Kasabasının üzerinde ve ondan önce belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Varlığı ekonomik hayatın tüm veçhelerini etkilemektedir. Aslında ekonominin üzerinde belirleyiciliği söz konusuysen, en önemli fonksiyonu ticari bir unsur ihtiva ettiğinden ekonomik hayat başlığı altında ancak diğer unsurlardan daha geniş olarak ele alma ihtiyacı duydum.

Resim 15: Gümüşlerin gözbebeği Manastır'dan genel görünüm

Gümüşler manastırı, ticarete en önemli gelir getiren tarihi bir unsurdur. Gümüşler kasabası Niğde merkezin 8 km uzağında bir yerdir. 1200 yılı aşmış yer altı şehri ile 1200 yılı aşmış geçmiş, yer altı şehri ile Gümüşler manastırı kendine has özellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Gümüşler manastırı içerisinde birçok yaşanmışlığı ve gizemi taşıyan tarihi bir yerdir. MÖ. 7. ve 11. yy' ların da başlayan yerleşimler burayı bir kültür hazinesine dönüştürmüştür. Belki de Kapadokya bölgesinin yegâne eserlerinden bir tanesi Gümüşler Manastırı. 7. ve 8.yy'larda duvar resimleri yasak olduğundan duvar kabartmaları ile süslenmiş manastırın içindeki bazı duvarlar. Zamanın insanlarındaki ruh halini en iyi yansıtan kabartmalar oldukça ilgi çekicidir. Duvar süslemeleri yasak olduğundan bu süslemeler 10 ve 11. yy da başlamıştır. En meşhur ve dünyada bir ilk olduğu söylenen gülümseyen Meryem Ana freski burada bulunmaktadır. En üstte Hz. İsa sağında iki melek İncil yazarlarının sembolleriyle İsa ve Havarilerinin ve klise babalarının resmi yer almaktadır. En önemli resim ise gülen Meryem Ana resmi.

Kapadokya'da kayaya oyulmuş pek çok manastır bulunmaktadır ve bazı bilim adamları bunları yemekhaneli (trapezalı) ve açık avlulu olmak üzere iki grupta ele almaktadırlar. Gümüşler Manastırı ikinci grup dâhilindedir. Manastırın en önemli yapısı, kompleksin kuzeyinde yer alan kilisedir. Dört serbest destekli kapalı Yunan haçı planlı kilisenin kuzey haç kolunun kuzeyinde iki mezar nişi, naosun batısında beşik tonoz örtülü iki giriş mekânı bulunmaktadır. Manastır da yer alan diğer mekânların pek çoğunun işlevi bilinmemektedir.

Kilisenin duvar resimlerinde en az üç farklı ustanın çalıştığı düşünülmektedir. Ana apsisteki üç şerit halindeki resimlerin en üstündeki Tahtta İsa, sağında iki melek, İncil yazarlarının sembolleri ile Desis sahnesinde yer alan Meryem ve havariler, en alttaki şeritte ise Kayserili Büyük Basileios, Nysa'lı Gregorios, Nazians'lı Gregorios gibi kilise babalarının resimleri yer almaktadır.

Kuzey haç kolundaki Meryem'e Müjde, İsa'nın doğumu ve Tapınağa Takdimi sahneleri ile Vaftizci Yahya ve Aziz Stephanos figürleri ikinci bir sanatçının elinden çıkmış olmalıdır. İç narteksten naosa giriş kapısının güneyindeki Meryem ve çocuk İsa ile iki yanlarındaki baş melekler Gabriel ve Mikael figürleri üçüncü sanatçıya aittir. Narteksin üstündeki bir odanın duvarlarında Kapadokya'da örneği görülmeyen, av sahneleri, çeşitli hayvanlardan oluşan bir kompozisyon dikkat çekmektedir. Kapadokya'daki pek çok kilisede olduğu gibi, Gümüşler Manastırında da duvar resimlerinin ikonografik ve üslup özelliklerine göre yapılabilmektedir. Kilisedeki resimlerin bu özellikleri ve karşılaştırmalı değerlendirmeler yöntemi ile 11./12. yy.'lara tarihlendirmek mümkündür.

Resim 16: Manastır'dan iç kesitler

5.Kültür Hayatı

Gümüşler Beldesinde, kültür hayatını ele alıp incelerken beldenin geçmişten günümüze, gündelik yaşamından başlayarak kayd-ı hayat süresince sosyal, beşeri ilişkilerin ortaya çıkardığı gelenekle örflenen tutum, inanç ve değerlerinin davranışlarına dönüşümünü açıklamaya çalıştım. Açıklama yaparken en önemli faktör aile olduğu için aileden başladım. Sırasıyla, eğitim, sağlık, oyunlar, düğünler, yemekler, türkü, ninni ve maniler, cenaze törenleri, yağmur duası ve ziyaret yerleri, bayram günleri, giyim-kuşam, günlük ve mevsimlik işler olmak üzere on iki başlık altında geçmiş ve günümüzü kıyaslayarak aktarmaya çalıştım.

Aile, kasabamız geniş aileden çekirdek aileye geçişin iç içe olduğu ve kan bağının hala statüdeki belirleyiciliğinin tartışmasız kabul edildiği ataerkil bir özellik arz

etmektedir. Günümüzde dahi, insanlar ilişki kurarken kendisini ailesi ve onun ismi üzerinden ilişki kurarak yaşamlarını sürdürmektedir. Aile tanımı geçmişten günümüze sülale içerisinde kendini devam ettirmektedir. Kasabadaki aile tipi erkeğin otoritesine dayanan ataerkil aile tipidir. Baba ailenin reisidir ama günümüzde iletişim ve şehirleşmeyle birlikte kadının aile içindeki konumu biraz değişmiştir. Aile işlerinde ve ailenin iç işleyişinde, otoriterin kullanımında genellikle kadınlar önemli rol oynamaktadır.

Eğitim; eğitim tarihini yazılı kayıtlar üzerinden okulun varlığı üzerinden açıklamaya çalıştık. Gümüşler İlk Okulu, 1938 yılında Eskigümüş'te açılan bir ilkokul ile başlamıştır. 1957 yılında yaşanan sel felaketi sonrası kurulan Yenigümüşte 1986 yılında da bir ilkokul açılmıştır.

Bu okullar 1990 yılında kasabanın ortasında yeni yapılan bir okulla birleştirilmiştir. Yapılan bu yeni binalarda bir ilkokul bir de ortaokul hizmete açılmıştır. 1997 yılında ise bu okullar ilköğretim olarak birleştirilmiş ve eğitime Gümüşler İlköğretim Okulu olarak devam etmiştir.

2012/2013 ders yılı başında kanun değişikliği ile ilkokul ve ortaokul tekrardan ikiye ayrılmıştır. 2015 yılında yapılan genel tadilatla eski olan binamız yenilenmiş şu anki haline kavuşmuştur. 24.08.2016 tarihinde ise Niğde Valiliğinin vermiş olduğu kararla okulumuzun adı değiştirilerek Gümüşler Şehit Nail Akdoğan Ortaokulu olmuştur.

Okul, sadece eğitim faaliyeti değil, insanların şehirleşmesinin ve sosyalleşmesinin vazgeçilmez belirleyicisidir. Eğitim hayatı ortaokuldan sonra lise ve daha üst aşamaları Niğde il merkezi ve diğer kentlerde devam etmektedir.

Resim 17: Gümüşler 'de Eğitim Hayatı

Sağlık, kasabamızda modern dönem öncesi sağlık hizmetleri köyde geleneksel olarak habitat bilgisine sahip olan, şifacı diye tanımlanan kişiler tarafından yapılırdı. Bu kişiler, yerel otları toplayarak bunlardan ilaç yapar, çeşitli hastalıkların iyileşmesinde kullanırlardı. Ayrıca bir yerleri kırılan, incinen, çıkan insanlar ise kırıkçı ve sımıkçı dediğimiz kişiler tarafından tedavi edilirdi. Yine zührevi ve benzeri hastalıkların tedavisinde ocak dediğimiz aileler vardı. Bu aileler okuma ya da nebatat kullanarak

tedavi ederlerdi. Günümüzde bu tedavi şekilleri azalsa da kısmen kabul görmektedir. Modern dönemde ise her türlü tedavi hizmetleri köyde önceleri sağlık evi ve sağlık ocağında, burada tedaviye cevap alınmazsa il merkezi, devlet hastanesinde; ileri derecede hastalıklar içinde tıp fakültelerinde yapılmaktadır.

Resim 18: Önemli tedavi merkezi, Sağlık Ocağı

Kasabadaki oyunlar, Geçmişte çocuklar ya da büyükler mert değnek, kale, saklambaç, uzuneşek, beştaş, on beştaş, bilye, sek sek (kipi kipi), , ara kesme, yakan top oynarlardı. Bir örnekle açıklayacak olursak;

Eskiden erkekler enek oyunu oynarlardı. Cevizleri toplarlardı, çöp dikerlerdi, çöpün üzerine para koyarlardı, geriden ceviz atarlardı. Eğer o parayı daireden çıkartılırsa, vuran oraya geçerdi. Bu oyunu kasabadaki Tatacı çok güzel oynardı. “Akif ağanın küllüğüne atmışlar, git oradan al” derlerdi (dalga geçerlerdi, vermek istemedikleri için). Günümüzde ise yukarıda adlarını yazdığımız ve bir örnek verdiğimiz oyunlar artık çok nadir oynanmakta, bunların yerini televizyon ve telefon almaktadır. Günümüzde ise artık mahalle oyunları yerini telefonlarda oynanan oyunlara ve sosyal medyaya bırakmıştır.

Evlenme(düğün, sünnet düğünü), bu ritüellerin meydana gelmesinde kıyasın en fazla olduğu değişimin zaman zaman başkalaşmaya evrildiği olguları görmek mümkündür. Buradan hareketle bu gelişmeleri elimden geldiği kadar olduğu gibi aktarmaya gayret gösterdim.

Eskiden evlenmeler görücü usulü yapılmaktaydı. Evlenen kişilere söz hakkı verilmiyordu. Günümüzde ise evlenecek kişiler birbirleriyle anlaşıp karar verdikten sonra büyükleri ister ve böylece evlenirler.

Evlenme yaşı eskiden kızlarda 14-25, erkeklerde 20-30 yaş arasındır. Erkeklerde askerliğini yapması ve bir işinin olması önemlidir. Günümüzde evlenme yaşı da

uzamıştır. Erkek, kızda kendini maddi ve manevi hazır hissettikten sonra evlenirler. Eğer erkeğin bir işi yoksa kırsal kesimde erkeğin bir yakını tarafından karar verilerek evlendirilir.

Eskiden kız seçiminde, oğlana danışılmaz, kızı oğlanın ailesi ve büyükleri seçerdi. Kızında ailesi onaylarsa bu iş gerçekleşirdi. Eğer kız tanıdık, bilindik birisiyse kız görülmeye gidilmezdi. Eğer kız tanıdık değilse öğleden önce ya da öğlen kıza bakmaya giderlerdi. Eğer beğenirlerse “akşam oğlan gelip bakacak” denirdi. Oğlan giderdi, o da beğenirse dünürlüğe devam edilirdi.

Geçmişte kasabada Yenigümüş ve Eskigümüş arasında genelde kız alınıp verilmezdi. Aralarında şiddetli yarışma vardır. Ama günümüzde bu çatışma azalmış, karşılıklı kız alınıp verilme yoğunlaşmıştır. Kasaba içi evlilikler mevcuttur. Farklı illerden ve çevre köylerden de kız alınıp verilmiştir ve verilmeye devam etmektedir.

Kız istemede kız tarafının yakınlarından en büyükleri seçilirdi. Oğlan tarafı da bu kişiden kızı isterdi. Kız tarafı hemen onaylamazdı, “biz bir düşünelim, danışalım” derlerdi. Kız verilmeyecekse hemen orda bu iş olmaz diyerek kesin cevap verirlerdi. Bir de kızı bitirdiklerinde(söz kesildiğinde) kahve pişirilirdi (kahveler içildikten sonra kahvenin karşılığında, kahve bardağının içine oğlan tarafı para koyardı. Çünkü önemli ve sürekli bulunmayan bir içecekti).

Eskiden nişan ile söz kesme bir olurdu. Diğer adıyla bu törene “ağız tadı” denilirdi. Ağız tadına iki tarafında yakınları, komşuları katılırdı. Eğer oğlan tarafının maddi durumu iyi ise altın takarlardı. İki taraf bir araya gelerek verilecek başlık parasını, takılacak takıyı, alınacak eşyayı konuşurlardı. Günümüzde başlık parası kalkmıştır. Daha çok altın takılar istenmeye başlamış, zaman geçince artık bunlara da rağbet edilmemiştir. Ne alırsanız alın, herkes ne alırsa kendine alacak gibi düşünceler hâkim olmaya başlamıştır. Son yıllarda ise evlenecek kişiler altın takılardan çok ev eşyası almaya yönelmiştir. Mutfak ile yatak odasını kız evi; misafir odası ile oturma odasını oğlan evi almaktadır.

Nişan öncesi, nişan hazırlıkları için şehre gidilir, gerekli olan şeyler alınır. Kızın nişan elbisesini oğlan tarafı, oğlanın nişan elbisesini kız tarafı alır. Çamaşır alınır. Oğlanın maddi durumuna göre kıza altın takılar alınır. Kız alınan o takıları nişanlılık boyunca takmak zorundadır.

Nişanda misafirlere lokum, bisküvit (bisküvi) ikram edilirdi. Nişan masraflarını oğlan tarafı karşılar. Bütün bu evlilik öncesi hazırlıklar bittiğinde düğün için karar verilir. Düğünün günü, zamanı belirlenir. Düğün için hazırlıklar, alışverişler yapılırdı. Oğlan tarafından kaynana, kaynata, görümce, emmilere, dayılara, teyzelere, eltilere bohça yapılırdı. Kız tarafından da aynı şekilde yakın akrabalara bohça yapılırdı. Aynı zamanda sağdıç içinde bohça yapılırdı.

Otorite kaynananın, kayınbabanın elinde bulunmaktaydı. Nişanlanan gelin kaynanasına karşı susardı, sesini çıkarmazdı.

Mustafa Uçar anlatıyor: *Balikesir’den bir başçavuş gelmiş, burada bir kız hoşuna gitmiş. Kızı oğluna bitiriyor(birlikteliklerini sağlıyor). Ertesi gün kız evine geliyorlar, gelini ziyaret etmek için. Geldiklerinde, gelin hiç konuşmuyor. Sorulan cevaplara kısık sesle, kısa cevaplar veriyor. Oğlan evi kıza, hasta zannediyorlar, kusur var zannediyorlar. Sonra evdekiler anlıyorlar bunların adetten haberi olmadığını. Sonra gelinin kardeşi: “Burada bir adet var gelin kız, kaynanasına kaynatasına karşı*

konusmaz” diyor. Bu sefer başlıyorlar gülüşmeye. Kaynana “ilahi gelin bende zannettim ki sen hastasın” diyor.

Eskiden nikâhlar saklı, gizli yapılırdı. Nedeni de herhangi birinin haberi olurda, nikâh kıyılacağı zaman, cebinde bir bıçak açar kapatırsa, bağlarsa ya da tırnak makası açar kaparsa, karı koca birleşemezlerdi çünkü bu ritüelin yapılmasıyla evlenecek kişilerin nefislerinin köreleceğine inanılırdı. Ama bu inanç zamanla işlevini yitirmiş ve ortadan kalkmıştır.

Düğünden bir gün önce gelin ve yakınları hamama giderdi. Hamam masraflarını ise oğlan evi karşılardı. Hamamdan gelince gelin kıza fes takılırdı. Daha sonra düğün sahibinin yakınlarından biri halkı düğüne davet ederdi, bu kişiye de “okucu” denirdi.

Düğün anlatılanlara göre, eskiden 4 gün olurdu (daha sonra 3 gün, günümüzde ise 2 gün olmaktadır) . Genelde düğünler kışın olduğu için ağıllarda (çardaklarda) olurdu. Ahırda bulunan yem yalıklarını ters çeviriler, oturak yaparlardı. Düğün cuma öğleden sonra başlardı. Kadınlar düğün yemekleri yapardı. Etli nohut, sulu köfte, yaprak sarması, karnıyarık, bamya, borani gibi düğün yemekleri yapılırdı. Kız evine erkenden defci gelirdi. Köyün defcisi Ali Osman Ağa ve defci Fatma’ydı. Ali Osman ölünce yerine Güllüceli Necip geçmiştir.

Cumartesi ikindiden sonra çalgıyla kız evine giderlerdi. Önde çalgıcılar(tam çalgı), arkasında erkekler, arkasında çocuklar, en arkada da kadınlar yayan(yürüyerek) giderlerdi.

Pazar günü sabah damat arkadaşlarıyla birlikte hamama giderdi. Hamamdan geldikten sonra hazırlanıp gelin almaya giderlerdi. Saat 10 da gelini almaya giderler, gelini alır gelirlerdi. Gelin damadın evine girerken testi teperdi. Düğün kurulurken daha önce düğünlerde damatlara foter şapka giydirirlerdi. Damat olduğu foter şapkadan belli olurdu. Köyde bir tane foter şapka olurdu, kim evleniyorsa ona takılırdı.

Gelin ve damatla ilgili olarak düğün merasimleri yapılırken düğün devam eder, pazar günü ise: Damat yatsı namazına giderdi. Namaza gitmeden gerdeğe girilmezdi. Hatta camiye gittiğinde damadın ayakkabısını saklarlardı. Ve o zamana kadar gelinle görüşmezdi. Damat, yatsı namazını kıldıktan sonra hoca yanına çağırırdı ve damada 32 farzı, İslam’ın şartını, İmanın şartını sorardı. Bu yüzden damat bunları önceden ezberlerdi. Şayet bu şartlar bilinmezse şöyle bir inanç vardı, bunların bilmeyenin nikâhı geçersiz sayılacağına inanılırdı. Sonra yatsıdan çıktılarında toplu olarak “allahuekber allahuekber la ilahe illahu vallahu ekber “ diyerek toplu olarak gelinin kapısına kadar gelirlerdi. Orada hoca dua okurdu, toplananlar “âmin” derdi. Dua bitince damadın arkadaşları damadın sırtına vurarak gerdeğe gönderilerdi. Burada sağdıçta damadı korumaya çalışırdı. Toplulukta kapıda beklerdi. Gerdek olunca havaya silah atılırdı. Ondan sonra lokum bisküvi dağıtılırdı. Kaynana sevinirdi. “Sorun yok, gelini aldık, evlendirdim” diyerek.

Gelin ve damat bu ritüelleri aynı takvim içerisinde gerçekleştirir ve bu gerçekleştirme faaliyeti tümüyle düğün adı organizasyonu ile tanımlanırdı. Düğün, pazartesi yüz açımı olarak devam eder, bu ritüelden bir yanı sıra çeyiz ve gelinin fiziksel durumu kontrol edilirken, kontrolü sağlayan en önemli olay, gelin ortaya çıkarılır, oynatılır ve böylece düğün biterdi.

Gümüşlerde lokum ve bisküvisiz düğün olmaz.

Eskiden bir kız gelin olduysa gelin olduğu evden bir daha çıkmazdı. Geri anne evine dönülmezdi huzursuzluk olsa da. Gelinlikle girdiğin evden kefeninle çık denirdi. Eskiden gelin, her ne şekilde olursa olsun damadın anne babasının yanında otururdu.

Sünnet düğünü, hem ailenin, neslinin devamı noktasındaki erkek çocuğuna bakışı hem de anne ve babanın saygınlığı ve statüsünün artışı açısından en önemli törenlerden birisidir. Bir yandan çocuk erkeklığe adım atarken, diğer taraftan aile içi ilişkilerinin yeniden tanzimini sağlayan önemli bir ritüeller toplamıdır. Düğün öncesi kirve seçimi, davetiye ve düğünde gelen misafirlerin ihtiyaçlarını karşılayacak tedarikler yapılır, günler süren hazırlıklar olurdu. Düğün başladığı andan itibaren ise davul zurna ile birlikte köçek gelirdi. Bazıları mevlit ritüelleri üzerinden merasim yaparken, bazıları davul zurna merasimi olarak yapardı. Kirvelik bu noktadan kuşaklar arası devam eden saygın, dostluğa ve güvene dayalı, yer yer kan bağının da önüne geçen bir gelenek olarak geçmişten günümüze kadar devam etmektedir.

Köye has yemeklerimiz, ikram yemekleri olarak da bilinen düğün, bayram, kandil ve önemli günlerde hem gelen konuklara hem de o günün anısına genel olarak: Yaprak Sarması, Lahana, Sulu Köfte, Karnıyarık, Bamya, Etli Fasulye, Boranı yapılır.

Türkü, mani ve ninniler, Beldemizde geleneksel kültürün edebi dilde söylendiği ve kuşaklar arası aktarılarak gelen en önemli kültür öğelerinden olan mani, ninni ve ağıtlar önemli yer tutmaktadır. Yazımızda bunlara genişlemesine yer vermeden örneklendirecek olursak:

Yarım Elma yarıştırdık

Bütün elma bölüşürdük

Dertlerimizi üleşirdik

Yarım elma yârdeyken

Bütün elma bendeyken

Gelin ağlaşalım komşularım

Gelin başıma evdeyken

Maydanozum ot değil mi?

Yaprağı dört değil mi?

Ben içinizden gidiyorum

İçinize dert değil mi?

Sarımsağım say içinde

Yürek oynar yay içinde

Gelin ağlaşalım komşularım

Annem ile babam yok içinde

Mezar içinde sarı diken
Dökmez olsun bu diken yollara dökün
Ölüm ile ayrılık değil mi?
Bizim Belimizi büken

Ezelden kalkamadım
Mangalını yakamadım
Kusuruma bakma babam
Hizmetine bakamadım

Geldi gönül geçti gönül
Heybe delik düştü gönül

Karşıdan gelenlere
Gaz koyun fenerlere
Annem beni vermiyor
Askerden gelenlere

Eşin mezarımı da varsın bol olsun
Etrafı da lale sümbül dolu olsun
Ben ölürsem de ahbablarım sağ olsun

Mezarımı çayır çimen bürümüş
Sam vurmuş da yaprakları kurumuş
Yedi yıl olduysa da ay gözlüm şimdi çürümüş
Ne dolanırsın mezarı

Küçükten görmedim de anam ata kucağı
Koçyiğitler vatanı da mahpushane damlar bucağı
Bir yıl hapis olmayla da batar mı ocağı

Rıfat Ünlü'nün Beldemize ait önemli türkü sözlerinden bir örnek:

Yabandan gel kara gözlüm yabandan
Güzelim bir danem sevdiğim haydi
Aldım haberini de garip çobandan
Sevdiğim bi danem yeri

Amman yeri yeri
Kostak yeri yeri
Çapraz yeri yeri
Yeri yeri yeri

Kız pınar başına yatmış uyumuş
Güzelim sevdiğim bir danem gel gel
Ela gözlerini de uyku bürümüş
Sevdiğim bi danem yeri

Amman yeri yeri
Kostak yeri yeri
Çapraz yeri yeri
Yeri yeri yeri

Kız pınar başında desti doldurur
Güzelim bir danem sevdiğim haydi
Destinin kulpuna da şahin kondurur
Sevdiğim bi danem yeri

Amman yeri yeri
Kostak yeri yeri
Çapraz yeri yeri
Yeri yeri yeri

Beldemizin önemli şairlerinden İbrahim Dabak: Gümüşler beldesi, kültür hayatı içerisinde yaşanmışlıkları edebi olarak dile getiren önemli şahsiyetlere de sahiptir. İbrahim Dabak bunlardan birisidir. İbrahim Dabak'ın yazmış olduğu şiirler Dr. Nedim Bakırcı tarafından "*Niğde Âşıklık Geleneği ve Niğdeli Halk Şairi İbrahim Dabak*" adıyla 2010 da kitap haline getirilmiştir. Bu da kültürel zenginliğin bir kanıtıdır.

Kitaptan bir şiir örneği:

YÂRİM VAR MI?

Gökyüzünde uçan kuşlar

Hele bakın yârim var mı?

Cevap verin dağlar taşlar

Hele bakın yârim var mı?

Tarladaki kara saban

Koyun güden garip çoban

Size derim yazı yaban

Hele bakın yârim var mı?

Yağmur taşıyan bulutlar

Çamlar çınarlar pelitler

Yayla yapan aşiretler

Hele bakın yârim var mı?

Boz bulanık akan sular

Kıvrım kıvrım giden yollar

Dertli dertli çağlayanlar

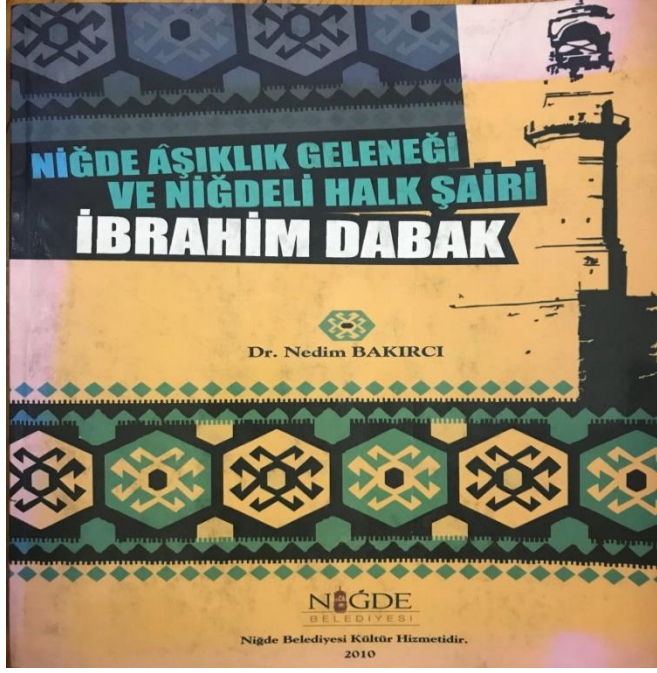
Hele bakın yârim var mı?

İbrahim'im durmaz arar

Kurttan kuştan yâri sorar

Yârsız dünya neye yarar

Hele bakın yârim var mı?

Resim 19: İbrahim Dabak'ın şiir kitabı

Kasabada cenaze törenleri; kasabamızda bir kişi öldüğü zaman ölen kişinin evinde toplanılıyordu. Toplanma ev halkı, yakın komşular ve yakın akrabalarından başlamak üzere, sala verilmesiyle birlikte salayı duyan bütün köylülerin evde toplanmasıyla başlıyordu. Cenaze kalkmadan hocayla birlikte cenaze evinde bir odada 5-6 kişi toplanarak devir kebir yapılırdı. Devir Kebir: Ölen kişi kaç yaşındaysa, yaşından 12 çıkarılırdı (ergenlik yaşı çünkü o zaman kişi akıl balı oluyor). Çıkan sayı kadar para bir keseye konarak oturan 5-6 kişiye sırasıyla ölen kişinin adı zikredilerek aldın, kabul ettin mi? Yani hep düke kabul düke diyerek parayı birbirlerine teslim ederlerdi. Devir bittiğinde o para cenaze sahiplerine verilirdi. Orda oturup bu devir kebirini yapan kişilere de cenaze yakınları tarafından 5-10 TL verilirdi. Bu sebepten dolayı genellikle devir kebir yapanlar fakir insanlar olurdu. Bu devir kebirle ölen kişinin Allah'tan günahlarının affı istenir, günahlarının bedeli ödenmeye çalışılırdı. Daha sonra ölü yatağından alınıp havluya (avlu) çıkarılıyordu. Havluya çıkarılan ölü, sal sehpaşının üzerine konulup ölüyü kazandaki kaynayan suyla, kadınsa kadın, erkekse erkek yıkıyordu. Kazan kaynatmak için yanan ateşe ise etrafın güzel kokması için tütsü atılırdı. Ölüyü yıkayan hoca için ise hediye olarak sırım (bez) verirlerdi. Oradan ölü, sal tahtasının üzerine konularak kefenlenip pamuklanıyordu. Son olarak ölüne üzerine zembek suyu, güzel koku serpilerek eski kilime sarılıp sal tahtasıyla halk tarafından evinden mezara götürülüyordu. Cenaze birkaç kişinin omuzunda taşınıyordu. Cenaze mezara gidene kadar her 30-40 metrede cenazenin yakını cenazeyi durdurur, ölen kişi kimse, o kişi hakkında "Nasıl bilirsiniz" diye sorulurdu. Halkta "İyi bilimiz" deyip, helallik istenerek devam edilirdi.

Mustafa Uçar anlatıyor: *Bir gün böyle cenaze sürekli durdurulunca adamın birisi kızmış, her durdurulduğunda iyi bilimiz, iyi bilimiz... en sonunda adam demiş ki: Ya söylemeyecektim ama zorla söyletiyorsunuz "hırsızın birisiydi" demiş. Ondan sonra bir daha durdurmamışlar.*

Mezara gelindiğinde, musalla taşına konulan ölü için hoca eşliğinde, cenaze namazı kılınarak yakınları tarafından hazır kazılmış mezarlara konulurdu. Mezar eski bina köşe taşlarıyla kapatılıp açık aralıklar da çamurla kapatılarak topraklarla örtülürdü. Ölünün ayakucuna ve baş tarafına köşe taşı konulup ölü bırakılırdı. Hoca ve halkta dualarını okuyup ölünün yanından ayrılırlardı. Cenazenin kaldırılması sabah saatlerinde başlayıp ikinci vaktine kadar sürerdi. Cenaze gömüldükten sonra tekrar cenaze evine gelinir, orda hoca kuran okur, halkta âmin derdi. Kadınlarda evlerinde yemek yapıp cenaze evlerine götürürdü. Komşuların getirdiği yemeklerle hep birlikte akşam yemek orda yenirdi. Komşu, hısım, çevre ölen kişinin yakınlarını yalnız bırakmaz, bu böyle 3-4 gün sürerdi. 52 gün geçince mevlit okutulurdu. Gelen misafirlere ise ölünün yakınları tarafından yemek verilirdi.

Ölünün elbiseleri ise yıkanır, tazeleri bir fakire verilirdi. Eşyaları verdikleri kişiler, namaz kılan, içkisi, kumarı olmayan kişilere ve genelde hocalara verilirdi. İşe yaramayanlar da yakılırdı.

Günümüzde ise cenaze arabayla götürülüyor. Eskiden ölen kişi gece ölmüşse ya da gömülmeye müsait hava koşulları vs. olumsuzluk varsa bir odada bekletilirdi ve ölen kişinin üzerine demir parçası (bıçak vs.) konulurdu. Şimdi ise ölüler morgda bekletiliyor, morgdan camiye getiriliyor, camiden kaldırılıyor. Sadece helallik almak için son ziyaret olarak evin önüne getirilir, ev halkından ve yakın komşularından helallik alınır. Mezarlar ise hazır tuğlayla yapılıyor, üstüne de betondan kapak dökülüp üstüne diziliyor. Ölünün başucuna ve ayakucuna da mermer taşları dikiliyor. Hazır mezar kalıpları Mermerlerde ölünün ismi, doğum ve ölüm tarihi yer alıyor. Kadınlar ise cenaze evine yemek götürmüyor, sadece baş sağlığı dileyip oradan ayrılıyorlar. Bir hafta ya da on beş gün içerisinde ölünün yakınları tarafından mevlit okutuluyor. Mevlitte de gelen misafirlere genellikle lahmacun(hazır yaptırılıyor), ayrılan dağıtılıyor.

Resim 20: Gümüşler 'de mezar işleri yapımı

Resim 21: Eski ve yeni mezarlıklardan görünüm

Kasabada yağmur duası; uzun süre kuraklık yaşanır ve bu kuraklık ürünlerin yetişmesine, hayvanların beslenmesine ve insanların ihtiyaçlarını karşılamada çok ciddi sorunlar yaratacağı emaresi üzerinden dua hazırlıkları yapılır ve duaya çıkılırdı. Hocayla birlikte duaya çıkılırken köy ahali toplanırdı. Kuraklık tersine dönsün, yağmur yağsın diye hoca cübbesini ters giyerdi. 2 rekât şükür namazı kılınır, gelen kişiler helalleşir, küsler barışırdı. Hoca yağmur duası, ayeti okurdu. Bir ayet geçerken bulunan durum tersine dönsün diye dua için açılan eller ters çevrilirdi. Hocayla birlikte gelen halk dua edip âmin derlerdi. Eğer Allah kabul ederse yağmur yağardı.

Mustafa Uçar anlatıyor: “Ben bu duruma şahit oldum, gereken her şey yapıldıktan, dua edildikten vs. sonra yağmur yağmaya başladı.”

Yağmur duası tamamlandıktan sonra bazen kurban kesilirdi. Kurban parası da köyün ileri gelenlerinden toplanır, eti de fakirlere dağıtılırdı. Ama günümüzde dua edilen yerde kurban kesilip pişirilip orda halka yedirilmektedir.

Köydeki önemli ziyaret yerleri, Evliya Tepesi ve Hüdaverdi Baba mezarıdır. Hüdaverdi Baba'nın mezarı Yenigümüş mezarlığında bulunmaktadır.

Hüdaverdi Baba

Niğde'ye bağlı gümüşler kasabası mezarlığındaki kabrinde yatmakta olan Hüdaverdi babanın asıl adı Hüseyin'dir. 1796 yılında Niğde'nin Uluğaç köyünde dünyaya gelmiş fakir bir ailenin çocuğudur. Küçük yaşta anne ve babasını kaybettiğinden dolayı hayatını başkalarının işlerini görerek, çobanlık yaparak kazanmıştır.

Anlatıldığına göre, köyde Hüseyin'e acıyan hali vakti yerinde birisi onu yanına çoban olarak almış, ona mandalarını ve öküzlerini güttürmüştür. Hüseyin bir gün hayvanlarını güderken, bir manda, üzerine yürümüş ve elindeki meses denilen bir değnekle kendisini korumaya çalışmış, ancak değnek, sallama esnasında mandanın

başına isabet ederek ikiye bölünmüş. Manda kızgın bir vaziyette soba parçasının ardından koşmuş bu sırada korku ile geri geri kaçmakta olan Hüseyin, oradaki bir kuyuya düşmüş. Kuyudan bütün çabalarına rağmen çıkamamış. Yanında çalıştığı adam ve köylüler aramışlar, taramışlar Hüseyin'i bulamamışlar. Kuyuda kaldığı üç gün boyunca yanına gelen bir pir, ona yiyecek getirmiş ve onu beslemiş, sonra da onu bu kuyudan kurtarmıştır.

Hüseyin çalışkan ve dürüst bir kişiliğe sahip olduğundan daha çocuk yaşlarında olmasına rağmen herkesin sevgi ve ilgisini kazanmıştır. Bir gün hayvanlarını güttüğü şahıs vefat edince oradan ayrılmak zorunda kalmış ve nihayet 17 yaşındayken Gümüşler Kasabasına gelmiş.

Hüseyin Eskigümüş Mahallesiindeki iki göz değirmenine tozcu olarak girer. Hem tahılların öğütülmesine yardım eder hem de değirmeni bekler. Anlatıldığına göre bir sonbahar günü değirmen, öğütülmeye getirilmiş zahirelerle dolmuştur. Bir akşam, çok buğday öğütülmüş ama ardından yeni buğdaylar gelmiş. Yoğun çalışılmış böyle bir akşamda Hüseyin değirmenin kapısını bastırıp bir köşede uyuya kalmış. Hüseyin gecenin gecikmiş bir saatinde bir gürültüyle uyanır, yeni buğdayların geldiğini düşünür fakat bir de ne görsün, kırk kadar beyaz at, üzerinde yeşil sarıklı, ak sakallı insanlar..! Hüseyin gelen kişileri düşünmekte iken kapı çalınmış ve Hüseyin farkında olmayarak kapının sürgüsünü çekmiş ve kapı açılmıştır.

Hüseyin bir de bakar ki, gelenlerle beraber değirmenin çarkının başında bulunuyor. Buraya ne zaman ve nasıl geldiklerini bilemez. Misafirler ellerindeki pırıl pırıl taslara su doldurmakta, suyu dolduran sıraya geçmektedir.

İlk sıradaki zat: “İç oğlum” diyerek elindeki tastan bir yudum suyu Hüseyin’e veriyor. Ardından, her gelen birer yudum diyerek Hüseyin’e kırk yudum bade içiriyorlar.

Tasından bir yudum veren, değirmenin önündeki çayırılıkta yerini alıyor. En sona kalan pir, Hüseyin’in koluna giriyor. “Gel sende şöyle otur âşık”, diyerek yerini gösteriyor. Hüseyin dairenin ortasında, misafirler ise Hüseyin’in etrafında bir halka oluşturmuşlar. İçlerinden birisi; “Söyle bakalım Hüda’nın verdiği” der. Hüseyin bir şeyler mırıldanır, “ben bilemem diyemem” dese de Pir, “Hele sen bir dene” diyor ve elindeki tastan bir yudum daha veriyor. Hüseyin badeyi pir elinden içmiş ve dili çözülmüştür. Başlıyor söylemeye:

Hamdü sena hakkı, yârânı buldum çok şükür.

Her derdimin lokmanı saranı buldum çok şükür.

Emr-i kaim ismi daim Hakk’a hizmet eylerim.

Kendinin ayeti, ben kur ’an-ı buldum çok şükür.

Kırklar meclisine vardım seyrettim Kaf’tan Kaf’a.

Mısralar ağzından su gibi akarken çok şükür diyen Kırklar; “Hüseyin senin adın bundan sonra ‘Hüdaverdi’ olsun, senin kalbin açıldı, dilin çözüldü, biz gidiyoruz kal sağlıcakla” diyerek oradan ayrılırlar.

Hüdaverdi artık o kadar halkın sevdiği bir insan haline gelmiş ki hayatı efsanelerle süslenmiş ve eskigümüş köyü sakinleri ona köyde güzel bir ev satın almışlar

ve Hüdaverdi'yi o eve yerleştirmişler. Artık, köyde herkes Hüdaverdi'nin ermiş bir kişi olduğuna inanmaktadır. Faik Tuncer'in anlattığına göre, Hüdaverdi, Hacı Osman Efendi ile çok samimidir. Çoğu günlerini beraber geçirmektedirler. Bir gün Cuma namazını kılmak üzere Niğde'ye doğru yola çıkarlar. Yolda Hüdaverdi, "Bugün Cuma namazını Mekke'de kılalım mı?" diye sorar. Osman Efendi saatine bakınca; "Sen daha olmamışsın" der ve yanından müsaade isteyerek ayrılır. Osman Efendi Cuma namazını Niğde'de kıldıktan sonra köye döner. Hüdaverdi'nin evine uğradığında bir de ne görsün!... Ağacından yeni koparılmış bir hurma dalı evde asılı durmaktadır.

Hüdaverdi'nin sohbet arkadaşı Hacı Osman Efendi bir gün hacca gider. Yolcu edenler arasında Hüdaverdi' de vardır. Hacda namaza duran Osman Efendi sağa selam verirken yanında Hüdaverdi'nin olduğunu görür. Sola selam verdikten sonra baktığında Hüdaverdi'nin yok olduğunu fark eder. Osman Efendi hac vazifesini bitirip Niğde'ye döndüğünde yakınları onu karşılamaya gitmiştir. Gelenler Osman Efendinin elini öpmeye yönelirler, o da karşılayıcılar arasında bulunan Hüdaverdi'yi göstererek, "Asıl hacı odur, Hüdaverdi'nin elini öpün" der. O da "Sus kezzap(yalancı)" diye cevap verir.

Yine anlatıya göre, Hacı Osman Efendinin oğlu Jandarma Subayı Necati Efendi hastadır. Yatalak durumda evinde yatmaktadır. O günlerden bir gece, Hacı İbrahim isimli şahıs bir yerden gelmektedir. Köy içindeki derenin içinden geçerken Ferhat Bağında beş altı kişinin ibadet ettiğini görür. Bakar ki hepsi de vefat etmiş kişiler. "Hüdaverdi ve arkadaşları" hacı İbrahim efendinin içine bir korku düşer. Evine gelir, abdest alıp yatar. Rüyasında Hüdaverdi'yi görür "Gecenin o saatinde nereye gidiyordun, ayıp değil mi? Seni bir de aramıza alıyoruz" diyerek azarlar. Osman Efendi nerede diye sorunca da, Hüdaverdi "Oğlu Necati'ye ilaç götürdü." der.

Sabah uyanınca rüyasının etkisi halen üzerinde olduğunu hisseden Hacı İbrahim Efendi, doğruca hasta yatmakta olan Necati Bey'i ziyarete gider. Bir de ne görsün, Necati Bey iyileşmiş ve ayakta gezmektedir. Rüya, Necati Bey'in iyileşmesinde Hüdaverdi'nin vesile olduğu şeklinde yorumlanır. Necati Turgut Göksel "Âşık Emrah" adlı eserinde Hüdaverdi'nin 1867 yılında vefat ettiğini yazmaktadır.

Hüdaverdi Babanın Yenigümüşler mezarlığında bulunan kabrine, değişik niyet ve maksatlarla Niğde ve çevresinden birçok ziyaretçi gelmektedir. Ziyaret esnasında üç İhlas bir Fatiha okunup dua edilmekte ve dilekte bulunmaktadır. (Dündar, 2001 s.48-49-50)

Resim 22: Hüdaverdi Baba'nın ebedi istirahatgahı

Evliya Dede

Gümüşler kasabasının doğusundaki tepede, etrafı taşlarla örülmüş mezarın, tarihi kişiliği hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan ancak kasabada Evliya Dede olarak bilinen bir zata ait olduğu söylenmektedir. Bu zatın, geçmişte bir Hristiyan köyü olan Gümüşlere fetih ve irşat için geldiğinde şehit düştüğü ifade edilmektedir. Bu zatın Peygamber Efendimizin soyundan geldiği de söylenmektedir

Evliya Dede mezarı, her türlü haslıktan şifa bulmak, çocuk sahibi olmak ve arzu edilen şeylerin gerçekleşmesi amacıyla ziyaret edilmekte ve ziyaret esnasında dua edilip dilekte bulunmaktadır. Ayrıca mezarın kenarında mum yakılmaktadır. Eskiden mezarın kenarında bulunan çalılara da değişik maksatlarla çaput bağlanmakta imiş. (Dündar, 2001 s.50-51)

Resim 23: Önemli ziyaret yerlerinden Evliya Türbesi

Kasabada bayram günleri, kasabamızda adeta bir şölen havasında geçen bayram merasimini unutmamak lazım. Bayram günleri, yaşlısından gencine hatta en önemlisi çocukların adeta can siper hane, dört gözle beklediği önemli günlerin başında gelmektedir. Evde bayram temizlikleri, dışarda bayram alışverişleri, özellikle çocukların yeni kıyafet ve oyuncak alımında hane halkının ekonomik durumuna bakılmaksızın isteklerini azami ölçüde ihtiyaçlarının karşılandığı, adeta mutluluğun resminin çekildiği günlerdir.

Bu hazırlıklarının, uzun sürmesine neden olan temizlik ve yiyecek tedarikleridir. En önemli yiyecekler burada hazırlanırdı. Haftalar hatta aylar önce başlayan bu hazırlıklar, bayram namazı ile kendini gerçekleştirmeye ve hazırlıkların meyvesini, kişilerdeki mutlu olma yansımasını gösterdiği zamanlardır.

Bayram sabahı, bayram namazını kıldıktan sonra hiç kimse dağılmadan mezara gidilirdi ondan sonra evlerine dönerlerdi. Bir kişi bile bu topluluktan ayrılmazdı. Günümüzde herkes dağılmakta, çoğu mezar ziyaretine arife günü gitmektedir.

Camiden çıkan insanlar evlerine geldikten sonra küçükler büyüklerinin ellerini öper, karşılıklı bayramlaşma olurdu. Kahvaltı yapıldıktan sonra, çocuklar ellerinde torbalarla ev ev gezip şeker toplardı. Çocuklar, torbamı doldurdum diye sevinirdi. Kim para verirse oraya daha çok giderlerdi. Eskiden kâğıtlı şeker çikolatalı şeker yoktu, ahide (Konya) şekeri vardı.

Evlerde kahve yoktu. Kahve sadece zenginlerin evinde olurdu. Günümüzde kahve vazgeçilmez hale gelmiştir. Her gelen misafire içecek olarak kahve ya da çay ikram edilmektedir.

Eskiden büyükler misafir gezmelerini toplu yaparlardı. Mesela bir eve misafir geldi. Sonra ev sahibi de alınır diğer eve gidilirdi. Ev atlanmazdı. Herkese gidilirdi. Ve bu ziyaretler karşılıklı olurdu. Gelen misafirlere tatlı, sütlü ikram edilirdi.

Dini törenlerin yanında kasabanın yaşamında önemli olan bir diğer bayram kutlaması ise ulusal bayramlardır. Cumhuriyet değerlerine ve geçmişten gelen geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan kasabamız halkı, dini bayramlarda gösterdiği hassasiyet kadar ulusal törenlerde de gerek katılım gerekse hazırlanma aşamasında katkılar sunmaktadır. Özellikle 23 Nisan ve 19 Mayıs bu konuda kasabanın birlik beraberliğini gösteren, millet olma şuurunun önemli bir yansımasının adeta göstergesi olarak törenler yapılırdı. Bu törenlerin en önemlileri 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Gençlik törenleri, en az ikisi kadar önemli olan bir diğer ulusal tören ise 29 Ekim günleri yapılan Cumhuriyetin Kuruluş Yıl Dönümü törenleridir.

Giyim-kuşam; Kasabada insanların giyim, kuşamlarını yaptıkları işler belirlemektedir. Hayvancılıkla, bağ bahçeyle uğraşırken buna göre de günlük giyimleri vardı. Ya da eskiden şehirle bağ sınırlı olduğu ve sürekli çalışıldığı için giyim kuşam önemli değildi. Genelde rahat çalışılabilen elbiseler tercih edilirdi. Günümüzde ise artık okumaya, memur olmaya, işçi olmaya, çalışmaya, esnaf olmaya önem verilmekte, giyim kuşamda bu noktada değişmektedir. Buna bağlı olarak, takım elbise giyilmekte, kravat takılmakta, iskarpin giyilmektedir.

Resim 24: Kasabada geleneksel kıyafet

Geçmişte kasabada erkeklerde giyim, göynek dedikleri atlet üzerine gömlek giyerlerdi. Altlarına, beyaz çizgili don üzerine şalvar giyilirdi. Genellikle kafalarında kasket(şapka) olurdu. Genellikle filikten(keçi yünü) örme çorap giyilirdi. Ayakkabı olarak da yaz mevsiminde çarık, siyah kara lastik, kış mevsiminde ise genellikle uzun lastik çizme giyilmekteydi.

Günümüzde ise mevsimine göre kazak ya da gömlek giyilmektedir. Altlarına da pantolon giyilmektedir. Genellikle günümüzde hala yaşlı erkeklerde şapka takar.

Geçmişte kadınlar ise içlerine pazen dikolta veya içlik giyip üzerine uzun entari(elbise) giyerlerdi. Altlarına da pazen don giyip üzerlerine şalvar çekerlerdi.

Kadınlar da ayakkabı olarak siyah kara lastik, genelde içine de mest giyerlerdi. Çarşıya giderken de çoğu iskarpin giyerlerdi. Kasaba da bütün kadınların saçları kapalıydı ve oyalı yazma örterlerdi.

Günümüzde ise kadınlar pantolon ya da etek üzerin pardösü giymektedirler. Saçları açık kadınların sayısı artmaya başlamıştır.

Eskiden genç kızlar uzun etek giyerken günümüzde eteğin yerini pantolon almıştır. Erkekler eskiden sivri yakalı gömlek ve geniş paçalı pantolon giyorlardı. Günümüzde geniş paçalı pantolonların yerini dar paça pantolon almıştır.

Kasabada günlük ve mevsimlik işler, insanların yapmış olduğu işe göre değişmektedir. Değişen zamanla birlikte kasabada yapılan uğraşlar ve işlerde değişmiştir. İnsanların değişen uğraşları giyim kuşamlarını, ihtiyaçlarını ve geçim kaynaklarını da etkilemiştir.

Kasabada eskiden yaz mevsiminde insanların boş zamanı bağ-bahçe ve hayvancılık işleriyle uğraştıkları için mümkün olmamıştır. İşin doğası gereği, bu işler insanların 24 saatini almaktadır. Kış mevsiminde ise erkekler boş zamanlarında kahvehaneye(gaveye) giderlerdi. Orada çay içip, kart oyunları, domino gibi oyunlar oynarlardı. Kış mevsimindeyse kadınlar evin günlük işlerini yaparlar, hayvanlarla ilgilenirlerdi. Arta kalan boş zamanlarında da çeyizlik el işi, oya, örgü yaparlar ya da misafirliklere gidelerdi. Ama genelde misafirlikler akşam yapılırdı. Tüm ailece misafirlğe gidilir, kadınlar farklı odada erkekler farklı odada otururlardı. Gençlerin ise eskiden akranlarıyla buluşarak yarenlik ettikleri ve çelik çomak gibi bazı oyunlar oynadıkları bilinmektedir. Bunun yanında ev işlerine yardım ettikleri görülürdü. Günümüzde ise daha çok Niğde şehir merkezine giderek, gezmek boş vakitlerini orada geçirmek gibi bir eğiliminin olduğu gözlenmektedir. Ama son dönemlerde internet vb. gibi şeylerin yeteri kadar alt yapısı olması ve yaygın olması, sosyal medyanın varlığı gençleri Niğde'ye gitmesi noktasında kısmen de olsa alıkoyduğu, gençlerin boş zamanlarında sosyal medyada zaman geçirdiği gözlemlenmektedir.

Uzun kış gecelerinde daha çok, komşular gelir, soba başlarında, damlarda hikâyeler, eğlenceler, anılar anlatılırdı. Yaşlılardan, ölümlerden bahsedilir, eskiden olanlar anlatılırdı. Kış aylarında geçirebilecekleri yarenlikler, şakalar yapılırdı, oyunlar oynanırdı.

Günümüzde bu özelliği yavaş yavaş kaybederek, daha çok köyde açılan, kafede, kahvehanede vakit geçirilmektedir. Yaşlılar oraya gelip daha önce evde yaptıkları sohbeti ve buluşma yerlerini kahvehaneler de yapmaktadırlar. Kahvehane sadece oyun oynanan yer değildir. Kahvehaneler, özellikle kırsal kesimlerde, sosyalleşme aracıdır.

İlkbaharda ise kadınlar günlük işlerinin yanında kocalarıyla bağ bahçe işlerine gider, yardımcı olurlardı. Yaz ve güz mevsimindeyse kışa hazırlık olarak daha çok evin ihtiyaçlarını karşılayacak kışlık erzak hazırlama işlemi yaparlardı. Bu işlemi yaparken bazen tek başına bazen de imece usulü, komşular, akrabalarla bir araya gelerek tarhana, bulgur, yufka ekmek, pekmez, etlik yapılırdı. Ayrıca bağ ve bahçe meyvelerinden toplanan meyveler kurutulularak kışlık yiyecek olarak hazırlanırdı. Genel olarak bu meyveler kayısı, ceviz olarak, iğde kurutulularak yapılırdı. Sebzelerden ise biber, patlıcan kurutulur ve köfter yapılırdı.

Eskiden damlar topraktan olur oradan biriken karları atarlardı. Taş yuvaklarla damlardaki toprağı düzlerlerdi. Bu alet toprağı sertleştirirdi.

Günlük işlerin tanzimini yaparken, daha çok insanların geçimlerini nasıl sağladıklarıyla ilgili olarak yaptıkları işlere bakmak gerekmektedir. Burada baktığımızda hayvancılıkla, ziraatla, ticaretle ya da turistik işlerle uğraşanların gündelik işlerini birbirinden ayırabiliyoruz. Bu ayırmada hayvancılıkla uğraşan insanların, daha çok 24 saat usulü yaylacılık ya da kış ve yaz mevsimi olmasına ve hayvan bakımına göre değişmekte,

Ziraatla uğraşanlarında daha çok bahar mevsiminde, ağaçların ya da bahçe ile ilgili şeylerin kıştan çıkmasıyla, bakımına başlayıp hasatına kadar olan hatta hasat sonrası budama, ilaçlamasıyla ilgili olarak rutin değişmektedir.

Ticaretle uğraşan insanların ise gündelik yaşamında büyük oranda hep bir rutinin olduğu, her gün aynı işlemleri yerine getirdikleri, bir farklılığın gözlemlenmediği tespit edilmiştir. Turistik faaliyetle ilgilenenler ise biraz daha sosyal hareketlilik özellikle turizm mevsiminde oldukça artmaktadır.

İnsanlar hayvancılık yaparken, kışlık bakımıyla, hayvanların özel işleri; yün kırkımını, kuzu yetiştirmesini, süt sağımını, pazarlamasını ve satmasını yaparlardı. Burada da iş ikiye ayrılmaktadır. Bir yanıyla hayvanlar baharın ve yazın otlatılarak onun sütünden faydalanıp ürünler elde edilerek geçimini sağlarken diğer taraftan aynı oranda insanlar ziraatla ve tarımla da uğraşiyor. Çünkü havanların kışlık bakımını elde edebilmek için onun yiyecekleri; daha çok buğday, arpa, yulaf, yonca gibi şeyler ekerek, onların hasatını yapıyor, onları biriktiriyor ve depoluyorlar.

Kış hazırlıklarında kadınların en önemli işlerinden birisi kışlık yiyeceklerin temini ve tedarigi konusunda, komşularla, arkadaşlarla yardımlaşarak yufka pişirilmesi, yetiştirdikleri sebze ve meyveleri gerek kurutarak gerekse konservesi yapılarak tedariginin sağlanması; tarhana, içi çıkmış kurusu, reçel, marmelat, salça, pekmez, yaygın olmamakla birlikte köfter işleri yaptıkları görülmektedir.

Kış hazırlıklarında erkeklerde mevsimlik işlerde daha çok odun kesme odun toplama, kışlık yakacak temini, evin bakımı, tadilatı, özellikle varsa hayvanların yiyeceğinin temin edilmesi konusunda işler yaptıkları görülmektedir.

Ziraatla uğraşanların, genelde mevsimlik işleri belirleme noktası çok önemlidir. Bu işler ikiye ayrılmaktadır. İlk olarak, gümüşlerin yerleşik köylüleri, yerleşik uğraşanlar. Bir de dışardan gelenlerin (Adana, Mersin ya da Niğde) yazlık bahçe evleri şeklinde ikamet edenler. Bu faaliyet alanları her iki faktör açısından özellikle güz, kış, yaz ve ilkbahar olarak dörde ayırmak gerekmektedir. Baharın gelmesiyle günlük işlerde bir hareketlilik olduğu, gümüşlerin nüfusunun da arttığını ve insanların, ilk etapta evlerinin içini temizlediği; badana, boya yapıldığı gözlenmektedir. Bunun yanında bahçe ve ağaçların bakımı yapılmaktadır.

Ağaçların bakımı, ihtiyaçları kadar sebze ekme işlerine giriştikleri, daha çok Adana ve Mersin'den gelenlerin, iki ay burada oturdukları için daha çok dinlenme ve rekreasyon amaçlı gündelik ve mevsimlik işlerle uğraştıkları gözlemlenmektedir. Bahçe bakımı ve sebze ekimi hobi olarak yapılmaktadır.

Niğde'den gelenler ise, genelde memur ya da işçi olarak çalışanlar olduğu için sabah işine gidip akşam geri gelip burayı sadece kalacağı bir konut ya da hafta sonu gelip kaldıkları ikamet yeri olarak gördükleri için işler hafta sonuna ya da mesai bitimine göre tanzim edilmektedir. Dolayısıyla gümüşlerin nüfus hareketliliği, bu gündelik işlerin bakımı, hafta sonları ve hafta içleri değişmektedir. Hafta sonu daha yoğun bir iş ilişkisi içerisinde olduğu bağ bahçe işleriyle ve ticaret için Niğde'den gelenler açısından kasaba, Niğde il merkezine yakın olduğu için, ticaret yapan iş yerlerinin satış kapasitesinin düşük olduğu kısmen hafta sonu bir ticari hareketlilik olmaktadır. Ancak yine de insanların belirli ihtiyaçlarını karşılayabileceği, bakkal, fırın vb. işyerlerinin olduğu gözlemlenmektedir. Hatta inşaat malzemesi satan yerler ile bağ bahçe malzemesi satan işyerlerinin olduğu mekânların diğerlerine kıyasla daha çok ticari faaliyette bulunduğu, buralarda bir hareketliliğin olduğu gözlenmektedir. Çünkü kasabada gündelik ve mevsimlik işlerde lazım olan araç gereçlerin satıldığı yerler olduğundan dolaydır.

Eskiden kasabada insanlar hayvancılıkla uğraşanların buna göre de günlük uğraşları, çalışmaları vardı. Geçmişte tamamen üretici toplum modeli ön plandaydı. Kasabada da halk kendi yiyeceğini kendileri üretmekteydi. Halk yaz boyu çalışıp kış için kayıt(ürün) biriktirmekteydi. Küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığın yoğun olduğu bu dönemlerde hayvanlardan elde ettikleri süt, yoğurt, yumurta, yağ, peynir, et ihtiyaçlarını karşılardı. Bahçeciliğin gelişmesiyle birlikte birçok meyve de üretmişlerdir. Fazla olan ürünü de satmışlardır. İnsanlar hayvanların ve meyve ağaçlarının gündelik bakımına göre yaşamlarını ayarlamıştır.

Eskiden hayvan sahibi olmak, hayvanlarla uğraşmak daha itibarlıydı. Bağ bahçecilik gelişince hayvancılık itibarını kaybedip bağ-bahçecilik itibar kazanmaya başladı.

Günümüzde ise hayvancılık ve bağ bahçe sahibi olmak, itibarını kaybetti, ticaretle uğraşmak ve memuriyet önemli olarak diğer ikisinin yerini aldı. Bu süreç içerisinde bu önemlilik insanların gündelik uğraşlarını, gündelik yaşantılarını, geçim kaynaklarını, giyim kuşamlarını ilişkilerini de belirler duruma gelmiştir.

Eskiden hayvancılık(büyükbaş-küçükbaş) kasabada yaşayanların geçiminde önemli bir yer tutmaktaydı. İnsanlar evlerinde mutlaka süt ve süt ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir inek buldurmaktaydı. Bu inekler mahallede toplanarak çoban tarafından otlatılmaya götürülüp getirilirdi. Bu rutin insanların gündelik faaliyetini ve işlerini de belirlemekteydi. Hayvanların besin ihtiyacını karşılamak için tırpanlarla ot biçmeye ve toplamaya gidilirdi. Toplanan otlar engel yapılarak, o engeller toplanıp yığın yapılırdı. Eşeklerle, katırlarla o yığını çekerlerdi. Daha sonra öküzün üzerine düven konulup o düveni çevirirlerdi. Bu sayede samanla dene ayrılırdı. Saman olunca onu tınas ederler, rüzgâr çıkınca savururlardı. Bu geleneksel hasat tarımda makinalaşmaya kadar devam etmiştir. Günümüzde ise yukarıda yapılan işlemler makine yardımıyla yapılmaktadır.

Yakacak ihtiyaçlarını karşılamak için uğraşan halk bahçe budaması yapıldıktan sonra oluşan ağacın kabuklarını kavlatırlardı. Ağaçtan dökülen yaprakları (hazalları) süpürürler, tandırda ekmek yaparken tandırlarda yakarlardı. O zamanlar benzinli el motorlarıyla ağaçlara ilaç atılırdı. Ağaçların dibi bellenirdi. Ürün para ettiğinden detaylı olarak bahçelere bakarlardı. Hasat zamanı da herkes bahçelere gider, meyveleri toplardı. Hayvancılık ise yan gelir olarak yapılırdı. Bu işler bitince eve gelip çıra, gaz lambası

yakarlardı. Gün inmeden yemeklerini yiyip, döşeklerini de (yatak) erkenden yatarlardı. Bir rutin olarak bu döngü son dönemler haricinde kasabamızın yaşamında hemen herkesin yaptığı işler olarak bilinirdi.

Yaylacılık, eskiden yaylaya gidenler yaylada, pınardan su ihtiyaçlarını karşılarlar, pınardan testilerle içme suyu taşırlardı. Yıkanacakları ya da bir şey yıkayacakları zaman pınarın başına ocak yapılır, üzerine herani konulurdu. Yalangıllarla, tezek ve kevenle ocak yakılır, heraninin içindeki su ısınırdu. Yıkanacak bulaşıklar yalangının yaprağı ve külle yıkanırdu. Köyün içindeki halk ise su ihtiyacını karşılamak için suyu köydeki çeşmelerden temin ederdi.

Yayla da kadınlar günlük çamaşır, bulaşık yıkar, sökülen kıyafetleri diker, yemek yapardı.

Resim 25: Mevsimlik bağ ve bahçe işleri

Kültürel hayatımızın içerisinde yaşamımızı renklendiren ve bizlerin manevi hayatla imtihanını sorgulayan, doğal, bize olduğu gibi içsel tepki veren insanların varlığı da yaşamımızda önemli yer tutmaktadır. Halk yordamıyla bu insanlara deliller dense de, gümüşlerin yaşamının tınısının en ahenkli rengini oluşturmaktadır. Bunlardan biri Ahmet Or' dur.

Resim 26: Kasabanın müstesna insanı

Sonuç

Bu araştırma sürecinde şunu anladım ki, bunun yaygın olarak herkeste olduğu kanaatindeyim. Genel olarak insanlar yaşadığı yerlerin, gündelik hayat içerisinde farkında olmadan, o yerin önemi, anlamı, güzellikleri, tarihsel yönü, coğrafi konumu hakkında bilgi sahibi olmadan yaşamaktadır. Bu sosyal gerçeklik insanların rutin ve farkında olmadan yaşadığı ve bu yaşam biçiminin o beldede yaşayanların manevi ve sosyal yönünü olumsuz etkileyen bir durum olarak görülmektedir. Rutin ve farkında olmadan yaşadığı, bu sosyal gerçeklik o coğrafya da yaşayanların manevi ve sosyal yönünü olumsuz etkileyen bir döngüdür. Bu da bir insan olarak bizim manevi ve sosyal yönümüzü olumsuz etkileyen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysaki kişi içinde yaşadığı coğrafyanın tarihini, kültürünü, değerlerini bilse, onunla özdeş olsa ve o bilinçle yaşasa, yaşam daha anlamlı ve güzel olacaktır. Bu manadan yoksun yaşadığımız kanaatindeyim. Benim amacım bu manayı yeniden bir farkındalık olarak tüm Gümüşler sakinlerine, yaşayanlara farkındalığını sağlamak ve onların o mana üzerinden yeniden kendini tanımlamasını, Gümüşleri anlamasına hizmet etmektir.

KAYNAKÇA

ALBERT, G. (1962), Niğde Türk Anıtları, (Çev. Tütenk, A.Akif), Ankara: Bengi Matbaası.

BAKIRCI, N. (2010). Niğde Aşıklık Geleneği ve Niğdeli Halk Şairi, İbrahim Dabak, Niğde Belediyesi.

DÜNDAR, A. (2001). Niğde ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

ERYAMAN, M. (2020). Niğde Şehri Su Değirmenleri, İstanbul: Göksu Matbaa.

Niğde İl Yıllığı (1967), 1967 yılında Niğde, Ajans- Türk Matbaacılık Sanayii: Ankara.

ÖZTÜRK, İbrahim (2008). Niğde Sancağı (İdari ve Demografik Yapı), Konya: Kömen Yayıncılık.

TOPAL, N., Öztürk, G. (2016). Türkiye'nin Sıhhi İçtima'i Coğrafyası Niğde Sancağı, Konya: Kömen Yayınları.

TOROĞLU, E. (2006). Niğde İli Yerleşmeleri ve Lokasyon Planlaması, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

BALIKÇI, Hanife, (2020, 24, 12). Mülakat (Yüzyüze Söyleşi), Milli Kültür Araştırmaları Dergisi.

CAYMAZ, Recep (2020, 30, 12). Mülakat (Yüzyüze Söyleşi), Milli Kültür Araştırmaları Dergisi.

İNAN, Cevat, (2020, 26, 12). Mülakat (Yüzyüze Söyleşi), Milli Kültür Araştırmaları Dergisi.

UÇAR, Mustafa (2020, 23,12). Mülakat (Yüzyüze Söyleşi), Milli Kültür Araştırmaları Dergisi.